

MESSIASBELIJDEnde JODEN
IN NEDERLAND, EUROPA EN ISRAËL

18 korte levensschetsen van Joden die de Messias hadden aangenomen, onder wie diverse missionairs waarvan hun zendingswerk beschreven wordt.

Toegevoegd een ‘brief van een reizend Israëliet’

Samengesteld door Willem Westerbeke

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2009

INHOUD

Voorwoord.

Inleiding: Messiasbelijdende Joden tussen Kerk en Israël

I. MESSIASBELIJDENDE JODEN IN NEDERLAND in de 19e eeuw

1. Willem da Costa en Hanna Da Costa
2. Abraham Capadose, een bidder en spreker voor het Joodse volk
3. Bekering en overlijden van Joseph Capadose
4. Zalig sterven van Hendrik Christiaan Capadose op 12-jarige leeftijd
5. Philippus Samuel van Ronkel
6. Carl A. F. Schwartz, de Evangelist
7. Sara Meijerse te Maassluis
8. Rebecca, Lea en Belia Harst te Oud-Alblas
9. BENJAMIN NATHAN DIAMANT
Sara Ephraïm Diamant-van Gelderen
En hun kinderen

II. MESSIASBELIJDENDE JODEN IN EUROPA:

10. Raphael Hirsch – Joiachim Heinrich Biesenthal -
11. Adolf Saphier
12. Isaac, Lichtenstein (? -1909).
13. Herschel, Haim Ridley (1807-1864)
14. Ginsburg, Solomon L.

III. MESSIASBELIJDENDE JODEN IN ISRAEL:

15. Daniel Zion, een Messiasbelijdende rabbi
16. Levi Meyerson , de denker. Overgebleven van de Holocaust
17. Lance Lambert, Messiasbelijdend Bijbelleraar te Jeruzalem

IV. MESSIASBELIJDENDE JODEN EN DE ZENDING ONDER DE JODEN

18. Marjorie W. Eberlé-Gotlib, 1914-2009
19. Eduard Noach; overgebleven van de Holocaust
20. Hoe een Jood de Messias gevonden heeft; door Moshe Radcliff
21. Hulpverlening aan het zendingswerk onder de Joden door
Stichting MBuma-zending
22. Hulpverlening onder behoeftige Joden door Deputaatschap voor de zending
van de Gereformeerde Gemeenten

**Toegevoegd: Korte schets en toekomstvisie van ds. Rottenberg
Een ‘brief van een reizend Israëliet’**

Voorwoord

Een dit boek vindt u een aantal schetsen van Messiasbelijdende Joden die geleefd hebben in de 19e en in de 20e eeuw. Het is velen onbekend hoe een relatief groot aantal Joden in Europa tot het geloof in Jezus de Messias kwamen. Er wordt een aantal genoemd van meer dan 2000 Joden in Berlijn, die tot het geloof in Jezus Christus kwamen.

Bovendien wordt in dit boek kort aandacht gegeven aan de beginfase van de Bijbelverspreiding onder de Joden en de financiële hulp in Israël zoals die momenteel door de Gereformeerde Gemeenten wordt uitgeoefend.

Wanneer wij levensbeschrijvingen lezen van de laatste eeuwen kunnen we sommigen van de Messiasbelijdende Joden wel beschouwen als martelaars. Zij hebben dikwijls geleden onder de vervolgingen om hun Joodse familieleden en toen zij zich lieten dopen en in de kerk werden ingelijfd, werden zij dikwijls gewantrouwd, of niet begrepen. Met ontroering kunnen wij kennismaken van de ontzagelijke haat bij vele Joden tegen Jezus van Nazareth, wiens heilige Naam zij tot een vervloeking maakten. Sommigen deden dat op zulk een heftige manier, dat degenen die daar bij tegenwoordig waren het niet wilden beschrijven. Zij beefden bij de gedachte hoezeer Gods toorn daarover tegen hun geliefde volksgenoten werd ontstoken.

Paulus schrijft in Romeinen 11 twee onuitsprekelijke diepten in de Goddelijke werken omtrent het Joodse volk.

De ene diepte is het feit dat, door hun verwerping van het Evangelie en door hun val de prediking van het Evangelie tot de heidenenwereld is gekomen. Aan hun ongeloof is tegelijk verbonden de vreselijke en langdurige straf van God, doordat Hij Zijn Heilige Geest van hen wegnam. Bovendien werden zij overgegeven aan een reeks ellenden die zijn hoogtepunt bereikte in de verwoesting van de tempel en hun Burgerstaat en 19 eeuwen later in de voltrekking van de Holocaust. Van al deze rampen mogen wij met aandoening en met diep ontzag vervuld, wel uitroepen: *Zie dan de goedertierenheid en de strengheid Gods; de strengheid wel over degenen die gevallen zijn, maar de goedertierenheid over u indien gij in de goedertierenheid blijft; anderszins zult ook gij afgehouwen worden.* Rom. 11: 22.

De andere diepte is een onuitsprekelijke liefde die in het hart van de zalige Verbondsgod leeft en daadwerkelijk zal geopenbaard worden. Deze is het feit dat God Zijn oude Verbondsvolk opnieuw zal aannemen, ondanks hun ontzagelijke schuld en het langdurig oordeel wat op hen drukt. *Maar ook zij, indien zij in het ongeloof niet blijven, zullen ingeënt worden; want God is machtig ze weder in te enten.* Rom. 11: 23. Dan zal hun bekering nieuw leven geven in de Christelijke Kerk op aarde, die er nu zo doods uit ziet. Paulus bewijst dit uitvoerig in Romeinen 11.

Deze oneindige diepte in de barmhartigheid van God in en door Jezus Christus is een stof van bewondering en aanbidding tot in alle eeuwigheid. Wanneer Paulus deze ondoorgrondelijke diepten heeft beschouwd, roept hij in verwondering uit: *O diepten des rijkdoms, beide der wijsheid en der kennis Gods! Hoe ondoorzoekelijk zijn Zijn oordelen, en onnaspeurlijk Zijn wegen! Want uit Hem, en door Hem, en tot Hem zijn alle dingen. Hem zij de heerlijkheid in der eeuwigheid. Amen.*

Inleiding: Messiasbelijdende Joden tussen Kerk en Israël

Naam en identiteit

Er is binnen de kringen van de Joden die Jezus als Messias belijden veel gelegen aan de naam die ze dragen. Zijn zij christenen, gedoopte Joden, bekeerde Joden, Joodse christenen of Christen-Joden; of zijn ze gelovigen uit de Hebreeën, Messiasbelijdende Joden of Messiaanse Joden?

De keuze voor de ene of de andere naam heeft voor deze Joden alles te maken met hun identiteit, dat wil zeggen met de vraag: *wie zijn wij?*

In de kerk ten tijde van het Nieuwe Testament, toen (bijna) alle gelovigen nog Joden waren, werden ze genoemd mensen '*van de weg*' (Hebr. DeReCH¹, zie o.a. Hand. 9:2). In Antiochië ontstond een gemeente waar niet alleen Joden, maar ook mensen uit de volken deel van uit maakten. In deze heidense stad werden de volgelingen van Jezus voor het eerst 'christenen' genoemd (Hand. 11:26). De naam 'christenen' werd in de oude kerk al snel de naam voor heiden-gelovigen, die ook binnen korte tijd verreweg het grootst in aantal waren. De Joodse gelovigen werden Nazareners (of Nazoreeërs) genoemd. We komen de naam Nazareners tot de vierde eeuw tegen.

In de loop van de geschiedenis zijn er steeds Joden geweest, die Jezus als Messias hebben beleden. Hun aantal is echter gering gebleven. Hun positie in de kerk was in de regel volkomen gelijk aan die van de gelovigen uit de volken. Meestal wilden zij dat zelf ook. Ze gingen helemaal op in de kerk.

In de achttiende eeuw nam het aantal Joden, dat Jezus ging belijden, toe. Ze noemden zichzelf Hebreeuwse christenen of *christen-Joden*. Ze onderhielden contact met elkaar en stichtten de 'Internationale Alliantie van Hebreeuwse Christenen' (1925).

In de loop van de twintigste eeuw ontstonden er steeds meer gemeenten van Joden die in Jezus hun Messias hadden leren kennen en zij gingen zichzelf Messiasbelijdende Joden noemen. Dit is de situatie tot op vandaag.

Met de naam 'Messiasbelijdende Joden' willen deze Joden hun eigenheid benadrukken tegenover de kerk die voor bijna 100% uit gelovigen uit de volken bestond en bestaat.

De naam is dus verbonden met de identiteit. Joden die in Jezus gaan geloven worden geen christenen², maar Messiasbelijdende Joden. Hun belijden van Jezus' naam is

¹ Het Hebreeuwse woord *derech* betekent letterlijk een weg, in figuurlijke zin betekent het o.a. een middel, een *manier van leven*, een gewoonte, een bepaalde groep, enz.

² Het woord christenen moeten we hier opvatten van christenen die zich stellen tegenover gelovige Joden. *Joods* heeft in het Nederlands 2 betekenissen. Het zijn mensen die oorspronkelijk afkomstig zijn van Juda, of uit het land Judea; óf het zijn mensen die de Joodse Orthodoxe Godsdienst belijden. Het is niet zo, dat Joden andere gelovigen zijn dan gelovigen uit de volkenwereld, want *Messias*belijdende Jood betekent letterlijk ook *Christus*belijdende Jood. Zij bezitten hetzelfde geloof in dezelfde Christus. Alleen zij zijn van nature Joden, of Israëlieten uit de stam van Abraham, en geen gelovigen uit de volkenwereld. Het is echter zo intens droevig dat veel gelovigen uit de heidenwereld van alle eeuwen zich zo mateloos verheven hebben boven de Joden in het algemeen, zoals veel orthodoxe Joden zich zo mateloos hoogmoedig hebben opgesteld tegenover Christenen. Paulus heeft in Romeinen 11 duidelijk geleerd, dat een gelovige, of christen uit de Joden nooit een tak wordt van de *ingeplante* wilde olijfboom. En een gelovige, of christen uit de volkenwereld wordt in eeuwigheid geen *natuurlijke* tak uit de Joodse boom met de wortel en stam van Abraham. Een christen uit de volkenwereld wordt door het geloof in Christus geënt, Die een natuurlijke Tak

geen breuk met het Joodse volk, waaruit zij zijn voortgekomen. Zij blijven zichzelf als Joden zien.

We moeten hier een kanttekening bij maken. Want de naam Messiasbelijdende Joden is in zoverre verwarrend dat er vele Joden zijn, die niet in Jezus geloven, maar wel de (komst van de) Messias belijden. Ook hen kan men Messiasbelijdend noemen. Wij gebruiken in dit artikel de naam Messiasbelijdend voor *die Joden die Jezus zijn gaan belijden*.

Identiteit te midden van identiteiten

De kwestie van de naam en daarmee verbonden die van de identiteit van Joodse belijders van Jezus duidt op een voortdurend opspelende problematiek. Het is de vraag naar de plaats van deze Joden temidden van twee andere identiteiten: te weten de kerk en het Joodse volk. Waar horen zij thuis?

We zullen naar enkele (Nederlandse) stemmen luisteren die de spanning, die er is naar de kerk toe, onder woorden hebben gebracht.

Ds. Israël Tabaksblatt, in leven Nederlands Hervormd predikant, schreef enkele jaren voor zijn dood in een interview in Trouw (5 mei 1989):

‘Ik ben geen christen geworden... Ik ben niet toegetreden tot de christelijke godsdienst. Wat de rabbijnen met Mozes hebben gedaan, heeft het christendom met Jezus gedaan. Jodendom en christendom zijn als alle andere godsdiensten geworden, niet slechter, maar ook niet beter. Als ik een godsdienst had gewild, was ik bij de synagoge gebleven. Maar de Bijbelse boodschap is veel meer dan een godsdienst. Ik zag de puinhoop van de christelijke kerken en ik wou proberen de Naam van Jezus daaruit te redden. Ik begon steeds beter te zien, het was een proces van jaren, dat de Jood Jezus door de christenen was misbruikt en tot tegenstander van de Joden was gemaakt tot een niet-Joodse Christus. En zo vertekend is Hij ons opgedrongen; geen wonder dat het Joodse volk Zijn Nnaam niet kan horen. Ik wou proberen dat te veranderen, Jezus terugbrengen naar Zijn eigen volk... Wij, zogenaamde ‘christen-Joden’, zijn het slachtoffer geworden van twee godsdiensten die allebei van hun bron, de Bijbel, vervreemd zijn...’

Mevr. Rebecca de Graaf - van Gelder zegt in een interview (Trouw, 7 juli 1989):

‘Ik ben geen christin. Juist door Jesjoea te leren kennen voel ik me een echte Jodin. Ik ben in mijn eigen olijfboom teruggezet en kwam om zo te zeggen thuis.’

En tenslotte **mevr. M. W. Eberlé - Gotlib**, die in een interview in ons blad (‘Vrede over Israël, febr. 1997) zegt:

‘Wij hebben het zo moeilijk in de kerk omdat daar eerst helemaal gedacht werd volgens het stramien van de vervangingstheologie: de kerk in de plaats van Israël. Wat wij Joden allemaal naar het hoofd geslingerd kregen in heel wat preken is niet met een paar woorden te zeggen... De Messiasbelijdende Joden zijn de kern, maar men heeft ons naar de rand geschoven... Men moet gaan erkennen wat God gedaan heeft: ... heel het Nieuwe Testament is door Messiasbelijdende Joden geschreven; de anderen... nakomelingen van de heidenen die Donar en Wodan vereerden... zijn erbij gekomen... Kijk, wij zitten er echt niet op te wachten om keppeltjes etc. te gaan dragen in de kerk..., dat is zo uiterlijk allemaal, en als je weet dat het om genade gaat, dan hoeft dat allemaal niet meer!’

is uit de boom van David en de stam, of wortel van Abraham. Maar Hij is meer; deze Goddelijke Messias is niet alleen een vrucht uit de lenden van Abraham, Hij is ook de Wortel en het Geslacht van Abraham, zowel als van David. (W.W.)

De spanning die er voor de Messiasbelijdende Joden is naar het Joodse volk toe is vele malen in de geschiedenis gebleken. Na de verwoesting van de Tweede Tempel, toen het Joodse volk volkomen ontredderd was en de Farizeeën de wederopbouw van het Jodendom ter hand namen, bepaalden zij dat Joden die Jezus als Messias beleden moesten kiezen: *of leven volgens de rabbijnse opvatting of leven volgens het Evangelie*. Er werd in het synagogale gebed een tekst ingevoerd die voor Joden die Jezus als Messias beleden niet kon worden meegebeden. Dus moesten zij wel kiezen.

Op het persoonlijke vlak is de spanning door de eeuwen heen ook naar voren gekomen door de verstoting uit de familie en uit de Joodse gemeenschap die een Jood ten deel viel wanneer hij Jezus ging belijden. Dat is zo tot in de tegenwoordige tijd. De familie gaat in rouw, alsof er iemand gestorven is. Een Jood die Jezus belijdt is een verachte.

De spanning is in onze eeuw met name ook naar voren gekomen, toen enkele Joden die Jezus als Messias beleden aanspraak wilden maken - met een beroep op de 'wet op de terugkeer' - op het Israëlsche staatsburgerschap. Zeer bekend is de zaak van broeder Daniël (Oswald Rufeisen), die geboren werd als een Joods jongetje, maar later intrad in de orde van de Karmelieten. De orde zond hem naar Israël, waar hij een beroep deed op genoemde wet. De zaak werd uitgevochten tot op Hooggerechtshof. Het hof bepaalde dat broeder Daniël volgens de wet op de terugkeer geen recht had op het Israëlsche staatsburgerschap. Door christen te worden had hij opgehouden Jood te zijn.

Dezelfde problematiek heeft ook gespeeld in twee Nederlandse organen: te weten het *Interkerkelijke Contact inzake Israël* (ICI) en het *Overlegorgaan Joden en Christenen* (OJEC). Het ICI is opgericht midden in de oorlogstijd (feb. 1944) als een ontmoetingsplaats van Israëlorganen uit de kerken (protestants en rooms katholiek). Na de oorlog is ook de *Vereniging van Messiasbelijdende Joden in Nederland, Hadderech*, toegetreden.

Dit is het enige kerkelijke platform in Nederland, waarvan Messiasbelijdende Joden lid zijn. Binnen het ICI werd en wordt gesproken over de Joodse presentie in de christelijke kerk. Hierover verscheen in 1990 een nota, waarin o.a. staat:

'Aan kerke- en parochieraden of andere bestuurlijke instanties van christelijke geloofsgemeenschappen leggen we de vraag voor, of leden van Joodse afkomst in hun midden voldoende ruimte genieten om én hun Joodse zelfverstaan én hun volgen van Jezus te kunnen beleven.'

Toen in 1981 het OJEC tot stand kwam waren daar vele gesprekken tussen vertegenwoordigers van Joodse en christelijke instanties aan vooraf gegaan. Van orthodox Joodse zijde waren drie voorwaarden naar voren gekomen: er zouden geen liberale Joden deel mogen nemen, er zou niet gesproken worden over theologische kwesties en er zouden van christelijke zijde geen Joods-christelijke vertegenwoordigers worden opgenomen. Uiteindelijk is de eerste voorwaarde losgelaten.

Gevolg is dat er tot nu toe in het OJEC geen Messiasbelijdende Jood als afgevaardigde door de christelijke kerken is benoemd en dat de Vereniging van Messiasbelijdende Joden in Nederland, Hadderech, geen lid is van het OJEC.

Twee identiteiten of toch één?

De Jood die Jezus als Messias belijdt is van mening Jood te zijn en te blijven. Zijn belijdenis dat Jezus de Messias is, is geen breuk met zijn Jood-zijn. Vandaar de afkeer voor de benaming christen, christen-Jood of bekeerde Jood. Alsof door het belijden van Jezus als Messias de identiteit van het Jood-zijn zou worden afgelegd. Daar wil een Messiasbelijdende Jood niet van weten.

Concreet houdt dit in, dat er Messiasbelijdende Joden zijn die vasthouden aan de besnijdenis, de sabbat, de *bar mitzwah* viering van de 13-jarige jongetjes, de viering van de sederavond en overige feesten enz. Vanuit hun Joodse identiteit wordt dit niet als strijdig gezien met het belijden van de Naam van Jezus.

Maar hoe staat de kerk hier tegenover?

Vele Messiasbelijdende Joden hebben in de loop der eeuwen onder druk van de kerk hun Jood-zijn moeten afleggen. Velen wilden dat ook zelf. Zij assimileerden. Maar vaak eiste de kerk ook een dergelijke assimilatie. Tot in de vijftiger jaren van deze eeuw moesten Joden die lid werden van de Rooms-katholieke Kerk bij de doop uitspreken dat zij 'de Joodse trouweloosheid verafschuwen en het bijgeloof der Hebreeën verfoeien'. Van 'gelovige' Joden werd verwacht dat zij zouden opgaan in de kerk en leven zoals alle andere leden van de kerk. Dat zij van Joodse bloede zijn heeft geen betekenis.

We stuiten hier op de vervangingstheologie die eeuwenlang het denken over Israël en Joden heeft gestempeld. Er is geen aparte plaats voor het geslacht van Abraham.

Echter is er in de kerken een ander spreken over Israël gekomen. Zij zijn en blijven het volk van God. De eerstgeborenen. Het verbond is niet opgezegd. God heeft Zijn volk niet verstoten. Nu, als het zo is, dat we kunnen spreken van een bijzondere positie van Israël als volk hoeveel te meer kunnen we dat dan doen van hen die in dat volk de naam van Jezus belijden! Wel liggen hier vele moeilijke vragen.

Welke plaats heeft de bijvoorbeeld de sabbat voor de broeders en zusters uit het Joodse volk die Jezus als Messias belijden? En hoe zien zij de sabbat? Nemen zij daarbij ook rabbijnse voorschriften ten aanzien van de sabbat in acht (de omheining om de *thora*)? In gemeenten van Messiasbelijdende Joden wordt intensief over dergelijke vragen nagedacht.

Maar niet alleen moeten we vragen: wat vindt de kerk van de Joden die Jezus als Messias belijden? We moeten ook vragen: wat vinden de Joden in het algemeen van de identiteit van die Joden die Jezus als Messias belijden?

De meeste Joden zijn van mening dat Messiasbelijdende Joden zijn overgegaan naar een andere godsdienst. Met deze aanduiding 'overgegaan naar een andere godsdienst' hebben vele Messiasbelijdende Joden moeite en ze herkennen zich er niet in.

Maar spannender nog is de vraag (we houden het omstreden spraakgebruik nog even vast): zijn ze door over te gaan naar een andere godsdienst hun Jood-zijn kwijt geraakt?

Hier lopen de meningen uiteen. Volgens de Talmoed (waarop de gezaghebbende Joodse leer gebaseerd wordt) kan iemand onder geen beding zijn Jood-zijn kwijtraken. Wie uit een Joodse moeder is geboren of tot het Jodendom is overgegaan is Jood en blijft Jood. Rabbijn De Vries schrijft in zijn boek 'Joodse ritensymbolen':

'De geboorte beslist over de afstamming... Een Joodsche vrouw die een kind ter wereld brengt... onverschillig wie de vader is, deze vrouw kan verhinderen, als zij dat wil, dat haar kind besneden wordt, maar zij kan niet voorkomen dat het als Jood of Jodin wordt geboren. Zelf raakt zij (die vrouw) haar Joodsche identiteit niet kwijt. Ook niet wanneer zij zich in een niet-Joodsche godsdienst laat opnemen. En haar kind verliest deze nationaliteit niet, zelfs al wordt het eerst daarna geboren.'

Toch is deze opvatting niet onbestreden, zoals we al hebben gezien aan de uitspraak van het Israëlische Hooggerechtshof. Die bepaalde dat een Jood die Jezus belijdt als Messias geen beroep kan doen op de 'wet van de terugkeer'. Wel bepaalden de rechters daarbij dat een wet van de staat Israël niet per se identiek is aan een (laten we

voor het gemak maar zeggen) religieuze wet. Met andere woorden: wie voor de Staat geen Jood is kan dat nog wel zijn voor de synagoge.

Ook hier liggen vele moeilijke vragen. Maar dat zijn vragen waar het aan de kerk niet toekomt zich er een oordeel over aan te meten. De Joden hebben zelf het recht te bepalen wie Joden zijn en wie niet.

Hier ligt echter wel de tragiek van de Messiasbelijdende Joden. Zij beschouwen zichzelf als Joden, maar het Joodse volk in zijn geheel kan (nog) geen antwoord formuleren op de vraag wie Joden zijn en wie niet.

De al eerder aangehaalde ds. Tabaksblatt schreef in het blad 'Kerk en Theologie' (jan. 1950):

'Terwijl een volkomen geassimileerde, aan niets meer als Joods te herkennen Jood die zijn volk de rug heeft toegekeerd én een volslagen atheïst die de hele Joodse geschiedenis en traditie verwerpt, zelfs nog tégen hun wil door het Jodendom als Jood worden beschouwd... wordt daarentegen een Jood die met hart en ziel aan zijn volk gehecht is, door het Jodendom uitgebannen, alléén omdat hij in Jezus van Nazareth Diegene heeft herkend over wie Mozes en de Profeten geschreven hadden.'

Samenvattend kunnen we zeggen dat de Messiasbelijdende Joden door de eeuwen vanuit de kerk te horen hebben gekregen dat zij één identiteit hebben: *de christelijke*. Van Joodse zijde werd en wordt ook gezegd dat zij één identiteit hebben: *de christelijke*. En zo leven zij tussen Kerk en Israël. Van beide zijden min of meer gedwongen om te kiezen voor het één of het ander. Zelf willen zij die keuze niet. Ze voelen zich als mensen met twee identiteiten: Joods en Messiasbelijdend. Ze zeggen: we bevinden ons in de kerk, als het lichaam van Christus, maar we bevinden ons daar als Joden. Een dubbele identiteit.³

Het lijkt er echter op dat sinds de stichting van de staat Israël de Messiasbelijdende Joden meer en meer gaan zeggen, dat zij één identiteit hebben: namelijk de Joodse.⁴ En dat zij die identiteit voller zijn gaan beleven door het belijden van de Naam van Jezus Messias.

M.W. Vrijhof in: Vrede over Israël jaargang 42, nr. 4 oktober 1998

© 1998 Deputaten Kerk en Israël der Chr. Geref. Kerken

³ Een Nederlander blijft toch ook Nederlander als hij van ongodsdienstig gelovig wordt en oprecht in Christus wordt ingelijfd? Nationaliteit verandert niet door wedergeboorte.

⁴ Voor een oprechte gelovige in Christus met Israëlsche nationaliteit, houdt dit in 'dat hij een Israëliet is, in wie geen bedrog is.' Joh. 1:48.

Dr. G. van Klinken heeft een onderzoek verricht ***naar de positie van de Messiasbelijdende Joden in Nederland.***

Op verzoek van het contactorgaan legde de docent kerkgeschiedenis aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU), vestiging Kampen, de historie van het ICI vast in een boek. "Christelijke stemmen over het Jodendom" luidt de titel ervan, "Zestig jaar Interkerkelijk Contact Israël (ICI), 1946-2006" (uitg. Eburon, 192 blz.). Op 5 oktober 2009 werd het tijdens een besloten bijeenkomst in het Protestants Landelijk Dienstencentrum in Utrecht gepresenteerd.

Dr. Van Klinken omschrijft de positie van de Messiabelijdende Joden als „de meest tragische partij in het hele verhaal. Evenals hun Joodse volksgenoten waren zij gestempeld door de Holocaust. Marjorie Eberlé-Gotlieb zelf bijvoorbeeld – dat verklaart voor een deel haar ook voor anderen niet altijd gemakkelijke optreden. Ook deze Joden hadden vaak tal van familieleden verloren, hadden misschien zelf wel in een kamp gezeten. Maar na de oorlog werden zij door hun eigen volk met de nek aangekeken: een Jood die in Jezus geloofde, was geen Jood meer. En in de kerken wist men ook steeds minder raad met hen.”

Dat laatste lag in de begintijd overigens nog een beetje anders: *déze Joden konden wel eens de opmaat vormen voor een massale bekering van het Joodse volk.* „Maar geleidelijk aan raakte ook binnen het ICI de notie dat Joden, min of meer, een eigen weg tot God hebben, steeds meer in zwang”, stelt dr. Van Klinken vast. „Het fenomeen Jodenzending was echt voorbij. In de jaren zeventig keerden nogal wat Joden die in hun onderduikperiode gereformeerd waren geworden, terug naar de synagoge. Mart Cohen bijvoorbeeld, om maar een naam te noemen. Vanuit het ICI werd daar met alle begrip op gereageerd.”

Ook dat maakte de positie van Hadderech steeds moeilijker, zegt hij. „Tegelijk moet je constateren dat het ICI op dit moment nog een van de weinige verbindingslijntjes vormt tussen de kerken en de Messiasbelijdende Joden in Nederland. Dat lijkt me iets om zuinig op te zijn.”

RD 12-11-2009

1. Willem da Costa en Hanna da Costa

Overgenomen uit Dagboekje van Hanna da Costa - Belmonte

Isaac da Costa en Hanna da Costa – Belmonte waren van afkomst Joden uit Portugal. (Belmonte is een stad in Portugal waar nog steeds Marraanse Joden wonen. Joden, die gedwongen werden om Christen te worden.)

Het echtpaar trouwde in 1821 en kreeg 9 kinderen. Het overlijden van 2 kinderen wordt hieronder verteld:

Hun oudste zoon Willem Daniël 1824 – 1848

Hun 7^e kind en 3^e meisje was Hanna, 1835 - 1854

Overlijden Willem

1846

Geregelde aantekeningen hebben wij niet verder gehouden. De hoofdpunten zijn bepaaldelijk de ontzettende ziekte van Willem⁵ die hem de 16de juli 1843 overkwam en die nu, 27 augustus 1846, nog bijblijft.

De zilveren bruiloft allergezegend gevierd de 11de juli 1846. Een algemene receptie zaterdag de 11e en zondag 12 juli. Armen en rijken bezochten ons en vele liefdeblijken ontvingen wij bij die gelegenheid. De goedertierenheden en getrouweden Gods zijn onuitsprekelijk.

1848

Na een allersmartelijk lijden van 5 1/2 jaar, dat door afwisselende verpozingen van beterschap en verergering was doorgebracht, werd onze lieve onvergetelijke Willem op de 9de november 1848 overvallen in de nacht door een allerhevigste bloedsputting die gedurende acht dagen zich vijfmaal herhaalde en een totale uitputting teweegbracht. Dr. Verkouteren verkoos een consult met professor Schröder van der Kolk uit Utrecht. Hun beslissing was maar al te zeer: een onherstelbare toestand.

Ons lijden te beschrijven gedurende vier weken en de onbeschrijfelijke benauwdheden die ons dierbare zoon Willem doorstond is onmogelijk te kunnen beschrijven. Het zij genoeg te zeggen dat hij eindelijk bezweek op de 5de december 1848 's avonds om kwartier over elf uren. Zijn ontslapen was zacht en kalm en wij mogen vertrouwen dat hij bij de Heere leeft. Was zijn gestel hem soms tegen, toch was zijn vreugde in het Woord Gods, en wij zagen hem altijd blijde en opgeruimd onder de uitlegging van Gods Woord. Ook daar was hij goed in thuis. De slag voor ons ouderhart was zwaar en toch moeten wij zegenen de Hand die hem voor ons tot Zich nam. Mijn lichaam lijdt nog door deze slag. Wij gevoelden dat hij ons eerstgeborene was.

1849

Vele treffende sterfgevallen volgden dit afsterven na. Eerst de heer J.D. Muller, die bij zijn begrafenis tegenwoordig was op de 9de december, en die, zelf door een bezetting op de borst bevangen op de 2de januari 1849, in enige dagen overleed, juichende en in volle verzekering zijn Heer tegemoet ging, overlatende zijn vrouw met 8 kinderen aan den hoede van zijn God.

Vervolgens mevrouw Van Tuyl die ook mij zo liefelijk bijstond op de dag der begrafenis; overleed door een spoedig verval van krachten in de maand mei 1849, juichende en tot stichting van ieder die haar kende en liefhad.

⁵ Willem leed aan epilepsie

Belijdenis Rebecca⁶ juli 1851

Het is mij een grote vreugde en dankzegging ook in deze aantekeningen te vermelden de heugelijke dag waarop onze oudste en geliefde dochter Rebecca haar openbare belijdenis des geloofs mocht afleggen. Dat was den... juli 1851 dat wij het voorrecht hadden hare bevestiging als lidmaat der christelijke kerk bij te wonen. *O Heere onze God, mocht Gij deze dochter van Sion waarlijk Uw eigendom maken en als een lid van Christus' kerk door haar handel tonen dat zij Uwe discipelin is.*

Ziekte mevrouw Da Costa oktober 1852

Sedert 1 oktober 1852 kreeg ik koorts, die evenwel met twee zware koortsen opliep, maar zich tot drie keer van tijd tot tijd herhaalde en mij nogal verzwakte. Sedert 11. woensdag 17 nov. mag ik hopen en vertrouwen dat de Heere mij geheel hersteld heeft. Ik gevoel mij veel beter en de krachten komen zachtens aan terug. *Och Heere, indien het met Uw wille overeenkomt, wil deze herstelling bevestigen. Ook dank ik U mijn God dat Gij mijn lieve Da Costa, Francisca, Rebecca, ook onze getrouwe Noordhof, hebt hersteld. Wil U ook nog ontfermen over onze dienstmaagd Mietje die zeer verkwijnt.*

1853 Ziekte Da Costa

De 14den februari 1853 hadden wij opnieuw feest in ons huis. Onze lieve dochter **Hanna** bereikte haar 18de jaar. Dit lieve kind geeft ons zeer veel genoegen. Gewichtig zal dit jaar voor haar zijn.

Ook onze lieve Francisca werd de 23ste februari 12 jaar. Deze feest- en geboortedagen brachten wij genoeglijk door, maar daar het leven gelijk is aan een zee die op en neder gaat, zo waren deze dagen ook niet onvermengd.

Enige dagen na Da Costa's verjaardag hadden zich sporen van ongesteldheid en vele pijnen bij hem geopenbaard. Reeds in het voorgaande jaar had hij aan koortsen geleden, zoals benevens ons gehele gezin, maar hij was toch zooverre hersteld. Nu deden zich opnieuw gewichtige symptomen op, verzuring in de maag, gepaard met hevige diarree, zeer grote vermagering en bleek uitzicht. Dit alles trof ons zeer en ook de dokter die het zelf ernstig begon in te zien en een consult met professor Schröder van der Kolk verlangde. Deze, door treffende sterfgevallen van huisvrouw en kind verhinderd, kon niet overkomen. De dokter die hem met veel oplettendheid gadesloeg, mocht, bestierd door de hulp en leiding van een lankmoedig God, het zo verre brengen dat wij alle hoop mogen weder dat hij geheel hersteld is. Zijn gezondheid wordt van dag tot dag beter *en die kleine smart, die evenwel door een natuurlijke oorzaak veroorzaakt wordt, zult Gij ook, o Heere, matigen.* Hoe zal ik kunnen beschrijven hoe groot mijne en ons aller vreugde is. *O Heere, Gij weet wat er in mijn binnenste omgaat.*

Belijdenis van en Avondmaal met Hanna

Sedert verscheiden jaren had onze lieve Hanna geleerd bij Ds. Mounier, en daar zij nu haar achttiende verjaardag had gevierd, zo besloot de dominee haar belijdenis af te nemen, hetgeen geschiedde op maandagavond 14 maart ten huize van Ds. Mounier en een ouderling, Soelens, bevestigd den 15den 's avonds in de Groote Kerk door Ds. Chantepie, die een uitmuntende preek gaf en wier aanspraken aan de nieuwe ledematen een diepe indruk achterliet. Nu hopen wij met haar aanstaande zondag 27

⁶ Rebecca 1832-1903

aan den H. Avondmaal aan te zitten. *O dierbare Heiland, geef dat onze lieve Abraham er bij tegenwoordig zij.* Een verstijving in de linkerarm reeds sedert 3 maart, hem onverwachts overkomen, houdt hem nog steeds te huis. Mocht weldra het gebruik zijns arms hem wedergegeven worden. *Och Heere, doe het.*

De stemming van onze Hanna is bijzonder liefelijk en ons tot grote vreugde. Zij werkt veel en met lust, was vlug in haar antwoorden, het is ons een recht lief kind. Enige verrassingen vielen haar te beurt, die haar zeer veel genoegen gaven. Namelijk: zij ontving van ons een schrijftafel, van Rebecca twee biddende kindertjes, van Francisca een inktkoker, en van Abraham de toezegging van een som geld bij de afloop van een zaak die hij te bestieren heeft om hetzij een horloge of iets anders te kopen.

Vrijdag de 18de hadden wij voorbereiding bij Ds. Junod, een zeer innig bewerkte preek en liefelijke toespraak aan de nieuwe leden.

Zondagochtend de 20sten maart hadden wij het onuitsprekelijk voorrecht met onze zoon Abraham⁷ en onze lieve Rebecca en Hanna aan des Heeren tafel te mogen aanzitten. De dienst en bediening werd verricht door Ds. Guye. Wij hadden alle tezamen een onuitsprekelijke zegen en brachten het overige van den dag gezegend door.

Goede Vrijdag 25 maart gingen wij 's avonds bij Ds. Mounier ter kerk. Zijn uitlegging was zuiver, maar een weinig te lang.

2de april mocht ik mijn 53ste verjaardag vieren, zeer huiselijk en stil. Evenwel, de liefde en hartelijkheid van mijn lieve Da Costa en kinderen was groot. Ook kreeg ik nog enige visites van vrienden wier deelneming mij aangenaam was.

5de april was de bidstond voor Israël die door Capadose geleid werd. Hij logeerde bij ons, recht aangenaam was ons zijn bijzijn.

De 6de de jaarlijkse meeting der vrienden. Ds. Barger en D. van Hogendorp aten bij ons. 's Avonds was de toegezegde avond van Van de Velde, tot toegift voor zijn voorlezingen; alleruitmuntendst. Ds. Van Marken deed een heerlijk nagebed en Da Costa een allerliefst woord van dankzegging tot Van der Velde, dat zeer voldeed.

1854. Ziekte en overlijden van Hanna

Op den 14de mei 1854 werden wij zeer verrast daar onze lieve Francisca voor het eerst hare vrouwelijke zaken kreeg, 13 jaar oud zijnde. Zij groeit onder 's Heeren hulp recht voorspoedig op.

Deze verblijdende gebeurtenis kwam ons nu juist zeer te stade, daar wij zeer bedroefd zijn over onze lieve Hanna, die sedert 11. jaar november 1853 is lijdende aan een krampachtige hoest, die haar zeer lastig is en ook aan geheel haar gestel een zeer zware schok geeft.

Dr. Verkouteren verzekert ons evenwel dat er voor het ogenblik geen gevaar bestaat, maar zij zelf is zeer lijdende sedert 6 maanden.

Dierbare God en Heiland, Gij kent onze gebeden en verzuchtingen voor dit dierbaar kind. Och, zie in genade op haar neder en geef haar de volkomen gezondheid terug. Nauwelijks negentien jaar, Heere, smeken wij U haar hare dagen te willen verlengen en ons met haar weldra met een ontheffing van pijnen en ongesteldheden te verblijden.

In deze zelfde dagen verzocht Dr. Verkouteren ons, indien Hanna enige sputa opgaf, het voor hem te bewaren. Dit werd gedaan, hij onderzocht met Dr. Zeeman de slijmen en meende aan een paar stukjes, iets of wat van de long te onderscheiden. Deze tijding gaf ons grote zorg.

De 17de mei kwamen den heer en mevrouw Herklots als ook de heer Retemeijer van

⁷ Abraham 1829-1889

Rotterdam bij ons eten, ter gelegenheid dat zij inspectie zouden nemen van het haveloze school, dewijl zij er een in Rott. wilden oprichten.

Dien dag was Hanna bijzonder zwak en de dokter begon grote zorg voor haar te krijgen en sloeg mij voor, indien wij er iemand anders wilden bijnemen het om zijnentwille gerust te kunnen doen.

Woensdagsavonds 17 mei alleen met haar zijnde kwam op het alleronverwachts een kleine hoestbui en zij gaf een weinig bloed op. Hoe ik te moede was is mij onmogelijk te beschrijven, maar haar kalmte en overgegevenheid was zo groot dat zij mij beschaamde. In die avond kwam dat verschijnsel nog enige keren. Mijn lieve Da Costa kwam thuis en wij besloten dadelijk professor Schröder van der Kolk uit Utrecht in consult te nemen. Dokter Verkouteren kwam. Onze lieve Hanna verzocht in alle waarheid te mogen weten in welke toestand zij verkeerde. Hij antwoordde haar niet te mogen ontveinzen dat zij in een zeer zorgelijke toestand verkeerde, maar dat het niet hopeloos was. Van dat ogenblik is haar kalmte groot, de tevredenheid voorbeeldloos.

Zaterdag 20 mei werd er vier bloedzuigers gelegd. Enige dagen bleef zich het bloed bij de sputa zien. Sedert is dit bijna geheel over. De witte sputa bleef evenwel nog.

Woensdag 24 kwam de professor mét de doctor. Na een nauwkeurig onderzoek op de borst en na vele vragen hadden zij een zeer lange samenspreking, en daar de bloedzuigers een goed effect de vorige zaterdag had gehad, werd er besloten een fontanel aan de rechterzijde van de borst te appliceren; 12 pillen per dag tot wegneming der hoest, een lepel levertraan 's morgens en 's avonds.

De professor verbood uit de stad te gaan, de grootste stilte en oppassing, zeer nauw op haar te letten; dat de toestand zeer verre van hopeloos was, dat de ziekte zeer in het begin was, dat er alle mogelijke tekenen ten goede waren, dat hare kalmte zeer voordelig was, ook nergens geen pijn in de borst, noch rug noch zijde. Het uitzicht bleek, maar gans niet ongunstig. Dit alles gaf aan onze diepbedroefde harten een grote vertroosting en aan de patiënte, voor wie niets verborgen werd, moed en opgeruimdheid.

Van dinsdag 23 tot nu vrijdag 26 mei gaan wij stellig vooruit, de hoest verminderd, de sputa is bijna niets, geen bloed, uitzicht veel beter. Onafgebroken kalmte, nergens pijn, eetlust veel beter, en dit alles schrijf ik terneder tot verheerlijking Gods, niet om te roemen, dat zij verre, want wij zijn met vrezen en beven van uur tot uur, van dag tot dag wachtende, hoe de Heere het met ons maken wil. Wij blijven bidden, de vrienden met ons. De roepstem tot ons is groot. Zalig zijn reeds de uren en dagen die wij met haar doorbrachten.

De Hemelvaartsdag 25 mei was voor ons allerliefst. Wij waren onder ons recht gelukkig in het bezit van onze lieve Hanna, die als gewoonlijk dagelijks bij ons is en haar bezigheden, voor zover haar die veroorloofd zijn, verricht. De nachten zijn redelijk, maar zij heeft nogal last van zweten.

Morgen, zaterdag 27 mei, wachten wij de professor opnieuw. Zijn bezoek was ons recht aangenaam. Hij vond onze lieve Hanna in alle opzichten vooruit gegaan.

Zondag en maandag bleven zeer goed.

Dinsdag 30 mei kwam op het alleronverwachts tegen half twee 's namiddags een hevige kramphoest opzetten, die zoodanig verergerde dat er 's avonds 4 bloedzuigers geapliceerd werden. Evenwel, de hoest hield aan tot woensdagochtend. Toen bedaarde hij enigszins, maar werd toen gevolgd door hevige pijn op het water.

Woensdagmiddag 31 mei was de kramphoest wederom hevig, gehele ontsteltenis in

het lichaam. Braking van gal, opgeving van bloed wisselden elkander af.

Donderdag 1 juni bleef de kramphoest hevig, ook des nachts.

Vrijdag 2 juni: de poeders tegen de hoest werkten gunstig. Zij ondervond enige kalmte.

Zaterdag 3 juni: een gunstige toestand, de nacht was rustig.

Zondag 4, Eerste Pinksterdag, gingen Da Costa en ik ter kerke bij Ds. Schwartz. Bij onze terugkomst vonden wij onze lieve Hanna zeer afgemat en het uitzicht bleek en vermoeid.

Maandag 5 juni: aanvang van een zeer moeilijke en zware week. Gedurig gaf zij bloed op. Men begint met de drank tot bevordering der maandelijks zaken. Het bloed opgeven is meer, slapeloze nachten.

Woensdag 7 juni: er worden koppen geapliceerd, afgewisseld met zuurdeegpappen. Door de benauwdheid iets minder kalm.

Donderdag 8: een zeer moeilijke dag: gedurig opgeven van bloed, afgewisseld met zware hoestbuien. Zij blijft op onze slaapkamer, grotendeels in bed en komt niet na beneden. 's Avonds en 's morgens galbraking.

Vrijdag 9 juni: de nacht was alleronverwachts zeer rustig, na een allervermoeienste dag.

Zaterdag 10 juni kwam prof. Schröder, hij had de sputa minder ongunstig gevonden en verklaarde dat de toestand en verergerde omstandigheden van deze week veroorzaakt waren door een bijkomende ongesteldheid. Ten eerste door het wegblijven van de stonden en ten anderen door de blijvende Noordenwinden, maar dat deze spanning weder zou overgaan. De prof. en dokter consulteerden wederom tezamen en besloten met kleine veranderingen op dezelfde voet voort te gaan met pillen en levertraan.

Zondag 11 en maandag 12 juni waren redelijk, maar zij had een gevoel van uitputting en gedurig opgeven van bloed. Overigens wat haar stemming gedurende al die tijd betreft: die blijft voorbeeldloos. Altijd even kalm, bij tussenpozen zeer opgewekt en dan eens wat doffer, voorkomende uit haar grote zwakheid en lijden van benauwdheid. Bij ogenblikken breekt mij bijna het hart en alle kracht ontzinkt bij het gezicht van een zo jeugdige bloem zo te zien lijden.

Dinsdag 13 juni voor het eerst op de kamer van Abraham gezeten, evenwel groot gevoel van slapheid, gepaard met dofheid en somberheid in het gemoed, maar dat slechts een ogenblik duurde. Tegen de namiddag hevige benauwdheid op de borst, tegen de avond al erger. De dokter verordeneert handbaden, 2 koppen op de rug, dit geeft verademing, de nacht daarop allerrustig.

Woensdag 14 juni: bijzonder goede dag, weinig hoesten, witte sputen zonder bloed. Op de kamer van Abraham gezeten, stemming allerliefst, ja zelfs opgeruimd, zeggende zich allerplaisierig te gevoelen. Twee keer over de kamer gewandeld. Dankbaar en gelukkig voor deze aangename dag. Geen koorts. Tot twaalf ure 's nachts rustig. Toen begonnen te hoesten, de ganse nacht door tegen zeven ure.

Donderdagsmorgens 15 juni in slaap geraakt tot half hen. De dokter vond haar redelijk, maar meerder dof en vermoeid. De slaperigheid duurde voort tot twee ure. Met moeite haar aangekleed en gebracht naar de kamer van Abraham. Zij leeft grotendeels zonder eten. Heden een paar stukjes anschovis met een klein stukje brood genuttigd. Ook enige druiven. Goed bekomen. Maar altijd slaperig gebleven. Veel opgeven witte sputa. De hoest redelijk. Is nu op dit ogenblik zeer slaperig door het gebruik der genomen stillende pillen en 8 pillen quinine. De nacht zeer ongedurig.

Vrijdag 16: de dag is en blijft ongemakkelijk, gedurig hoesten. Evenwel, zij gebruikt

iets meer voedsel, anschovis, een weinig groentesoep met smaak en 's avonds bij de thee een boterhammetje met koek. De stemming stil en lief. Wederom de nacht zwaar gehoest.

Zaterdag 17: in de voormiddag nogal gerust, te bed zijnde met traagheid opgestaan, gaan zitten op Abrahams kamer. Verder afgemat en toch van tijd tot tijd een liefelijke uitboezeming die getuigde van hare eerbiediging tevens eenswillendheid met des Heeren weg. Tegen de namiddag wederom hevige benauwdheid, een weinig diarree. Er komt koorts, die de ganse nacht aanhoudt en haar een zeer onrustige nacht veroorzaakt. Wij overleggen haar bed wat te verzachten en hare legging te veranderen. Dit geeft veel verademing.

Zondagochtend 18 juni: de dokter vindt haar nog niet vrij van koorts en zeer zwak en vermoeid. Wisselt nog enige opbeurende woorden met haar, zonder evenwel enigszins haar hare ernstige en verergerde toestand te verzwijgen. Blijft zeer getroffen over hare aanhoudende kalmte. Na zijn vertrek wordt zij iets kalmer, de hoest bedaard een weinig. Nu krijgt zij wederom diarree, die tobt haar zeer af, eet evenwel een stukje brood met wat anschovis. De koorts blijft tot op dit ogenblik voortgaan.

Maar hare stemming, de gesprekken die Da Costa en ik met haar hebben, overtuigen ons meer en meer dat hare keuze voor tijd en eeuwigheid gedaan is. Zij kent ten volle het gevaar van hare toestand. De vrees des doods begint voor haar zeer te verminderen. Zij verklaard ons van alles los te zijn, van alle aardse betrekkingen. Slechts aan haar vader en moeder is zij nog innig verbonden. *Tegen deze scheiding zegt zij nog zeer op te zien, maar vertrouwt dat ook de Heer haar op Zijnen tijd van zal losmaken. Zij zegt te weten in wie zij gelooft, dat Jezus Christus voor hare zonden is gestorven.* Onder deze samenspreking genieten wij veel. De nacht wederom onrustig en hoestende.

Maandagochtend 19 juni iets kalmer. Ds. Beets brengt haar een bezoek, spreekt tot haar met liefde en getrouwheid en doet een kort maar heerlijk gebed. Dit verkwikte haar voor den ganse dag. Zij stond naderhand een weinig op, was evenwel zeer afgemat. Maar tegen zes ure hadden wij met haar een allergezegend gesprek. Zij was los van alles zeide zij en voelde zich al meer getrokken naar boven; kon niet veel bidden voor haar leven te verlengen.

De nacht was wederom onrustig, maar dinsdag 20 juni was de dag over het geheel vrij redelijk. De dokter verordeneerde tot 22 pillen per dag te klimmen. Zij bleef het grootste gedeelte van den dag te bed. Het opstaan enige ogenblikken was pijnlijk aan te zien vanwege de grote zwakheid en afmatting. De nacht daaropvolgende was enigszins rustiger, de hoest minder.

Woensdag 21 juni: een allenustige dag, weinig hoest, uitzicht beter, een weinig meer honger. Tegen de avond opgestaan, minder akelig als de vorige dag en een poging tot lopen geprobeerd. Maar de zwakheid is te groot. Daarop volgt voor het eerst een allergeruste nacht, van twaalf tot half vijf ure doorgeslapen zonder hoest.

Donderdag 22 juni: in de morgenstond wederom geslapen, kalm wakker geworden, gevoel van een weinig vermoeidheid, maar redelijk.

Op ons aller verlangen heeft zij moedig toegestaan dat men haar portret zoude maken. De heer Schwartz neemt het op zich. Mijn lieve kind, aangegord door kracht van boven, blijft even kalm, en de heer Schwartz is van 1 tot vier uren met haar bezig. De gelijkenis is reeds daar. Zij is weinig vermoeid, eet met smaak een weinig soep. Enige ogenblikken daarna krijgt zij van Ds. Jamieson een portie ijs, die zij met smaak en verkwikking gebruikt. En zoude ik bij die gelegenheid niet danken mijnen God, die te midden der diepe smarten zooveel vertroosting zendt?

Ten eerste de kranke zelf die door hare stille kalmte, geloof en vertrouwen ons aller harte vertroost en moed schenkt. Dit is genade van God.

En dan ten tweede de liefde der vrienden, broeders en zusters. Zal ik ze opnoemen? Het zij genoeg gezegd: de liefde in Christus dringt ze om ons wel te doen.

En voorts: die roeme, roeme in den Heere. *Hem zij dank en lof toegebracht die ons tot zooverre ondersteunde. Heere doe met ons naar Uw welbehagen, maak ons slechts eenswillend met U.*

Donderdagsnachts; zij was het overige van de avond zeer kalm, sliep rustig in, gelijk in gezonde tijd, zonder hoest. Dit duurde tot half een, als wanneer zij steunende wakker werd, klagende over pijn in de keel en in de tong. Ten één uur kreeg zij een hevige steek in haar rechterborst en zijde. Dientengevolge werd de dokter om half drie gehaald; er werd pappen gezet en koppen. De nacht bleef pijnlijk.

's Morgens vrijdag 23 juni: dood afgemat. Dokter vind haar pols dodelijk zwak, mag niet verbed worden. Tot 's namiddags half drie bleef de steek, toen was zij eensklaps weg. Dit gaf verademing, maar de zwakte was groot, gebruikte twee perziken, een weinig rijstsoep. Niettegenstaande verminderd zij bij den dag.

Tegen 8 ure 's avonds keert de steek in de rechterborst terug. De dokter vind haar zeer zwak, geeft haar enige poeders om een weinig te rusten. Daardoor komt zij in een liefelijke kalmte en slaapt zachtens in. Abraham waakt tot drie ure, toen ik en Rebecca. *Heere, wat ondersteunt Gij mij. Sedert zes weken heb ik mijn lieve kind geheel kunnen oppassen. Och, sterk mij tot den einde toe!*

Zaterdagmorgens 24 juni: zij is nog zeer bedwelmd van de poeders, ziet er dodelijk uit. De dokter vind haar schrikkelijk vermindert, er is bijna geen pols. Schrijft de grootste stilte voor, geen verbedding, haar geen ogenblik alleen te laten; en zegt ons te moeten waarschuwen dat het zeer mogelijk is, zij binnen een paar dagen er niet meer zal zijn. *O God, ondersteun, sterk ons, wij bezwijken bijna.* Met moeite kon ik haar een weinig schoon goed aandoen, evenwel hielp zij zich zelf en maakte haar tanden nog schoon (de slaperigheid is voorbij).

Schwartzte komt om het portret te voltooiën, hij is verbaasd van de schrikkelijke verandering, werkt nog tot vier ure. Zij was intussen geheel ontwaakt van de morfine. Ik stelde haar voor alleen bij haar te blijven eten (daar wij anders beneden aten wegens de te grote drukte als er veel gesproken werd). Onze lieve Hanna was recht verheugd dat ik bij haar zou blijven. Na het eten stelde ik haar voor de 27ste psalm met haar te lezen. Gaarne zeide zij en als ik het vers begon, dan voleindigde zij de regel. Vervolgens baden wij tezamen. Dit voldeed haar zoo dat zij bij het eindigen uitriep: *Amen.*

Daarna bepaalde zij het overige van de avond. Eerst gij, lieve moeder, de was bergen, dan gaat gij na beneden thee drinken en papa komt bij mij lezen. Dan langzaam uw bed opmaken. Dit alles geschiede zoals zij gezegd had.

Te midden van dit alles kwam Dr. Verkouteren tegen acht ure bij ons zijn avondvisite maken, zeggende dat prof. Schröder in stad was en tegen half negen ure zou komen. Dit geschiedde. Prof. was zeer verwonderd haar zo zwak te vinden, vond haar in alles achteruitgegaan en dacht dat zij geen drie weken meer kon leven. Dr. Verkouteren evenwel zeide dat hij dacht dat zij geen twee dagen meer kon leven. Zij spraken nog enige ogenblikken tezamen.

Ons lieve kind maakte een doosje met een perzik en witte druiven voor een zieke man klaar, die de dokter ging bezoeken en gaf het hem nog mede. Och, zij was zo zorglijk en vol liefde. Tegen half tien uren wilde zij nog verbed worden, maar daar zij benauwd was wilde zij liever op den grond liggen. Ik nam een peluw van ons en daar

ging zij op liggen, nam haar hoofd in mijn schoot en toen zeide zij: 'Och lieve moeder, wat zijt gij toch een engel, wat lig ik nu goed'. Mijn hand even over haar aangezicht strijkende ontstelde ik zeer, daar zij koud en klam was. Zij zeide nu naar bed te willen gaan. Dragende werd zij erin gelegd. Van dit ogenblik af werd zij ongedurig.

Het koude zweet verspreide zich over het gehele lichaam.

Abraham komt thuis, vraagt haar welke dag het is. Zij zegt: 'Welke datum? Is het 24 juni, wel de promotie?'

Maar tegen half twaalf begreep ik dat het voorzichtig was voor de nacht de dokter nog te laten komen. Een vigilante terstond naar de dokter gezonden bracht hem tegen één uur bij ons.

Gedurig had zij geroepen: 'Is hij er nog niet?', en scheen zeer benauwd te zijn.

Toen hij aan haar bed gezeten was riep zij ineens: 'Dokter is dit alreeds sterven?'

Hij zeide: 'Nog niet, mijn lieve Hanna, maar wellicht volgt het spoedig'.

Goddank zei zij, en van dat ogenblik bleef zij kalm en sprak met eenvoudigheid en geloof. 'Dokter, zeide zij, wanneer het sterven geworden is, wilt gij mij dan waarschuwen? Ik wens van allen afscheid te nemen. Maar gij weet, ik, hou niet veel van vertoning, indien het niet also was'.

Hij beloofde het haar te waarschuwen. Tegen half drie zeide hij: 'Het is nu tijd'.

Daarop nam zij van ons alle een alleraandoenlijkst afscheid.

Maar nu doet Da Costa een kort gebed. dat haar goed deed dat haar goed deed en waarvoor zij dankte. Toen zeide zij: 'Groet de Bilderdijken, juffrouw Punt, Witstein, Betje Lobatto, Leentje, Truitje. Dank aan allen die mij liefde bewezen, dank voor de heerlijke verzorging. De Heere zal alle belonen. Alle de perziken die over zijn, aan die zieke man'.

Enige ogenblikken later: '*k om Heere Jezus*'.

Drie uur en een kwartier: 'Ik wou zo graag gauw sterven. Is de dokter weg?'

Neen. Daarop: 'Och Heere Jezus kom haastelijk, maak de strijd niet te zwaar'.

Tegen vier uren komt de pols een weinig bij. Zij heeft veel dorst en drinkt veel water. Vreest daardoor haar leven te verlengen.

'Daar hoeft gij niet bevreesd voor te zijn', zegt de dokter. Evenwel, de pols schijnt beter te worden. Dat spijt haar zeer.

Da Costa zegt: 'Geduldig afwachten mijn lieve Hanna tot de einde toe'.

'Ik zal dan maar geduldig wachten en de Heere verbeiden, lieve papa, is dat goed?'

Enige ogenblikken later: 'Dokter duurt het nog lang?'; en zegt aan alle vaarwel.

Intussen brak de morgen aan. Dit zag zij en zeide: 'Ach neem mij op Heere, de doodstrijd is zwaar'.

Na een kort gebed van Da Costa, aan het eind, riep zij uit: 'Neem mij op Heere Jezus, ik wacht'. Later nog eens op diezelfde wijze, toen: 'Daar komt Hij.

Zij vraagt om drinken. 'Ik zal toch wel sterven, al drink ik? Kom ik weer bij dr.? ***Ik wou zo gaarne de eeuwigheid ingaan. Dan zie ik Willem ook. Ik zie kindertjes met biddende handjes***'.

Ik vraag haar: 'Hanna, heb gij mij nog lief?' Zij heft haar hand op: 'O zo innig lieve moeder'.

6 ure: zij eet een stukje perzik met weinig smaak, roept: 'Papa, groet Abraham. Dr., wat plaag ik u? Hoe vaart mevrouw, dokter?'

Noordhof, die in het portaal staat, roept zij toe: 'Noordhof, gij mag wel binnenkomen. Ik heb nergens pijn. Kom Heere Jezus! Ik had wel gedacht dat ik Abrahams verjaardag niet zou beleven. Dag Abraham.

Toen de dokter zeide: 'De pols is bijna niet voelbaar', riep zij uit: 'Goddank!'

5 ure: 'Doctor, drinkt om mij te plezieren een kopje thee. U moet je niet ophouden'.
Ook zij drinkt een kop thee.

6 1/2 ure: 'Is dr. naar huis?'.

Ja (hij had een gevaarlijke zieke).

'Goedendag', met haar hand het vaarwel toeroepende.

Wij vroegen haar hoe zij zich voelde: 'Doodsbenauwd, maar gelukkig. Kom Heere Jezus, de doodstrijd is zwaar'.

Een ogenblik later: 'En zij raakte Zijn kleed aan, maar dat kan ik nu niet doen. Och Heere Jezus! haal mij dan. Vervolgens: 'Maar de Heer zal uitkomst geven. Arme Abraham, wat een verjaardag'. Zij roept Rebecca en Abraham. Zij zegt aan Rebecca: 'Zal je papa en mama goed verzorgen. Beloof je me dat?' Zij spreekt zeer vertrouwelijk met Abraham.

8.03: Handdruk aan ons alle.

8.10: 'Jezus, haal mij dan!'

8.15: Mevr. Guye komt, knielt bij haar neder: 'Hoe gaat het mijn lieve Hanna?'

Ik zeg tot haar: 'Hannalief: kent gij mevr.?'

'Ja, mevr. Guye'.

8.18: 'Jezus'.

Mevr. Guye: 'Is Die met je, is die je nabij?'.

Handdruk. Drinkt een weinig water. Zelf de slikking mist. Zij kijkt mij met een gebroken oog aan. 1ste snik. Enige minuten later: 2de snik. 3de snik.

Haar aardse leven is geëindigd op deze aarde. Haar ziele is bij de Heer, naar Wie zij zo verlangend uitzag.

En nu: *O Heere, wees ons genadig. Help ons deze zoo onverwachte en droevige dood van onze onvergetelijke Hanna met onderwerping te dragen. Laat ons oog gedurig op hare heerlijkheid blijven gevestigd. Och Heere, kom met Uw genezende hand balsem in onze wond storten, want waarlijk, wij bezwijken bijna.*

Mevrouw Guye die bij ons bleef, nam alle schikkingen omtrent onze dierbare ontslapene op zich. Die dag, zijnde zondag, lieten wij niet rondzeggen. Ook hadden wij geen kracht om over iets te denken. Dadelijk was deze droevige tijding ruchtbaar. Wij kregen die avond reeds verscheidene visites en van die dag af was de deelneming groot. Maar niet minder groot was onze droefheid. Ik weet het; ziende alleen op de heerlijkheid van onze nu zalige Hanna, dan is mijn hart overstelpt van vreugde in den Heer, dat Hij mijn kind zulk een heerlijkheid heeft geschonken uit louter genade. Maar als wij dan terugkeren tot onszelve, dan zijn wij als verplet. De leegte die zij ons nalaat is zo groot, dat het is mij bij ogenblikken of ik een diepe wond in mijn hart gekregen heb. *Heere, schenk ons een volkomen overgave. Zij was Uw eigendom en ons een geleend pand.*

Daar er hoegenaamd geen verandering in het lichaam zichtbaar werd, besloot de dokter de begrafenis tot vrijdag 30 juni uit te stellen. De visites, brieven en kaartjes waren menigvuldig, soms vertroostend, maar ook zeer afmattend.

Eindelijk was de vrijdag daar, dat het laatste stoffelijke overschot van ons dierbare en onvergetelijke dochter ter aarde zoude worden besteld. Wat is de mens toch zwak. Dit stoffelijke lichaam nog dagelijks en zelfs dikwijls nog te kunnen aanschouwen gaf ons nog zoveel liefelijks.

's Morgens nadat wij onze rouwklederen hadden aangetrokken gingen wij rondom haar lijk en doodkist staan. Da Costa deed een krachtig en plechtig gebed, waarop hij las: 1 Cor. XV en daarna Jesaja XXV vs. 8-9, hoofdstuk 26 vs. XXIX en Openb. 22

vs. 16 tot 25. Daarna een heerlijk nagebed en wij eindigden met te zingen psalm 68 vs. 10. De indruk en gewaarwordingen die ons hart vervulden zal ik nimmer kunnen beschrijven.

Enige ogenblikken daarna kwam Capadose met zijn vrouw, Isaïc en Esther tot ons. Mevr. De Clercq, mevrouw Guye, mevr. Hasebroek, mevr. Smith, Piet Pierson en Elize Bilderdijk hielden mij gezelschap, terwijl Ds. Hasebroek ons gedurende de aardebestelling alleraangenaamst en liefelijk bezighield. Hij begon met het XI capp. van Johannes. Zijn gebed was recht aandoenlijk en vertroostend.

Twee koetsen begeleiden het lijk. In de eerste, die van de familie Borski, was: Da Costa, Abraham, Capadose, Mounier. De andere: Guye, Schwartz, Smith, Isak.

De drie Ds. en Capadose spraken allertreffend aan het graf.

Teruggekeerd zijnde sprak Ds. Smith een teder en hartelijk woord tot mij. Da Costa dankte alle de aanwezigen met een aandoenlijk en treffend woord. Deze dag zal ons onvergetelijk blijven.

Nadat alle de vrienden vertrokken waren (Capadose vertrok die nacht naar Cleef) kwamen wij in een meerdere stilte en ontstelden zeer van de vreselijke leegte die het ons gaf. 's Avonds bleven wij onder ons.

Enkel kwamen jufvr. Nieuwpoort en De Bordes na ons zien. Deze laatste had met onze lieve Hanna haar belijdenis in het voorgaande jaar afgelegd, sprak onuitsprekelijk veel goed en liefelijk van ons dierbare ontslapene, van haar zacht humeur en karakter. Dat deed ons goed. Van die dag af kwamen wij langzaam in ons ordinaire leven terug. Nieuwe aandoeningen en gevoel van gemis. Strijd om volkomen onderwerping en eenswillendheid met den Heere.

Nieuwe zorgen waren wederom naspelende.

Onze vriend Scheepmaker, wier ernstige ziekte ons zeer ontrustte, had enige hoop van herstel gegeven. Plotseling evenwel keerde deze toestand ten kwade en deze nuttige man, vader van zes kinderen, ontsliep acht dagen later, op de 2de juli, ook op 's zondagsnachts. Deze tijding was opnieuw een grote schok voor ons alle, en in het bijzonder voor mijn lieve Da Costa, die in hem een getrouwe vriend en broeder verloor.

Intussen werd onze eenzaamheid nog gedurig door bezoeken afgewisseld. Eindelijk zeide de dokter dat het zeer noodzakelijk voor ons alle was om enige buitenlucht te gaan genieten. Wij overlegden onder elkander wat te gaan doen in dezen, en daar onze lieve Abraham (die er zeer bleek uitzag) en onze Rebecca en Francisca⁸ na zulke zware weken en dagen wel enige uitspanning behoefden, besloten wij iets te gaan zoeken. Middelerwijl kwam ons de benoeming van onze lieve Abraham op den 4den juli als secretaris der curatoren aan het gymnasium. Dit verblijde ons zeer.

De zevende juli 1854 werd onze vriend Scheepmaker begraven en mijn lieve Da Costa stond in den tijd van acht dagen voor twee geopende graven. Hij werd verzocht enige woorden te spreken en de Heere ondersteunde hem zeer bijzonder daartoe.

Wij waren intussen de woensdag tevoren, zijnde de 5de juli, naar 'de Geleerde Man' bij Haarlem gegaan en hadden aldaar twee kamers genomen, om, zo de Heere wilde, de 11de juli daar na toe te vertrekken. Bevorens werd onze Abraham de 10de juli geïnstalleerd als secretaris en woonde de twee dagen der examens bij.

Wij vertrokken dan op den 11den juli naar 'den Geleerden Man', juist op ons 33ste

⁸ Francisca 1841-1916

trouwdag. Het logement is vrij redelijk, het weder ongunstig, stemt veel met onze gemoedsaandoening overeen.

Neen, Heere, de verandering van plaatse kan geen balsem aan onze gewonde harten brengen. Gij alleen, o Trooster onzer ziele, Gij alleen kunt de ware balsem, vrede en vreugde in onze harten storten. Gij kunt ons doen berusten in deze zware beproevingsweg.

Overgenomen uit ***Dagboekje van Hanna da Costa Belmonte***; Bewerkt en toegelicht door dr. O.W. Dubois; Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2000. (Voortreffelijk toegelicht)

2. Abraham Capadose, een bidder en spreker voor het Joodse volk

Joods, maar niet praktiserend

Op 22 augustus 1795 werd Abraham Capadose geboren, in Amsterdam. Hij kwam uit een artsenfamilie van Sefardische Joden. Zelden zag hij thuis iemand bidden. In tegenstelling tot het gezin Da Costa werd weinig ernst gemaakt met de godsdienst. Tijdens zijn laatste studiejaar ontmoette hij Bilderdijk. Hij heeft enige tijd zijn privaatcolleges gevolgd. Hoewel hij nog onvatbaar was voor het christelijk geloof, heeft Bilderdijk ook door zijn persoonlijke omgang een diepgaande invloed op de Joodse jongeman uitgeoefend. Evenals zijn neef Da Costa hield hij zich in de academiestad nauwelijks aan de Joodse plechtigheden en spijswetten. Ze hebben nooit een synagoge in hun studiestad Leiden bezocht. En als ze mee moesten doen met spijsvoorschriften als ze bij hun familie waren, haalden ze dat in door in een restaurant een biefstuk te gaan eten.

Bestudering van de Bijbel

Capadose studeerde medicijnen en werd dokter. Vooral bij kinderen was hij geliefd, wat hem de naam 'kinderdokter' opleverde. Capadose was heel vatbaar voor godsdienstige indrukken. Als hij 's zondags het psalmgezag uit de kerken hoorde komen, trof dat hem. Zijn omgang met Bilderdijk bracht hem tot hernieuwde oriëntatie op het Jodendom. Hij en Da Costa spraken af al hun tijd te steken in het lezen van het Oude Testament en dat samen te bespreken. Hij kwam wel in een crisis terecht, zodat hij 's avonds hoopte dat hij 's ochtends niet meer wakker zou worden. Samen met Da Costa las hij het Evangelie naar Matthéüs, wat hen beiden veel deed gezien de overeenkomsten met het Oude Testament. Op een nacht las Capadose Jesaja 53, waarop hij zei: *'Van toen af aan herkende ik volkomen in Jezus den waren Messias'*. Iedere keer wanneer Capadose later de geschiedenis van de Emmaüsgangers las, werd hij weer herinnerd aan de uren waarop hij met zijn vriend wandelde: 'Was ons hart niet brandende in ons?'

Grote vijandschap

De eerste aan wie Capadose zijn hart wilde luchten was zijn moeder. Die zij, toen hij het onderwerp voorzichtig aansneed, dat een ieder die zijn plicht betrachtte als een braaf mens, Gode welangenaam zou zijn. Mislukte poging dus. Nu probeerde hij het bij zijn oom, met wie hij als arts samenwerkte en die hij dus dagelijks zag. Zijn oom was geschokt. Hij 'sloeg zich op de borst, vervloekte zijn dag en riep in bitterheid zijner ziel uit, dat ik zijne grijze haren met droefheid ten grave zou doen dalen'. Hij lasterde hierbij zelfs de Naam van Christus. Capadose vertrok bij zijn oom, bij wie hij op kamers woonde. In het ouderlijke huis stond hem nog veel meer vijandschap te wachten. Zijn vader kon zich nauwelijks beheersen. Menige grievende belediging kreeg hij naar zich toe geworpen. Eens greep zijn vader hem vast en bracht hem naar zijn moeder, die ziek van verdriet in een hoek van de kamer zat en zei: 'Zie daar uw werk! Gij zijt de moordenaar van uw moeder.' Zijn vader wilde hem niet meer zien. Geschokt verliet Capadose zijn ouderlijke woning. Toen zag hij een schitterende regenboog aan de hemel staan, en hij riep uit: *'Ziedaar de God des eeuwigen Verbonds!'* Da Costa had zijn besluit aanvankelijk geheim gehouden, maar nu kwam alles in een stroomversnelling. Hierdoor werd de doopbediening ook bespoedigd. De kennismaking met Bilderdijk was in 1817. Hij lag ziek op bed, en voordat zijn ouders hem opzochten, was Bilderdijk gekomen aan zijn 'lijdenssponde'. Het is opmerkelijk

hoe intensief Bilderdijk, ook in zijn verdere leven, meeleefde met de jonge christen-Jood in al zijn beproevingen. Capadose's oom en vader stierven binnen een week, en ook zijn broer **Joseph**, die op zijn sterfbed christen was geworden, ging heen. Al deze schokkende gebeurtenissen ondermijnden Capadoses zwakke gestel. Tot herstel van zijn gezondheid ging hij als ambteloos burger naar het Gelderse Scherpenzeel.

Capadose en de vaccinatie

Het was in hetzelfde jaar als Da Costa's *Bezwaren*, dat Capadose zijn *Bestrijding der Vaccine* op de markt bracht. In 1818 werd de inenting van Edward Jenner verplicht op de volksscholen. Opvallend genoeg waren het vooral Joodse artsen die de vaccinatie hebben bevorderd. Ook Capadose dacht eerst zo, maar na zijn bekering tot het christendom veranderde dat. Hij begon te strijden tegen deze 'kunstbewerking'. Dit alles onder het motto: 'Die gezond zijn, hebben de medicijnmeester niet van node, maar die ziek zijn' (Luk. 5:31). Bezwaarlijk vond hij het dat een gezond kind ziek werd gemaakt. Hij zag verval in godsvrucht. 'Trotsheid deed in de ontdekking der vaccine een schild zien, waarmede de schuldige mens zich meende te kunnen beveiligen tegen de slagen van Gods tuchtroede'. Bilderdijs opvattingen zijn hier terug te vinden. Hoewel Bilderdijk hier nooit over geschreven had, was hij van mening dat de vaccinatie een onbetrouwbaar product was van de tijdgeest. Scherp laakt Capadose de dwangmaatregelen. Vooral de behoeftige volksklasse wordt hierdoor gedupeerd, want zij hebben geen middelen om huisonderwijs te organiseren. Capadose had deels wel gelijk in zijn kritiek. In die tijd was er een misdadig geëxperimenteer, waar vondelingen en wezen soms als proefdieren werden gebruikt. De 'feestrede' van F. van der Breggen op de uitvinder van de vaccinatie was Capadose ook te veel: er werd afgoderij met Jenner gepleegd.

Veel bestrijders kreeg Capadose. Zo schreef iemand dat hij een 'adept van de Bilderdijsche secte' was. 'Vader Bilderdijk en de twee profeten die van hem uitgegaan zijn, de Doctors Da Costa en Capadose'. Vooral de Haagse arts C.G. Ontijd verdedigde de vaccinatie: 'Ja, de Vaccine is uit God en de onsterfelijke Jenner is slechts een werktuig in Gods hand geweest'.

Capadose zegt daarop: 'Het lijdt geen twijfel of zulk een geschrift is niet uit God, maar uit den Bozen, en de daarin doorstralende geest is kennelijk *uit den vader den duivel*.' Capadoses provocerende toon lokten veel negatieve reacties uit. Toen hij zelf ziek was, wist hij maar één medicus te bewegen hem te bezoeken. Binnen zes jaar schreef Capadose zeven boekjes over de vaccinatie. Hij zei zich gesterkt te voelen met de steun van de eenvoudige Godvrezenden. Hij raadde aan Ps. 19 te lezen om de verleiding van vaccinatie tegen te gaan. Da Costa, De Clercq en Scholte hebben allen geworsteld met het vaccinatieprobleem. Dirk van Hogendorp was het onvoorwaardelijk met hem eens. Willem de Clercq verkeerde in tweestrijd. Bilderdijk bleef het met Capadose eens. Binnen de Reveilkring trad later een kentering op, vooral bij Da Costa.

Op de bres voor Dordrecht

Capadose kwam als lid van de kring in Amsterdam in contact met Dr. H. F. Kohlbrugge, maar ook met H. P. Scholte. Hij raakte ook in een kerkelijke strijd betrokken, toen de tot ouderling benoemde Hermanus Brasz zei op een vraag van Capadose over het bevestigingsformulier dat hij wel vaker *ja* moest zeggen zonder het te menen. Brasz noemde vervolgens de Dordtse Leerregels 'een gruwelijke leer en een zotheid'. Capadose bracht bezwaar in bij de Haagse kerkenraad. De uitspraak was als volgt: 'Het was zeer onvoorzichtig geweest zich in een vertrouwelijk gesprek in te

laten met iemand, die, gelijk de beklagde zegt, bekend stond als een woelziek en scheurziek man, die een verwaand betweter is, en het gehele menselijk met zijn vals vernuft wil regeren'. Deze beledigende uitspraak voor Capadose zorgde er echter wel voor dat de benoeming tot ouderling ongedaan werd verklaard, een wonderlijke uitspraak dus. Het was een zaak van gebed geweest voor Capadose. 'Ik kan u verklaren, meer gebeden dan gegeten te hebben'. De verongelijkte Capadose deed zijn beklag bij Dirk van Hoogendorp over de slapheid, het laodicisme en de mensenvrees die hij overal tegenkwam.

Bilderdijk schaarde zich opnieuw achter Capadose. Da Costa nam het hem echter kwalijk, dat hij zo openlijk kritiek had uitgeoefend op de kerk en vond zijn kerkelijke standpunt te eng. Hun relatie verkoelde wel tijdelijk, maar dit leidde nooit tot vervreemding, omdat de vriendschap geheiligd was door de band des geloofs.

Op 20 oktober 1822 werden Capadose en Da Costa met zijn vrouw **Hanna da Costa-Belmonte** in de Pieterskerk te Leiden door ds. Lucas Egeling gedoopt. In zijn boekje *Bekeering van doctor A. Capadose, Portugees Israëliet* schrijft Capadose over deze indrukwekkende gebeurtenis:

'De 20ste October van den jare 1822 was de voor ons zo vurig verlangde dag; op welken wij plechtig tot leden der Christelijke Kerk werden aangenomen. Naar aanwijzing van den leraar, den waardigen grijsaard, bij wien wij belijdenis van ons geloof hadden afgelegd, had men voor den predikstoel tegen over de gemeente, drie kussens geplaatst. Het is dáár, dat wij, geknield voor den God onzer vaders, Die de waarachtige God is, Vader, Zoon en Heilige Geest, dat wij, onwaardige en ellendige zondaren, de onuitsprekelijke zaligheid genoten, om aan onze voorhoofden het teken en zegel van het verbond der genade te ontvangen, en in het midden der Christelijke gemeente den Naam van den groten God en Zaligmaker, Die ons gezocht had, toen wij verloren waren, te belijden. Ere zij God!

De tekst, door den leraar gekozen, was Romeinen 11 vers 5: "*Alzo is er dan ook in dezen tegenwoordigen tijd een overblijfsel geworden, naar de verkiezing der genade.*" "Verkiezing der genade!" Ziedaar de slotsom van alles, dat ik heb medegedeeld; ziedaar in het korte de geschiedenis mijner bekering; het is die van ieder andere: voorkomende genade; genade, die bestuurt; genade, die verlicht; genade, die kracht geeft om te lijden voor den Naam van Christus; genade, die vertroost; genade, die de ziel naar den Christus trekt; genade, die het geloof geeft; genade, die rechtvaardigt door het toepassen van de gerechtigheid des Borgs op de ziel; genade, die wederbaart, en heiligt; in één woord: genade voor genade, tot roem van dien God, Wiens verkiezing vrij en ongehouden, gedaan voor de grondlegging der wereld, de enige bron en het enig beginsel is, waaruit alle genade en zaligheid voortvloeien.

Een dag eerder hadden de dopelingen schriftelijk afscheid genomen van de synagoge. 'Den Parnassijns der Portugeese Israëlieten deed ik een brief toekomen, in welken ik hun verklaarde, dat ik, schoon zij gerechtigd waren mij voortaan niet meer als tot de synagoge behorende te beschouwen, evenwel Israëliet bleef, maar dan ook zulk een Israëliet, die zijnen Messias gevonden had en die in het ijverige gebed voor zijne broeders naar den vlees niet zoude vertragen, dat deze weldra tot den Heere hunnen God en tot David hunnen Koning mochten terugkeren.'

Capadose keerde niet meer in het huis van zijn oom terug. Hij mocht van zijn oom nog wel op bezoek komen, maar 'altijd onder de nadrukkelijke voorwaarde, dat ik hem nimmer over mijne gevoelens spreken zoude.'

Huwelijk met Adriana van der Houven

Na zijn overgang tot het christendom was Capadose veel patiënten verloren. Het was echter in de eerste plaats zijn zwakke gezondheid waardoor hij in januari 1827 genoodzaakt werd zijn praktijk op te geven.

Capadose begon in deze tijd ernaar te verlangen 'met ene wederhelft den Heere te vrezén'. Dit werd een gebedsaak voor hem. Aan zijn vriend Dirk van Hogendorp schreef hij: 'Meer dan ooit te voren kan mijne ziel dringen in 't zalig genot van met ene erfgename des hemels 't leven, 't lief en leed te mogen delen en aan de verhevene bestemming der Christelijke huwelijksband te beantwoorden door zaad voor den Heere te winnen, Hem voor, in en na de geboorte als Zijn eigendom opgedragen.'

Door Willem de Clercq, secretaris van de Nederlandsche Handelmaatschappij, is Capadose in Den Haag met zijn aanstaande echtgenote, Adriana van der Houven, in aanraking gekomen, een dochter van de directeur van de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Adriana van der Houven (geboren op 13 juli 1804) was, een van de vijf dochters van Hendrik Christiaan van der Houven (1773-1852) en Johanna Elisabeth van Gennep.³⁹ Vader Van der Houven was bij Koninklijk Besluit van 21 september 1824 benoemd tot directeur van de toen nieuw opgerichte Nederlandsche Handelmaatschappij voor Rotterdam. Deze maatschappij had haar kantoren te 's-Gravenhage. Van der Houven vestigde zich daarom vanuit Rotterdam op het Huis ter Noot te 's-Gravenhage. In 1831 werden de kantoren verplaatst naar Amsterdam. Het gezin verhuisde naar deze stad, maar verbleef enkele maanden per jaar op Ter Noot. Op 1 januari 1834 werd hij president van de Handelsmaatschappij, die functie legde hij neer per ingang van 1 januari 1844

Willem de Clercq was op Huis ter Noot, waar hij vanwege zijn werkzaamheden dikwijls moest zijn, een graag geziene gast. Hij heeft er ook Da Costa en Capadose geïntroduceerd. Tijdens zijn eerste persoonlijke contact met Adriana sprak Capadose, terwijl hij door de knecht in een vertrek was gelaten waar hij moest wachten, met haar ruim een kwartier over de wijze van bidden en gebedsverhoring. Hij mocht geloven dat het een meisje was dat de Heere vreesde. Vurig smeekte hij de Heere of zij zijn vrouw mocht worden. Haar vader had aanvankelijk aarzelingen, vooral omdat diverse personen hem ontraadden toestemming te geven.

Het huwelijk werd voltrokken op 18 november 1829 en duurde tot 3 april 1837. In 1830 werd Ester geboren te Amsterdam.

Conventikels in Scherpenzeel

Door zijn slechte gezondheid moest hij zijn medische praktijk neerleggen. Hij week uit naar Scherpenzeel, eind april 1831. Daar werd Hendrik Christiaan geboren, 1832. Capadose schreef nog een omvangrijk theologisch werk tegen de opkomende schriftkritiek: *Jehovah-Jesus of de wolke der getuigen*. Hij was in de laatste jaren van Bilderdijk steeds meer onder de indruk gekomen van zijn persoon. Bilderdijks stierf te Haarlem op 18 december 1831. Bij zijn begrafenis was Capadose aanwezig. Bij Capadose zien we een steeds groter wordende verwondering voor Bilderdijk. In Capadose leefde Bilderdijks geest onverzwakt door tot aan zijn dood. Diens principes is hij onveranderd trouw gebleven. Capadose is ondanks zijn slechte gezondheid nog tachtig jaar geworden. Bij de begrafenis werd het lied '*Amen! Jezus Christus, amen!*' gezongen. Capadose had noch Da Costa's gaven, noch zijn roem, maar voor het minst evenveel invloed en, bedriegt mijn geheugen mij niet, dieper vat op menschenharten', aldus Allard Pierson. Capadose was 'een Israëliet in welken geen bedrog is'.

In Scherpenzeel was de omgang met de vromen zo intensief dat hij godsdienstige conventikels met hen in zijn ruime woning ging houden, op maandagavond. Als ambteloos burger wilde Capadose op deze manier zijn tijd nuttig besteden. Soms waren er predikanten aanwezig, zoals Callenbach. Met de plaatselijke predikant stond hij op gespannen voet. Da Costa kwam Capadose maar één keer opzoeken in Scherpenzeel. Twee jaar bleef hij daar, totdat eenzaamheid hen noopten om naar Den Haag te vertrekken, mei 1833.

Verhuizing naar Den Haag

Zijn aanvraag om een lidmaat-attestatie vormde aanleiding om zijn gedrag nog eens goed aan het licht te houden, waarvan de uitslag door de in de oorlog vergane archieven onbekend is gebleven. Meerdere personen waren niet gerust op Capadoses komt. Zo had Willem de Clercq ‘duizend zwarigheden’, maar voegde er aan toe dat ‘de kerk in Den Haag wel eens een kleine schudding nodig’ had. Ook mevrouw Groen toonde zich wat huiverig maar haar slotsom was: ‘Intussen wens ik hierin ook meer en meer vernieuwd te worden en lief te hebben, die Jezus liefhebben’. In Den Haag werd hun derde kind Isaïc geboren, 1834.

Om gezondheidsredenen verkeerde Capadose een tijdje in Zwitserland, waar hij met mannen als Merle d’Aubigné en César Malan in aanraking kwam. Het Alpenklimaat was goed voor hem, maar zijn vrouw, in verwachting van haar vierde kind, werd ernstig ziek en stierf. Hij bleef als weduwnaar met drie kinderen achter.

Op 3 april 1837 stierf Mevr. Capadose. De laatste morgen sprak ze met heldere stem: “*O, welk een hemelse blijdschap vervult mijn ziel! Weldra zal ik dan bij Jezus zijn!*”

Op 7 februari 1839 herrouwde Capadoze met Hendrika Jacoba Abrahamsz. Zijn tweede huwelijk werd in de Waalse kerk van Den Haag bevestigd.

In de Hofstad kwam hij in aanraking met veel prominente figuren binnen de Reveilkring, in binnen- en buitenland. Hij ontplooië activiteiten op veel terreinen. Zo was hij, naar Engels voorbeeld, de grondlegger van de Nederlandse zondagsschool (1866). Ook hield hij zich, in tegenstelling tot Da Costa, bezig met **de evangelisatie onder Joden**.

Capadose was ook de oprichter van de Nederlandse afdeling van de *Evangelische Alliantie*, een beweging die streefde naar vereniging van christelijke belijders om het protestantse bewustzijn te versterken. Dit in reactie op het ultramontanisme, de toenemende invloed van Rome. Door de uitzending van evangelisten, door middel van Bijbellezingen, huisbezoeken, straatprediking en traktaatverspreiding ontwikkelde de vereniging zich tot een orgaan van inwendige zending. Toen hij in Edinburgh was, trof het hem pijnlijk dat er wel een monument voor David Hume stond, maar niet voor John Knox.

Uitgave van zijn bekeringsgeschiedenis

Tijdens zijn verblijf in Zwitserland schreef Capadose op aandrang van Zwitserse vrienden zijn bekeringsgeschiedenis. Dit boekje werd spoedig in zestig talen vertaald en verspreid. Het maakte Capadoses naam bekend tot ver buiten de grenzen.

Tijdens een verblijf in Zwitserland schreef Capadose (op verzoek van zijn vriend Abram François Pétavel) zijn bekeringsgeschiedenis met de titel: *Conversions du Dr. A. Capadose*. Deze werd in 1837 uitgegeven door het Genootschap der Vrienden van Israël te Neuchâtel. Nog in hetzelfde jaar verscheen een Nederlandse uitgave, uit het Frans vertaald door M.J. Chevallier: **Bekeering van doctor A. Capadose, Portugees Israëliet**. Het geschrift werd in vele talen vertaald. Die vertalingen werden gebruikt als evangelisatiemateriaal onder de Joden.

De uitgave van deze bekeringsgeschiedenis bleef niet ongezegd. In het jaar 1841 kwam er bij Capadose een Israëliet aan kuis, die hem graag wilde spreken. Terwijl hij tegenover Capadose zat, begon de man te huilen. Capadose vroeg naar de reden daarvan, waarop hij vertelde dat hij een Joods koopman was, die veel gereisd had. In het begin van het vorige jaar was hij nog in Amerika. Op een dag reisde hij van de ene stad naar een andere. De weg voerde door een bergachtige streek en op één van de niet zo hoge bergtoppen zag hij een heer onder de schaduw van een hoge boom liggen, leunend tegen de boom en aandachtig lezend in een boek. De Jood was nieuwsgierig wat het voor een boek was waarin die heer zo veel belang stelde. Zo stil mogelijk klom hij de berg op en kwam achter de heer om de titel van het boek te lezen. Deze keek om door het geritsel dat hij gehoord had en, terwijl de Jood zich snel probeerde te verwijderen, riep hij hem. Waarschijnlijk had hij gemerkt dat het een Israëliet was. 'Nee, mijn vriend! Verwijder u niet, kom even naast mij; ik wil u niet alleen dit boek wijzen, maar vergun mij er u een paar bladzijden uit voor te lezen.' Het was het boekje over *de bekering van Capadose*. De heer las er iets uit voor, maar de Israëliet werd boos. Hij sprak de inhoud tegen, de titel schreef hij echter wel op om er een exemplaar van aan te schaffen. Dan zou het door een vriend, die heel kundig was, gemakkelijk kunnen worden weerlegd. 'Je hoeft geen exemplaar te gaan zoeken, vriend!' zei de heer. 'Hier heb je mijn exemplaar en God zegene de lezing ervan!' De Israëliet had het al spoedig uitgelezen en al de genoemde teksten met zijn eigen Bijbel vergeleken. Na enkele maanden werd door genade het deksel van zijn hart weggenomen. Sinds die dag had hij een grote begeerte gehad om de schrijver van het boekje te mogen ontmoeten. Die begeerte werd nu vervuld. Het was voor Capadose en deze man een aangename ontmoeting!

Capadose en de evangeliieverkondiging aan de Joden

Voor al sinds zijn terugkeer uit Zwitserland onderhield Capadose meer dan vroeger contact met personen in het buitenland, die zich het lot van Israël aantrokken en was hij hier voor zichzelf zeer mee bezig. Op voorstel van onder anderen Capadose begon men eens per maand op een vrijdagavond ten huize van de Waalse predikant J.C.I. Sécretan samen te komen voor gemeenschappelijk gebed, behandeling van een passend Schriftgedeelte en bespreking van het een en ander betreffende het Joodse volk. De Haagse vriendenkring was echter niet zo actief op dit punt, ondanks aandringen van Capadose. 'Dat verdroot hem zeer, want hij gevoelde het als een hoge verplichting de 55.000 Israëlieten, door God in ons land gebracht, met het Evangelie bekend te maken.'

'*The London Society for promoting Christianity amongst the Jews*' (Het Londense Genootschap tot bevordering van het Christendom onder de Joden), opgericht in 1809, had vanaf 1818 arbeiders in Nederland, in Rotterdam en in Amsterdam. Ds. A.S. Thelwall was van 1819-1827 predikant van de Engels-Episcopale Kerk te Amsterdam en tevens zendeling onder Israël. Hij had verschillende opvolgers. In 1835 stagneerde dit werk echter door moeilijkheden met de regering. Negen jaar lag het werk geheel stil.

Intussen had Capadose ook persoonlijke gesprekken met Joden. In 1840 schreef hij over een tweeëntwintig jarig meisje dat 'in de eerste ontwaking uit vroegere duisternis' was en zich voorbereidde tot de belijdenis. In hetzelfde jaar had hij uitvoerige gesprekken met twee jonge Portugese Israëlieten, Moses Salvador en diens neef **Jacob de Pinto**. Laatstgenoemde liet zich in 1841 dopen' in een dienst die geleid werd door ds. Sécretan waarbij Capadose als getuige optrad.

In 1842 schreef Capadose aan Da Costa dat hij vernomen had dat de Schotse kerk zich

tot de Nederlandse had gewend of zou wenden om de Evangelie-verkondiging onder de Joden ook in ons land in ernstige overweging te nemen.

In 1844 besloot Capadose iedere tweede Maandag in de maand in zijn woning 'gelegenheid te geven aan allen, uit welke klasse ook, die wat het heil van Israël en de uitbreiding van Gods koninkrijk betreft, ter harte nemen, zich met (hem) voor Gods troon te verenigen in verzuchtingen en gebeden '

Daarna trof het gezin een zware slag toen de oudste zoon Hendrik Christiaan op twaalfjarige leeftijd overleed in maart 1845.

De zware beproeving weerhield Capadose er niet van zijn liefde voor zijn volk te betonen. Eind 1845 ondernam Capadose pogingen om een 'genootschap van Vrienden Israëls' op te richten. In een vergadering van zeventig 'Vrienden Israëls' bij hem thuis had hij er in zijn openingswoord op gewezen 'dat wij nog maar provisioneel als genootschap verenigd waren, wachtende op en spoedig hopen de verkrijgen de gevraagde autorisatie', zo schreef hij aan Da Costa.

Met ds. C.C. Callenbach onderhield Capadose een hartelijke vriendschap. In 1845 schreef hij over deze predikant aan Da Costa: 'Reeds meer dan één zeer goede en stichtende predikatie heeft hij ons en onze vrienden alhier meegedeeld.'

In 1846 woonde Capadose in Schotland de Algemene Vergadering van de in 1843 gestichte *Free Church of Scotland* (Vrije Schotse Kerk) bij. Hij sprak voor deze vergadering tevens een rede uit. Capadose ondervond een nauwe geestelijke verwantschap met de Schotse vrienden, 'zich uitsprekend in de liefde voor de calvinistische beginselen en de ijver om het evangelie aan Gods oude bondsvolk te verkondigen.'

Na zijn terugkomst in Nederland beijverde hij zich nog meer om een genootschap van *Nederlandse Vrienden Israëls*, 'waarvan het voornaamste doel is om de 14 dagen gemeenschappelijk gebeden ad hoc tot den Heere te doen opgaan', op te richten.

In oktober 1846 werd de eerste bidstond bij Capadose thuis gehouden. In de oktobervergadering van 1846 van de 'Christelijke Vrienden' kwam Capadose met een dergelijk voorstel. Een van de vrienden wenste echter een collecte voor een evangelist onder de Joden te houden. Uiteindelijk werd besloten over te gaan zowel tot het houden van bidstonden als tot evangelieverkondiging. Het 'Nederlandsch Genootschap van Vrienden Israëls' was opgericht, dat correspondeerde met soortgelijke organisaties in diverse Europese landen. Een circulaire, ondertekend met 'Namens het Hoofdbestuur, A. Capadose' en gedateerd 's-Gravenhage, 3 november 1846', wees op het bestaan van genootschappen van 'Vrienden Israëls' in Engeland, Schotland, Frankrijk, Duitsland en Zwitserland; en betoogde de noodzakelijkheid van evangelieverkondiging aan Israël ook in Nederland.

In enkele steden ontstonden comités, die tot taak hadden maandelijkse bidstonden te houden. Naast de steden Amsterdam en Den Haag kwam het ook in Utrecht, Nijmegen en Breda en uiteindelijk ook in Rotterdam tot oprichting van een comité. Zowel predikanten als leken waren actief. De Haagse predikanten ds. Molenaar en ds. Sécretan en de Bredase collega's ds. L.G. James en ds. J.P. Hasebroek verzetten hiervoor veel werk.

Capadose ging verder voor in bidstonden te Leiden, Longerhouw, Gorinchem, Opheusden, Haarlem, Gouda, Maassluis, Vlaarding, Delft en Schiedam. In Longerhouw en Opheusden sprak hij toen hij bij zijn vriend ds. Felix logeerde.

In Opheusden hield hij op 11 juli 1852 de eerste bidstond in die plaats voor een gehoor van 1200 mensen.

In zijn woonplaats Den Haag leidde Capadose niet alleen zelf de bidstonden, maar liet

hij ook vrienden van elders voorgaan. Op zijn uitnodiging gingen onder anderen ds. J.W. Felix, ds. A. van Herwaarden en ds. W. Kraijenbelt in een bidstond voor.

In zijn aan Da Costa gerichte brieven gedateerd zo oktober 1849, zo juli 1850 en 21 februari 1851 maakte Capadose melding van door Kraijenbelt in Den Haag geleide bidstonden. Die van 20 oktober 1849 bericht over de bidstond van de avond ervoor waarvan **Sara Diamant** melding maakt in haar boekje. Ds. Kraijenbelt was die dag samen met Abraham Hijmans, die kort daarna gedoopt zou worden, vanuit Overschie naar Den Haag gekomen! Het leidde tot een aangename ontmoeting. In een brief van 31 oktober 1849 schrijft Capadose aan Da Costa ook nog over Kraijenbelt. Hij vond hem veel van Callenbach weg hebben.

In 1847, betrok Capadose een door hemzelf gekochte woning aan de Paviljoensgracht. Hij woonde hier tot 1858. Abraham Hijmans en Sara Diamant hebben Capadose wellicht in dit huis ontmoet.

In de brief van zo juli 1850 schreef Capadose: Ll. Vrijdag hadden wij hier bidstond en ds. Kraijenbelt heeft de vergadering geleid, recht goed en stichtend. Hebt gij zijn boekje al gelezen? Het heeft niet veel om 't lijf zoals men zegt, maar 't verheugt mij toch innig weer een sermoen en heil van een leraar in die richting te vernemen.'

Ds. A. van Herwaarden ging in maart 1851 voor Capadose in een bidstond voor. Deze predikant, die zo veel voor Sara Diamant heeft mogen betekenen, ging regelmatig voor in bidstonden voor Israël. Zijn vriend, H. Picard te Gorinchem, schreef in een korte levensschets die na het overlijden van ds. Van Herwaarden uitgegeven werd, voorafgaand aan een 'Viertel nagelaten leerredenen':

'Was nu de grondtoon zijner prediking op het voetspoor van Paulus: Jezus Christus en Dien gekruisigd, dan volgde hij echter ook dien apostel in zijn voorstelling van Jezus Christus en Dien verheerlijkt En dit mocht hij met vrijmoedigheid doen; want, zoals wij boven reeds aanmerkten, voor zijn hart door Gods genade een gekruiste Zaligmaker aangenomen hebbende; mocht hij Hem ook als een verheerlijkt Koning prediken. Vooral ook, omdat de leer der laatste dingen hare hoge plaats en betekenis in zijne geloofsleer en zijn geloofsleven had ingenomen. Vandaar ook, dat hij voor Israëls wederherstelling en bekering een vurig voorbidder was: getuige zijne bereidwilligheid om in de bidstonden voor Israël voor te gaan, zo te Leiden, als te Gorinchem en Dordrecht en elders.'

In februari 1856 kreeg Capadose in dichtvorm een uitnodiging om weer in Maassluis voor te gaan in een bidstond voor Israël. De auteur van het gedicht, Tennis Verseveldt, (scheepstimmerman en oefenaar in afgescheiden kringen) schreef erboven: "Aan den Weled. Zeergel. Heer Dr. A. Capadose ten geleide om in een Gebed voor Israël te Maassluis in het daartoe bestemde Lokaal voor te gaan.'

Het eerste, het derde en laatste couplet luiden:

*Och, dat de Heer' uw hart bewoog,
om hier de smeekpoe naar omhoog
voor Isrel te doen rijzen!
Om op Jehova's trouwverbond
- schoon Isrel ook Zijn wetten schond -
krachtdadig ons te wijzen.*

*Zo vloeit van uwe lippen weer
de dierb're Evangelieleer,
gelijk een vruchtb're regen.
Gewis, 't verlangen is hier groot*

*van menig smachtend stadgenoot,
die uitziert naar een zegen.*

*Was Israels val des werelds heil;
O diepte, grond'loos, zonder peil!
God liet de heid'nen noden;
Maar dat dié heileeuw dra verschijn',
dat Israëls herstel zal zijn
het leven uit de doden!*

Kerkherstel

Jarenlang heeft Capadose gestreden voor het herstel van de Nederlandse Hervormde Kerk. Zo ondertekende hij in 1842 als een van de 'Zeven Haagsche Heeren' een adres aan de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk tegen de leervrijheid, waardoor de toenemende dwalingen binnen de kerk getolereerd werden. Deze krachtige oproep tot handhaving van de belijdenis werd door Capadose van harte ondersteund.

In de Ned. Herv. Kerk voelde hij zich steeds minder thuis. Zijn biograaf, dr. D. Kantlijn, schrijft: 'Capadose vond het God-onterend de dwaling in de kerk toe te laten. Door de belijdenis niet te handhaven verloochende de kerk haar wezenlijk karakter van gemeenschap van ware Christ-gelovigen. Capadose achtte het op den duur voor zichzelf zinloos nog tot de Hervormde Kerk te behoren en wenste evenmin nog langer als lidmaat verantwoordelijkheid voor de gang van zaken in haar te dragen.

In 1866 onttrok hij zich na langdurig verzet diep teleurgesteld aan deze kerk en gaf in een open brief *Of scheiden óf Scheiding* hiervan rekenschap. Met de consequentie hem eigen verklaarde hij "openlijk en officieel tot geen kerkgemeenschap hoegenaamd meer te kunnen behoren." En: 'Bij een cadaver kan ik niet langer wonen'. Hij werd evenals Bilderdijk buitenkerkelijk.

Op 6 mei 1872 schreef Capadose in een brief aan Abraham Hijmans te Overschie, dat hij God dankte voor de genade, hem op zijn oude dag bewezen, 'zich eenvoudig te vrede te stellen met zijn geestelijk lidmaatschap van de ware Kerk Christi en geen deelgenootschap te hebben aan de bezoedelingen en ongerechtigheden van de zich noemende Gereformeerde Kerk', door hem voor een 'ellendige boel' gehouden. Hijmans volgde Capadose hierin echter niet. Blijkbaar correspondeerden beiden nog met elkaar. Dr. Kalmijn noemt een drietal door hem ingeziene brieven van Capadose die aan Hijmans gericht waren.

Capadose overleed te 's-Gravenhage op 16 december 1874, op 79-jarige leeftijd. Op zijn sterfbed liet hij onder andere nog zingen Psalm 42 vers 1.

Ondanks alle tegenstand bij zijn broeders naar het vlees, werd zijn werk gezegend. "Heeft hij meer dan 50 jaar gebeden voor Israëls heil, hij mocht ook meer dan 50 uit Israël zien toetreden onder de banier van het kruis van Jezus", werd door een tijdgenoot opgemerkt.

De bekeering van Dr. A. Capadose, J.H. Kok, Kampen, 1920

David Kalmijn, Abraham Capadose; proefschrift 1955, Rijksuniversiteit Utrecht

Drs. C. R. van den Berg, *Abraham Capadose, Uw heilwensende vriend*. Van den Berg, Zwijndrecht, 1998

B. Hooghwerff, *Het volk uit Abraham gesproten*. Den Hertog, Houten 2009

3. Beking en overliden van Joseph Capadose

Capadose had een jongere broer, Joseph, en een zus, Hetty, die zestien maanden ouder was. Ook zijn broer werd toegebracht. Deze broer had nooit meegedaan met de rest van de familie, van wie Abraham na zijn verandering veel spot, hoon en verachting moest ondervinden. Hij was het echter niet met de opvattingen van zijn broer eens, integendeel. Abraham mocht zijn broer menigmaal aan de Heere opdragen. 'Hij werd het voorwerp mijner vurigste smekingen en dikwerf was het reeds laat in de nacht, dat ik zijne zielsbelangen den Heere in het gebed nog aanbeval.' Als zijn broer bij hem was, liet hij hem een hoofdstuk uit het Oude Testament voorlezen, waarin de duidelijkste profetieën met betrekking tot de Messias voorkomen. Abraham drong er bij zijn broer ernstig op aan dat hij de Heilige Schrift moest onderzoeken. Met tranen in de ogen riep deze echter uit: 'Ik moet bekennen, gij zijt gelukkiger dan ik, dat gij het geloof bezit; maar wat mij betreft, ik zeg het in oprechtheid, ik kan niet geloven dat er een onmiddellijke openbaring Gods is.'

Alle pogingen van Abraham om hem te overtuigen, hadden niet het gewenste doel. Zijn broer bracht hem onder het oog dat vele christenvrienden met wie hij over het geloof van zijn broer Abraham gesproken had, hem te kennen hadden gegeven dat die 'nog aan die verouderde leerstukken van het christendom geloofde', 'Deze woorden grieden mij bitter. Ik vergenoegde mij echter voor dit ogenblik, met hem te zeggen dat er, helaas! vele schijnchristenen waren. Maar dat ik hem in allen gevalle ene zaak had aan te bevelen, namelijk: het onderzoek der Heilige Schriften, teneinde zich alzo met de hulp Gods in staat te stellen om zelf over de zaken te 'oordelen.'

Inmiddels was de houding van de andere familieleden ten opzichte van Abraham ten goede veranderd. Spoedig vielen er echter zware slagen in de familie. Oom Immanuël en vader Capadose stierven kort na elkaar (resp. 20 en 27 september 1826). Hierdoor werd de gezondheid van zijn broer Joseph geknakt. Omdat hij compagnon van zijn vader was geweest, moest hij vele zaken in orde brengen. Drie weken werkte hij bijna dag en nacht. Toen alles geregeld was, zei hij: 'Nu kan ik rusten, alles is in orde'.

Spoedig kwam hij op het ziekbed terecht, na tijdens een wandeling kou gevat te hebben. Daarna 'openbaarde zich een zenuwziekte bij hem, gepaard met een ongewone onverschilligheid en weerzin aan het leven.' Hij wilde geen geneesmiddelen gebruiken. 'Toen ik hem opmerkte, dat het een grote ondankbaarheid tegen God verried, de middelen, door Zijne goedheid ons ter genezing geschonken, te verwaarlozen, kreeg ik ten antwoord: "Het is zo. Ik zal Hem bidden, die zondige onverschilligheid van mij weg te nemen."

Ik zal bidden — deze woorden, uit de mond van mijnen broeder gehoord, schonken mij te midden mijner droefheid de grootste vreugde. En inderdaad, hij begon met een gebroken stem te bidden, en ik hoorde hem onder anderen den Heere smeken dat hij toch, zo hij uit deze krankte herstelde, tot Zijn eer mocht leven.'

De ziekte nam echter in hevigheid toe. Ook had de duivel het op hem gemunt. Ze hoorden hem uitroepen: 'O, mijne moeder! Gij hebt tot hiertoe, evenmin als ik, geloofd dat er een duivel is, maar nu gevoel ik zijn vurige pijlen, die mij het hart doorboren!'

Op de ochtend van de zesde dag van zijn ziekte zei hij tegen Abraham: Broeder! Er is geen hoop meer voor zulk een groot zondaar.'

'Nu was het ogenblik daar, om hem al den rijkdom van het Evangelie der genade open te leggen. "Indien gij u inderdaad een zodanige gevoelt", hernam ik met volle verzekerdheid, "o! geloof in den Heere Jezus Christus, en uwe ziel zal behouden worden."

Hierop gaf hij geen antwoord. De hevige smarten, welke hij bij vlagen ondervond, ontnamen hem het vermogen om te spreken.

Diezelfde dag hoorde Abraham, terwijl hij in een vertrek naast de ziekenkamer even wat drinken voor zijn broer klaarmaakte, 'opeens een verward en doordringend geluid. IJlings loop ik toe, ik zie mijn broeder met de doodverf op de lippen overeind in het bed en met een bevende hand de bedgordijnen openende. Met een sterke, doch ongewone stem, schreeuwt hij uit: *"Roep; roep mijne moeder, roep mijne zuster! Ik sterf; maar ik geloof in God, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest. Ik geloof in Jezus Christus, mijnen Zaligmaker. **Hij is de Heer, de Koning der koningen; allen moeten tot Hem komen; Europa, Azië, Afrika en Amerika behoren Hem toe. Hij moet heersen over de gehele aarde. Men moet aan de synagoge bekendmaken, dat ik gestorven ben in zijnen Naam!"***

Hierop volgde een belijdenis van zonden, van dewelke hij er enige in het bijzonder noemde. Nog vele andere uitroepingen vol leven stroomden uit zijnen mond, welke ik mij echter niet nauwkeurig heb kunnen herinneren vanwege de hevigheid mijner aandoening; want onwillekeurig had ik mij op de knieën geworpen, om het heerlijke werk Gods, hetwelk zich hier zo kennelijk openbaarde, te aanbidden. Vervuld van heilige eerbied, had ik de innigste overtuiging dat de Geest Gods door de mond van mijn broeder spraken aan zijn woorden een kracht gaf, welke die van zijn uitgeput lichaam ver overtrof.'

De volgende dag, 21 oktober 1826, overleed Abrahams broer op 29-jarige leeftijd. Toen hij stierf, riep Abraham uit: 'Hij is bij Jezus Christus!' De rabbijn, Abrahams oom Immanuël Capadose, die er inmiddels bij gehaald was, zei daarop: 'Neen, hij is gestorven als een ware zoon van Abraham!'

'Gij hebt recht', voegde ik hem toe, 'Abraham heeft geloofd in Hem, Die zo op het ogenblik mijn broeder gezaligd heeft.'

Het sterven van zijn broer gebeurde, in dezelfde week, vier jaar na de doop van Capadose. 'Nu verbond zich aan de herinnering van den dag mijns overgangs in de Christelijke Kerk die van de vereniging eens dierbaren broeders met de zegevierende Kerk, nadat hij met den Heiligen Geest en met vuur was gedoopt geworden.'

4. Zalig sterven van Hendrik Christiaan Capadose op 12-jarige leeftijd

Een zware slag trof het gezin, toen de oudste zoon Hendrik Christiaan op twaalfjarige leeftijd overleed in maart 1845. Op 25 maart 1845 schreef Capadose aan Da Costa: 'Nu dan, weet het, met een trillend harte zing ik psalmen! Loof ik onzen getrouwen Jezus! Bij Hem leeft onze dierbare Hendrik! Zijn doodbed is een triumfwagen geweest. Zonder enige hartstocht noch opgewondenheid heeft hij gedurende meer dan een uur en bij herhaling tot zijn ontslapen toe zijn Verlosser grootgemaakt. Al wat hij gezegd, ons en anderen toegesproken heeft, kan ik nu onmogelijk melden, want ik schrijf u deze in grote en pijnvolle drukte! Maar o, Da Costa! Wat is de Heere ontzagelijk! Het mes snijdt diep in 't vlees, maar de Vaderhand Die de wonde slaat, giet de verkwikkelijkste en zoetste balsem daarover. Nimmer ben ik in vreugde zo gelukkig geweest als in deze mijn zielschokkende droefheid. Volbracht was het ook voor hem! En ik, die zovele zielsworstelingen in de gezonde dagen van mijn kind voor hem geworsteld had en eindelijk bij het genomen besluit van de gouverneur enige rust genoten ten deze, ik zie hoe God mij wil tonen dat Hij de opvoeding voor den hemel

slechts in weinige dagen; in een ogenblik als 't ware volbrengt. Looft met mij en bidt God dat Zijn hand mij en de mijnen blijve schragen en sterken. Dag geliefde vrienden, God geve ons beiden in Hem ook met de onzen te eindigen, met Wien wij voor hen begonnen zijn, ja voor hunne geboorte. Uwe bedroefde, maar in druk getrooste Capadose.'

Capadose schreef na zijn overlijden een vers, dat hij opdroeg aan zijn zoon Isak. In het eerste couplet beschrijft hij de laatste woorden die Hendrik tot zijn broertje Isak gericht had:

*Dag Isak, ween toch niet:
ik sterf, maar ben gelukkig.
'k Ga tot den Heer'.* —
*Ziedaar wat onze Hendrik sprak,
Toen reeds het kille zweet zijn aangezicht bedekte
En de aanblik van den dood den draad zijns levens brak!*

In het tweede couplet richt Capadose zich tot Isak:

*Vergeet, vergeet het nooit, mijn ach! nu een'ge zoon,
Vergeet dat sterven nooit van uwen zaligen broeder!
Wiens vrijgekochte ziel juicht voor Gods glorietroon.
Hij rust in Jezus' schoot, zijn Herder en Behoeder!*

Capadose heeft het ziekbed van zijn zoontje beschreven in **Het sterfbed van een twaalfjarig kind**. Groen van Prinsterer schreef op 6 april 1845 aan Da. Costa: 'Capadose was vrijdag weder te bedde. Het voornemen om iets over Hendrik mede te delen, dunkt mij recht goed. Het getuigenis, ook van het kind, mag en moet buiten de enge kring der bijzonderste vrienden worden gehoord.'

Da Costa schreef een gedicht onder de titel 'Gedachten bij het graf van de twaaljarige Hendrik Christiaan Capadose, 28 maart 1845'.

De eerste twee regels luiden:

*De kleinen gaan ons vóór in 't Koninkrijk des Heeren:
Door kindren wil ons God Zijn diepe wegen leren!*

De bekeering van Dr. A. Capadose, J.H. Kok, Kampen, 1920

David Kalmijn, Abraham Capadose; proefschrift 1955, Rijksuniversiteit Utrecht

B. Hooghwerff, *Het volk uit Abraham gesproten*. Den Hertog, Houten 2009

W. van der Zwaag, 'Abraham Capadose, de medicus van het Réveil', in: *Twaalf Réveilgetuigen. Willem Bilderdijk en zijn geestverwanten*, Barneveld 2003

M.E. Kluit, *Het protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten, 1815-1865*; Amsterdam 1970.

5. PHILIPPUS SAMUËL VAN RONKEL

HOOFDSTUK 1 De negentiende eeuw

Hij heeft ieder ding schoon gemaakt op zijn tijd; ook heeft Hij de eeuw in hun hart gelegd, zonder dat een mens het werk dat God gemaakt heeft kan uitvinden, van het begin tot

het einde toe. Prediker 3 : 11

Het beeld van de negentiende eeuw, te schetsen als context voor het leven van Philippus Samuël van Ronkel (1829-1890), is nooit volledig. Dat heeft te maken met wat de Prediker ons leert over de tijd en evenzeer met het feit dat er altijd sprake is van een selectie van gebeurtenissen, die een bepaald, onvolledig beeld oproepen. En waar geschiedenis méér is dan een reeks van feiten en gebeurtenissen, doemt de vraag op hoe samenhang tussen gebeurtenissen afdoende te verklaren is. Er is niet alleen historie, er is ook meta-historie, waarin aandacht geschonken wordt aan de hogere verbanden, die achter de gebeurtenissen schuilgaan.

In het overzicht, dat hier gegeven wordt, is er aandacht voor de gebeurtenissen, die in de negentiende eeuw plaatsvonden en van belang zijn in relatie tot het leven van Van Ronkel. Daarnaast worden ook de geestelijke bewegingen genoemd, die de visie van de mensen

in de negentiende eeuw bepaalden en welke visie tot uiting kwam in woord en daad.

De negentiende eeuw zet, wat Nederland en grote delen van Europa betreft, in met de Franse overheersing. Voor de Joden in Nederland betekende het Franse bewind, onder het mom van *vrijheid, gelijkheid en broederschap*, dat Joden niet langer meer gezien werden als een aparte bevolkingsgroep met aparte rechten. Zij werden nu in Nederland beschouwd als Nederlandse burgers en mochten zich vrij vestigen in heel het land. Het duurde evenwel nog geruime tijd voordat zich overal in Nederland Joodse gemeenten vormden. In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd, kwantitatief gezien, een hoogtepunt bereikt en waren over het gehele land verspreid vele Joodse gemeenten of kiltes te vinden. De tegenstelling tussen Joden uit *Mokum* (= Amsterdam) en Joden uit de *Mediene* (de provincie) werd door de burgerlijke gelijkstelling echter niet weggenomen.

De nieuwe vrijheid voor de Joden in Nederland betekende tegelijk beperking van de zelfstandigheid van de Joodse gemeenten en van de macht van hun bestuurders. Burgerlijke en strafrechterlijke zaken werden nu door de overheid waargenomen.

Nederland kreeg in 1815 een grondwet en een koning en in 1816 ontving de kerk van de Reformatie een Algemeen Reglement, waardoor zij in het vervolg de Nederlandse Hervormde Kerk werd genoemd. Ook het Jodendom in Nederland werd door de overheid tot een godsdienstige aangelegenheid beperkt met een door koning Willem I opgelegde centrale organisatie, het *Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap*. Dit had mede tot gevolg een nieuwe aanslag op de Joodse identiteit en zeker in de *Mediene* streefden de Joden naar uiterlijke aanpassing.

De Nederlandse samenleving in de negentiende eeuw was een samenleving in verandering. Was er tot de eerste helft van deze eeuw nog sprake van een weinig beweeglijke standenmaatschappij, nagenoeg zonder economische ontwikkeling, na 1850 kwam de groei op gang naar een industriële maatschappij met alle gevolgen van dien, zoals bij voorbeeld het sociale vraagstuk. De kerk had op dit vraagstuk in het

begin nauwelijks zicht. Hoewel, om een punt te noemen, kinderarbeid in ons land niet in die mate voorkwam zoals in het daarom berucht geworden Engeland, door de 'lagere klassen' werd in ons land veel armoede en gebrek geleden en er zwierven vele bedelaarskinderen over de weg.' Het protestantse Réveil in Nederland komt de eer toe voor die nood al vroeg een open oog gehad te hebben, zij het niet direct structureel als het ging om oorzaken. Genoemd mag hier worden het werk van ds. O. G. Heldring (1804-1876) met zijn doorgangshuis voor jongens te Hoenderloo en het Asyl Steenbeek te Zetten, stichtingen die rond de jaren vijftig van de vorige eeuw tot stand kwamen en later uitgebreid werden voor andere doelgroepen.

Een gebeurtenis, die de Hervormde Kerk van de negentiende eeuw diep raakte, was de Afscheiding van 1834. Naast verzet tegen de in de kerk heersende modern-theologische opvattingen en het willen vasthouden aan de orthodoxe, rechte en zuivere leer van de zeventiende en achttiende eeuw, speelde ook de sociale factor een rol, namelijk het verzet tegen het kerksysteem van 1816. Hierdoor was de zeggenschap in de kerk in handen gekomen van de aanzienlijke gemeenteleden, die liberale opvattingen aanhingen en de overige gemeenteleden onmondig hielden.

De Afscheiding kan eveneens gewaardeerd worden als het begin van de strijd om de belijdenis der kerk, waarmee ook de organisatie van de kerk samenhangt. Deze strijd om de handhaving van de oude belijdenisgeschriften heeft de kerk verdeeld in een aantal richtingen en is tenslotte uitgelopen op de Doleantie van 1886 onder aanvoering van A. Kuypers (1837-1920). Toen was de strijd om het herstel van de kerk evenwel nog niet ten einde.

In de eerste helft van de negentiende eeuw ontstond buiten en in Nederland het Réveil, de gemeenschappelijke naam van een aantal geestelijke opwekkingsbewegingen in verschillende Europese landen. A. J. Rasker noemt als gemeenschappelijke kenmerken van deze opwekkingsbewegingen: *besliste afkeer van het rationalisme van de Verlichting, verwantschap met de Romantiek met haar aandacht voor de geschiedenis, nadruk op het gevoelsleven en op de religieuze ervaring.*

In Nederland kwam daar nog bij een vragen naar de wezenlijke inhoud van de klassieke, reformatorische belijdenisgeschriften en aandacht voor het nationale, calvinistische verleden, verbonden met een sterke Oranjegezindheid. In het begin was het Nederlandse Réveil beperkt tot enige aristocratische kringen in Amsterdam en Den Haag. Later werd de kring opener en breder.

De invloed van de Réveil-mensen op het geestelijk leven in Nederland is groot geweest en strekte zich eveneens uit tot Van Ronkel over wie dit boek handelt. Via het Réveil kwam ook de aandacht voor de Joden op, niet in het minst door de overgang van een tweetal Joden tot de Hervormde Kerk. In 1822 werden in de Pieterskerk in Leiden Isaac da Costa (1798-1860) en Abraham Capadose (1795-1874) door ds. L. Egeling gedoopt. Beiden stamden uit het Sefardische of Spaans-Portugese Jodendom. De aandacht voor de Joden middels het Réveil leidde tot zending onder de Amsterdamse Joden, maar erg succesvol was dat niet. Bovendien waren er binnen de kring van het Réveil ook mensen die, terecht, zending onder Israël afwezen.

Een punt, dat het waard is om apart te noemen, is de schoolstrijd van de negentiende eeuw. Deze strijd beheerste in die tijd in sterke mate het politieke en kerkelijke leven en beperkte zich niet alleen tot het toen geheten lager onderwijs. De mensen van het Réveil hebben zich hier evenmin onbetuigd gelaten, hoewel nauwelijks betwist werd of de overheid wel het recht toekwam kinderen onderwijs van welke levensbeschouwelijke aard ook, te willen laten volgen. In de schoolstrijd waren mannen betrokken als de liberale staatsman Thorbecke (1798-1872), die Groen van Prinsterer (1801-1876) tegenover zich kreeg. Tegenover Groen kwam echter ook

J.J.L. van der Bruggen (1804-1863) te staan en het was Van der Bruggens schoolwet van 1857 waardoor een gemengde overheidsschool tot stand kwam en die Groen maakte tot een pleitbezorger van christelijk onderwijs als bijzonder onderwijs. Van Ronkel volgde hem daarin.

Gedachtig het woord van de apostel Paulus, dat de strijd niet is 'tegen vlees en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de geweldhebbers der wereld, der duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheden in de lucht' (Eféze 6:12, - S. V.) mag gesteld worden, dat zich in de negentiende eeuw een geestelijke strijd heeft afgespeeld. De Franse Revolutie als consequentie van de Renaissance heeft de resten van het corpus christianum zoveel mogelijk opgeruimd. De massa komt opende techniek doet haar greep naar de macht over de mens en maakt hem tot slaaf. De geroemde vrijheid bleek niets anders te zijn dan een onderworpenheid aan de staat. Toch is ook in de negentiende eeuw Gods Woord gelezen en vertolkt. Mensen zijn er door gegrepen en hebben ontdekt, dat God niet laat varen de werken Zijner handen, d.w.z. Hij laat Zijn volk Israël noch de Kerk los.

Philippus Samuël van Ronkel is daarvan een bijzondere getuige.

HOOFDSTUK II

Geboorte, afkomst en eerste levensjaren

'O God! Gij hebt mij geleerd van mijne jeugd aan'. Met deze aanhaling uit Psalm 71 begint Van Ronkel onder de titel Vroegste herinneringen zijn autobiografische aantekeningen. En hij schrijft vervolgens: 'Naarmate het tijdperk des ouderdoms en der grijsheid ons nader komt, schijnen we bij de herinneringen en indrukken van onze kinderjaren te liever en te meer te verwijlen, en ons daarin met te meer genot te verdiepen. Op mensen van zeer hoge leeftijd hebben nieuwe denkbeelden en voorstellingen, naar het schijnt, geen vat meer. Ook zijn dezulken minder ontvankelijk voor sterke aandoeningen en nieuwe indrukken. Al datgene evenwel, dat in hun jeugd met en in hen belangrijks geschiedde, blijft daarentegen hun vast in de ziel geprent. Dat herinneren zij zich in hun ouden dag dan ook nog zeer levendig.'

Philippus Samuël van Ronkel werd in Groningen geboren op 19 december 1829. Hij was de zoon van rabbijn Samuël Joseph Levie van Ronkel (1794-1877) en Eva Joseph Cohen (1798-1850). Volgens hun huwelijksacte werden ook beide ouders in Groningen geboren. De naam Van Ronkel werd in 1826 aan de familienaam Levie toegevoegd en is waarschijnlijk ontleend aan het Duitse dorpje Ronkel, gelegen aan de Lahn, een zijrivier van de Rijn. Samuël Joseph Levie van Ronkel was van beroep onderwijzer en zoon van Joseph Levie (koopman van beroep) en Brintje Salomons Levie. Eva Joseph Cohen was een dochter van Joseph Cohen (eveneens koopman en overleden in 1798) en Betje Salomons. Nauwkeurige gegevens over de grootouders van Philippus Samuël van Ronkel ontbreken.

Philippus Samuël werd dus geboren in de Mediene, aanduiding van Joden, die in een kleine stad of plattelandsgemeente buiten Amsterdam woonden.

De Joodse gemeente in de stad Groningen werd in de achttiende eeuw gesticht. Voor die tijd waren er wel pogingen ondernomen om te komen tot de stichting van een Joodse gemeente, maar het stadsbestuur van Groningen bepaalde dat er geen godsdienstoefeningen mochten worden gehouden, en dat maakte vestiging in Groningen onaantrekkelijk.

Toen in 1744 het stadsbestuur het reglement op de Joodse gemeente goedkeurde was er voor het eerst sprake van een reguliere Joodse gemeente, die ook allerlei rechtshandelingen kon verrichten. Rond de eeuwwisseling woonden er in Groningen ongeveer 400 Joden op een totale stadsbevolking van ruim 26.000. Bij de volkstelling van 1830 was dat aantal toegenomen tot 985 op een totale bevolking van 30.260.4 Ook daarna nam verhoudingsgewijs het aantal Joden in Groningen sterk toe, mede als gevolg van het recht op vrije vestiging. Vader Van Ronkel nam in de arme Joodse gemeente een belangrijke plaats in: hij was er rabbijn en onderwijzer. Van zijn hand zijn een aantal geschriften bewaard gebleven, die tevens aangeven dat hij zijn positie in de Joodse gemeente verbeterde. Zo verscheen in 1835 “Woordenboek der Eigennamen naar hunnen eerste spelling en oorspronkelijke uitspraak met een korte beschrijving van de personen, kulden en plaatsen in het Oude Testament voorkomende en voor het grootste gedeelte ook etymologisch behandeld door S. J. van Ronkel, Hoofdonderwijzer aan de Nederlandsch-Israëlitische Armenschool en beëdigd Translateur te Groningen.”

Ook publiceerde hij in 1849 een leerrede ter gelegenheid van het overlijden van koning Willem II.

Fillippus Samuël kreeg de gebruikelijke Joods-orthodoxe opvoeding die ertoe moest leiden, dat hij evenals zijn vader en grootvader rabbijn werd. **Ds. S.P. Tabaksblatt**, een christen-Jood, omschrijft het als volgt: 'Da Costa en Capadose kwamen uit een aristocratisch Portugees-Joodse omgeving, terwijl Van Ronkel de zoon was van een 'gewone' Joodse rabbijn in Groningen. M.a.w.: hij kwam voort uit een zeer traditioneel Joods gezin in Nederland, aan wie het Jodendom met de moeder melk werd bijgebracht en voor wie maar een levensbestemming overbleef — zelf ook rabbijn te worden.' (S.P. Tabaksblatt, *Het leven van dr. Philip Samuël van Ronkel*, Kampen, 1977.)

Van Ronkel zelf schreef ook over dit bestemd zijn voor het rabbinaat: 'De paasch-avonddisch was in mijn ouderlijke woning afgelopen. Het was wel wat laat geworden en 't scheen mij bovenal toe zeer lang geduurd te hebben, omdat ik mijn bedjen wakker bleef, totdat alles mocht afgelopen zijn en mijne ouders zich ter ruste zouden begeven. Zelf was ik nog veel te jong, om met de anderen mede aan den paasdisch op te blijven. Misschien was ik toen vijf of zes jaren oud. Met verlangen zag ik naar de komst van vader en moeder uit. Eindelijk kwamen zij. Een ogenblik toefden zij aan mijn bed en vonden mij nog wakende. Eensklaps zei mijn vader, op mij wijzende, tot mijne moeder: 'Hij moet *raf* (rabbi) worden, maar eerst studeren!' Wat tot dit zeggen aanleiding mag hebben gegeven, weet ik niet; maar wel weet ik, dat deze woorden zich onuitroeibaar diep in mijn geheugen hebben geprent. Toen begreep ik volstrekt niet, hoe ik ooit rabbi zoude worden, maar wel wenste ik zeer te mogen studeren.'

Visioen

Van grote invloed op de jonge Philippus Samuël en op zijn weg lot den Christus' is het visioen geweest, dat hij op negen- of tienjarige leeftijd kreeg. Het heeft ermede toe geleid dat Van Ronkel geen rabbijn werd. Opnieuw Van Ronkel zelf aan het woord: “In mijn jeugd, zoo meende ik tenminste, had ik een verschijning gehad. En hetzij dit dan in droom of in wakende toestand of in een vertrekking van zinnen was geschied, voor mijn opgewekt gevoel had het al de werkelijkheid en daardoor de invloed ener dadelijke verschijning op mij. 't Was op een Vrijdagavond gebeurd. Na het avondmaal, op een prachtige zomerse avond, zat ik, gelijk ik meermaals deed, alleen achter ons huis in wat wij ons bleekveld of ook wel onzen tuin noemden. Ik zal zoo

omstreeks negen of tien jaren zijn geweest. De starren flonkerden zoo heerlijk en tintelden zoo zuiver boven mijn hoofd. Ik kon mijne ogen er schier niet van afwenden. Toen dacht ik na over dit alles, hoe dit zoude ontstaan zijn en wie toch wel dit alles zoo wonderschoon had gemaakt. Men had mij geleerd, dat God in den hemel dit alles had geschapen. 'Maar wie heeft dan God gemaakt?' zoo peinsde en vroeg mijn kinderlijk verstand; en ik peinsde en peinsde, tot mijn hoofd o! zo moe werd, alsof ik het op dit ogenblik nog gevoel. Dat voelde ik toen wel, dat ik mijn bewustzijn ging verliezen... Vooraf evenwel sperde ik de ogen wijd open; want wat ik nu zag was zoo wonderlijk en zoo schoon. Achter in de tuin was er een houten staketsel, waartegen een reusachtig hoge perenboom stond. Daar, ginds, over die schutting heen, reed een wit paard, zoo wit en blank als sneeuw. Een hoog en statig ruiter in blinkend witte kleding, met een schitterende kroon op het hoofd, zat er op. Vriendelijk zag hij mij aan en sprak: —'t is alsof ik nog die welluidende en liefelijke stem hoor: 'Kind! peins niet over hetgeen u te groot en te wonderbaar zoude zijn en wat geen mens kan verklaren. Leef goed en vroom, en ik zal met u zijn en u later al die heerlijkheid tonen en geven...' Meer hoorde ik niet. Ik was van mijzelf gevallen, en twee uren later aldus door mijn vader en moeder gevonden, opgenomen en naar bed gebracht.

Het eerst wat ik bij mijn ontwaken vroegde was, wat het voor een ridder was, die daar over de schutting was komen gereden en tot mij had gesproken. Mijn hoofd deed mij nog zoo zeer. Maar dat gezicht heb ik nooit vergeten en in menig kwaad uur van jongensverleiding zag ik weer dien schonen blinkende man; maar nu niet meer op zijn wit paard, maar, als uit wijde verte, mij toewuivende met de hand of met den uitgestrekte wijsvinger. Dat heeft mij, in de weg der middelen, in mijn jeugd, voor veel kwaad bewaard. Toen wist ik niet wie hij was, de goede, vriendelijke man. Mijn vader kon het mij niet zeggen en verbood mij ook aan dergelijke dingen ooit te gelooven of er zelfs maar over te spreken. Maar nu weet ik, nu ik mijn leven van achteren bezie, nu weet ik wie hij was; al glimlacht gij over mijn dwepend bijgeloof en al meesmuilt gij bij mij kinderlijk verhaal. 't Was voor mij later de Heere Jezus, en, zoals ik toen meende, een engel, door God zelven tot mij gezonden."

Dit visioen en wat Van Ronkel ervaren heeft in zijn leven als de leidingen, die de God mijns levens daartoe met mij heeft gehouden', hebben ertoe geleid dat Philippus Samuël geen rabbijn is geworden. Zijn vader bleef erop aandringen dat hij naar het seminarium in Amsterdam zou gaan, maar de zoon wilde niet. Wel werd, zoals gebruikelijk in het Jodendom, Philippus Samuël *Bar mitswa*, zoon van het gebod. Hij raakte thuis in de Misjna en bestudeerde delen van de Talmoed, daartoe aangemoedigd door de blinde grootvader van de kant van zijn moeder.'

Deze grootvader, Isaac Jojada Cohen, gold, naar Van Ronkel vertelt, als een van de grootste Talmoed-geleerden van het Europa van toen; die, op latere leeftijd blind geworden, geheel de Talmoed van buiten kende.

Philippus Samuël ging niet naar Amsterdam om opgeleid te worden tot rabbijn, want 'door dit alles heen kon ik mij maar niet gewennen aan den nodigen sleur van den geregelde dagelijkse opgang naar de Synagoge. Alles was mij daar te eentonig, te uitwendig, te vormelijk. Ik vond daar verveling en matheid, maar peilde er geen geest en geen leven!'

Uiteindelijk gaf vader Van Ronkel toe en stuurde zijn weigerachtige, inmiddels zestien jaar oude zoon niet naar Amsterdam, maar naar de Latijnse school van Groningen.

Gegevens overgenomen uit: *Uit het Jodendom tot den Christus*, Amsterdam, 1886. In

1886 was Van Ronkel 25 jaar predikant. Ter gelegenheid van dat jubileum sprak hij een herdenkingsrede uit, die hij, bij de publicatie ervan, vergezeld liet gaan van een aantal 'herinneringen uit het leven'. Het geheel kreeg als titel *Uit het Jodendom tot den Christus*, hierna aan te halen als *Uit het Jodendom*. Dit geschrift is niet een autobiografie in de volle zin, maar een beschrijving van dat 'wat in mijn leven als inwerking van en toeleiding tot den Christus, invloed op mijn verstand, hart en geest uitgeoefend heeft'. Precieze tijdsaanduidingen ontbreken regelmatig. Het werd opgedragen aan Van Ronkels (tweede) vrouw en kinderen, 'opdat gij na mijn verscheiden, iets te meer zoudt hebben, om voortdurend aan mij te denken en van mij te spreken. Ik zou ook, na mijn dood, zo gaarne in het hart mijner kinderen blijven voortleven, gelijk zij in den dagelijkse omgang mij hebben leren kennen. U wijd ik deze bladen, niet om mijnen naam bovenal bij u in eer te houden; maar om u te smeken, dat gij den Naam van mijnen God steeds moogt heiligen en eren.' Opvallend is de titel van het geschrift *Uit het Jodendom tot den Christus, niet tot het Christendom!*

HOOFDSTUK III

Groninger studiejaren

'De Christenen hebben mij toen nooit geleerd den Christus lief te hebben; wel heeft de Christus mij later om zijnentwille de Christenen leren waarderen en beminnen.'

Van zijn gymnasiastentijd weet de jonge Van Ronkel zich niet veel te herinneren, behalve dan de ervaring van antisemitisme. 'Ik geloof ook niet, dat ergens elders in ons lief vaderland zoo erge en ruwe onverdraagzaamheid tegenover de Joden werd gevonden als toen te Groningen, het brandpunt der toenmalige staat- en zedenkundige verlichting.'

Na de Latijnse school werd Van Ronkel als student ingeschreven aan de Universiteit van Groningen. De studierichting werd bepaald door zijn vader, die besliste dat zijn zoon klassieke letteren moest gaan studeren. Vader Van Ronkel had overigens, naar het getuigenis van zijn zoon, zelf ook grote voorliefde voor de letterkunde. Hij had zijn zoons kennis laten maken met b.v. John Locke's *On human understanding*, met gedichten van Bellamy, Tollens en met werk van Bilderdijk. In de studie waardeerde Van Ronkel geschiedenis en wijsbegeerte het meest. Met name de colleges van prof. De Greuve over de geschiedenis van de wijsbegeerte boeiden, waarbij hij vaak de enige toehoorder was. Door De Greuve leerde hij Jezus van Nazareth zien als 'de grootste der Joden, door zijn volk niet begrepen, wel verworpen, maar naar waarheid, in merg en been, naar ziel en enig doel een Jood, de edelste en grootste der Joden. Groter en edeler was hij dan een Da Costa, (...). Prof. M. de Vries, hoogleraar in de Nederlandse taal, beïnvloedde hem eveneens in de richting van het christendom. Tijdens een zogenaamde reciteer-college droeg Van Ronkel het gedicht 'Israël' van Da Costa voor en kennelijk met zoveel geestverwantschap, dat prof. De Vries opmerkte: 'Hoe jammer voor u, dat Da Costa een Christen geworden is... Gij weet dit immers?' Inderdaad, Van Ronkel wist dat, want in de bibliotheek van zijn vader stond Da Costa's brochure *Bezwaren tegen de geest der eeuw*.'

De studie aan de Groninger universiteit werd niet voltooid. De ontwikkeling in zijn denken, het sterven van zijn moeder, van wie hij veel hield, de teleurstelling een academische prijsvraag in het Latijn over het boek *Richteren* niet bekroond te zien,

leidde ertoe dat hij — na het behalen van zijn kandidaats — zijn studie afbrak en zijn geboorteplaats verliet.

De ontwikkeling in Van Ronkels denken tijdens zijn studie aan de universiteit wordt gekenmerkt door het zoeken naar een eigen identiteit. Enerzijds was er het verwerken van de Joodse opvoeding en het Jood-zijn en anderzijds het ondergaan van de invloed van christelijk- wetenschappelijk denken. Bovendien speelde het vraagstuk van de emancipatie der Joden, die sinds de Franse revolutie beschouwd werden als Nederlandse burgers. Hoewel hij aanvankelijk emancipatie van het Joodse volk afwees en stelde dat in Israëls afzondering zijn kracht lag, keerde hij zich toch langzamerhand van het Jodendom af. Dit loskomen van het Jodendom was hij zich nauwelijks bewust, maar voor zijn omgeving werd dat wel duidelijk. Het kwam onder andere uit in de houding die hij innam tegenover Da Costa en in de lezingen die hij hield. Van Ronkel zag Da Costa als een 'bezielde zanger, maar een dichter, die als mens en als Jood verraad had gepleegd aan mijne natie (...)'. Vanwege dat verraad schreef hij een 'strafgedicht' tegen Da Costa met dezelfde titel 'Israël'. Het blijft daarom opvallend dat, toen hij in december 1853 aan Da Costa schreef naar aanleiding van diens 'Israël', hij de brief adresseerde aan den meest bezielenden van Nederlands dichters'. In deze brief eerde hij Da Costa enerzijds als 'Neêrlands dichtervorst', 'een Israëliet van 't ware godsdienstvuur aan 't gloeijen' en anderzijds noemde hij hem 'een vroegere geloofsbroeder', onder het verwijt zijn volk in de steek gelaten te hebben. (...) en zoo het Indignatio facit versum waarheid bevat, dan moesten zij een schoon, gloeiend, gevoelvol gedicht vormen; maar, helaas, niet mij is dat vuur gegeven, dat zo schitterend van Uwen geest in Uwe levenwekkende klanken doorstraalt'.

Over het tegen Da Costa gerichte gedicht werd Philippus Samuël onderhouden door een vooraanstaand-lid van de Joodse gemeente, die hem waarschuwde niet met zoveel geestdrift en gloed te strijden tegen dat wat men haatte. Immers, dan eindigt het er meestal mee dat men aanneemt wat men voorheen bestreed. Onverschilligheid tegenover christenen is het beste wapen, zo luidde het advies. Ook zijn vader was het niet eens met de richting, die zijn zoon insloeg en verliet eens midden onder een lezing van zijn zoon de zaal. En thuis gekomen klonk de waarschuwing dat Philippus Samuël op weg naar het christendom was. 'Hij zoude nooit weder onder mijn gehoor komen, indien ik aldus voortging', zo zeide hij. Hij is er ook nooit weer geweest."

L.S.P. Meyboom

Door medestudenten kwam Van Ronkel zo nu en dan in de kerk en zat onder het gehoor van de onder studenten populaire predikant ds. L.S.P. Meyboom. Diens prediking sprak hem aan en bij Meyboom 'vond ik eigenlijk mijn eigen Christusbeeld en opvatting terug.' Zijn waardering voor Meyboom bracht hij tot uiting in een gedicht dat hij anoniem liet verschijnen onder de titel Hulde aan Dr. L.S.P. Meyboom, Evang. Predikant te Amsterdam, van een Israëliet. Het gedicht verscheen in 1855 toen Meyboom ondanks sterk verzet vanuit de hervormde gemeente van Amsterdam daar reeds bevestigd was. Het gedicht bestaat in feite uit twee delen, waarvan het eerste deel 'Aan Meyboom' heet en het tweede 'Aan Jezus'. In het voorwoord deelde de toen nog anonieme dichter mee, dat hij het 'Aan Jezus' aan Meyboom wilde opdragen vanwege diens vrije prediking, 'die zodanige gedachte omtrent Jezus en zijne leer in het hart eens Israëliets kon doen kiemen en rijpen'.

Het tweede deel van het gedicht droeg de titel 'Aan Jezus' en dit deel geeft een inzicht in het Jezusbeeld dat Van Ronkel toen had. Daarin was wel sprake van Jezus als profeet door God gezonden om het heil van Juda aan het volk te verkondigen, maar

over het verzoenend lijden en sterven van Jezus werd gezwezen. Ook werd de opstanding niet als zodanig genoemd en Jezus was voor hem een 'Gods- en vrijheidstolk'. Hij dichtte:

*U Jezus! zou 'k mijn meester noemen,
U zou verrukt de ziele roemen,
Slechts u, den grooten sterveling,
Die door de dood zijn-kroon ontving.
Met u zou 'k heel eene aarde ontvliên,
U 's dichters geurge wierook bién;
Bewondrende op u blijven staren,
Die, vroomste van de martelaren,
Aan 't hoofd staat van die heiige scharen.*

Wel erkende Van Ronkel dat Jezus genezend rondging in Israël en zelfs doden opwekte. Hij maakte felle verwijten naar de ongelovige Joden uit Jezus' dagen, 'Godvergeten fariseeuwen' en 'verbasterd rot van schijnhebreuwen' heette het. Zijn gedicht sloot hij af met:

*Maar Rabbi! Rabbi! zoo gij weder
Uit hoogen hemel tot ons neder
wordt afgezonden door den Heer,
Wel u ter smaad, maar Hem ter eer,
Dat weér uw komst ten zegen zij,
Maak weêr den geest van banden vrij,
Uw kracht schenk mij, die overschuldig,
Maar door uw levenstroost geduldig,
Als gij in 't hart Jehovah huldig.*

Dat Jezus echter de Messias was, de Zoon van God en gekomen als een persoonlijke Zaligmaker en als een verzoening voor de zonden der gehele wereld, dat had hij nog niet leren zien. "De grote vraag bleef bij mij altijd: Welke is de verhouding van den Christus tot Israël en welke moet dus Israëls verhouding tot den Christus zijn?"

Een gebeurtenis, die op Van Ronkel diepe indruk maakte en er tenslotte eveneens toe bijdroeg dat hij steeds verder afgroeide van zijn Joodse milieu, was het sterven van zijn moeder in oktober 1850. Naar Joodse gewoonte ging hij aanvankelijk elke morgen mee naar de synagoge om daar het zogeheten *kaddiesj-gebed* uit te spreken: (...) ik meende, dat ik hare gedachtenis niet beter teren kon, dan door terug te keren tot de Joodse vroomheid, die zij in haar teder hart steeds had geëerd en gekweekt.'

Toch hield hij het niet vol om iedere morgen deze traditie te volgen en het bracht hem in tweestrijd. Niet langer bidden ter nagedachtenis van zijn moeder betekende voor de omgeving overtreding van het vijfde gebod. Voor zichzelf was het niet meer bidden een zich vergrijpen 'aan de nagedachtenis van een edele en door ons allen teder beminde moeder. Toch liet ik het na. Ik moest het wel. Ik was het aan waarheid en goede trouw, aan mijn eigen karakter verschuldigd.' Hij liet het *kaddiesj-gebed* na om eerlijk voor God en eigen hart te blijven, maar het betekende dat hij voor zijn omgeving een afvallige was geworden!

Gevoegd bij de eerder geschetste ontwikkeling in zijn denken, de teleurstelling van een niet bekroonde prijsvraag, — het was een boek van ruim driehonderd bladzijden — bracht Van Ronkel ertoe zijn geboorteplaats te verlaten en naar Vianen in Zuid-Holland te gaan.

'Daar heeft de Heere mij als op het keerpunt des levens gesteld, maar tevens in Zijne genade, na veel en bange strijd, mij ten leste heerlijk doorgeholpen.'

HOOFDSTUK IV

Bekering

Het aanvaarden van het geloof in Jezus Christus is bij Van Ronkel geen plotselinge zaak geweest, maar eerder een langdurig proces. Dit proces kende een crisis, die uiteindelijk leidde tot een doorbraak. Die crisis kende overigens niet alleen een geestelijke kant, maar ook een maatschappelijke. In Vianen trachtte hij in zijn levensonderhoud te voorzien door zich aan te bieden als onderwijzer 'in de oude Talen, Wis- en Aardrijkskunde en Geschiedenis, Wiskundige Aardrijksbeschrijving, met hare toepassing op de Stuurmanskunst, de Nederduitsche taal- en Letterkunde, voor zooverre die tot een Academische opleiding gevorderd wordt, en alles wat tot de voorbereidende studie aan de hogescholen een vereiste is.' En in De Vijfheerenlanden, weekblad voor Vianen en omstreken verschenen advertenties waarin hij zich 'Kandidaat in de Lett. te Vianen' noemde. Het leverde geen stromen leerlingen op, eerder tegenwerking. Ook een eerder verzoek aan het gemeentebestuur van Vianen om te worden aangesteld als docent in de oude talen had niets opgeleverd. Het betekende dat zijn verblijf in Vianen van korte duur is geweest. Volgens het bevolkingsregister van maart 1855 tot december 1855, waarbij het opvallende is dat hij bij de inschrijving als godsdienst opgaf Ned. Hervormd! Deze korte periode in Vianen is echter wel van grote invloed geweest op zijn verdere leven.

In het eerste nummer van het weekblad De Vijfheerenlanden was te lezen dat er bittere armoede geleden werd in Vianen, versterkt door de strenge winter van 1854/1855. Allerlei acties werden ondernomen om de nood te lenigen, o.a. via brooduitdelingen. Van Ronkel leverde zijn bijdrage door een gedicht, dat 'bij den boekverkoper G.S.A. Stuart á 25 Ds. te verkrijgen is; onder den titel van: 'Naar de woningen der Armoede, een gedicht voor de armen door Phil. S. van Ronkel'.

In het voorbericht schreef hij 'Niet om als dichter of, zij het dan, als rijmelaar op te treden, heb ik deze weinige regelen het licht doen zien. Ik ben daaromtrent te wel van mijne onmacht overtuigd. Bewogen door het harde lot van zoovele in waarheid diep ongelukkigen; treurende met de hongerende moeder en bitter koude, door gebrek aan voedsel uitgeputte kinderen, heb ik ten minste ook één gave willen bijbrengen bij die vele giften, welke hiervoor de arme nooddriftigen gestort worden. Zóó beschouwen men dan ook bijgaand versjen. Met het vragen van een aalmoes wilde ik mijnen hulpbehoevenden natuurgelovenden een aalmoes doen. En overtuigd als ik ben, dat, er zooveel aan bedelende personen uitgereikt wordt, dat, bij een betere aanwending, veel meer nut zou doen, schreef ik die hulpinoering op een wijze, als er geheel en al uit blijkt. Moge mijne zwakke poging den in waarheid lijdende enige leniging in hun bitteren nood verschaffen.' In het gedicht zelf verwoordde de dichter wat hij gezien had van de armoede onder meer met de woorden:

Ziet gij die uitgeteerde vrouw?

Ziet gij die kindren?

Kom wat nader!

Zij lijden honger smart en kou;

En deze man is — ga en vader

Begrijpt gij nu zijn tranen ook?

Waarom geen slaap zijne oogen look?

*Mijn God! wat heb ik toch misdaan?
Mijn kroost is toch die straf niet waardig;
Gij ziet dan dus ons lijden aan?
Helaas! Gij zijt dan niet rechtvaardig?...
Slaapt, kinderen! slaapt tot in de dood,
Of morgen steel ik voor u brood! —*

Crisis en visioen

*Maar 'k bid u, kom dan niet te laat,
Och! denk om hen, die thans verarmen;
Die arm zijn hebben 't zeker kwaad,
Maar velen, die zich dan erbarmen;
Och! help uw naasten uit den nood,
Voor 't kwaad te diepe wortel schoot.
Och, geef den armen beedlaar toch,
Want hij kan 't ook zoo hoog behoeven;
Maar geef toch hun veel eerder nog,
Die, arm, het beedlen niet beproeven.
Och, lenig beider treurig lot.
En dan — dan loone u 't eenmaal God!'*

Na zijn, nog niet officiële, vestiging te Vianen hield Van Ronkel op uitnodiging van het bestuur van de Joodse gemeenschap van Leerdam de openingsrede van de nieuwe synagoge. Deze rede, naar aanleiding van Haggai 2 : 10a, wekte evenwel de indruk dat hij reeds christen geworden was. Toch was dat niet zo, naar zijn eigen latere getuigenis'

In Vianen had hij inmiddels een gemeubileerde kamer gehuurd. Hij ontmoette daar zijn eerste vrouw Maria Klasina Tichelman. Zij had samen met haar oude moeder, een weduwe, ook in datzelfde huis een kamer gehuurd. De oude moeder was geestelijk niet geheel meer in orde, maar toch slaagde Van Ronkel erin contact met haar te krijgen en op een bepaald moment bad hij zelfs voor haar het Onze Vader. Dat bidden was voor hemzelf een diep ingrijpende ervaring, waarvan hij later schreef: 'Ik bad voor haar, maar meer nog voor mijzelf. Knielende, gelijk ik nog nooit had gedaan, bad ik nu en beleed schuld. Het werd mij koud en warm om het hart. Ik vergat alles om mij heen, die vrouw, die omgeving. Ik bad voor mij zelve en — het keerpunt mijns levens was gekomen. Biddend voor een ander had ik geleerd voor mij zelve te bidden, en dat tot den Christus!' Hoewel het keerpunt was gekomen, was het volle zicht op Christus nog niet doorgebroken. 'Ook in mijne ziel was het *tóhoe wabóhoe*, woest en ledig. Mijn hart was mijzelf als een diepe afgrond.'

De tijd die nu volgde, noemt hij zelf een crisis, die voor zijn gevoel lang duurde. Hij begon de evangeliën te lezen, maar het evangelie naar Johannes stond hem tegen. Hij zocht de eenzaamheid om te kunnen nadenken en zo, mede omdat zijn gezondheid te wensen overliet, werd in Vianen zijn geestelijke strijd bekend. De tachtigjarige predikant van Vianen, ds. G. van Duyl, bezocht hem regelmatig en trachtte hem over te halen belijdenis te doen en zich te laten dopen. Tevergeefs.

Ook buiten Vianen werd zijn geestelijke crisis ruchtbaar en drong zelfs door tot Da Costa. Deze informeerde ds. C.A.F. Schwartz, zendeling onder Israël namens de Schotse kerk, over Van Ronkel en ds. Schwartz op zijn beurt zocht schriftelijk contact

met hem en bood aan te helpen. Van Ronkel weigerde, want 'Ik wilde met mijn strijd alleen zijn, en daarin óf ondergaan óf alleen overwinnen. Ik moest geen mens in dit opzicht iets te danken hebben; alleen mij zelven en mijner wilskracht.' In deze periode had hij opnieuw een gezicht. Zelf beschreef hij het later als volgt:

'Nu gebeurde op zekeren nacht of laten avond iets, dat mij onwillekeurig geheel verplaatste in de herinneringen mijner jeugd. Uitgestrekt op de rustbank trachtte ik te slapen, hetgeen ik in de laatste nachten zoo weinig en onrustig deed. Ik sliep in en hoorde mij toeroepen: 'Daar is de duivel, hij wil aan u'. — 'Geef mij het kruis van den Christus,' zoo sprak ik, en ik zal hem tegentreden en overwinnen.' — Dat kruis werd mij gegeven, ik legde het over mijn schouder en trad uit een weidse hal door een wijde poort naar buiten. Daar zag ik van onder het dicht geboomte, dat een groot voorplein omgaf, een trotse en fiere gestalte met somber uiterlijk, opgeheven hoofd en dreigende blik op mij aankomen. Ik hield het kruis hem tegen en trad aldus hem tegemoet. Hij week achterwaarts en verdween uit mijn oog. Toen ontwaakte ik.

Nog lag ik hierover te peinzen, wat toch deze droom mij te zeggen had, toen ik andermaal insliep en wederom droomde. Ik lag kalm en vredig aan den oever van een stil en helder water. Alles om mij heen ademde rust en verkwikking. Ik had het daar zoo onuitsprekelijk goed. Eensklaps stond een blinkende verschijning aan mijne zijde en gebod mij op te staan. Een ogenblik zag ik hem aan en een zalig gevoel van tevredenheid doorstroomde mijn hart. Ik herkende den blinkende ruiter uit de gezichten mijner jeugd. 'Sta op', zei hij, 'volg mij, ik heb het u beloofd'. En mij bij de hand nemende geleidde hij mij onder in den blinkenden stroom, en was verdwenen. Ik ontwaakte innig verblijd en wist evenwel nog niet, wat dit alles betekenen moest."

Dit wonderlijke gezicht werd voor Van Ronkel een half jaar later bevestigd, toen hij, inmiddels in Utrecht wonend, bezoek kreeg van ds. C.W.H. Pauli, een zendeling onder Israël. Deze zei bij zijn afscheid, nadat Van Ronkel de hulp van zijn kerk had afgewezen, 'Gij, mijn jonge broeder uit Israël, behoeft nog niet, behoeft niet meer gedoopt te worden, want Christus zelf heeft u gedoopt met den Heiligen Geest'. Vanwaar wist deze man mijn geheim, dat ik aan niemand, volstrekt niemand had medegedeeld.

Ondanks dit visioen en de ervaren bevestiging brak het volle licht niet door en bleef het moeilijk voor hem. Wel kwam de wens op een ontmoeting te hebben met Da Costa om met hem te spreken over een aantal bezwaren die hij bleef koesteren tegen het christelijk geloof. Zo was een groot bezwaar dat Jezus een mens geworden God zou zijn en dat Hij niettemin stierf aan een kruis, nadat Hij geboren was uit een maagd. Daarbij was voor hem de geloofwaardigheid van de evangeliën in het geding, vooral dat van Johannes.

Da Costa

De ontmoeting met Da Costa kwam tot stand en maakte een diepe indruk, die dertig jaar later nog voelbaar is in de beschrijving, die Van Ronkel er zelf van gaf: 'Ik kwam tot hem en werd— wie verwacht iets anders van dezen man en Christen? — met beide uitgestoken handen door hem ontvangen. Hij kwam mij reeds tegemoet met vriendelijk gelaat en stralende blik. 'Ja, hij had reeds van mij gehoord, hij had mij reeds vroeger verwacht. En nu welke waren mijne bezwaren; indien het mij ernst was, dan zouden zij verstuiven als kaf voor den wind.' (...) Da Costa was mij op het eerste gezicht niet mee-, wel enigszins tegengevallen. Ik had gedacht een forse en hoge gestalte te zullen ontmoeten, en zie, hij was bijna groter dan ikzelf, hoewel breder en kloeker gebouwd. Maar toen hij begon te spreken, toen hij al spoedig warm werd, hoe bliksemden zijn ogen, hoe rees en daalde zijne stem, nu eens tot de hoogte van een

sopraan zich opheffende, dan in het zachtste fluisteren overgaande. Hoe fors en stout greep hij in de ziel met zijn woord en blik, en schokte hij die tot in het binnenste. Toen geleek hij waarlijk wel een reus. Een koninklijke en majestueuze figuur stond voor mij, boeide onweerstaanbaar mijn oog en oor. Hij sneed en kreet mij zijn woorden in de ziel en boorde ze met zijn blik in mijn hart; en elke kreet bij hem was een argument, een getuigenis des gewetens, te krachtiger, naarmate de toon van de stem scherper werd. Hij had mij overreed, overweldigd, niet overtuigd. Dit zeide ik hem, toen hij, schier ademloos en hijgende, eindigde met beide zijne handen mij op het hoofd te leggen en mij zegende in den naam van den God Abrahams, Isaks en Jacobs. Toch had hij een woord bij het heengaan gesproken, dat ik diep gevoelde en dat mij lang bij bleef. Ik had hem gezegd wat in Johannes mij bovenal zeer deed. O die 'Goddelijke Johannes! 't Is een engel! veel te geestelijk en heilig verheven nog voor u', zoo zeide hij bijna schreiend. En plotseling zijne stem latende dalen, vroegde hij mij, zoo smeltend zacht en roerend teder: 'Heeft Johannes de Dooper ook reeds tot u van den Christus gesproken als tot dezen Johannes: Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld draagt? — Daar zit het geheim. Gij moet eerst zondaar worden, als zondaar behoefte gevoelen aan den Christus, die is het Lam Gods. Zie dan wordt u die teedere Johannes alles; hij is een engel.'

Vervolgens gaf Da Costa hem de raad in Utrecht ds. Van den Ham op te zoeken en deze de bezwaren voor te leggen. Aan deze raad gehoorzaamde hij en zocht ds. Van den Ham op, die in zijn optreden het tegenbeeld van Da Costa was, heel bedaard en kalm. Via ds. Van den Ham kwam hij nu ook in contact met dr. H.H. Kemink en met dr. Nicolaas Beets. Aan de laatste had hij in november 1855 geschreven of hij, Van Ronkel, de naam Beets mocht gebruiken als referentie in een advertentie, waarin hij zich aanbood om les te geven in de vakken van het toenmalige propaedeuse. Dit werd toegestaan en mede daardoor was Van Ronkel in staat te voorzien in zijn levensonderhoud zonder hulp van buiten af en bleef hij financieel onafhankelijk tot aan zijn doctoraalexamen theologie. 'Uit de hand van God wilde ik het nodige ontvangen, uit de hand van mensen niet. Bovendien wilde ik niet, dat men ooit een smet op mijn karakter, een smaad op mijn belijdenis kon werpen, door te zeggen, dat ik omwille van den brode of enig tijdelijk voordeel van geloof veranderd was.'

Door het onderwijs van ds. Van den Ham en dr. Kemink en de contacten met Da Costa en anderen raakte hij steeds meer los van het Jezusbeeld van de Groninger theologie, maar dat betekende nog niet dat hij lid werd van de Hervormde Kerk. Hij was nog niet van de noodzaak daarvan overtuigd. Bovendien waren er voortdurend pogingen om hem ervan te weerhouden christen te worden. Een drietal van zijn broers kwam naar Utrecht om hem af te houden van die stap en wezen hem onder tranen op de grote schande die hij over het grijze hoofd van zijn oude vader zou brengen. Een vriend uit zijn Groningse studietijd poogde hem over te halen terug te keren naar zijn ouderlijk huis, waar hij met blijdschap ontvangen zou worden. Een andere broer kwam met hetzelfde doel. Joden uit Utrecht hoonden hem om zijn afvalligheid, het was alles tevergeefs en tenslotte zette hij de beslissende stap, echter niet nadat hij had ontdekt dat Christus zijn Heiland en Zaligmaker was.

In de middagdienst van de eerste Kerstdag, 1856, deed Philippus Samuël van Ronkel belijdenis en werd hij door ds. Van den Ham in de Domkerk van Utrecht gedoopt. Eén van de twee doopgetuigen was Da Costa! Ds. Van den Ham sprak bij deze gelegenheid onder andere: 'Was het niet Zijne genade alleen die u geroepen heeft uit de duisternis tot Zijn wonderbaar licht? Door een in velerlei opzichten wonderbaar

weefsel vangallerlei betekenisvolle samenvoegingen heeft Hij u den Christus voor uwe ziele doen vinden. Bij het licht des Heiligen Geestes zaagt gij het in, een arm en verloren zondaar te zijn in uzelf en een andere gerechtigheid te behoeven dan de vervulling van Israëls wetten u bood. Gods albesturende Voorzienigheid bestuurde uwen levensweg zoo, dat gij steeds meer het ijdele en ledige van verstandsbespiegeling en menselijke wijsheid buiten Christus leerdet inzien. Ja, die God, Die gezegd heeft, dat het licht zou schijnen uit de duisternis, heeft ook in uw hart geschenen en de morgenstarre doen opgaan binnen in u. Rust en vrede mocht gij vinden bij dien enigen Naam, Die onder den hemel gegeven is, waardoor wij kunnen zalig worden.' Amen.

HOOFDSTUK V

De weg naar het ambt

'Wat toen, in dien eerste tijd na mijn doop, in mij omging, kunnen geen woorden omschrijven. Ik begreep nu zoo goed het verlangen van een Petrus, om tabernakelen te bouwen op den berg der verheerlijking, en dáár te mogen blijven, zij 't onder den bloten hemel, waar de verheerlijkte Christus zelf een tent had. Zoo was het wel niet aanstonds met mij in het plechtig ogenblik zelf van dien gewijden doop; maar zoo werd het toch zeer spoedig, toen ik met Da Costa medegegaan en daar met hem, op zijn studeerkamer, mijne knieën had mogen buigen, om den God mijns levens, mijn Goël en mijn Heere te loven en te verheerlijken.'

In die periode van de eerste liefde kwam bij Van Ronkel het verlangen op om van zijn Goël te getuigen. 'Hem wilde ik belijden tegenover vriend en vijand, voor hel en hemel'. De wijze waarop hij dat wilde doen was een andere dan zijn vrienden, zoals Da Costa en ds. Van den Ham die wensten. Zij zagen hem graag predikant worden, maar Van Bonket wilde dat niet, omdat hij geen roeping tot het ambt voelde en ook uit mensenvrees, naar hij later zelf zei. Bovendien zag hij zelf voldoende mogelijkheden om zijn Heiland te belijden in zijn lespraktijk. Die was in omvang aanzienlijk toegenomen, nu hij ook leerlingen uit de hogere standen kreeg. En was hij onderweg naar Da Costa te Amsterdam of naar ds. Heldring te Hemmen dan was er gelegenheid te over om 'tegenover zondaren van den Christus en diens volle, rijke genade te getuigen.'

In het eerste jaar na zijn doop kwam hij in aanraking met conventikels, samenkomsten 'waar men bijeenkwam, om de goedertierenheden des Heeren te vermelden, en te verhalen hetgeen de Heere aan de ziele had gedaan'. Toch zag hij er veel kaf onder het koren en in de samenkomsten die hij in Amsterdam en Utrecht bezocht 'sprong men daar op de wonderlijkste wijze met het Woord Gods om en verving het meestal en liefst door de uitspraken van onmiddellijke ingeving en door de openbaringen van het innerlijk licht.' Ook werd het ambt niet erg gewaardeerd in deze kringen en 'wat zij deden was den Christen en niet den Christus verheerlijken'.

Door de ervaringen in deze samenkomsten opgedaan, gevoegd bij het feit dat hij er niet vrijuit kon getuigen van zijn Heiland, ontwaakte langzamerhand de begeerte naar het leraarsambt in de kerk. Toen hij op een avond zich voor de andere dag voorbereidde op de lezing van een hoofdstuk uit het vierde boek van Calvijns Institutie, kwam hij terecht bij de beschrijving van het leraarsambt. Door dit hoofdstuk zag hij in dat 'God den dienst der leraren had gewild'. En de tegenstand die hij toch nog voelde om zelf dat ambt te bekleden werd nog diezelfde avond weggenomen door de lezing van 1 Koningen 19. Uit dit Bijbelgedeelte leerde hij: 'Niet Elisa's ouders,

maar God had Elisa geroepen en Diens roepstem had hij onmiddellijk op te volgen, zonder vooraf daarover het oordeel van vader of moeder te vragen of daarnaar te handelen. — En wat had mij tot dusverre van het leraarsambt teruggehouden, dan juist de heimelijke vrees, dat mijn goede vader het in mij veroordelen zoude, dat ik, door leraar te worden, zijn gevoel niet had gespaard? Ik was besloten en het stond bij mij vast, wat ik had te doen. Den nacht bracht ik wakende in den gebede door, en den volgende dag zag mijn trouwe leermeester van den Ham mij op ongewone tijd reeds vroegtijdig bij zich op zijne studeerkamer, om hem mijn besluit mede te delen, in den Heere genomen, om leraar te worden in Christus' Kerk. Dat verbaasde hem zeer.'

Diezelfde dag nog gaf Van Ronkel zich op voor zijn propedeutisch examen en drie maanden later legde hij zijn kandidaatsexamen af. Het doctoraalexamen volgde een klein jaar later. Gezien zijn vroegere studie klassieke letteren was dit snelle resultaat niet geheel verwonderlijk: 'Ik had, dat begrijpt ieder door mijn voorbereidende studieën, veel voor; was bovendien niet jong meer, en, eenmaal overtuigd, blaakte ik nu ook van een onweerstaanbare begeerte, om zoo spoedig mogelijk dien Christus en dat Evangelie te verkondigen.

Het was inmiddels 1859 geworden en op 7 juli van dat jaar trouwde hij met de veertigjarige Maria Klasina Tichelman (1819-1863), die hij in Vianen had leren kennen. Haar oude moeder was intussen gestorven. De huwelijksacte laat zien dat de verhouding met zijn vader grondig was verstoord, want de vader van de bruidegom had toestemming tot het huwelijk geweigerd. Ook lijkt het erop dat het huwelijk in alle stilte gesloten werd. De acte vermeldt dat de getuigen ten stadhuijze de conciërge en een drietal stadsboden waren. Ds. Van den Ham bevestigde het huwelijk, dat slechts vier jaren heeft geduurd en kinderloos bleef. Begin 1863 overleed Van Ronkels eerste vrouw, na een langdurig ziekbed.

Promotie

Om de weg naar het kerkelijk ambt te verkorten besloot hij te promoveren. De toen heersende kerkelijke regels bepaalden dat een student gedurende drie jaar de colleges van de hoogleraren in de godgeleerdheid diende te volgen eer hij proponentsexamen kon doen. De regel gold echter niet voor iemand die in de theologie was gepromoveerd. Door snel te promoveren kon hij een jaar winnen en dus eerder proponentsexamen afleggen, en zo een jaar vroeger het mij steeds dierbaarder Evangelie verkondigen. Om dit te kunnen bereiken aanvaardde Van Ronkel nu financiële steun, die anoniem gegeven werd.

Het werd een periode van hard werken, die zijn gezondheid niet ten goede kwam. Een groot deel van het proefschrift werd op bed geschreven en in een brief aan Da Costa schreef hij in december 1859 dat hij nog niet hersteld was en moeilijk tot werken kon komen. De studie vlotte niet en 'van de Z. en H. Geleerde Heeren kan ik slechts weinig licht bekomen; hierin ben ik evenwel de enige niet.' Het proefschrift kreeg de lange titel *Specimen philologico — theologicum, exhibens Jesu Christi doctrinam de Veteris Foederis libris, quatenus ea effici potest ex ejus qui apud evangelistas inveniuntur sermonibus enz.* (Universiteits-bibliotheek Utrecht) en was, zoals in die tijd gebruikelijk, geheel in het Latijn geschreven.

De bedoeling ervan was te komen tot een uiteenzetting van de leer van Jezus Christus over het Oude Testament aan de hand van zijn gesprekken volgens de evangeliën. Het onderzoek noemde Van Ronkel filologisch, d.i. taalkundig, van aard, hoewel de resultaten ervan voor dogmatisch gebruik bedoeld waren. Bij het proefschrift werden 33 stellingen gevoegd, die duidelijk de achtergrond van de christen geworden Jood

tonen. Onder de stellingen zijn er die het karakter van een geloofsuitspraak dragen of verzet aantekenen tegen de moderne theologie van die dagen, zoals 'Jezus is de beste uitlegger van het Oude Verbond' en 'Jezus heeft de bedoeling gehad de kerk te stichten'.

Stelling 31 tenslotte kan gezien worden als een kritische opmerking over de Joodse indeling van het Oude Testament. Hierin wordt het boek Daniël gerekend tot de geschriften en niet tot de profeten, zoals de promovendus wilde. Volgens hem was het de taak van profeten de wet van Mozes uit te leggen en daarom moest Daniël tot de profeten gerekend worden. Bescheiden schreef hij over het promoveren: 'Dat ik niet de man er voor ben, om naar de hoogste eer op godgeleerd gebied te dingen spreek ik hier openlijk uit. Nooit ook was het mijn voornemen, naar een zoo hoge onderscheiding te streven, als het doctoraat in de theologie mag heten. Daarvoor is de mate en het gehalte mijner wetenschappelijke kennis, in zo korten tijd saamgeraapt, gewis veel te gering. Maar wat ' aanvankelijk niet mijn doel was, werd straks daarna als geschikt middel aangegrepen.'

Deze bescheidenheid kenmerkte hem, de promotie was echter magna cum laude! Op 25 april 1860 vond deze plaats en acht dagen later werd het proponentsexamen afgelegd en was Van Ronkel beroepbaar. 'Tussen mijne promotie- en proponentsexamens in was Da Costa, mijn vaderlijke vriend, de eeuwige ruste ingegaan. Op zijn sterfbed mocht ik hem nog een deel mijner opdracht voorlezen. En tot antwoord legde hij mij toen de handen op het hoofd en zegende mij, voor zijn bed neergeknield, lang en luide andermaal.'

Van Ronkels krachten waren echter door de grote inspanningen uitgeput en een langdurige inzinking volgde, zodat er van het aannemen van enig beroep geen sprake kon zijn. Mei 1861 kwam het beroep naar zijn eerste gemeente, Maasland. 'Juist op den tijd, dat ik in den gewonen, en niet eigenmachtig gehaasten, weg van geregelde studie, het einddoel zoude bereikt hebben, zond de Heere mij, als op den dag af, het beroep naar Maasland toe.'

HOOFDSTUK VI

In ambt en gezin, van Maasland tot Amsterdam

Ds. Philippus Samuël van Ronkel diende in totaal zeven gemeenten en in tijdsvolgorde waren dat Maasland, IJlst, Zutphen, Haarlem, Amsterdam, Zetten en Leiden.

Op 7 juli 1861 werd dr. Van Ronkel bevestigd tot predikant van de Hervormde Gemeente van Maasland.

'Toen hij mij eindelijk de handen oplegde, kwam een huivering van heilig ontzag en stille ontroering over mij, als in de ure, waarin ik gedoopt werd en het badwater des Doops mijn voorhoofd aanraakte. En toen ik het plechtig: 'ja, ik van ganscher harte' uitsprak, was het mij, alsof mij de borst te eng ging worden en de stem mij in de keel zoude blijven steken. Toch mocht ik deze woorden in diepen ootmoed der ziel, in oprechtheid des harten, als in de tegenwoordigheid van een alwetenden God, met volkomen vrijmoedigheid uitspreken. Zij waren mij een heilige eed, in de plechtigste ure mijns levens den Heere gezworen.'

We slaan nu een periode van ca 30 jaar over.

In het laatst van zijn leven leed Van Ronkel aan suikerziekte en longtuberculose. Naar

buiten toe bleek niet veel van zijn afnemende krachten. Pas veertien dagen voor zijn overlijden schreef hij in De Gereformeerde Kerk dat hij 'tot herstel van ver weggezonden krachten en bovenal van diep geschokt zenuwleven tot driemaandelijke volstreekte rust gedwongen was.'

De situatie was toen eigenlijk het kritiek stadium gepasseerd, en Hoedemaker kon op 24 juni 1890 terecht schrijven: 'Wij ontvangen daar het wel niet geheel onverwacht, maar daarom niet minder verpletterend bericht, dat hij heden morgen te 11.20 zacht en kalm in zijnen Heer ontslapen is. (...) Zijn onrustige geest heeft nu rust gevonden, de rust die, naar wij vertrouwen, in Christus zijn deel was geworden.'

Het laatst verschenen nummer van De Gereformeerde Kerk, bevatte het laatste opstel van zijn hand, het eerste van een reeks, die niet ten einde zal worden gebracht. (...)

Het verloop van de laatste weken van zijn leven wordt onder meer duidelijk uit een bewaard gebleven brief van zijn vrouw. Zij schreef in een dankwoord aan Kuyper, voor diens medeleven bij de dood van haar man:

"Uwe briefkaart ontving mijn man in Velp waar wij heen waren gegaan, om nog enig herstel voor zijn geschokte gezondheid te vinden, hij had den heden winter gesukkeld, maar mijn beste man telde de verontrustende verschijnselen niet, hij schreef alles aan zenuwen en zwakte toe. Na 2 weken in Velp vertoefd te hebben, vond de Dokter het raadzaam, om naar huis te gaan, en hier duurde zijn ziekbed maar 3 weken, van dag tot dag nam de zwakte toe, een heel snel verloop van longtering en suikerziekte sloopte zijn laatste krachten, hij was zoo dodelijk zwak, uitgeput letterlijk, zijn uiteinde was zacht. Op zijn ziekbed had hij maar één verlangen, om heen te gaan naar zijn Jezus en uit te rusten aan het hart van zijn Heiland; hij was los van ons en van alles."

Ontroerend is ook wat zijn tweede zoon, Jan Cornelis, vijf dagen voor de dood van zijn vader aan Kuyper meldde: "t Is vreselijk onze Vader zo te zien nederliggen; dikwijls bijna wezenloos, soms zeer benauwd, vooral met 't opgeven. Papa is geheel verward en herinnert zich meestal niets meer. (...) 't Is bij al het treurige zoo heerlijk dat mijn vader zoo kalm en gerust is en zoo verlangt verlost te worden en bij zijn Heer en Heiland te zijn. Gedurig zegt hij dit in zijn heldere ogenblikken, die helaas maar weinige meer zijn.'

Verlost te worden, dat was zijn verlangen en op zijn ziekbed zei hij tegen zijn huisarts: 'Waarom wilt gij mij opknappen? Houdt me niet terug, laat mij naar mijn Jezus gaan.'

Bij de begrafenis, die op zaterdag 28 juni 1890 en in Leiden plaatsvond, kwamen velen, van heinde en verre, onder wie Van Ronkels oudste broer.

Bij het graf werd, volgens een verslag in De Gereformeerde Kerk, gesproken door ds. S.H.J. de Wolff, tijdelijk voorzitter van de Leidse kerkeraad, de heer P.J. Bloch (aangeduid als zendeling onder Israël, ook christen-Israëliet), dr. Ph. J. Hoedemaker, ds. H. van der Lip, Leidse ambtsbroeder en prof. H. G. Kleyn.

Hoedemaker, aldus het verslag, zei ongeveer:

'Indien ik dit boekje, dat mij eerst gisteren in handen kwam (bedoeld is Van Ronkels *Uit het Jodendom tot den Christus*, AvdP), vroeger had gelezen, zou ik wellicht verklaard hebben, Dr. Van Ronkel lang en goed te hebben gekend. Nu zeg ik dit niet. Het is mij integendeel, alsof ik hem juist heden morgen leerde kennen. Kennen en kennen is twee. Er is een kennen naar het vlees, ook van den christen, een kennen van het aarden vat, waarin de rijke schat van Gods Genade is neergelegd. Er zijn echter, enkele momenten in het leven, waarin wij den mens zien zoals hij is, den mens in Christus. Eerst in den laatsten tijd bracht een gemeenschappelijk lijden, een gemeenschappelijke overtuiging, een gemeenschappelijke arbeid ons met v. R. samen. Wat dat lijden is en hoe diep het gaat, weet hij alleen, die evenals v. R., de heerlijke

belijdenis der Gereformeerde Kerken in haren gehelen omvang en hare diepste diepte heeft teruggevonden in de Heilige Schrift des Ouden zoowel als die des Nieuwen Verbonds Voor hem, den man uit Israël, was het weggelegd die overtuiging tegenover de in den grond Dopersche en Sociniaansche dwalingen, die Oud- en Nieuw Verbond en de eenheid van de Kerk des Oud- en N. V. uiteenrukken met klaarheid en vastheid te verdedigen. Hij heeft gesproken 'van de Kerk' en zijn stem is gehoord en heeft weerklank gevonden in duizenden harten. (...)

Van Ronkel is niet meer. Hij is boven het lijden en den strijd verheven. De blinkende Ruiters, Dien hij in de visioenen van zijn kindsheid heeft gezien, toen hij nog niet tot Christus was gebracht, Hem nog niet had herkend, hield woord en vervulde aan hem Zijn belofte. Daarom mogen wij niet alleen treuren bij dit graf, maar ook zingen van het heil voor hem, zij het ook voor u, voor ons bereid.'

Daarna liet hij Psalm 68 : 2 zingen.

Prof. Kleyn voerde ook het woord en memoreerde dat hij Van Ronkel al lang kende, als kind reeds en dat hij veel geleerd en ontvangen had door de omgang met hem, door zijn leven, prediking en geschriften.

Tot slot van de begrafenis sprak de oudste zoon en naamgenoot een dankwoord. Op het graf van Philippus Samuël van Ronkel, waarin later ook zijn zoon Johannes Cornelis begraven werd, staat te lezen een woord uit 2 Korinthe 5: *'Want wij weten, dat zo ons aardse huis dezès tabernakels verbroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen.'*

Het verslag in De Gereformeerde Kerk werd afgesloten met een 'In Memoriam' van J.J. van der Grient Azn., een Amsterdamse vriend, die ook bij het sterfbed stond. Het eindigde met een gedicht, waarvan de laatste twee strofen als volgt luiden:

*Der vaderen kerk heeft veel aan hem verloren;
Der vaderen God zal Jezus' kerk nog schoren;
Vertroosten weeuwen en kindren saam.
De Heer had veel in Ronkel ons gegeven:
Van Ronkel blijft in dankbre harten leven.
Tot eer van 's Heeren Naam.*

*Rolt vrij daarheen, gij wisselende jaren,
Eens komt de dag, die 't al zal openbaren,
Ook ieders arbeid in den Heer.
In Gods kracht weer de reisstaf opgenomen.
Wie Jezus mint, zal eens bij Jezus komen,
Daar zien wij eens Van Ronkel weer."*

Dr. A. Kuyper reageerde in het openbaar op het sterven in De Heraut van zondag 6 juli 1890. Hij noemde hem dieper ingeleid in de Gereformeerde belijdenis dan Da Costa en Schwartz. Van Ronkel had de scherpzinnigheid van geest 'historisch te speuren, dialectisch te ontleden, en uit grond van overtuiging tegen te staan', hetgeen van die belijdenis afweek. Evenwel, Da Costa was als machtig genie verre zijn meerdere, en in het geniale lag Van Rinkel zijn kracht niet.' enz.

Overgenomen uit: **MESSIASBELIJDENDE JODEN: PHILIPPUS SAMUËL VAN RONKEL** door Drs. A. van der Ploeg. Uitgeverij J.J. Groen en Zoon Leiden 1990.

David Kalmijn, Abraham Capadose; proefschrift 1955, Rijksuniversiteit Utrecht
W. van der Zwaag, *Twaalf Réveilgetuigen*. Barneveld 2003

6. Carl A. F. Schwartz, de Evangelist

HOOFDSTUK 1

Schets van de zending onder de Joden in het begin van de 19e eeuw

Positie van de Joden

Aan het begin van de 19e eeuw leven er in ons land ongeveer 53.000 Joden van wie meer dan de helft in Amsterdam woont. De meeste Joden zijn afkomstig uit Centraal- en Oost-Europa. Zij zijn vooral ten gevolge van de politieke onrust in het midden van de zeventiende eeuw hierheen gekomen. Zij worden *Asjkenaziem* genoemd. De overige Joden worden met de naam *Sefardiem* aangeduid. Zij stammen af van de Joden die in vroeger tijd in Spanje en Portugal leefden. Vanaf het begin van de 16e eeuw kwamen ze ten gevolge van de Inquisitie naar ons land.

De positie van de Joden is aan het begin van de 19e eeuw in ons land nog maar sinds kort veranderd. De invloed van de Franse Revolutie (1789) treedt aan het licht in de stichting van de Bataafse Republiek (1795). Op 2 september 1796 bepaalt de Nationale Vergadering dat geen Jood uitgesloten wordt van de rechten of voordelen die aan het Bataafse burgerrecht verbonden zijn. Dat lijkt voor de Joden een vooruitgang te betekenen. Maar deze vooruitgang houdt de opheffing in van de Joodse gemeenschap die als een afzonderlijke natie, de Joodse natie, behandeld werd. Ten gevolge van de gelijkstelling zijn de Joden nu Nederlandse burgers van Joodse godsdienst en in plaats van de Joodse natie is het *Nederlandsch Israëlitisch Kerkgenootschap* gekomen. Het zijn met name de orthodoxe Joden die zich tegen deze verandering verzetten. Er is immers voor hen door de gelijkstelling een gedwongen einde gekomen aan de eenheid van het nationale en het godsdienstige. Het Jodendom is nu uitsluitend een godsdienst. Er zijn echter ook heel wat Joden die zich volstrekt aan willen passen aan de nieuwe situatie en zelfs zover gaan dat ze zich laten dopen. De doop heeft voor hen geen godsdienstige betekenis. Het zich laten dopen is een sociaal-economische aangelegenheid.

Zending onder de Joden

Aan het begin van de 19e eeuw ontstaat er nieuwe aandacht voor zending onder de Joden. Die belangstelling voor de Joden is op zich natuurlijk niet nieuw. Van de apostel Paulus weten we dat hij op zijn zendingsreizen telkens weer de Joden als eersten opzocht om hen uit de Schriften te verkondigen dat Jezus de Christus is. En uit de geschiedenis van de kerk vallen verscheidene personen te noemen die getracht hebben de Joden voor Jezus Christus te winnen. Maar van een echte organisatie van zending onder de Joden is pas sprake aan het begin van de 18e eeuw. Dan sticht Johann Heinrich Callenberg in 1728 te Halle het 'Institutum Judaicum'. Aan dat instituut is een drukkerij verbonden waar tractaten gedrukt worden voor verspreiding onder de Joden. En voor het zendingswerk onder de Joden worden studenten opgeleid. Na het overlijden van Callenberg in 1760 gaat de betekenis van het instituut vanwege het ontbreken van een echte leider achteruit tot het in 1792 opgeheven wordt.

In het begin van de 19e eeuw leeft de zending onder de Joden weer op via de zendingsgenootschappen die vanaf het einde van de 18e eeuw in Europa worden opgericht. Het begin van die genootschappen ligt in Engeland. William Carey sticht

daar in 1792 het 'Baptist Missionary Society.' In 1795 wordt het tondon Missionary Society' opgericht. Vervolgens komen er zendingsgenootschappen op het Europese vasteland. In Nederland wordt in 1797 het 'Nederlandsch Zendeling Genootschap' gesticht.' Door deze genootschappen wordt soms aandacht geschonken aan de zending onder de Joden. In Engeland krijgt de tot het christendom bekeerde Duitse Jood Joseph S.C. Frey in 1805 toestemming van de directie van het 'London Missionary Society' om onder de Joden in Londen te evangeliseren. Spoedig daarop krijgt hij een officiële aanstelling als zendeling onder de Joden. Zijn werk leidt in 1809 tot de oprichting van *'The Society for Promoting Christianity amongst the Jews'* (tegenwoordig 'Church Mission to Jews') naast het Londens Zendingsgenootschap. Onder invloed van wat er in Engeland gebeurt, krijgt het 'Nederlandsch Zendeling Genootschap' aandacht voor de Joden. Dat is een verandering ten opzichte van het verleden. Er was nauwelijks belangstelling voor zending onder de Joden, o.a. vanwege de principiële visie dat het juiste moment voor de bekering van de Joden nog niet aangebroken zou zijn. Het volle getal van de heidenen moet eerst tot het Koninkrijk van God behoren, dan volgen de Joden.

In 1807 stelt het 'Nederlandsch Zendeling Genootschap' een permanente commissie in die aandacht moet schenken aan zending onder de Joden." Deze 'commissie tot de Joden' moet o.a. een onderzoek instellen naar de mogelijkheden en de methoden van zending onder de Joden. In 1809 wordt zelfs besloten Willem Zalm uit Veenendaal tot zendeling op te leiden. In 1816 geeft hij aan een aantal Joden in Amsterdam catechisatie, maar zonder positief resultaat. Zijn opleiding, schrijft Boneschansker, was ook te beperkt om een veelomvattende dialoog met zijn Joodse stadgenoten te beginnen in een periode waarin Joden en christenen in het algemeen nog weinig contact met elkaar hadden. Ik keer terug tot het reeds genoemde 'Londense genootschap voor bevordering van het christendom onder de Joden.' De jonge rechtsgeleerde Lewis Way is daar de bezielende leider van. Hij doet zijn uiterste best meer belangstelling en medewerking voor de zending onder de Joden te krijgen, niet alleen in Engeland, maar ook in Europa. Met twee vrienden bezoekt hij in 1817-1818 Nederland, Duitsland en Rusland om liefde voor Israël te wekken en om te zien waar het 'Londens Genootschap' posten voor de zending onder de Joden kan stichten. Er komen in het buitenland heel wat zendingsposten. In 1818 wordt de eerste post gesticht in Amsterdam. Die stad wordt door Lewis Way en zijn vrienden bezocht, nadat ze eerst in Rotterdam en 's-Gravenhage geweest zijn. Meer dan eens gaan zij voor in diensten in de Engels-Episcopale Kerk waarbij ook verscheidene Joden aanwezig zijn. Lewis Way belooft er voor te zorgen dat de vacante Engels-Episcopale gemeente in Amsterdam een predikant krijgt die tegelijk zendeling onder Israël zal zijn. Ds. A.S. Thelwall is in 1819 de eerste die deze dubbele functie aanvaardt. In 1827 keert hij om gezondheidsredenen naar Engeland terug.

Er komen verschillende opvolgers. In 1835 ontstaat er door moeilijkheden met de regering een vacature die negen jaar duurt. Aan die vacature komt in 1844 een einde door de komst van **C.W.H. Pauli** die in het begin kerkdiensten leidt in de grote Lutherse Kerk. Later kan hij beschikken over de Zionskapel in de Barndesteeg. Hij volgt in de diensten de Anglicaanse liturgie. Waarschijnlijk is dat de reden dat zijn aanhang onder de hervormden gering is, meent Evenhuis.

Volgens De le Roi zijn in de diensten van Pauli slechts weinig Joden aanwezig en zeer veel anderen. Maar De le Roi vertelt echter ook dat Pauli in 1844 een tiental Joden doopt. In 1845 gebeurt dat ook weer. Dat geeft de nodige opschudding in de

Amsterdamse Joodse kring. Pauli heeft tot 1874 in Amsterdam gewerkt. In die periode heeft hij in Amsterdam '*De Nederlandsche Vereeniging tot medewerking aan de uitbreiding van het Christendom onder de Joden*' opgericht. Dat gebeurde in 1844. In 1901 werd de naam van die vereniging veranderd in de '*Nederlandsche Vereeniging voor zending onder Israël*.'

Maar er is nog meer dan het werk dat 'Het Londens genootschap voor bevordering van het christendom onder de Joden' in Europa en met name ook in Amsterdam gedaan heeft. In veel landen in Europa is in het begin van de 19e eeuw sprake van een opwekkingsbeweging die het Réveil genoemd wordt." Met name in die kringen krijgt men als gevolg van de hernieuwde belangstelling voor de Bijbel aandacht voor het Joodse volk is Wat Nederland betreft, zijn het vooral de Sefardische Joden Isaac da Costa (1798-1860) en Abraham Capadose (1795-1874) die in de kringen van het Réveil de liefde voor Israël wekken. Da Costa en Capadose zijn leerlingen van de jurist Willem Bilderdijk. Op 22 oktober 1822 hebben zij en Hanna Belmonte, de vrouw van Da Costa, zich in de Pieterskerk te Leiden laten dopen nadat ze de belijdeniscatechisatie gevolgd hebben van ds. L. Egeling. Hij is al vanaf 1807 en op dat moment ook nog lid van de door het 'Nederlandsch Zendeling Genootschap' ingestelde commissie die aandacht schenken moet aan zending onder de Joden.

Capadose schrijft in 1856 in *De Vriend Israëls* dat hij zich al direct na zijn bekering zeer gedrongen voelde de Israëlieten bekend te maken met de ware Messias. In 1831 komt hij in contact met A.F. Pétavel die predikant in het Zwitserse Neuchâtel is en Capadose een brief schrijft naar aanleiding van diens boek *Le Despotisme* (Amsterdam 1830). Pétavel geeft in 1834 de aanzet tot de stichting van 'Amis d' Israël' in Neuchâtel en correspondeert vervolgens met christenen en Joden in binnen- en buitenland.'s In 1831, als er contact komt tussen Capadose en Pétavel, maken zij de afspraak dat zij beiden op een bepaald uur in de week, nl. op woensdagmorgen van 11 tot 12 uur bidden zullen voor de bekering van Israël.'

De inspanning van Capadose om anderen in zijn Haagse vriendenkring bij gebedssamenkomsten en evangelisatiewerk te betrekken, heeft in het begin nauwelijks resultaat. Maar hij geeft zijn pogingen niet op. Bovendien wordt hij gestimuleerd door goede berichten die hij uit Zwitserland en vooral uit Schotland ontvangt. In 1842 hoort hij dat de Schotse Kerk van plan is zich tot de Nederlandse kerk te richten in verband met zending onder de Joden in Nederland. In 1844 worden in zijn huis iedere tweede maandag van de maand bidstonden gehouden. Een jaar later schrijft hij aan Da Costa over een vergadering van zeventig 'Vrienden Israëls' die zich provisioneel als genootschap verenigd hebben in afwachting van het verkrijgen van de aangevraagde autorisatie. Verenigingen die zich 'Vrienden van Israël' noemden, zijn dan al in diverse plaatsen in West-Europa opgericht. Berlijn was de eerste stad waar in 1822 zo'n vereniging gesticht werd. Neuchâtel (1834) noemde ik reeds.

In 1846 brengt Capadose een bezoek aan Schotland. Daar woont hij de Algemene Vergadering van de in 1843 gestichte Vrije Schotse Kerk bij. Op 25 mei spreekt hij de vier- à vijfduizend vergaderden bijna twee uur lang toe. In die rede dringt hij erop aan in de overigens uitstekende geloofsbelijdenis van de Kerk iets op te nemen over de onvervulde profetieën. Men was immers in het algemeen gesproken gewoon de teksten uit de Bijbel die spreken over toekomstige zegen voor Israël op de kerk toe te passen en de letterlijke vervulling van de strafaankondigingen op Israël te betrekken.

Na het bezoek van Capadose aan Schotland komt het in Nederland, naast hetgeen door ds. Pauli in Amsterdam gedaan wordt, tot een meer doelmatige organisatie van zending onder Israël. In oktober 1846 wordt de eerste bidstond van de Vrienden

Israëls bij Capadose thuis gehouden. De volgende maand publiceert Capadose in het maandblad *De Vereeniging, Christelijke Stemmen* de tekst van een circulaire die gericht is 'Aan de geloovigen in Nederland'. Daarin roept hij de christenen in Nederland op om in navolging van wat er in het buitenland gebeurt mee te werken aan het zo juist opgerichte 'Nederlandsch Genootschap van Vrienden Israëls'.

Het hoofdbestuur van dit genootschap, 'De Vereeniging van Nederlandsche Vrienden Israëls', wordt in 's-Gravenhage gevestigd. Plaatselijke comités hebben de taak maandelijks gebedsbijeenkomsten te houden.

De oproep van Capadose vindt gehoor. Er ontstaan op verscheidene plaatsen in het land kringen, waartoe in hoofdzaak mensen behoren die met de Réveil-Beweging sympathiseren. De vereniging kent dus geen specifiek Joods-christelijk karakter, hoewel Capadose en Da Costa de leidende figuren binnen het genootschap zijn.

De aanvraag van koninklijke goedkeuring loopt intussen op een mislukking uit. Een factor die de aanvraag negatief beïnvloedde, is het verzet geweest dat er in Réveilkringen, met name van de kant van mr. C.M. van der Kemp, rees tegen de opvattingen van Capadose. Van der Kemp schreef in *De Vereeniging, Christelijke Stemmen* het artikel 'Bedenkingen over de Evangelie-verkondiging onder de Joden'.

Capadose gaf antwoord met het artikel 'Wederlegging der bedenkingen over de evangelieverkondiging onder de Joden.' Het verschil in visie heeft te maken met de uitleg van Romeinen 11:25, waar gezegd wordt dat de verharding voor een deel over Israël gekomen is. Maar waar hoort nu eigenlijk precies dat 'voor een deel' bij? Bij verharding of bij Israël? Volgens Van der Kemp bij verharding. Hij meent dat er sprake is van een gedeeltelijke verharding, een verharding die niet altijd zal duren. Een nationale bekering van Israël sluit Van der Kemp dus niet uit. Maar — en daar gaat het Van der Kemp om — van een nationale bekering van Israël kan pas sprake zijn als de volheid der heidenen is ingegaan. Zolang de heidenen Jezus nog niet als Heiland van de wereld erkennen, blijven de Joden vijanden van God, ook al zijn zij naar de verkiezing beminden om de vaderen wil. Omdat het volk Israël, zolang de bekering van alle heidenen nog op zich laat wachten, nog valt onder het oordeel van verblinding en verharding, moet het Evangelie niet bepaald aan de Joden verkondigd worden en is het ook niet juist bidstonden te houden waarin het uitsluitend om de bekering van de Joden te doen is. Van der Kemp meent dat de Kerk slechts zijdelings mee kan werken aan het heil van de Joden door te bevorderen dat de volheid der heidenen binnengaat. Zolang dat niet het geval is, moet niet specifiek voor Israël, maar voor alle mensen gebeden worden. En de verkondiging van het Evangelie moet zich wat Israël betreft voorlopig beperken tot de uitverkorenen uit Israël.

Capadose meent dat Romeinen 11:25 anders verstaan moet worden. Hij is het er wel mee eens dat de nationale bekering van Israël pas zal geschieden als de volheid van de heidenen is binnengegaan. Maar er is naar zijn mening geen sprake van dat God Israël als geheel aan de verharding heeft overgegeven. Het 'voor een deel' hoort bij Israël. Dus niet geheel Israël, maar slechts een deel van Israël is wegens ongeloof verhard. Het Evangelie moet niet alleen aan de heidenen, maar ook aan Israël verkondigd worden.

Omdat Koninklijke goedkeuring voor het 'Nederlandsch Genootschap van Vrienden Israëls' uitblijft, wordt een andere vorm van structuur gekozen, nl. de plaatselijke comités. Die kunnen ieder op eigen wijze plaatselijk proberen te werken aan het gemeenschappelijke doel. Bidstonden worden gehouden, colporteurs en evangelisten worden uitgezonden, voor de belangen van christenen uit Israël wordt opgekomen. In Amsterdam wordt ook een comité gevormd.

Da Costa is één van degenen die leiding geven. De colporteur **Hero Jacobsz. Blom** werkt voor het Amsterdamse comité. Maar diens succes is gering.

De eerste openbare bidstond voor Israël wordt in Amsterdam op 21 oktober 1846 gehouden. In een inleidende toespraak wordt het doel van de vrienden Israëls uiteengezet. Zij wensen overeenkomstig Psalm 122:6 te bidden om de vrede van Jeruzalem, dat wil zeggen om het heil voor Israël in alle opzichten. Het gebed zal gepaard gaan met Schriftlezing en uitleg, speciaal van die gedeelten die beloften bevatten door God aan Israël gegeven. En de vrienden wensen dat de kennis van het Oude en het Nieuwe Testament zoveel mogelijk bij Israël bevorderd wordt?' De eerste op 21 oktober in Amsterdam gehouden bidstond wordt jarenlang gevolgd door bidstonden voor Israël die op elke eerste dinsdagavond van de maand gehouden worden, in het begin bij mensen thuis en vanaf 3 juli 1849 in het kerkgebouw van de Hersteld Evangelisch Lutherse Gemeente. Op 6 juli 1852 leidt dr. Schwartz de bidstond die voor het eerst in het Nieuwe Gebouw aan de Oudezijds Voorburgwal gehouden wordt. De zo juist genoemde dr. Carl Schwartz is in 1849 naar Amsterdam gekomen als leraar en zendeling van de Vrije Schotse Kerk.

HOOFDSTUK II

Schets van het leven van dr. Carl August Ferdinand Schwartz (1817-1870)

Solomon (!) Schwartz wordt op 20 januari 1817 te Meseritz in Pruisisch Polen geboren als zoon van Isaac Levin Schwartz en Bertha Wollstein. Hij gaat in Berlijn naar het gymnasium. Daarna bezoekt hij, eveneens in Berlijn, de hogeschool om er Hebreeuwse taal en letterkunde te studeren. Het is de bedoeling dat Schwartz rabbijn wordt. Maar tijdens zijn studietijd komt hij tot geloof in Jezus Christus en laat hij zich op 18 oktober 1837 dopen in de NazarethKirche in Berlijn. Bij die gelegenheid neemt hij, zoals dat de gewoonte is onder de Joden die zich laten dopen, de nieuwe namen August Ferdinand Carl aan.

Schwartz begint nu aan de studie theologie in Halle, waar o.a. W. Gesenius en A. Tholuck doceren, en zet de studie gedurende vier jaar voort in Berlijn. Daar behoren E.W. Hengstenberg en A. Neander tot de hoogleraren van wie Schwartz onderricht krijgt.

Hij denkt op advies van zijn professoren aan een academische loopbaan, maar als een vrouw ziet dat hij in het Berlijnse Zendingshuis leerlingen les geeft in vreemde talen, wijst zij hem op de nood van Israël. '... hebt ge wel ooit gedacht aan uw eigen broeders die in uw omgeving leven en nog in duisternis verkeren?' Schwartz stelt zich in 1842 ter beschikking van het Londens Genootschap voor Zending onder de Joden (*'London Society for promoting Christianity amongst the Jews'*), dat hem als Deacon van de Kerk van Engeland naar Constantinopel zendt om daar onder de Joden te werken.

Op weg naar Constantinopel bezoekt Schwartz Pest (Peist), dat later met Boeda samengevoegd zal worden tot Boedapest. Al een paar jaar bestaan er contacten tussen de Schotse Kerk en Hongarije. In 1841 zijn zelfs enkele personen door de Schotse Kerk voor zending onder de Joden naar Pest gezonden. Zij kunnen daar rustig werken omdat de Schotten die bezig zijn met de bouw van een brug ook pastorale zorg nodig hebben. Schwartz ontmoet hen. Hij wordt uitgenodigd een poosje te blijven omdat hij Duits spreekt. In verband met de contacten die de Schotten in Pest met verscheidene Joodse geleerden gelegd hebben, komt dat goed van pas. Schwartz gaat als predikant

voor in de protestantse kerken in Pest. Maar vooral van betekenis is dat hij er verscheidene openbare lezingen houdt, waarin hij aan de hand van Mozes en de profeten de aandacht op de Messias vestigt. Met name komt in die lezingen naar voren dat de Messias in de Schriften getekend wordt als een lijdende en overwinnende Messias. Van Joodse zijde is er veel belangstelling voor de lezingen van Schwartz.

Adolph Saphir

Hij ontmoet verscheidene Joden, o.a. de familie Saphir. De 12-jarige **Adolf Saphir** hoort Schwartz een lezing houden over Jesaja 53. Als hij thuis is, roept hij tijdens de maaltijd aan tafel plotseling uit *dat hij de Messias gevonden heeft*. Adolf wordt tegelijk met een jong gestorven broer en zijn vader gedoopt, studeert theologie in Berlijn en Glasgow en heeft ook een paar jaar zendingswerk onder Joden in Hamburg en Glasgow verricht. Hij is o.a. bekend vanwege zijn geschriften, in het bijzonder door Bijbelverklaringen, waarin hij de samenhang tussen het Oude en het Nieuwe Testament en de eenheid in Christus aantoon. In 1843 wordt hij door het huwelijk van Schwartz met **Maria Dorothea Saphir**, een zus van Adolf, zwager van Schwartz.

Na diens dood in 1870 vertelt Adolf in een in memoriam zich te herinneren dat Schwartz in Pest een lezing over Jesaja 53 hield en daarin sprak over een lijdende en overwinnende Messias zonder de Naam van Jezus te noemen.

In 1842 vertrekt Schwartz naar Constantinopel. Als het van hemzelf afgehangen had, was hij voorlopig in Pest blijven werken, maar het bestuur van de London Society wees zijn verzoek af. Hij mag wel een tijdje in Pest blijven, maar moet vervolgens doorreizen naar Constantinopel. In Constantinopel werkt Schwartz onder de Joden. Hij is niet de eerste die door de London Society naar Constantinopel gezonden is. Voor hem hebben vanaf 1835 al enkele anderen in Constantinopel gewerkt, waar sprake is van een sterke concentratie aan Joden. Schwartz houdt er bijeenkomsten, waar hij uitleg van de profeten geeft. Ongeveer zestig Joden bezoeken deze bijeenkomsten.

Schwartz gaat over naar de Free Church of Scotland

Tijdens zijn werk daar gaat Schwartz in 1843 over tot de *Free Church of Scotland*. Dit kerkgenootschap is in 1843 ontstaan door een splitsing in de Kerk van Schotland'. Korte tijd later komt er een einde aan het werk van Schwartz in Constantinopel. Misschien heeft zijn overgang tot de Vrije Kerk van Schotland ermee te maken. Maar zeker is het niet.

Nadat Schwartz in 1844 in Edinburgh als leraar aan de Vrije Kerk van Schotland verbonden is, wordt hij naar Berlijn gezonden ten dienste van de ongeveer 2000 gedoopte Joden.

Hij komt daar o.a. in contact met rabbijn **Theodor J. Meijer** uit Mecklenburg, die zijn ambt neergelegd heeft en in Berlijn meer over het christelijk geloof te weten wil komen. Meijer komt tot geloof in Jezus Christus en wordt door Schwartz gedoopt. In 1867 wordt Meijer de opvolger van Schwartz in Amsterdam en in 1871 wordt hij door de *Reformed Presbyterian Church* aangesteld voor zending onder de Joden in Londen! Van de vijf jaar die Schwartz in Berlijn gewerkt heeft, zegt Saphir dat die jaren vooral belangrijk zijn geweest voor diens geestelijke groei. 'Het was een geduldsbeproeving, een tijd van veel nadenken en ernstige voorbereiding.'

In 1848 komt er een einde aan het werk van de Free Church of Scotland in Berlijn. Schwartz wil nu graag onder de Joden in Praag gaan werken. Maar hij krijgt van de Oostenrijkse regering geen toestemming zich daar te vestigen. In augustus 1849 zendt

de Free Church of Scotland Schwartz voor een bezoek naar Amsterdam, 'waar onder de Joden nog enig geloof aan het Oude Testament bestaat', zoals Schwartz dat zelf formuleert. Capadose en Da Costa verwelkomen hem. Het Amsterdamse comité van de 'Vrienden Israëls' verzoekt de *Free Church of Scotland* Schwartz in Amsterdam te laten werken onder christenen en Joden. Dat gebeurt in oktober 1849. Schwartz wordt leraar en zendeling onder Israël van de Vrije Schotsche Kerk. Van 1849 tot 1864, dus vijftien jaar, heeft Schwartz in Amsterdam, waar hij aan de Prinsengracht gewoond heeft, gewerkt.

In de eerste jaren van zijn werkzaamheden in Amsterdam overlijdt zijn vrouw Maria Dorothea Saphir. Op 30 oktober 1851 hertrouwt hij in Amsterdam met Cornelia van Vollenhoven, zuster van de Amsterdamse burgemeester Messchert van Vollenhoven. Zij behoort tot de Waalse Gemeente in Amsterdam. Vier kinderen worden uit dit huwelijk geboren. In het Reveil-Archief in Amsterdam bevinden zich enkele doopbriefjes, waaruit blijkt dat Schwartz zelf de kinderen in de Schotse kerk gedoopt heeft. In het genoemde archief vinden we ook een verklaring waaruit blijkt dat hij zich tot Nederlander heeft laten naturaliseren. Het betreffende document is gedateerd op 8 mei 1856 en door koning Willem III ondertekend. Opvallend is dat in de naam van Schwartz de letter 't' ontbreekt.

We hebben gemerkt dat over Schwartz meestal als dr. Carl Schwartz gesproken wordt. Na zijn overlijden verscheen er bijvoorbeeld een kleine brochure Ter gedachtenis van Dr. Carl Schwartz, geschreven door zijn zwager, de reeds genoemde Adolf Saphir, met een naschrift van dr. A. Capadose. De doctorstitel dankt Schwartz aan een eredoctoraat dat hij op 29 augustus 1864 aan de Academia Ludoviciana te Giessen (Duitsland) ontving.

In 1864 neemt Schwartz een beroep aan naar Londen. De reden ervan is niet geheel duidelijk. De le Roi is van oordeel dat Schwartz graag gewoon dominee van een gemeente wilde zijn, predikant dus met een vaste standplaats. Maar Saphir vertelt dat Schwartz meent in Londen 'een gunstiger en ruimer arbeidsveld te hebben voor zijn werkzaamheden onder Israël.' Daar blijft Schwartz zich inspannen voor zending onder de Joden. Drie dingen vindt hij, volgens Saphir, zeer bevorderlijk voor 'de toeneming van het koninkrijk der hemelen onder Israël.'

In de jaren dat Schwartz in Londen werkt, blijft hij de redactie van De Heraut voeren en schrijft hij daarin vrijwel iedere week een artikel waarin hij uitleg van een Bijbelgedeelte geeft. Hij schrijft daarin ook over zijn werk in Londen.'

Eind 1866 doet de Vrije Schotse Kerk een poging Schwartz opnieuw uit te zenden naar Amsterdam, maar deze besluit in Londen te blijven. De reeds genoemde Th. J. Meijer gaat dan in zijn plaats naar Amsterdam.

Volgens De le Roi krijgt Schwartz jaarlijks de opdracht te reizen en te preken voor Joden en christenen. In 1870 kan hij niet naar Duitsland en Hongarije gaan vanwege de Duits-Franse oorlog. Hij gaat dan naar Holland. Vier keer gaat hij in een kerkdienst voor. Ook leidt hij een bidstond voor Nederland en Oranje. De laatste keer preekt hij over Jesaja 40:1. Zijn laatste woorden zijn: *de boodschapper gaat heen, maar de boodschap blijft.*

Als Schwartz nog maar net terug is in Londen krijgt hij op 24 augustus 1870 tijdens het schrijven van een artikel een hartaanval. Hij knielt neer om te bidden en overlijdt. Het nummer van De Heraut dat op vrijdag 26 augustus uit moet komen, verschijnt een dag later omdat de uitgevers niet willen dat de familie en de vele vrienden van

Schwartz diens overlijden uit De Heraut vernemen. In het genoemde nummer staat een verslag van het bezoek van Schwartz aan Amsterdam onder de titel 'Een aangenaam en zoo wij hopen gezegend bezoek' en de tekst van het uit Londen ontvangen telegram dat diens plotselinge overlijden meldt. Op de voorpagina van het augustusnummer van het blad *De Hope Israëls* dat Schwartz in 1862 opgericht heeft, staat een met zwarte rand omgeven bericht van het hoofdbestuur van de 'Nederlandsche Vereeniging voor Israël' waarin melding gemaakt wordt van het overlijden van Schwartz. Het opschrift van het bericht luidt: *'Weet gij niet dat te dezen dage een vorst, ja een groote in Israël gevallen is?'* 2 Samuël 3:38.

In no. 52, het laatste nummer van De Heraut dat in 1870 verschijnt, wordt in het artikel op de voorpagina ingegaan op de betekenis van 'Dr. Charles Schwartz.' Hij had één doel in zijn leven, wordt er gezegd. Maar als gezegd wordt wat dit ene doel is, merken we dat het twee kanten heeft. Schwartz wilde zijn Joodse broeders winnen voor de Koning van de Joden door hen uit de Schriften te bewijzen dat Jezus van Nazareth de Christus is. En hij wil de christenen in aanraking brengen met de onbegrepen schat die in de profetieën voor Israël is weggelegd. De schrijver tekent Schwartz vervolgens als bewerker en leider van een Israëlitische beweging in ons land en als bewerker en leider van een kerkelijke beweging. Ik onderstreep dat beide kanten genoemd worden om het ene doel dat Schwartz in Nederland voor ogen gestaan heeft aan te duiden. In de volgende hoofdstukken zullen we merken hoezeer in het werk van Schwartz Israël en de Kerk met elkaar verbonden zijn.

HOOFDSTUK III

Schwartz als zendeling en predikant in Amsterdam

Begin van zijn werk in Amsterdam

In oktober 1849 begint Carl Schwartz zijn werk in Amsterdam. Maar wat is zijn taak precies? We noemen Schwartz in het opschrift boven dit hoofdstuk *zendeling en predikant*. Het is misschien niet een geheel logische volgorde. Schwartz is immers in de eerste plaats predikant. Hij is verbonden aan de Vrije Schotse Kerk. Maar deze Kerk heeft hem naar Amsterdam gezonden om er als zendeling onder de Joden te werken. Dat is zijn taak. Schwartz is niet als predikant verbonden aan één van de Amsterdamse kerken. Het is zelfs zo dat zij hem niet gevraagd hebben om in Amsterdam te komen werken. Op dringend verzoek van Da Costa en Capadose heeft de Vrije Schotse Kerk hem naar Amsterdam gezonden. Hij is uitgezonden voor de zending onder de Joden. En Schwartz heeft ook zelf altijd het zendeling zijn onder de Joden als eerste taak gezien. Het is dus juist als we vasthouden aan de volgorde zendeling en predikant.

Intussen houdt deze positie van Schwartz toch iets problematisch in. Schwartz staat vrij ten opzichte van de kerken. Maar hij kan zich onmogelijk van die kerken losmaken. Dat heeft hij zelf ook beseft. Als hij zijn werk in Amsterdam begint, stuurt hij een circulaire aan alle predikanten. De tekst ervan is in het Duits gesteld, maar de Nederlandse vertaling van de hand van J.F. Schimsheimer staat ernaast afgedrukt. Het betreft 'Een woord aan Joodsche en christelijke ingezetenen van Amsterdam.' De titel geeft aan dat deze circulaire dus niet alleen aan de predikanten in Amsterdam is verzonden, maar op ruimere schaal verspreid is. In deze circulaire tracht Schwartz zijn door mij reeds aangeduide moeilijke positie duidelijk te maken. Door de Hervormde Vrije Kerk van Schotland, lezen we, is hij naar Amsterdam gezonden om er het

Evangelie aan Israël te verkondigen. Zijn taak, zegt hij, is tweeledig. Zo noodzakelijk als het is om zijn Joodse broeders op het Evangelie van Christus te wijzen, zo nodig is het ook om de christelijke broeders met liefde tot Israël te vervullen. Verder verklaart Schwartz in zijn werk van geen middelen als geld en dergelijke gebruik te zullen maken. De enige middelen zijn de Wet van God en de prediking van het Evangelie. Tevens verklaart hij dat hij geenszins van plan is een afzonderlijke gemeente op te richten. Hij is er niet op uit mensen voor de Vrije Schotse kerk te winnen. Ze moeten gewonnen worden voor Jezus Christus. Ten slotte wijst Schwartz op de goede betrekking die er al vanaf de Reformatie bestaat tussen de Kerk in Schotland en de Hervormde Kerk in Nederland. Hij hoopt erin te zullen slagen bij zijn christelijke broeders liefde tot Israël te wekken, zodat ze de kracht van het Evangelie en de liefde van Christus, zowel in woorden als in werken van liefde, aan de Joden willen bewijzen. Jaren later, in 1864, komt hij in zijn afscheidspraak over Filippenzen 1:27 en 28 terug op wat hij in deze circulaire gezegd heeft. Daar lezen we dat hij ook altijd duidelijk gesteld heeft dat Israëlieten die tot het geloof in Jezus Christus komen geheel vrij zijn om te kiezen bij welke Kerk ze horen willen.

Schwartz zelf dacht dat de Kerken en de predikanten positief tegenover zijn taak zouden staan, omdat er nauwelijks wat aan de verkondiging van het Evangelie aan Israëlieten gedaan werd. Bovendien ziet hij zelf verschil tussen de prediking in een kerkdienst waarin de christelijke gemeente bijeen is en de wijze waarop een Israëliet benaderd moet worden. In de kerkdienst spelen waarheden een belangrijke rol die daar niet tegengesproken worden, maar die door de Jood juist heftig worden bestreden. Schwartz denkt daarbij aan het Nieuwe Testament waar de predikant van uitgaat, maar dat de Jood als een verdichtsel beschouwt. Verder speelt de visie op Jezus Christus een belangrijke rol. De Jood beschouwt Hem als een bedrieger. Bovendien staan de Joden eigenaardige vooroordelen die het gevolg zijn van opvoeding en omstandigheden een onbevangen luisteren naar de prediking in de weg. De predikanten, meent Schwartz, hebben bovendien meer dan genoeg te doen om zich ook nog bepaald te wijden aan evangelisatiewerk onder de Joden. Dus het werk van een zendeling onder de Joden is volgens hem niet overbodig. En hij denkt dat zijn arbeid meer en meer aansluiting zal kunnen vinden bij het werk van de hervormde predikanten.³

Schwartz zoekt dat contact ook door genoemde circulaire aan alle predikanten in Amsterdam toe te zenden, vergezeld van een persoonlijk briefje, waarin hij meent te mogen veronderstellen dat de ontvanger in zal stemmen met de inhoud van de circulaire. Hij verklaart zich verder in dat briefje bereid nadere inlichtingen te geven over de Vrije Schotse Kerk en in het bijzonder over de door hem aangevatte werkzaamheden.

Geen van de predikanten reageert. De redenen zullen verschillend geweest zijn. In ieder geval blijkt eruit dat Schwartz op een moeilijke en eenzame post staat, terwijl dat beslist zijn bedoeling niet is. Hij kan zijn eigen opdracht, zending onder de Joden, ook niet opvatten als een taak waarin hij maar naar één kant kijkt, nl. naar de Joden. In 1864 zegt hij in zijn afscheidspraak⁴ dat hij naar Amsterdam gekomen is om aan de Joden het Evangelie te verkondigen en hen op hun Koning te wijzen. Maar hij begreep zeer goed, zegt hij, dat hij een onvolledig werk zou verrichten als hij de Hoop van Israël niet aan al de volken zou verkondigen en hij niet zou proberen Gods oude volk aan te bevelen aan de liefde van de christenen. Het Woord van God, zegt hij, onderscheidt weliswaar Israël en de volken, maar scheidt hen niet van elkaar.

Het werk van Schwartz heeft dus twee kanten. Het is aan de ene kant zending onder

de Joden. Maar er hoort volgens Schwartz ook bij dat de Kerken meer en meer oog moeten krijgen voor de bijzondere plaats van Israël, omdat die positie van betekenis is voor de volken. In het reeds eerder genoemde *Ter gedachtenis aan Dr. Carl Schwartz* wijst Adolf Saphir er ook op, dat Schwartz naar twee kanten heeft gewerkt. De Joden wilde hij betuigen dat Jezus de Christus is. De christenen wilde hij herinneren aan de raad Gods over Israël. Maar die beide aspecten van het werk van Schwartz hebben dat ene middelpunt: Israël. Schwartz, zegt Saphir, *ging helemaal op in de zending onder Israël, en dat voortdurend!* Het grootse doel van zijn leven was de christelijke gemeente tot een levendiger belangstelling voor de zaak van Israël op te wekken door haar de Schrift voor te leggen en die te verklaren in verband met de geschiedenis van dat volk. Daarbij hoorde het brengen van het Evangelie aan de Joden. Al het mogelijke, zegt Saphir, heeft Schwartz gedaan om de Joden dichter aan het hart van de gemeente te leggen. En alles had hij over voor al wat Jezus aantrekkelijk kon maken in de ogen van de Israëlieten. Als zendeling onder de Joden heeft hij met grote zegen en veel vrucht gewerkt?

Het zal duidelijk zijn dat Schwartz aan het begin van zijn werk in Amsterdam zoekt naar mogelijkheden om de Joden te bereiken.

Hij besluit te proberen kerkdiensten te houden die voor iedereen toegankelijk zijn en waar ook de Joden de gelegenheid hebben te horen wat Mozes en de profeten over de Messias zeggen.

Zijn verzoek aan de kerkenraad van de hervormde gemeente te Amsterdam om gebruik te mogen maken van de Nieuwe Zijdskapel wordt afgewezen. Hij vindt een ander gebouw, nl. de Persiaanse kerk aan de Kromboomssloot in de Jodenbuurt. Het is een gebouw dat van oorsprong een pakhuis is, maar dat in 1714 tot kerk verbouwd werd voor de in Amsterdam wonende Armeniërs die het tot 1806 als kerk gebruikt hebben. Sinds eind 1989 doet het weer dienst als kerkgebouw voor de Armeniërs in Amsterdam! Zijn eerste preek in die kerk houdt Schwartz op zaterdagmiddag 25 januari 1850. Hij spreekt in het Duits. J.F. Schimsheimer fungeert als tolk. In korte tijd leen Schwartz Nederlands en gaat hij regelmatig voor in diensten in de genoemde Persiaanse kerk, die ook door Joden bezocht worden. In het begin zijn het er 20 à 30, maar later soms wel 150 à 200.

Hoe zeer Schwartz er op uit is de Joden te bereiken, blijkt uit het feit dat hij in zijn preken uitleg geeft van dat gedeelte uit de Thora dat tegelijkertijd in de synagoge gelezen wordt. Aanvankelijk worden de bijeenkomsten goed bezocht. Later wordt dat minder door tegenwerking van Joodse kant. De Persiaanse kerk is niet lang geschikt voor de diensten waarin Schwarz voorgaat. De tegenstand van de Joden in de buurt heeft ermee te maken. Maar er komt nog bij dat de toeloop van anderen zo groot is dat naar een andere ruimte omgezien moet worden. Tijdelijk wordt dat het Nieuwe Gebouw aan de Oudezijds Voorburgwal, dat Schwartz ter beschikking gesteld wordt door mevrouw J.J. Zeelt te Baambrugge, een zeer rijke vrouw die de Afscheidenen vaak financieel gesteund heeft.

Oprichting Schots Seminarium [1852]⁹

De 20ste augustus 1852 kwamen de commissie der Schotse kerk hier aan teneinde in forma aan te nemen het cadeau van mevrouw Zeelt, bestaande in het gebouw op de O.Z. Achterburgwal bij de Sloofsteeg aan hunne kerk aangeboden om aldaar een seminarie ter opleiding van jongelieden tot zendeling, evangelist, en ja zelf tot predikanten op te leiden. Zaterdag na hun aankomst; 25 augustus, aten zij alle

⁹ Ingevoegd uit Dagboekje van Hanna da Costa Belmonte; Bewerkt en toegelicht door dr. O.W. Dubois; Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2000. (Voortreffelijk toegelicht)

tezamen met Da Costa bij ds. Schwartz.

Hun commissie bestond uit professor Cunningham, professor Barningham, Ds. Moody Stuart, Mr. Smith, een sherif, Jamieson en een jongman, Levi Hume.

Zondag 22ste augustus, onvergetelijke dag, had Ds. Schwartz in zijn kerk gepredikt, en willende met zijn vrouw in een vigilante terugkeren, was het paard zeer wild. De leidsels braken en de vigilante kantelde om in het water. Gelukkig, mevrouw ziende het naderende gevaar, sprong er gelukkig zonder enig letsel uit, maar Ds. Schwartz had daartoe geen tijd; stortte zo over in het water en met het aangezicht in de modder. De Heere die de Zijnen niet verlaat noch vergeet, heeft hen wonderbaarlijk gered en buiten een verzwikking aan de voet van Ds. Schwartz kwamen zij er zonder verdere ongelukken af, innig dankbaar gelijk wij allen dat de Heere hun het leven behouden had. Tot dusver heeft het hen geen nadeel gedaan. Niettegenstaande deze catastrofe had de reunion des avonds toch plaats met de Schotse vrienden Wij waren er allen tegenwoordig.

Ds. Moody Stuart sprak recht innig en deed het voorgebed. Professor Cunningham deed het nagebed, lovende en dankende God voor de weldaden ons op dien dag bewezen. Wij waren eendrachtelijk tezamen en in eenzelfde band verenigd. Maandag 23 aug. ging Da Costa en Abraham met deze heren naar Leiden, bezagen al het merkwaardige waar zij zeer van verrukt waren, en gingen toen 's middags eten bij mevrouw Zeelt te Abcou, waar zij allerlieft ontvangen werden en opgetogen terugkeerden 's avonds.

Dinsdag 24 augustus dineerden zij allen bij ons, met Capadose en Groen, recht aangenaam en lief, en was 's morgens de overneming geschied in volle form notarieel door de heer Baak.

's Avonds wederom grote vergadering bij Ds. Schwartz. In de loop van woensdag 25 aug. zijn zij wederom vergaderd in de kerk bij Ds. Schwartz. Aldaar was een zeer talrijke schaar vergaderd. Veel en innig werd aldaar gesproken.

's Middags at Capadose en Da Costa bij Ds. Schwartz, en Ds. James bij ons. Ik was wat ongesteld en ging dus niet naar de vergadering van den avond die allertalrijkst was. Aldaar spraken de Schotse heren, Schwartz, Capadose, Da Costa, Mackay, James enz. Donderdag 26 augustus vertrokken zij, ieder naar hun bestemming.

En nu, ziedaar het seminarium opgericht. Wat zal nu van deze zaak de uitkomst zijn? Indien het van God is, wie zal het keren? *Heere, geef wijsheid en verstand om in deze na Uwe wil te handelen.*

De docenten benoemd aan het seminarium zijn: Da Costa, Schwartz, Smith, J. van Loon, James en Teding van Berkhout. Verder wordt er een bestuur beroepen. Dit is nog niet alles beslist.

Op een aantal vrijdagavonden, te beginnen op vrijdag 29 oktober 1852, houdt Schwartz, volgens een bericht in De Heraut, een aantal lezingen over Jesaja 40-66.7 De Joden mogen er op zaterdagmiddag van één tot twee uur in het openbaar bezwaren tegen inbrengen Ze krijgen ook gelegenheid in De Heraut te schrijven. Er hangt een bus bij de ingang van de Schotse Zendingskerk met de vermelding erbij dat die bestemd is voor al of niet ondertekende bezwaren en vragen, waarop gereageerd zal worden op de eerstvolgende vrijdag. In november 1855 kondigt Schwartz in De Heraut (no. 45) aan dat hij op woensdagavond lezingen zal gaan houden over de brief aan de Hebreeën. Hij zal vooral doen uitkomen 'hoe de zeven en dertig artikelen der Gereformeerde kerk, Israëlitisch uitgelegd, en de dertien artikelen der Synagoge, Christelijk aangevuld moeten worden.'

Uit dit alles blijkt dat Schwartz ernaar streeft met de Joden in gesprek te komen. Hoe

minder ze bereid zijn tot ons te komen, schrijft hij in De Heraut' des te meer willen wij naar hen toe gaan. Maar, voegt hij eraan toe, het wordt ons onmogelijk gemaakt. Hij spreekt er zijn teleurstelling over uit dat het zelfs niet mogelijk is alleen maar naar de prediking van een rabbijn in de synagoge te luisteren. En als een christen enkele nummers van De Heraut aan Israëlieten geeft, kan hij op een pak slaag rekenen." Dat was in Duitsland, schrijft Schwartz, wel anders. Daar vonden ontmoetingen met rabbijnen plaats en werd er naar elkaars preken geluisterd, waarin men elkaar over en weer bestreed. Maar dan wel op hoog niveau. In Amsterdam wordt wel veel gesproken over vrijheid, verdraagzaamheid enz., maar het is niet mogelijk, zegt Schwartz, de eigen overtuiging bekend te maken waar die gehoord moet worden. Het zijn vooral de rabbijnen en de leidslieden van de synagoge, voegt hij eraan toe, die in plaats van het volk meer en grondiger te onderwijzen, menen genoeg gedaan te hebben als ze elke poging van ons verdacht maken of het volk tegen ons ophitsen. Duidelijk spreekt Schwartz uit dat hij niet anders dan vrijheid wil hebben voor het verspreiden van de Schrift, tractaten en andere christelijke geschriften onder de Joden. Die mogen daar natuurlijk op reageren. Men schrijve en predike tegen ons zoveel men wil, wij zijn voor zulke wapens niet bevreesd, zegt Schwartz.

Maar tot een echte ontmoeting en discussie komt het in Amsterdam niet. J.H. Grolle meent dat dit samenhangt met het feit dat de Joden in Amsterdam voor het isolement kiezen. 'Hoe vriendelijker het volk van 'een land zich tegenover de Joden gedroeg, des te hermetischer was de afsluiting: En in Amsterdam is dat laatste het geval.

Wielenga geeft uitvoerig weer wat de reacties van de kant van de Joden op het werk van de Vrienden Israëls en van Schwartz is geweest. Samenvattend stelt hij aan het eind van zijn brochure vast: 'De discussies hebben slechts gedurende enkele jaren plaats gevonden, ongeveer van 1850-1859.'

In feite betrof het louter een confrontatie Joodse pers versus Carl Schwartz. Hij schreef de meeste artikelen in De Heraut, hij daagde uit en werd uitgedaagd. Hij was de meest controversiële, maar tevens voor de tegenstanders de enige opponent van niveau. Door deze polemiek hebben de beide partijen elkaar absoluut niet kunnen overtuigen. Zij slaagden er niet in op deze wijze het wederzijds begrip voor elkaars standpunten te vergroten, integendeel. Het belangrijkste doel dat de Vrienden Israëls zich gesteld hadden, „Israël te brengen tot Christus", werd ook door deze discussie niet bereikt.'

Ik keer terug naar Schwartz. In 1856 wordt vanwege ruimtegebrek in het Nieuwe Gebouw de Franse Schouwburg op de Erwtmarkt, dat nu deel uitmaakt van de straat de Amstel, gekocht. De zaal met zijn twee boven elkaar gebouwde galerijen kan gemakkelijk plaats bieden aan 1400 mensen. Dit gebouw wordt op 21 mei 1856 in gebruik genomen, tijdens een dienst die door Schwartz geleid wordt en waarin Zacharia 4:6 de tekst voor de prediking is. Het gebouw, dat evenals het vorige de Schotse Zendingskerk genoemd wordt, zal een aantal jaren als centrum voor het werk onder de Joden functioneren. Als de Vrije Schotse Kerk in 1886 haar zendingspost in Amsterdam opheft, blijft de *Nederlandsche Vereeniging voor Israël* van het gebouw gebruik maken. In 1908 koopt de genoemde vereniging het en laat het op de gevel de naam Salvatori (dat wil zeggen: aan de Verlosser gewijd) aanbrengen. Sinds 1948 is het weer een schouwburg, namelijk de kleine komedie!

Schwartz leidt op zondagmorgen regelmatig de kerkdienst in de Schotse Zendingskerk. Op zondagavond houdt hij een Bijbellezing, waarna er gelegenheid voor discussie is. Ook zijn er op andere dagen van de week bijeenkomsten, waar hij voordrachten houdt. Zo weten we bijvoorbeeld dat hij op zaterdagavond voordrachten

voor arbeiders gehouden heeft, die door zo'n 500 à 700 mensen bezocht werden. Op donderdagavond leest Schwartz met de Joden die Jezus als de Messias belijden de brief van Paulus aan de Romeinen.

De stichting van een theologisch seminarie

In de jaren 1850 en 1851 worden in Amsterdam pogingen in het werk gesteld om een 'Christelijk Gereformeerd Seminarie' op te richten. Een belangrijke rol hierin speelt ds. A. Brummelkamp die in die jaren predikant van een afgescheiden gemeente in Arnhem is. Al verscheidene jaren denkt hij aan de oprichting van een seminarie. In mei 1850 krijgt hij financiële steun van mevrouw J.J. Zeelt te Baambrugge die een bedrag van twintigduizend gulden ter beschikking stelt voor uitbreiding van de opleiding aan de theologische school in Arnhem. De rente van dat bedrag mag gebruikt worden voor de betaling van een tweede docent. Brummelkamp raadpleegt over deze zaak zijn vriend J.A. Wormser te Amsterdam. Brummelkamp en Wormser vatten het plan op de school vanwege het groter wordende aantal studenten te verplaatsen naar Amsterdam. Via de 'Christelijke Vrienden' zoeken zij samenwerking met hervormden van gereformeerde huize. Mevrouw Zeelt verklaart zich tegenover Wormser bereid de aankoop van de Franse Schouwburg in Amsterdam te financieren, waar de opleiding van Brummelkamp gevestigd zou kunnen worden en waar ook een goede zaal voor het houden van kerkdiensten is. Die aankoop mislukt. Maar er wordt verder gewerkt aan de stichting van een seminarie. Het is de bedoeling dat het seminarie een zaak is van gereformeerden, zowel uit hervormde als uit afgescheiden kring. Ook Schwartz en Da Costa worden bij de oprichting betrokken. Zij zullen er als docent aan verbonden worden. Schwartz zal Hebreeuws en exegese van het Oude Testament geven. Da Costa zal onderricht geven in de exegese van het Nieuwe Testament. Op het allerlaatst trekt Brummelkamp, die zelfs al naar Amsterdam verhuisd is, zich terug omdat hij zich door zijn samenwerking met hervormden en anderen meer en meer vervreemdt van de afgescheidenen.

Nadat Brummelkamp zich teruggetrokken heeft, probeert Schwartz in juni 1852 langs een andere weg tot de oprichting van een seminarie te komen. Hij dringt er bij mevrouw Zeelt op aan het intussen gekochte gebouw dat aan de Oudezijds Voorburgwal ligt en de aan Brummelkamp toegezegde gift van twintigduizend gulden aan de Vrije Schotse Kerk te geven om onder verantwoordelijkheid van de Synode van die Kerk het beoogde seminarie tot stand te brengen met een bestuur dat gevormd zal worden door 'gescheidenen en nietgescheidenen.' Schwartz houdt op dat moment al gedurende een paar maanden kerkdiensten in de kerkzaal van het gebouw. Hij hoopt nu in de overige ruimte een seminarie onder te brengen. Met de *General Assembly* van zijn kerk voert hij daar al onderhandelingen over. Op 17 augustus 1852 wordt bij Schwartz thuis besloten tot de oprichting van een seminarie voor de opleiding van colporteurs en evangelisten. Afgevaardigden van de Vrije Schotse Kerk en van verschillende comités van Vrienden Israëls zijn daar in vergadering bijeen. Capadose is er ook bij. In het najaar wordt het 'Theologisch Seminarie voor binnen- en buitenlandse Evangelisatie' geopend. Da Costa is één van de docenten.

Toen Schwartz, nadat Brummelkamp en de zijnen zich teruggetrokken hadden, zelf bezig was met de oprichting van het Seminarie probeerde hij steun te vinden bij de kerkenraad van de hervormde gemeente te Amsterdam. Hij schreef namelijk een brief aan de kerkenraad met het verzoek een commissie te benoemen. Hij zou dan de commissie kunnen inlichten over het plan. En hij zou ook graag vernemen wat de wensen van de kerkenraad waren om het Seminarie zo'n vorm te geven, dat het ook van enig nut zou kunnen zijn voor het hervormd kerkgenootschap zonder afbreuk te

doen aan bestaande inrichtingen. Op deze brief is door de kerkenraad in het geheel niet gereageerd. Da Costa zoekt later steun bij de synode van de Nederlandse Hervormde Kerk. Maar ook die poging loopt op niets uit.

Aan het Seminarie zijn in totaal twintig mannen opgeleid. Eén van hen is **Johann Schlitt** die in 1857 leerling van het Seminarie werd. Toen hem duidelijk werd dat hij onder de Joden zou gaan werken, gaf Schwartz hem opdracht de Joden die meer van het christelijk geloof wilden weten te onderwijzen. Schlitt werd in 1861, toen de 'Nederlandsche Vereeniging voor Israël' opgericht werd, de eerste zendeling in dienst van de Vereeniging. Toen Schwartz in 1864 vlak voor zijn vertrek naar Londen voor de laatste keer de vergadering van de 'Nederlandsche Vereeniging voor Israël' leidde, sprak Schlitt Schwartz toe. Schlitt verklaarde toen dat hij het verlangen gekregen had om onder de Joden te gaan werken door de uitleg die Schwartz van de profetieën van Jesaja gaf, met name ten aanzien van de toekomst van Israël.

Cornelis Geel¹⁰ die in juni 1863 als zendeling in dienst trad van de Vereeniging studeerde aanvankelijk ook aan het Seminarie, dat op 1 oktober 1861 opgeheven werd? Gebrek aan geld is de oorzaak.

De Heraut

Schwartz is de oprichter geweest van het blad De Heraut, dat later door Abr. Kuyper, die hem in 1871 als hoofdredacteur opvolgde, bekend werd als een echt partijblad. Het kreeg toen de ondertitel 'Weekblad voor vrije kerk en vrije school in het vrije Nederland'. En het motto werd: 'Oranje, Kerk en Vaderland.' Maar ik moet eraan toevoegen dat het blad in 1871 niet meer zoals voor die tijd een uitgave van één persoon is. Het is de uitgave van een Vereeniging geworden die dr. A. Kuyper tot hoofdredacteur heeft benoemd? In 1871 zijn we al heel ver verwijderd van de oorspronkelijke opzet van dit blad.

De Heraut is uit de nood geboren. In 1864 schrijft Schwartz in het weekblad 'Een woord van Afscheid' waarin hij herinnert aan het ontstaan van De Heraut: 2° 'De Heraut is geboren uit de herhaalde aanvallen van het Israëlitische Nieuws- en Advertentieblad, dat kort voor mijne komst in 1849 werd opgericht, tegen de Vrienden Israëls en den zendingsarbeid onder de Joden.' In het eerste nummer van het door Schwartz genoemde blad (het heet voluit het NederlandschIsraëlietisch Nieuws- en Advertentie-blad), dat op 16 november 1849 verschijnt, wordt al op de pagina's twee en drie de aanval geopend in een fel artikel waarvan het opschrift luidt: 'Vrienden Israëls.' In volgende nummers wordt fel tegen Schwartz en Pauli geschreven. De oprichting van De Heraut werd noodzakelijk omdat Schwartz en de zijnen zich niet in

¹⁰ Geel kwam in contact met Dr. Schwartz door middel van **Hendreintje Levi Cohen**, een Messiasbelijdende Jodin. Deze was een dochter van Levi Eliazar Cohen en Johanna Izaak Cohen. Zij werd geboren te 's-Gravendeel 3 juni 1815; overleden 10 september 1887. Trouwde op 25 Juli 1839 te 's-Gravendeel met: **Isaac Simon Houtkruijer**, geboren ± 1810 Amsterdam. Het echtpaar kreeg zover bekend, 2 kinderen:

1) **Simon Houtkruijer**, geboren 3 Jan. 1844 te 's-Hertogenbosch; stierf 29 Mei 1844 te 's-Hertogenbosch

2) **Johanna Houtkruijer**, geboren 20 Jan. 1845 te 's-Hertogenbosch; stierf 18 Nov. 1849 te Veenhuizen.

In het dossier van de Arrondissementsrechtbank 's-Hertogenbosch komt een merkwaardige rechtszaak voor. Twee kooplui raakten slaags en Henderijntje werd ook een slachtoffer: *Isaac Simon Houtkruijer 35 jaar geboren te Amsterdam en Simon Lamm 43 jaar geboren te Heckum, beiden wonende te 's-Hertogenbosch, kooplui, beklagd van het zich onderling toebrengen van slagen en stooten; de tweede beklagde bovendien van het toebrengen van slagen en stooten aan Henderijntje Cohen te 's-Hertogenbosch. Vonnis: 8 dagen cel.*

het genoemde Israëlitische blad konden verdedigen. De ingezonden stukken van Schwartz werden geweigerd. Voor het plan een eigen periodiek uit te geven vond hij steun bij Da Costa en Capadose.

Profetie en vervulling

... Ook van de beloften geldt een meervoudige vervulling. In zijn bespreking van Jesaja 54:1-10 bijvoorbeeld" stelt Schwartz de vraag wie de onvruchtbare is die een groot nageslacht voort zal brengen. Hij merkt dan op, dat we het ons in het rechte verstaan vaak moeilijk gemaakt hebben door niet te willen toegeven dat één en dezelfde profetie meer dan eens en op verschillende wijze in vervulling gaat. Zo betreft Schwartz Jesaja 54:1 ook op Israël dat na de komst van Christus als een verlaten vrouw is. Schijnbaar is ze onvruchtbaar, maar ze krijgt in deze tijd veel kinderen uit de heidenen, die thans haar niet kennen en niet door haar erkend worden. Maar als Israël tot erkenning van Jezus Christus komt, zal het ontdekken dat het in de toestand van schijnbare onvruchtbaarheid oneindig veel kinderen gekregen heeft.' En bij de bespreking van Jesaja 40:1-11 vraagt Schwartz in verband met de woorden: 'Troost, troost Mijn volk' wie met dat volk bedoeld wordt." Het is ten eerste, zegt hij, Israël dat uit de ballingschap terugkeert; daarna allen, aan wie reeds Johannes de Doper verkondigde dat het Koninkrijk der hemelen nabijgekomen is. Tot dit volk behoren allen, die thans als vermoeiden en belasten het rijk van God deelachtig en de olijfboom ingeënt worden. Ten slotte is het weer, na lange verharding en verstrooiing Israël zelf, de kinderen van Jeruzalem dat gedurende een geruime tijd verwoest, door de voet van de heidenen vertreden werd."

Sion wordt na de verstrooiing herbouwd, zegt Schwartz bij zijn bespreking van Jesaja 40:1-11, maar hij denkt bij de woorden van de profeet toch niet alleen aan wat de Heere God direct na de ballingschap doen zal. Hij denkt ook aan Sion als de gemeente die bij de komst van Christus uit Israël gewonnen wordt. Sion is de eeuwen door het vergaderde Israël, de boodschapster van God die verkondigt: zie, uw God."

De terugkeer uit Babel is de vervulling van een belofte. Die terugkeer wijst als type echter heen naar de verlossing die de eerste komst van Christus in nederigheid brengt. En die verlossing is nog maar weer een begin dat heenwijst naar nog een nog grotere verlossing.

De woorden van de profeten moeten we dus wat de vervulling betreft niet binden aan één tijdstip en één wijze van vervulling. Er is iets van herhaling, zowel in de vervulling van de bedreigingen als in de vervulling van de beloften. Schwartz denkt hierbij aan de geschiedenis, waarin telkens weer sprake is van Gods oordeel en genade. De gehele geschiedenis, zegt hij, ligt opgesloten in die twee woorden: oordeel en genade. Alle tijden zijn er mee bezig om die te verwezenlijken." Of wat anders gezegd: twee grote lijnen lopen de gehele Schrift door, nl. zonde en genade, vallen en oprichten, bederven en genezen. In één woord: overal wordt ons het hart van de mens en het hart van God getoond?"

De plaats van Israël

Bijzondere aandacht vraagt natuurlijk de visie die Schwartz op Israël heeft. We letten allereerst op de positie die Israël in het geheel van de wereld van de volken heeft. Die plaats is bijzonder vanwege de relatie van God en Israël. De heerlijkheid van Israël is dat God het tot zijn volk verkoren heeft. Ze zijn verkoren, zegt Schwartz," uit vrije genade, niet omdat ze werken gedaan hebben, maar omdat ze werken doen zouden, niet omdat ze de Heere liefgehad hebben, maar omdat de Here hen heeft liefgehad; niet omdat ze een heilig volk waren, maar omdat ze een heilig volk zouden worden.

Israël is anders ontstaan dan de overige volken. Zoals Abraham een zoon ontvangen heeft door de kracht van het geloof, zo is Israël geboren, langs de weg van de Geest, niet op een natuurlijke wijze, maar alleen door de kracht van de belofte." Het is het volk dat God voor zich geschapen heeft door vrije verkiezing, getrouwe leiding, heilige inzettingen, zegenrijke beloften, door tekenen van macht en gaven van genade.' Het is niet de bedoeling dat Israël apart blijft staan. Israël is apart gezet, niet slechts terwille van Israël zelf, maar ook ter wille van de volken." Hoe God zich aan mensen openbaart en met hen handelt, kunnen de volken zien aan Gods omgang met Israël." En het is Gods bedoeling dat het voorrecht van Israël de bron van het behoud en van het heil van de volken wordt." Het is de roeping van Israël, zegt Schwartz, om een wereld-volk te zijn." Hij bedoelt daarmee te zeggen dat Israël er voor de wereld is. Israël is een middel in Gods hand om de heidenen tot Hem te brengen. Het is gezegend om tot een zegen voor alle geslachten van de aarde te zijn. Israël moet de lof van God vertellen. Het is geroepen om een zendingsvolk te zijn." Als de Heere God tegen Mozes zegt dat Israël geroepen is om een koninkrijk van priesters te zijn, zegt Schwartz ter verklaring: Door zijn verkiezing wordt Israël van de volken afgezonderd om Gods eigendom te zijn, terwijl het als een koninkrijk van priesters weer met de volken in contact gebracht wordt om voor hen te zijn wat de priesters in Israël voor het volk waren in hun onderricht aangaande de weg van het behoud."

We horen in deze woorden dat de Heere God het heil van de volken zoekt via Israël. De volken zullen dus bij het vinden van God en zijn heil niet om Israël heen kunnen vanwege de positie die Israël te midden van de volken van God gekregen heeft. Maar dat is vaak en wordt soms nog vergeten. Woorden die door profeten gesproken zijn en bestemd zijn voor Israël kunnen losgemaakt worden van Israël en betrokken worden op de heidenen. We wijzen in dit verband op de bespreking die Schwartz van Hosea 1:9-11 geeft, waar gesproken wordt over de geboorte van Lo-Ammi." Die naam, zegt de Heere God is bestemd voor het kind dat geboren zal worden. *'Noem hem Lo-Ammi, want gij zijt mijn volk niet en Ik zal de uwe niet zijn. Eens echter zullen de kinderen Israëls talrijk wezen als het land der zee, dat niet te meten of te tellen is. En ter plaatse waar tot hen gezegd wordt: Gij zijt mijn volk niet, zullen zij genoemd worden kinderen van de levende God. Dan zullen de kinderen van Juda en de kinderen van Israël zich bijeenscharen, een hoofd over zich stellen, en optrekken uit het land; want groot zal de dag van Jizreël zijn.'*

Het is bijna onbegrijpelijk, zegt Schwartz," hoe men deze belofte ooit op de thans bestaande christelijke Kerk heeft kunnen toepassen. Schwartz heeft hier niet Petrus en Paulus op het oog die de woorden van Hosea in respectievelijk 1 Petrus 2:19 en Romeinen 9:25 en 26 aanhalen. Petrus richt zich immers vooral tot christenen uit de Joden en Paulus past die woorden wel op de heidenen toe, maar hij sluit zich aan bij Hosea die zegt dat Israël niet zijn volk is geworden en zich dus op één lijn met de heidenen heeft gesteld. God ontfermt zich over Joden en over heidenen. Hosea verkondigt dat God de Joden weer aan zal nemen tot zijn volk. En als de heidenchristenen, zegt Schwartz," in deze belofte delen, kan dat slechts gebeuren door ingeënt te worden in Juda en Israël. Langs die weg worden heiden-christenen mede-erfgenamen van de beloften van God. Nergens, zegt Schwartz, hebben de volken een belofte onafhankelijk van Israël. En het is nog minder waar dat zij Israël verdringen om zijn plaats in te nemen. Israël is het volk van God, de kerk uit Israël is de kerk van God: van het begin tot het einde was, is en blijft die ene Israëlitische kerk. De volken worden opgenomen in het volk van Israël, de kerken in de kerk van Israël, als takken ingeënt in de olijfboom, als ranken, gedragen door de wortel, welke is Israël.

In een bespreking van Jesaja 42:1-9 merkt Schwartz op dat het verbond niet met de

heidenen, maar met Israël gemaakt is. De heidenen zijn in dit verbond opgenomen, maar Israël blijft altijd de wortel, waardoor de natiën als takken worden gedragen, wier licht de Messias is, wier vrede Hij blijft. Schwartz heeft zich eveneens duidelijk over de verhouding van Israël en de volken uitgesproken in verband met de woorden die op de gevel van de Schotse Zendingskerk in Amsterdam staan. In het Nederlands staat er: *Predikt het Evangelie aan alle creaturen. Bidt om de vrede van Jeruzalem.* In het Hebreeuws staat er: *Uw God is Koning. Onze Verlosser, Heere der heerscharen is zijn Naam, de Heilige Israëls.*

Schwartz zei naar aanleiding daarvan: Israëlieten die Jezus als hun Messias belijden, houden niet op Joden te zijn. Ze zijn geen afvalligen die tot de heidenen overgaan. De kerk is niet gesticht door Joden die christen geworden zijn. De heidenen die christen worden, zijn ingeënt op de olijfboom Israël. Zo delen ze in Gods belofte en worden ze opgenomen in het verbond dat God in en om der wille van de Messias met zijn oude volk gemaakt heeft."

Lang niet altijd is door de Kerk beseft dat het deelhebben aan het heil slechts mogelijk is in verbondenheid met Israël. Bekend is de gedachte dat de Kerk de plaats van Israël heeft ingenomen, omdat Israël de Messias verworpen heeft. Schwartz kent die gedachtegang natuurlijk. Hij gaat er bij de bespreking van die Bijbelgedeelten die de genoemde gedachtegang min of meer lijken te bevestigen op in. We luisteren naar wat hij in dat verband zegt.

Sommigen menen, zegt Schwartz in een bespreking van Jesaja 64 tot 66, dat God van de dagen van het Nieuwe Verbond af Israël verworpen heeft en dat Hij de heidenen die Hem vroeger niet kenden en ook niet zochten in hun plaats gesteld heeft. Aan het begin van Jesaja 65 staat immers dat God zegt: 'Ik ben gevonden door hen die naar Mij niet vroegen; Ik ben gevonden door hen die Mij niet zochten.' De apostel Paulus haalt die woorden in Romeinen 10:20 en 21 aan en schijnt daar de verwerping van Israël nog sterker uit te spreken door dat 'Ik ben gevonden door hen die Mij niet zochten' op de heidenen toe te passen en door het vervolg: 'De gehele dag heb ik Mijn handen uitgestrekt naar een ongehoorzaam en tegensprekend volk' op Israël te laten slaan. Paulus lijkt het probleem groter te maken, maar hij geeft ook de oplossing door te vervolgen met de opmerking: 'Ik zeg dan: heeft God Zijn volk verstoten? Volstrekt niet!' Paulus leidt dus wel uit Jesaja 65 af dat de heidenen aangenomen worden en Israël zich verhardt, maar hij gelooft toch beslist niet aan een verwerping van Gods oude volk of aan een in hun plaats treden van de heidenen.

Hoe moet Jesaja 65:1 dan verklaard worden? Het vers kan op zichzelf genomen, zegt Schwartz, wel de indruk wekken dat God er genoeg van heeft Israël als zijn volk te behandelen en dat Hij daarom vreemden in de plaats van Israël aan wil nemen. Maar de verzen 8 tot 10, vers 18 en Jesaja 66:20 moet men niet uit het oog verliezen waar, ondanks alle gelijkstelling van Israël en heidenen, tot het eind aan hun onderscheid wordt vastgehouden. Hoe streng die woorden van God: 'Ik ben gevonden door wie Mij niet zochten' ook klinken, ze waarborgen een opnieuw aannemen van Israël. Al ware Israël aan de heidenen gelijk geworden en al behoorde het tot hen die de naam van de Heere niet aanriepen, dan nog zou het door Hem aangenomen kunnen worden, omdat Hij verklaart gevonden te zijn door hen die naar Hem niet vroegen.

Jesaja 65:1 is dan ook in de ogen van Schwartz profetie. Israël gaat een weg door de diepte omdat het in plaats van zich tot de levende God te wenden de afgoden dient. De Heere God toornt wel over Israël. Maar Hij wil Israël niet te gronde richten. De profeet gebruikt het beeld van de wijnpers. De druiven treedt men, doch niet om ze te verderven, maar om er most uit te verkrijgen. Zo moet Israël wel in Gods wijnpers getreden, maar niet vertreden worden. Israël blijft een wijnstok door Hem geplant en

wat zal God zich verblijden als Hij al het verwoeste herbouwen en al het vervloekte met een nooit gekende zegen bekronen mag.

Israël en de Messias

Als we het over Israël hebben, moeten we het ook over de Messias van Israël hebben. Over Israël, zegt Schwartz, kunnen we niet spreken buiten de Messias om, net zo min als we het over de Messias kunnen hebben buiten Israël om. Schwartz wijst meer dan eens op het nauwe verband dat er is en er zijn moet tussen Israël en de Messias. Als hij het bijvoorbeeld in zijn uitleg van Genesis 12:1-4 over Abraham en zijn zaad heeft en de vraag stelt wie met het zaad bedoeld wordt, antwoordt hij dat men gewoon is daaronder Israël of de Messias te verstaan. Maar, merkt hij dan op, we moeten niet scheiden wat God met elkaar verbonden heeft. Het zaad is niet Israël en het zaad is ook niet de Messias alleen. Het Israël van de Messias en de Messias van Israël, zijn de bronnen van zegen voor alle volken. Buiten de Messias om zijn de nakomelingen van Abraham geen zegen voor de volken. Alles nu wat Israël als volk niet heeft verwezenlijkt, zal door Hem die de Israël Gods bij uitnemendheid is tot stand komen, zegt Schwartz, omdat de Messias gesteld is tot een verbond voor het volk en tot een licht voor de heidenen."

Er moet nog meer gezegd worden dan dat Israël en de Messias onlosmakelijk bij elkaar horen. De weg die God met Israël als volk gaat, heeft ook alles met de Messias te maken. Zonder Hem, zegt Schwartz in een preek die hij bij de doop van een Israëlitisch gezin gehouden heeft, is die weg volstrekt niet te begrijpen. Wat was destijds de heerlijkheid van Israël? Dat uit zijn midden de Messias voort zou komen, in wie alle geslachten van de aarde gezegend zouden worden. Wat is de oorzaak van Israëls tegenwoordige vernedering? Dat het in de tijd van Gods omzien in Jezus Christus naar Israël niet bedacht wat tot zijn vrede diende en dat het Hem, die het volk, gelijk een hen haar kuikens, onder zijn vleugelen wilde vergaderen, verwierp en blijft verwerpen. Waarop rust Israëls hoop voor de toekomst? Dat het tot Hem bekeerd zal worden, die de heerlijkheid van zijn volk, het licht voor de heidenen, het heil van God is tot aan de einden van de aarde.

Het valt misschien nauwelijks op dat Schwartz het in de zo juist weergegeven passage uit die dooppreek achtereenvolgens heeft over de heerlijkheid van Israël, over de vernedering van Israël en over de hoop voor de toekomst van Israël. Dat is geen willekeurige keuze en volgorde van woorden. Schwartz duidt in die woorden de weg aan die Israël in de geschiedenis gaat. Een weg is het die veel overeenkomst vertoont en nauw verbonden is met de weg van Jezus Christus. Hij is immers geboren, aan de mensen gelijk geworden met uitzondering van de zonde, gestorven en begraven en verheerlijkt aan de rechterhand van God. Schwartz zegt dat de geschiedenis van Israël niets anders is dan een voorsmaak en een schaduw van de lotgevallen van Jezus Christus.

Die nauwe verbondenheid van Israël en de Messias geldt ook zeer specifiek *het lijden van Israël*. Niet alleen enkele mannen in Israël, maar het gehele volk is in zoverre een type van de Messias, dat ook zij door lijden tot heerlijkheid komen. Maar met dit onderscheid, dat zij lijden omdat zij de Messias verwerpen, en dat Hij lijdt om hen te verzoenen, ja ook om deze verwerping van Hem te verzoenen. Over de nauwe relatie tussen Israël en de Messias heeft Schwartz het ook in één van de artikelen die hij gewijd heeft aan de profeet Jesaja, met name in het artikel dat gaat over de Knecht van God. Zowel het volk als de Messias, schrijft Schwartz, worden met dezelfde naam genoemd, nl. de naam Knecht. Wat Jesaja 40 tot 66 betreft, geldt dat in de hoofdstukken 40 tot 49 met 'Israël' en 'de knecht van God' meer het volk bedoeld

wordt, dat ertoe geroepen is een strijder met en voor God te zijn en zijn bevelen uit te voeren, terwijl in de daarop volgende hoofdstukken dezelfde namen uitsluitend voor de Messias gebruikt worden. Wat Israël uit zondige zwakheid niet kon zijn, heeft de Messias verwerkelijk. Schwartz noemt de Messias dan ook de ware Israëliet, de Israël bij uitstek, de grote worstelaar met God voor de mensen en voor God met de mensen, de Knecht die gehoorzaam is tot aan de kruisdood.

Israël gaat evenals de Messias een weg door de diepte. Dat die weg door de diepte te maken heeft met Gods oordeel over Israël spreekt Schwartz meer dan eens duidelijk uit. Hij brengt dat oordeel in verband met Deuteronomium 27:15-26, waar de vloek van God wordt uitgesproken over de overtreders van Gods wet. Israëls schuld bestaat daarin dat het weigert te luisteren naar de stem van God. In de omgang van God met de volken geldt dat de zonde een volk vernedert en dat gerechtigheid het verhoogt. Israël is wat dat betreft het zwaarst door de oordelen van God bezocht.

Maar daar is alles niet mee gezegd. Een andere kant haalt Schwartz naar voren als hij zegt dat Israël veel geleden heeft *door* de volken en *voor* de volken. *Door* de volken is duidelijk. De geschiedenis van duizenden jaren bevestigt dat. Maar Israël heeft ook *voor* de volken geleden. Dat lijden heeft weliswaar te maken met de schuld die Israël tegenover God heeft, maar het is in zoverre ook een lijden voor de volken, omdat slechts uit Israël de Messias voortkomen kan die de heerlijkheid van Israël en tevens het licht van de heidenen is." Het valt op dat Schwartz over Israël als getuige van God spreekt zelfs dan als het volk lijdt. Israël, zegt hij, vervult zijn taak om een wereldvolk te zijn niet via de weg van gestadige vooruitgang. Het vervult zijn taak via zijn val en verstrooiing. Het is gevallen en verstrooid omdat het een weerspannig volk is. Het oordeel duurt voort tot op de huidige dag. Ook thans is Israël in zijn val en verstrooiing een getuige. Het bevestigt in zijn diepe vernedering de majesteit van zijn door hem verworpen Koning.¹⁰⁶ Israël heeft getracht het werk van God in de Messias te verbreken, het heeft de Meester aan het kruis genageld. Israël is daarom gevallen en verbroken, maar niet geheel en al, het is verstrooid doch niet voor altijd. Zowel de armoede van Israël als de rijkdom van de heidenen getuigen van Jezus als de door God gegeven Christus.

Er zal echter verandering komen in de moeilijke positie waarin Israël verkeert. Israël komt in het oordeel van God niet om. De weg die God met Israël gaat, leidt door de diepte heen. God wil Israël vernederen, Hij wil het echter niet vernietigen. Dat heeft te maken met de trouw van God jegens Israël. Hij heeft bijvoorbeeld beloofd dat David tot in eeuwigheid nageslacht zal hebben (Psalm 89:36 en 37). Maar er is ook overeenstemming tussen de weg van Israël en die van de Messias.

Dat inzicht dankt Schwartz naar zijn zeggen aan Da Costa. Door hem, schrijft Schwartz, heb ik duidelijk leren inzien dat er een zeer nauw verband is tussen Israëls toekomstige heerlijkheid en die van zijn Messias.

Door het lijden heen zal Israël dus tot heerlijkheid komen. De band die er tussen de Messias en Israël is, blijft bestaan. In een bespreking van 2 Samuël 7 wijst Schwartz erop dat beiden, de Messias en Israël, eeuwig zijn. Gelijk de Messias eeuwig is, zal ook het volk waarover Hij heerschappij zal voeren eeuwig bestaan. David kan zijn volk en zijn huis niet van elkaar scheiden en daarom heeft hij het over wat de Heere gedaan heeft voor en beloofd heeft aan hem, aan zijn nageslacht en aan zijn volk. Hij weet hoe nauw het verband tussen hen is en dat zij nooit meer van elkaar gescheiden worden.

Ook de profeten die de eeuwigheid van de heerser verkondigen, spreken eveneens over de eeuwigheid van het volk waarover hij heerst. God is ook trouw jegens Israël met het oog op de heidenen. Er moet in Israël altijd, zegt Schwartz in een bespreking

van Ezechiël 36:16-38, een overblijfsel zijn met het oog op de naam van God onder de heidenen. Zij wisten dat God beloofd had de God van Israël te willen zijn. Als God Israël voor altijd had verworpen, hadden de heidenen moeten geloven dat God zijn beloften niet kan of niet wil vervullen. Met het oog op de heiliging van zijn Naam bewijst God dat Hij de Israëlieten vanwege zijn heiligheid verstrooid heeft en ook weer vergaderen zal.

Wedergeboorte van Israël

De bekering van Israël als volk verwacht Schwartz van Jezus Christus alleen.

Zoals Hij eenmaal, zegt Schwartz, in hun midden in nederigheid is verschenen, zo zal Hij zich ook aan hen in volle heerlijkheid openbaren. Blijkt Zijn heerlijkheid reeds in Zijn nederigheid bij de verstrooiing van Zijn volk omdat ze Hem aan het kruis verwierpen, eenmaal wordt Zijn nederigheid bij Zijn verheerlijking gezien, als Hij Zich bij Zijn verschijning in al de glans van Zijn Goddelijke majesteit ook voor hen niet schamen zal, die Hij in Zijn sterven aan zijn Vader heeft opgedragen toen Hij zei: *'Vader, vergeef het hun want zij weten niet wat zij doen.'*

We zagen hoe die samenhang tussen Israël en de Messias Schwartz ertoe brengt te spreken over de verhoging van Israël. Het zal opnieuw geboren worden in de weg van de belijdenis van schuld voor God en; in de aanvaarding van Jezus Christus.

Die geestelijke wedergeboorte is te vergelijken met een opstanding uit de doden. In zijn uitleg van de Schrift laat Schwartz voortdurend blijken dat hij een nieuwe toekomst voor Israël verwacht. De wijze waarop hij dat doet is soms opvallend. Als een tekst of Bijbelgedeelte een positieve uitspraak ten aanzien van de toekomst van Israël bevat, trekt Schwartz soms ineens aan het slot van zijn artikel de lijn door naar het heden met de opmerking dat we die positieve verwachting ten aanzien van Israël nu nog hebben mogen. Zo eindigt hij een artikel over Jeremia 3:14-17 met de woorden: 'Is het nodig nog nader aan te tonen dat deze Godsspraak niet vervuld is? Israël is niet hersteld, Juda niet vergaderd, Jeruzalem is ontheilgd, volk en land verwoest — maar zij worden hersteld, zij worden herbouwd, een zegen voor de volken, een dauw onder de natiën, want: *De mond des Heeren heeft het gesproken.*'"

En een uiteenzetting over Ezechiël 36:16-38 onder de titel 'Rein water' eindigt hij met te zeggen: Wie kan loochenen dat deze belofte aanvankelijk op het eerste Pinksterfeest te Jeruzalem, toen drieduizend Israëlieten met de Heilige Geest gedoopt werden, vervuld is? Maar wie kan twijfelen dat men haar op Gods tijd aan gans Israël verwezenlijkt zal zien?"

Maar soms ligt het verband dat Schwartz legt tussen de tekst of het Bijbelgedeelte en de hoop op een nieuwe toekomst voor Israël wat meer voor de hand. Ik geef daarvan een aantal voorbeelden.

Wat God gedurende de veertig jaar in de woestijn voor Israël gedaan heeft, ziet Schwartz als een onderpand van de wijze waarop de Heere God Zich voor altijd aan Zijn volk wil openbaren. En zo is het Loofhuttenfeest voor Schwartz een herinnering aan de trouw van God.

Als Schwartz Deuteronomium 29:9 tot Deuteronomium 30 bespreekt, schrijft hij er als opschrift boven: *De Heere vergadert Israël*. In die bespreking haalt Schwartz de rabbijnse uitleg aan, waarin van Deuteronomium 30:9-14 gezegd wordt dat die verzen spreken van dingen die nog toekomstig zijn. Schwartz is het met die uitleg eens omdat de trouw en de ontferming van God er terecht in groot gemaakt wordt. In In het lied van Mozes in Deuteronomium 32 hoort Schwartz dat God oordeelt over de zonden

van Israël, maar het ongeloof van het volk is niet in staat Gods trouw teniet te doen. God vernedert het volk wel, maar Hij wil het niet vernietigen. God staat op en richt over de volken die in hun voltrekking van Gods oordeel over Israël veel te ver gingen. Maar als Gods heerlijkheid aan het licht treedt in de verlossing van Israël, zal niet alleen Israël zich verblijden, maar zullen ook de volken de lof van die Heere zingen die het heil van de heidenen en de heerlijkheid van Israël is. En Schwartz vervolgt dan met te zeggen: *Zalige tijd, als dat Israël, dat nu door zijn afval van God zo diep vernederd is, tot God teruggebracht wordt en weer aan het hoofd van de volken geplaatst zal zijn, en dit volk het gezegende werktuig wordt om de volken op de Heere te wijzen die het lang veracht, maar tenslotte aanvaard heeft, en tien mannen uit volken van allerlei taal de slip van een Joodse man zullen grijpen en zeggen: wij willen met u gaan, want wij hebben gehoord dat God met u is (Zacharia 8:23).*

Het zijn in het bijzonder de profeten die Schwartz de weg naar een nieuwe toekomst voor Israël wijzen. In een bespreking van Jesaja 2 tot 4 zegt hij dat daar de heerlijke tijd van de Messias geschetst wordt als de theocratie (theocratie = regering van God in kerk en staat) haar grenzen, die thans nog beperkt zijn tot het kleine Israël, uitbreidt en Israël het middelpunt van de wereld wordt. In het laatste van de dagen, zegt Schwartz, zal Israël zich als het volk van de Messias in zijn nabijheid verblijden en door zijn machtige arm overal en altijd bewaard worden.

In de laatste verzen van **Jesaja 59** wordt uitgesproken wat in Jesaja 60 uitgebreider aan de orde komt, namelijk dat Israël de plaats inneemt die God het heeft aangewezen.

Israël wordt het middelpunt, het priestervolk van de aarde, en wordt als zodanig ook door de volken erkend. Dat is Israëls nieuwe heerlijkheid.

Jesaja 61 tot 66 geven de eindbedoelingen van God met zijn volk Israël, en in Israël en door Israël met alle geslachten van de aarde. De laatste nood en verlossing van Israël worden in die hoofdstukken in grote lijnen geschetst. Israël, dat vele jaren in duisternis gezeten heeft, omdat het zich van het licht van God heeft afgewend, zal eens weer verlicht worden door de heerlijkheid van God die over dit volk opgaat. Dan zal het licht van Israël uitgaan omdat de Messias die het licht is tot zijn volk gekomen is en ook de volken zullen zich in dit licht verblijden.

In Jeremia 3:14-17 roept de profeet in de naam van God Israël tot God terug. De profeet heeft het dan over enkelingen die terugkeren: een uit één stad en twee uit een geslacht. Maar daaruit mag, volgens Schwartz, niet afgeleid worden dat in de toekomst niet geheel Israël, maar slechts weinigen zullen delen in de zegen van het Nieuwe Verbond. De woorden van de profeet zijn niet bedreigend bedoeld. Hier is sprake van een belofte. Al keren er in het begin slechts weinigen tot God terug, zij zullen door Hem in genade aangenomen worden. En Schwartz verwijst naar de apostel Paulus die in Romeinen 11:16 schrijft: "Zijn de eerstelingen heilig. Dan ook het deeg, en is de wortel heilig, dan ook de takken!"

In een bespreking van Micha 5:2b en volgende verzen, waar de profeet spreekt over *de Messias die heersen zal over Israël*, zegt Schwartz dat de belofte nog niet vervuld is. Immers, de grote zegen die van de Messias zal uitgaan, is de bekering van zijn broeders. En het kan niet anders dan dat die broeders Israël zijn. Daarom is deze profetie helaas nog niet vervuld. Maar, vervolgt Schwartz, wij weten dat de roeping en de genadegiften van God onberouwelijk zijn, en dat er een tijd zal komen, waarin geheel Israël zalig zal worden en de verlosser uit Sion komen zal, die de goddeloosheid van Jakob zal afwenden.

De gehele geschiedenis van Israël, zegt Schwartz, ligt van het begin tot aan het einde van de dagen, in die woorden opgesloten: *Keert weer tot Mij, dan zal Ik tot u weerkeren."*

Nieuwe toekomst voor Israël

Op grond van de profeten spreekt Schwartz dus over een nieuwe toekomst voor Israël. Maar het positieve spreken over een nieuwe toekomst voor Israël wordt niet alleen profetisch aangeduid, soms breekt er ook iets van die toekomst aan. Schwartz gebruikt in dat verband het woord typisch, omdat in die gedeeltelijke verwerking van die toekomst een heenwijzing ligt naar wat in nog grotere mate gebeuren zal. Zo heeft de terugkeer uit Babel door middel van Kores, waarover in Jesaja 40 tot 49 gesproken wordt, een typisch karakter. De geringere verlossing door Kores wijst als type heen naar de eeuwige verlossing die de Messias tot stand zal brengen.

En de belofte in Amos 9:11, waar de profeet zegt dat God de vervallen hut van David weer oprichten zal, ziet Schwartz in vervulling gaan in het verzamelen van het volk door en rondom hun koning David. Een aanvankelijke vervulling van deze profetie, zegt Schwartz, is overeenkomstig Handelingen 20:13-17 in Jezus van Nazareth gegeven door de uitstorting van de Heilige Geest op de heidenen en in hun met Israël gemeenschappelijk geloof." En in de apostelen en vooral in de eerstelingen uit Israël, die in Jezus als hun Messias geloven, ziet Schwartz als een gegeven waarborg, dat eenmaal het gehele volk Jezus als de Christus, als de Koning van Israël zal huldigen.

Als Israël tot God terugkeert in de aanvaarding van de Messias en er een nieuwe toekomst voor Israël aanbreekt, zal Israël ook weer een positieve rol vervullen te midden van de volken. Daar spreekt bijvoorbeeld de profeet Jesaja over in hoofdstuk 60. Israël zal de plaats innemen die het door God aangewezen kreeg. Israël wordt het middelpunt, het priestervolk van de aarde en wordt als zodanig door de volken erkend. En in Jesaja 61 tot 66 heeft de profeet het verder over wat God uiteindelijk met Israël en in en door Israël met alle geslachten van de aarde voor heeft.

De rol die Israël ten aanzien van de volken heeft te vervullen, is dus niet uitgespeeld. Israël heeft een bijzondere positie onder de volken en blijft ook een aparte plaats onder de volken innemen. Met het oog op de Messias is het immers door God verkoren en door Hem zal het tot een zegen van de wereld zijn. Het is niet de bedoeling, zegt Schwartz, dat Israël zich vereenzelvigt met of zich oplost onder de volken. Het heil van de wereld bestaat daarin dat de heidenen zich scharen rondom Israël, nadat dit volk zelf tot de Messias gekomen is, voor wie het als Gods volk verkoren werd en door wie het alleen een zegen voor de wereld wezen kan en zal.

En als Schwartz erop gewezen heeft dat Israël de wettige eigenaar van de beloften blijft, omdat de aanneming tot kinderen, de heerlijkheid, de verbonden, de wetgeving, de eredienst en de beloften hen geldt, vervolgt hij met te zeggen dat deze beloften de inenting van de heidenen vereisen. Gods werk gaat door als de heidenen bij Israël zijn ingelijfd. De nakomelingen van Abraham waren er tot zegen van anderen toen zij geloofden in de Messias die komen zou. Zij zullen een zegen voor de volken zijn als zij geloven zullen in de Messias die in nederigheid gekomen is en die opnieuw komen zal in heerlijkheid.

De weg die Israël gaat in de relatie tot de Messias tekent Schwartz dan ook als volgt: *De Messias komt in nederigheid tot Israël, wordt door de Joden verworpen; hun val wordt de rijkdom van de heidenen. Israël, eens afgebroken door ongeloof, wordt op Gods tijd in zijn erfdeel hersteld; hun wederaanneming wordt het leven uit de doden; en dan komt de tijd waarin Christus de Koning van zijn volk, het licht der heidenen, het heil Gods tot aan het einde van de wereld is.*

De plaats van de Kerk ten opzichte van Israël

Wat voor plaats heeft de Kerk in te nemen ten opzichte van Israël? Als we die vraag

stellen, denken we bij de Kerk aan de heiden-christenen die tot geloof gekomen zijn. In de eerste plaats is natuurlijk belangrijk dat de Kerk beseft dat zij niet de plaats van Israël ingenomen heeft, maar dat zij met Israël verbonden is. De heidenen zijn in het geheel niet buitengesloten, zegt Schwartz, zij zijn aangenomen, ingeënte kinderen, gelovig geworden in de God van Israël en daarna ook opgenomen als medeërfgena-men van de beloften van God aan Israël."

Verder valt op dat Schwartz de Kerk oproept tot het juiste lezen van de Schrift. Als we de gehele Bijbel als het Woord van God erkennen, trekken we daaruit dan ook de juiste conclusies, vraagt hij in een woord vooraf van *een boek van Guers*, dat in het Nederlands vertaald is en over Israël gaat. Schwartz ziet het gevaar dat we ons tot slechts enkele gedeelten uit de Bijbel beperken en een groot gedeelte laten rusten, alsof dat niet aan ons gegeven is. Hij merkt op dat de profeten onderzocht hebben al wat in betrekking stond tot de eerste komst en het lijden van Christus (vgl. 1 Petrus 1:10 en 11). Zullen wij dan niet onderzoeken, vraagt hij, al wat God ons in zijn Woord gezegd heeft over de wederkomst en de heerlijkheid van de Koning der Joden, die het licht der volken is? Bij dit laatste denkt Schwartz aan die gedeelten bij de profeten die op die toekomst slaan.

Van belang is ook wat Schwartz zegt over de zending onder de Joden. De Kerk heeft als gemeente van Christus de roeping het Evangelie aan de volken te brengen, maar die roeping heeft de Kerk ook ten opzichte van Israël, zegt hij. Maar er is een bepaalde orde in de aanvaarding van Jezus Christus. Wat Israël betreft zal de Kerk niet verder komen dan het winnen van eerstelingen voor de Messias. Eerst zullen de volken voor de Messias gewonnen moeten worden. En de volken is iets anders dan alle volken. Het gaat in eerste instantie om de volheid van de volken. En als de volheid van de volken Jezus als de Christus aanvaard heeft, is het moment aangebroken voor het behoud van gans Israël. En dan zal Israël op zijn beurt weer zijn taak ten opzichte van de volken vervullen.

Schwartz heeft zich over deze gang van zaken betreffende Israël en de volken duidelijk uitgesproken. In zijn uitleg van Zacharia 2 zegt hij dat de gemeente van Christus geroepen is om te werken aan het winnen van de volken, evenzeer als aan het vergaderen van de eerstelingen uit Israël overeenkomstig Gods genadige verkiezing. Maar ook het winnen van de volheid van de volken is een voorbereiding voor Israëls herstel; *want als die volheid binnengegaan is, zal geheel Israël zalig worden*. En in zijn preek over Filippenzen 1:27 en 28 die hij bij zijn afscheid van Amsterdam gehouden heeft, zegt Schwartz, eveneens *dat de bekering van de heidenen ook van betekenis is voor Israël*. Hij voegt eraan toe er graag voor uit te komen dat dit voor hem een grote aansporing geweest is om zich voor de bekering van de heidenen in te spannen.

Ik weet, zegt hij, dat geheel Israël eerst zalig zal worden, nadat de volheid van de heidenen binnengegaan is en daarom span ook ik, een zoon van Israël, me in voor hun bekering. Door me voor de heidenen in te spannen bereid ik het herstel van Israël voor. Begrijp me goed, voegt hij eraan toe, het is niet zo dat ik voor een ogenblik iemand als ontslagen beschouw ten aanzien van het werk onder de eerstelingen van Israël die er overeenkomstig Gods genadige verkiezing zijn zullen. Het is ook niet zo dat ik geloof dat de zendingsgenootschappen al werden zij verhonderdvoudigd, ja, al waren er ook duizenden in het land, alle volken zullen bekeren. *Alle volken zullen eerst gewonnen worden ná de bekering en het herstel van Israël. De bekering van Israël zal voor hen zijn het leven uit de doden*.

Maar aan de andere kant: eerst moet de volheid van de heidenen binnengaan. En Schwartz accentueert vervolgens dat het om de volheid van de heidenen gaat en

volheid wil niet zeggen alle heidenen. Het gaat om een volheid die de leemte moet aanvullen die door Israël, het volk van de verkiezing, gemaakt is. Die volheid is alleen God bekend. Eerst moet de volheid van de heidenen binnengaan, voordat geheel Israël zalig wordt.

Er is dus samenhang tussen het behoud van Israël en dat van de volken. We moeten Israël en de volken, zegt Schwartz, 'wel onderscheiden, maar niet scheiden, terwijl de meeste christenen beiden niet onderscheiden, maar scheiden willen. In dat verband zegt Schwartz ook dat hij ontdekt heeft dat alles wat uitsluitend voor Israël gedaan wordt, mislukt.

Hij heeft wat dat betreft, erkent hij in 1862, veel van Da Costa geleerd. De weg tot Israël loopt via de volken. Rechtstreeks toegang tot de Joden krijgen, is vrijwel onmogelijk. Men moet de menselijk gesproken moeilijke omweg nemen, die in de tegenwoordige bedeling de weg van God schijnt te zijn.

Een jaar eerder, in 1861, is hij op deze zaak uitvoerig ingegaan toen hij een brief van ds. J.H. Gunning jr. kreeg, waarin deze hem zijn tweestrijd ten aanzien van Israël voorlegde. De brief van Gunning en het antwoord dat Schwartz gaf, mocht hij met toestemming van Gunning in *De Vriend Israëls* publiceren. Dat gebeurde onder het opschrift: *Een dominee bij een rabbi in de leer!*

Gunning had oog voor de toekomstige bekering van geheel Israël. Hij geloofde dat die bekering plaats zou vinden als de gemeente volkomen gereed zou zijn om de Bruidegom Jezus Christus te ontvangen. Dus er moet gewerkt worden aan de komst van Gods koninkrijk onder de heidenen en de gedoopte gemeente. Alle inspanningen ten aanzien van Israël, dacht Gunning, zijn tevergeefs omdat de verharding van Israël volgens de profetie pas tegen het einde gebroken zal worden door het getuigenis van de voltooide gemeente die de liefde van de Messias duidelijk uitstraalt. Maar Gunning heeft er uit liefde voor Israël toch moeite mee zich geheel op de gemeente en de zending onder de heidenen te richten.

Schwartz wijst er in zijn antwoord op dat het werk onder Israël de massale of liever de nationale bekering van Israël niet zal bewerken. Slechts enkelen zullen overeenkomstig Gods genadige verkiezing toegebracht worden. Ook de bekering van de volken zal niet door het zendingswerk bereikt worden. Het volk Israël zal slechts tot gehoorzaamheid aan zijn Messias gebracht worden door de Koning zelf en de volken worden tot die Koning eenmaal gebracht door Israël zelf. Voordat geheel Israël zalig wordt, moet de volheid van de heidenen binnengaan. Maar wat is de volheid? Het betreft niet alle heidenen, maar een niet aan ons, maar een aan God bekend getal. We kennen dat getal niet, we weten ook niet of dat bepaalde getal (= die volheid) reeds binnengegaan en toegebracht is. Volgens Schwartz verkondigt Paulus *dat door de gemeente van de heidenen het Evangelie aan Israël gebracht moet worden*. Enkelen zullen naar de verkiezing der genade gewonnen worden, tegelijk met de volheid van de volken die ook maar uit enkelen naar de verkiezing der genade bestaat. Het is nu de tijd, zegt Schwartz, van de *individuen*. De nieuwe bedeling breekt aan als Jezus Christus Israël bekeert en *de volken* door Israël tot Christus gebracht worden.

Praktisch volgt hieruit, zegt Schwartz, dat iedere vriend van Israël bidden en meewerken moet, dat de volheid van de heidenen binnengaat, en dat iedere vriend van de heidenen bidden en eraan meewerken moet dat geheel Israël zalig wordt.

Tot gebed voor Israël roept Schwartz de christenen meer dan eens op. In een bespreking van Jesaja 63:7 tot Jesaja 64 zegt hij dat de christenen, die ingeënt zijn op de olijfboom, in Jesaja 63 zien hoe zij voor Israël moeten bidden, zolang er nog geen sprake is van een geestelijke wedergeboorte van het hele volk. Jesaja 63, zegt Schwartz, is het voorbeeld voor alle bid-uren voor het oude volk van God. *'Twijfelt*

niet, maar bidt om Israëls herstel, en verbeidt Israëls Hersteller'.

Ten slotte nog iets over de positie van Israël. Wie Israël, zegt Schwartz," raad geven wil en echt helpen wil, moet erkennen dat dit volk niet alleen een glansrijk verleden gehad heeft, maar dat het ook een glansrijke toekomst te verwachten heeft. De heerlijkheid van die toekomst mag men niet daarin zoeken dat Israël zich vermengt met de volken maar dat het als een zelfstandig volk al zijn kracht en sieraad van Hem ontvangt die het licht der heidenen en de roem van zijn volk Israël is.

En omdat Schwartz er altijd naar gestreefd heeft Joden en christenen bijeen te brengen in een gemeenschappelijk geloof, eindig ik met een opmerking van Schwartz aan hun adres: Het is nuttig de aandacht vaak te richten op wat we gemeenschappelijk hebben, opdat men elkaar niet onverschillig bejegt, maar elkaar wederkerig beter leert verstaan en waarderen. De kloof die christenen en Israëlieten scheidt, is zeer groot. En toch zullen gelovige christenen graag en ootmoedig erkennen dat de zaligheid uit de Joden is, terwijl het de Israëlieten past na te gaan of niet Hij, die thans zonder twijfel het licht der heidenen is, ook is de heerlijkheid van Israël'

Deels genomen uit: *Schriftbeschouwingen voor Israëlieten en Christenen*, Amsterdam 1857.

Zie ook het voorwoord dat Schwartz geschreven heeft in E. Guers, *Israëls toekomst en herstel, benevens een schets van het duizendjarig rijk* (uit het Frans vertaald door J.B. Puttelaar), Amsterdam 1875, II.

Overgenomen uit: **MESSIASBELIJDENDE JODEN: Carl A.F. SCHWARTZ.**
Door Dr. W. de Greef. Uitgeverij J.J. Groen en Zoon Leiden 1990.

David Kalmijn, Abraham Capadose; proefschrift 1955, Rijksuniversiteit Utrecht

W. van der Zwaag, 'Abraham Capadose, de medicus van het Réveil', in: *Twaalf Réveilgetuigen. Willem Bilderdijk en zijn geestverwanten*, Barneveld 2003

Dagboekje van Hanna da Costa Belmonte; Bewerkt en toegelicht door dr. O.W. Dubois; Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2000.

7. Sara Meijerse te Maassluis

Bij Romijn Van der Hoff te Gorinchem verscheen een brochure met de titel *Gods genade in Christus verheerlijkt in de bekeering van een Joodsch Meisje* door haar zelf verhaald. Dit meisje is Sara Meijerse uit Maassluis.

De brochure bevat een kort verslag van haar bekering, maar mist een uiteenzetting van familieomstandigheden. Daarom laten we hier een gedeelte volgen uit het boek van B. Hooghwerff, *Het volk uit Abraham gesproten*.

Sara werd op 31 mei 1830 geboren te Maassluis uit Joodse ouders, Marcus Meijerse en Debora Gazan. Marcus Meijerse werd geboren in 1793 en gedoopt in Rotterdam op 1 oktober 1793.

Hij was de zoon van Samuel Meijerse, geboren ca 1751 te Amsterdam; werd koopman te Maassluis; overleed 15 december 1815; was getrouwd met Sara Markus, geboren ca 1750 te Enkhuizen; overleden 22 juli 1826 te Maassluis.

Marcus Meijerse trouwde op 29 april 1829 te Maassluis met Debora Gazan, geboren 24 mei 1811 te Maassluis en overleden 16 oktober 1836 aldaar; dochter van Izaak Marcus Gazan, geboren ca. 1751 te Rotterdam en overleden 31 december 1832 te Maassluis; was getrouwd met Betje Simons.

Toen Sara zes jaar was, stierf haar moeder Deborah Gazan op 25-jarige leeftijd. Haar vader bleef met drie kinderen achter. Sara was het oudste kind, daarna volgde haar zusje Betje, geboren 28 oktober 1831; en ten slotte haar broertje Izak, die 27 augustus 1833 geboren was.

In Maassluis woonden in die tijd ongeveer dertig Joodse gezinnen. Er was een zogenaamde ringsynagoge, die onder het ressort 's-Gravenhage viel. Sara's opa, Izaäk Marcus Gazan, was jarenlang onderwijzer, voorlezer, voorzanger, koster, ritueel slachter en kassier van de gemeente. In 1826 schreef het bestuur dat de in 1755 in Leiden geboren Gazan al 'vijftig jaar meester of prediker was'. In 1822 had hij vanwege zijn leeftijd een aantal functies neergelegd, hij bleef vanaf dat jaar tot 1832 nog aan als onderwijzer en overleed in 1833.

Sara schreef over haar bekering de wens, 'dat het mocht zijn tot verheerlijking van Zijnen nooit genoeg volprezen Naam, en als een gering middel tot zelfonderzoek voor velen, vooral mijner arme broeders en zusters naar 't vlees, opdat zij Hem mochten leren kennen, Dien zij doorstoken hebben. Dat zij allen mochten komen tot die Fontein, Die geopend is voor het huis van David en voor de inwoners van Jeruzalem.'

Sara had van jongsaf een bijzondere eerbied voor de Joodse godsdienst. Haar vader was een Christen, want hij werd gedoopt in Rotterdam op 1 oktober 1793. Dus moet haar grootvader Samuël - een koopman - ook Christen geweest zijn. Merkwaardig is, dat zijn kinderen niet gedoopt werden. Het schijnt dat hij ook de Sabbath onderhield en niet de zondag. Wellicht is haar moeder een orthodoxe Jodin geweest.

Haar vader was koopman in boeken en had onder die boeken ook het Nieuwe Testament en 'veelal ook Godvruchtige schrijvers'. Ze hield bijzonder veel van lezen en had, toen ze nog geen tien jaar oud was, het hele Nieuwe Testament al doorgelezen. Het was echter enkel uit nieuwsgierigheid. 'Ik was weleer een vijandin van het Christendom en een godvrezend Christen kon ik niet dulden. In mijn oog was ik een vrome Jodin, sloeg geen vastendag over en ging getrouw mede ter Synagoge.'

In Gods voorzienig bestel kreeg het gezin Meijerse christenen als burens. Waarschijnlijk worden met deze burens bedoeld: Jan van der Waal, zeeman van beroep, en Jannetje Parre. Beiden waren geboren in Maassluis, respectievelijk in 1818 en in 1823. Het gezin Meijerse woonde op de Noordvliet, vanaf mei 1846 op nummer 43a. De familie Van der Waal woonden vanaf november 1846 tot april 1847 op nummer 43b. Ze hadden toen twee kinderen, Margaretha (geboren in 1842) en Cornelia (geboren in 1845). Aanvankelijk was er vrijwel geen contact, maar dat veranderde door het kleine kind van de christelijke burens, een meisje van vier jaar. Sara hield veel van kinderen en kwam door het buurmeisje wel eens bij hen in huis. Op een zondag nodigde de buurvrouw haar uit om thee te komen drinken. Daaraan gaf ze gehoor en de buurvrouw vroeg haar of ze een door haar ontvangen brief wilde voorlezen. Sara las deze brief, waarin geschreven werd over een sterfgeval. 'En er kwam in voor, wat het wel te zeggen zou zijn voor eeuwig verloren te moeten gaan, maar hoe wij nog behouden konden worden door het bloed van Christus. Deze woorden ontroerden mij, ofschoon ik er niets van liet blijken.'

De buurman, die thuiskwam en hoorde dat ze die brief gelezen had, sprak haar ernstig aan over de toestand van haar ziel. Daarop verliet Sara echter boos het huis en nam zich voor er nooit meer te komen.

Enkele dagen daarna droomde ze over de wederkomst van de Heere Jezus. 'Ik zag een zwaar onweder opkomen, waardoor ik verschrikte. Nadat het onweder geweken was, werd de lucht weer helder. Doch toen zag ik den Heere Jezus komende op de wolken, omhangen niet een wit kleed. Velen naderden tot Hem en ook ik wilde tot Hem gaan, maar werd terug gestoten.'

In haar ontsteltenis ging ze 's morgens vroeg naar de burens, waar ze vertelde wat er gebeurd was. Daar was een vriend van hen aanwezig, die haar vermaande aan zo'n roepstem gehoor te geven. 'Die mantel, die gij gezien hebt in de droom, is de mantel der gerechtigheid van den Heere Jezus Christus. En elk mens moet, zal hij zalig kunnen worden, met die Mantel bekleed worden. O, mocht gij toch bidden om de klederen des heils, opdat gij niet naakt bevonden zult worden.'

Aan de buurvrouw vroeg Sara of zij haar bidden wilde leren. De buurvrouw raadde haar aan in het verborgen haar knieën te buigen en te vragen: *'Heere, leer mij bidden.'* Aanvankelijk kon ze echter nog niet komen tot het buigen van haar knieën. Wel ging ze steeds meer in stilte Gods Woord onderzoeken. Door het lezen van Johannes 10 werd Sara zo getroffen, dat ze daarna voor het eerst haaf knieën boog. 'O, wat er toen in mijn hart omging, kan ik met geen pen beschrijven. Ik mocht geloven dat Jezus van Nazareth, door mijn volk verworpen en gehaat, de ware Messias was en in de wereld gekomen was om zondaren zalig te maken.' Ze gevoelde hoe haar 'ingeborene haat en vijandschap tegen Hem verbroken werd en in genegenheid tot Hem veranderd werd.' Er ontstond een grote begeerte in haar hart om eens een predikant te horen, hoewel ze niet wist 'wat prediken was'.

In haar woonplaats durfde ze echter uit vrees voor haar vader niet naar de kerk te gaan. Ze nam zich in stilte voor eens naar Rotterdam te gaan. De Heere bestuurdde het zo, dat haar vader met haar broer en zus op een zomerse zondag vroeg van huis gingen en niet voor 's avonds laat terug zouden keren. Die zondag ging Sara op pad naar Rotterdam, waar ze al vroeg aankwam. De vraag was echter naar welke kerk ze moest gaan. Ze had wel eens horen spreken van ds. C. van den Oever - die heel regelmatig in Maassluis preekte - en na veel vragen bezocht ze een dienst van hem aan de Raampoortlaan. Hij sprak over Zacharia 4 vers 7: *'Wie zijt gij, o grote berg? Voor het*

aangezicht van Zerubbábel zult gij worden tot een vlak veld; want hij zal den hoofdsteen voortbrengen met toeroepingen: Genade, genade zij denzelven.'

'Met verwondering hoorde ik hem die plaats behandelen, want het was alsof hij geheel voor mij sprak en er kennis van had, dat ik in de kerk was.'

Na de dienst ging ze naar het huis van ds. Van den Oever met de vraag of hij haar kende en hoe het kwam dat hij alles van haar wist. 'Maar hij gaf mij aanstonds een antwoord, dat hij mij in het geheel niet kende. Dat hij tot de gehele gemeente gesproken had en menig zondaar zijn naam had horen noemen.'

Daarop vertelde Sara hoe ongelukkig ze zich voelde, dat ze Jodin was, maar een grote begeerte had om Christen te worden.

Toen de predikant hoorde, dat ze Jodin en nog maar dertien jaar oud was, was hij een en al verbazing en zei: 'Kind! Eer men een huis bouwt, moet men de kosten berekenen, want Christen te worden is een gewichtige stap.' Hij vertelde haar daarop een geschiedenis van een Jood, die zich had laten dopen. Maar toen hij ziek werd, vroeg hij zijn vrouw een keisteen boven het vuur te hangen. De vrouw voldeed aan zijn verzoek en daarop zei haar man: 'Evenmin als deze steen gaar kan worden, even onmogelijk is het dat een Jood een Christen kan worden.' Daarop verzocht hij enige Joden bij hem te roepen, met de betuiging dat hij als Jood wilde sterven.

'Dit verhaal gaf mij een geweldige schok. Ongetroost verliet ik de woning van de predikant en begaf mij op weg naar huis, bitter bedroefd zijnde, dat het voor ons, Joden, zo onmogelijk was om Christen te warden. Onderweg liet dit mij evenwel niet ledig. Ik bad tot den Heere, dat het Hem behagen mocht, mij die weg aan te wijzen, die ik had in te slaan. Toen kwam mij die plaats met kracht voor van Johannes 3 vers 36: "Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem."

"Och Heere", zo zuchtte ik, "leer mij geloven in Hem, indien Hij het leven is." En het was alsof een stem daarop tot mij kwam: "Ik leef, en gij zult leven."

Sara ging dikwijls naar de burens om met hen over de weg der zaligheid te spreken. Haar vader kon dat echter 'niet gedogen en maakte daarover telkens onaangenaamheden, totdat zij, het eindelijk moede, van ons vertrokken en enige straten verder gingen wonen.'

Rond die tijd werd ze aangesproken door een neef die haar vertelde dat hij van plan was om naar Amsterdam te gaan en haar vroeg met hem mee te gaan. Haar neef was Meijer Samuël Meijerse, geboren te Maassluis op 27 maart 1822. Zijn vader, Samuel Meijerse, was een broer van Sara's vader. Meijer Samuël was in juni 1846 naar Amsterdam vertrokken. In het bevolkingsregister van Amsterdam komt hij voor als 'tractaatrondbrenger'. In 1854 werd hij ingeschreven als Nederlands Hervormd. Hij overleed in 1896.

Sara geraakte daardoor in grote strijd. 'Jodin in mijn ouderlijk huis te zijn en daarbuiten Christen kon niet langer. En mijzelf openbaren aan mijn ouders durfde ik evenmin.'

Ten einde raad ging ze mee en ontvluchtte het ouderlijk huis. Op 3 december 1847 gingen ze lopend naar Den Haag, omdat ze bang waren in een rijtuig of schuit gezien en herkend te worden. Vanuit Den Haag vertrokken ze de dag daarop naar Amsterdam, 'waar ik een liefelijke ontvangst vond bij ds. P.'

Met 'ds. P.' zal zeer waarschijnlijk ds. C. W. H. Pauli bedoeld worden een Godvrezend Joods Evangelist te Amsterdam, die met zegen te Amsterdam en in Engeland gewerkt heeft. (Zie zijn levensschets en preek over Jesaja 6 op theologienet.nl)

Vanuit de woning van ds. Pauli schreef Sara een brief aan haar vader, waarin ze alles

meedeelde wat in haar hart was en 'hoe de Heere Jezus, de ware Messias, de enige grond van mijn zaligheid was.' Tevens spoorde ze in deze brief haar huisgenoten aan ook in Hem te geloven.

Een paar weken later ontving ze een boodschap om voor de commissaris van de politie te verschijnen. Daar ontmoette ze haar vader. Al spoedig was haar lot beslist. Sara was minderjarig en moest met haar vader mee. Met een politieagent aan de ene kant en haar vader aan de andere kant werd ze naar de Jodenwijk gebracht, waarna de politieagent weer vertrok.

Wat ze daarna meemaakte, was vreselijk. Haar tante, Grietje Gazan, dochter van Isaac Markus Gazan, lasterde op een verschrikkelijke wijze de Heere Jezus en eiste van haar dat ook te doen. Ze riep echter uit: 'O, houd op, tante, want Dien jij vervloekt, is mijn Verlosser en Zaligmaker.' Daarop werden de omstanders woedend en sloegen haar zo hard op haar rug, dat het bloed uit haar keel kwam. Alles wat voor het grijpen lag, gooiden ze op haar, terwijl steeds geroepen werd: 'Zijn Naam worde verdelgd van de aardbodem.' 'Op een vreselijke wijze werd ik gemarteld, op de grond geworpen, de voet op mijn keel gezet; niet anders dacht ik dan te zullen sterven.' Op dat moment kreeg haar vader medelijden en trok haar weg. Ondertussen was haar Bijbeltje op de grond gevallen, wat tot nieuwe woede-uitbarstingen leidde. Ze hielden haar hoofd voor het vuur, opdat ze zou zien dat haar Bijbeltje verbrand werd. 'Ik zei hun dat zij zeer dom deden, want dat zij dat Boekje wel, maar niet den Heere Jezus uit mijn hart branden konden.'

Op dat moment kwam er een bakkersknecht bij, die informeerde wat er aan de hand was. Sara hield hem voor een Christen en vertelde dat deze mensen haar wilden dwingen de Heere Jezus te verloochenen. In plaats van hulp te bieden, werden door toedoen van deze bakkersknecht haar martelingen nog erger. 'Maar onder al die mishandelingen gaf de Heere mij kracht. Hoewel mijn mond aan stukken gereten was, en het bloed er uit liep, sprak ik nochtans tot hem: "Hoe, zijt gij een Christen? In den naam van den Heere Jezus gedoopt? In den dag der dagen zal dit tegen u getuigen, wat ge nu aan mij doet." De bakkersknecht ging daarop beschaamd weg.'

Daarna kwamen er vijf rabbijnen, die de Joden bestraffen vanwege de mishandelingen. Eén van hen vroeg haar of ze soms om geld tot deze stap gekomen was, waarbij hij haar een hand vol goud voorhield. 'Uw geld zij met u ten verderve', antwoordde Sara.

Alle bijbelteksten die ze hem voorhield, wist de rabbijn te verdraaien, maar tegen de bewijzen uit Jesaja 53 was hij niet opgewassen. Daarop zei hij: Het past een vrouw niet om de wet te leren.' 'Toen ik hem vroeg, of een vrouw dan ook geen onsterfelijke ziel had, gaf hij slechts ten antwoord: 'Och, wat ziel!' En toen - o vreselijk ogenblik - toen haalde hij een groot mes, waarmee de Joden de koeien slachten, te voorschijn, hield mij dat voor en riep: 'Gij hebt te kiezen tussen dood of leven.' Met grote vervaarnis riep ik uit: leven, doch viel hetzelfde ogenblik bewusteloos neder.'

Toen Sara bijkwam, was ze in een andere kamer. Wat er verder met haar gebeurd was, wist ze niet. Een maand lang bleef ze opgesloten. Ten slotte werd ze bij enkele orthodoxe Joden gebracht om op een klein kind te passen. Twee dagen per week moest ze verplicht vasten en ze mocht niet alleen op straat komen. Ze stond onder streng toezicht en werd geen ogenblik alleen gelaten. 'Stipt moest ik nakomen, alles wat het Jodendom aangaat.'

Ze had het daar heel benauwd. 's Nachts mocht ze haar hart voor de Heere uitstorten, maar ze durfde niet weg te lopen, omdat ze niet Wist of dat de weg des Heeren wel

zou zijn. Na ruim drie maanden opende de Heere Zelf de weg. Op een zondag werd het haar opgedragen de kelder van het huis schoon te maken. Dat weigerde Sara echter, waarbij ze wel beloofde het op elke andere dag graag te willen doen. De mensen werden echter woedend en bevalen haar ogenblikkelijk het huis te verlaten. Ze ging daarna onmiddellijk naar enkele vrienden, die haar met blijdschap ontvingen. Kort daarna werd ze gedoopt. 'Sindsdien heeft niemand der Joden, ook niet mijn vader of enig familielid, ooit meer naar mij omgezien!

Haar vader verhuisde met Betje en Izaäk op 3 mei 1848 van G43a naar G43b. De inschrijving op het nieuwe adres vond plaats op 19 mei 1848. Tegelijkertijd werd officieel melding ge, maakt van Sara's vertrek naar Amsterdam, zodat in het bevolkingsregister achter Sara's naam staat vermeld: 'naar Amsterdam 19 mei 1848'. In 1852 verhuisde het gezin weer naar een ander adres, waarbij ook oom Samuel kwam inwonen. Betje vertrok in 1853 naar Hellevoetsluis, Izaak in hetzelfde jaar naar Ouderkerk. Izaäk woonde later in Amsterdam, in ieder geval van 1854-1859. Oom Samuël overleed te Maassluis in 1862, Sara's vader vertrok in 1866 naar Den Haag.

Sara vertelt verder, dat ze nu meende dat de doop op zichzelf genoeg was. Ze ging trouw naar de kerk, nam deel aan het Heilig Avondmaal en leefde onberispelijk. Als ze Gods kinderen over eigen zonde en gebrek hoorde spreken, was het alsof het haar niet aanging. Ze was rijk en verrijkt. 'Had de Heere Zich over mij niet ontfermd, ik ware nog omgekomen. Maar het behaagde den Heere mijne ogen te openen en mij bekend te maken, hoe ellendig, arm, blind en naakt ik was. Het behaagde den Heere mij de woorden van Johannes de Doper op de ziel te binden: "Gij addereengebroudsels, wie heeft u aangewezen te vlieden van den toekomenden toom? Brengt dan vruchten voort der bekering waardig."

Die woorden ontroerden mij. In de kerk gekomen, handelde de prediker over dezelfde woorden. Die preek was op mij gericht. Ik was dat addereengebroudsel. Nu kwam ik er achter, dat de Jood in mij nog de boventoon had. Dat God het hart aanziet. Welk een benauwdheid wedervaarde mij. Wat was ik ongelukkig. Veel was er met mij voorgevallen, maar ach, er was in mij geen vrucht. Ik moest God billijken en uitroepen: *Rechtvaardig zijt Gij, Heere, in al Uw doen. Uit mij in eeuwigheid geen vrucht.* Angsten en benauwdheden troffen mij. Veroordeling en bestrijding grepen mij aan. Drie jaren had ik geleefd, sinds de ure dat ik gedoopt was, als een eigengerechtig schepsel. Ik had al die tijd mij zelf willen behouden. O, hoe had ik den Heere gesmaad en verloochend! De gedachte greep mij aan, dat er nu voor mij geen genade meer was, maar eeuwige, rechtvaardige straf. Ik leerde mij kennen als een monster van zonden en daar had ik al die tijd gerust mede heen geleefd. Met al dat eigen werk had ik den Heere veracht en alle vrijmoedigheid om tot Hem te naderen werd mij hierdoor ontnomen.

O, gij die dit leest, handel toch niet lichtvaardig! Het geloof aan Christus behoudt niet, maakt ons niet tot een waar Christen. Anderhalf jaar heb ik in die droeve toestand doorgebracht. Schepte ik soms eens een weinig hoop, dat werd weer afgesneden, waar het steeds bij vernieuwing in mijn hart klonk: "Uit u geen vrucht in der eeuwigheid." Maar toen behaagde het den Heere Zich over mij te ontfermen. Hoe krachtig werd het in mijne ziel verklaard, niet alleen hoe de Heere Jezus is de enige en algenoegzame Zaligmaker van zondaren, maar ook, dat Hij, zou ik behouden kunnen worden, de mijne moest zijn. Die ontdekking gaf mij verademing en trok mij op uit mijne ellende, dat ik als een arme bidder leerde pleiten aan de troon der genade om genade en geen recht.

Vele benauwdheden heb ik nog doorstaan. Vele bestrijdingen hebben mij vervaard. Maar toch behaagde het den Heere Zich mijner te ontfermen en mij langs afsnijdende wegen in te zetten in Hem, Die ook mijne ziel liefheeft.'

Sara beëindigt haar geschriftje: O, gij die dit leest, merkt het toch op. Ik had nooit uit mezelf naar Hem gevraagd. Hij heeft naar Mij gevraagd en Zelf mij opgezocht in Zijn liefde en gena. Hij heeft Zich over mij nietige aardworm ontfermd en nu mag ik met het ware volk Israëls wel eens zingen:

*De Heer is mij tot Hulp en Sterkte;
Hij is mijn lied, mijn psalmgezag'
Hij was het die mijn heil bewerkte,
Die loof ik Hem, mijn leven lang.*

Op 1 december 1877 overleed Sara op de leeftijd van 47 jaar

Toelichting

Sara Meijerse is in Amsterdam bij diverse mensen werkzaam geweest als dienstbode, in ieder geval tot 1855. Ze is echter niet in Amsterdam gebleven. Op latere leeftijd is Sara nog getrouwd. Ze was 43 jaar toen ze op 8 november 1873 te Baarn in het huwelijk trad met de 51-jarige metselaar Jacob de Ruig uit Soest.

Jacob de Ruig was sinds 1865 weduwnaar van Jacoba Christina Koffrie. Uit zijn eerste huwelijk waren elf kinderen geboren, waarvan er bij zijn huwelijk met Sara nog vijf in leven waren.

In Soest woonde een Oefenaar met dezelfde naam: Jacob de Ruig, een schoenmaker, uit dezelfde stamboom afkomstig. Oefenaar Jacob de Ruig, hield oefeningen in Soest en werd een zielenvriend van Jacob de Ruig, de man van Sara Meijerse. Theodorus, zoon van Hessel de Ruig schreef daar later over: 'En dan vergezelde hem altijd een andere Jacob de Ruig uit Soest, die, ter onderscheiding, altijd Jaap de Ruig werd genoemd. Of deze Jaap nog familie van mijn oom Jacob de Ruig was, is me tot nu toe niet bekend. Wel weet ik, dat hij en oom Jacob zeer intieme geloofsvrienden waren. Met groot genot ging hij om de vier weken 's zondagsavonds mee naar Eemnes. Dan kwam hij 's middags eerst naar ons huis in de Turfstraat, daarna om half vijf samen lopen naar Eemnes-Buiten en 's avonds om negen uur gingen ze samen terug van Eemnes-Buiten naar Soest, ook weer anderhalf à twee uur lopen. Een keer ben ik als jongen eens mee geweest van Baarn naar Eemnes, daarna 's avonds van Eemnes naar Soest, waar ik dan bleef logeren. Ik weet nog dat het toen ontzettend donker was en ik maar liefst tussen Jaap en Jacob liep.'

Later, in een herdenkingspreek ter gelegenheid van het feit dat hij veertig jaar oefenaar was, sprak De Ruig over zijn overleden vriend: 'Een vriend, van wiens oprechtheid en trouw ik zoveel bewijzen had, dat zijn wederga zelden gevonden wordt.'

In Baarn werden diensten belegd door de Vrienden der Waarheid in een lokaal dat daarvoor gebouwd was door Jacobs neef, Hessel de Ruig, achter diens huis in de Turfstraat.

Verkort overzicht van de afkomst en kinderen van Jacob de RUIG

Elis de RUIG gehuwd met Henrietta LUBREE.

Kinderen, oa.:

Theunis de RUIG, geboren ca 1795 te Soest, Gehuwd op 15-01-1818 te Soest met Wilhelmina (Willemijntje) SUIJK, geboren ca 1794, gedoopt te Baarn, dochter van Jacob SUIJK en Carolina BOSHUIZEN.

Uit dit huwelijk:

Jacob de RUIG, geboren ca. 1822 te Soest,

Gehuwd (1) op 24-08-1849 te Baarn met Jacoba Christina KOFFRIE, geboren ca 1829 te Baarn, dochter van Jacobus KOFFRIE en Maria Johanna SNAAR.

Gehuwd (2) op 08-11-1873 te Baarn, toegangnr 481; inventarisnr 809 met Sara MEIJERSE, geboren ca 1830 te Maassluis, dochter van Marcus MEIJERSE en Debora Isaac GAZAN.

Gehuwd (3) op 18-05-1878 te Soest met Evertje SYBERDEN, geboren ca. 1820 te Baarn, dochter van Kornelis SYBERDEN en Margaretha HANNEMA. Er zijn alleen kinderen uit het eerste huwelijk bekend. Deze wonen thans verspreid in Nederland.

8. Rebecca, Lea en Belia Harst

Afkomst en gezin

JOODSE BEWONERS IN DE DRECHTSTREEK 1740 -1940, samengesteld door H.W.G. Van Blokland-Visser.

Na mijn publicatie over de Joodse bewoners in de West Alblasserwaard in de „Misjpoge”, het verenigingsblad van Ned. Kring van Joodse Genealogie kwamen er verschillende reacties.

De familie DEN HARTOG begint in Giessendam rond 1765. Dan vestigen zich een BENJAMIN GOMPUS en ANNA ELIAS met hun gezin uit Duitsland in Giessendam. Je vraagt je af hoe zij hier verzeild zijn geraakt in een plaats als Giessendam, in een sterk calvinistische en gesloten streek.

In Giessendam woonden toen al enkele Joodse families. Eene Salomon Tobias (Harst) Emanuel (Voorduin) en Philip Elias (de Vries) uit Meurs/Dtsl.

Waarschijnlijk woonden er al familie in deze regio, (Gorinchem en Werkendam hadden al een Joodse gemeenschap) die de streek kenden als zij als marskramer/koopman door de dorpen trokken. Zo raakten zij thuis in deze plaatsen en hier hun licht opstaken of er mogelijkheden bestonden om te werken en wonen. Ook voor hun familie die vaak in arme omstandigheden onderdrukt en in getto's woonden in Duitsland. Om dan bepaakt en gezakt met je gezin hierheen te komen zonder de taal te spreken en zomaar ergens te gaan wonen ging ook niet. Daar was toestemming voor nodig van de Schout en Schepenen van Giessendam. Er zal wel familie of een bekenden mee geweest zijn naar de Schout die Nederlands spraken en konden lezen.

Velen kozen voor het beroep van slager of veehandelaar om dat in deze streek veel boeren woonden. Om deze beroepen uit te oefenen was tevens toestemming nodig van de plaatselijke bestuurders.

HARTOG ABRAHAM VAN DER GRAAF

(koopman te Bleskengraaf) geb: 1751 te Oestrich/Pruisen /overl. 1-4-1823 te Bleskensgraaf.

Hij trouwt in ca 1778 met **Sara Levie** overl: 30-12-1809 te Papendrecht.

Kinderen geboren te Bleskensgraaf:

1777 ABRAHAM (besneden 2-7-1777) tr 1806 te Hardinxveld met **Sara Harst** geb: 1780 te Giessendam d.v. **Salomon Tobias Harst en Rebekka**.

1779 RACHEL tr 1807 te Hardinxveld met Gompert Benjamin den Hartog (slager te Hardinxveld) geb: 1768 te Giessendam z.v. Benjamin Gompes den Hartog en Anna Elias.

1787 ANNA tr 1806 te Hardinxveld met **Tobias Samuel Harst** (slager te Hardinxveld) geb: 1781 te Giessendam z.v. **Salomon Tobias Harst en Rebekka**.

1791 JACOB tr 1^e 1826 met Saartje Cohen / tr 2^e 1840 te Alblasserdam met Sara de Gelder.

1795 ISAK tr 1826 te Dordrecht met Johanna Witstein.

1800 HENDERIJNTJE tr op 23-5-1829 te Alblasserdam met Jacob Benjamin v Straaten (slager te Alblasserdam) geb: 1804 te Alblasserdam z.v. Benjamin Alexander v Straaten en Judith Cohen.

SALOMON SIMON DEN HARTOG

(Slager te Zwijndrecht) Geb: 22-1-1812 te Heerjansdam z.v. Simon Benjamin den Hartog en Elizabeth van Zon / hij trouwt op 7-9-1845 te Hardinxveld met **Sara Harst** (wed van David van Hegten Sldr)geb: 10-6-1811 te Hardinxveld d.v. **Tobias Salomons Harst** (slager te Hardinxveld) en **Anna Hartog v/d Graaf**.

Kinderen geboren te Zwijndrecht:

1848 ELIZABETH tr. achterneef Elias Jacob den Hartog geb: 24-8-1844 te Oostendam z.v. Jacob Elias den Hartog en Lena v Amerongen.

1849 TOBIAS tr. 1876 met nicht Jetje Abraham den Hartog te Barendrecht.

ELIAS JACOB DEN HARTOG

(Slager te H. I. Ambacht) geb: 24-8-1844 te H.I.Ambacht z.v. Jacob Elias de Hartog en Lena Mozes v Amerongen. Hij trouwt 1e ca 1869 met zijn nicht Elisabeth Salomon den Hartog geb. 29-8-1847 te Zwijndrecht /hij trouwt 2e in ca 1881 met zijn nicht Anna Salomon den Hartog geb: 2-11-1854 te Zwijndrecht beide dochters van Salomon Simon den Hartog en **Sara Harst**.

Kinderen geboren te H.I. Ambacht:

1870 LEENTJE

1877 ELISABETH

Uit het 2e huwelijk

1882 JACOB

TOBIAS SALOMON DEN HARTOG

(Slager te Zwijndrecht) Geb: 28-12-1849 te Zwijndrecht z.v. Salomon Simon den Hartog en **Sara Tobias Harst** / hij trouwt op 14-6-1876 te Barendrecht met nicht Jetje Abraham den Hartog geb: 22-8-1852 te Barendrecht d.v. Abraham Simon den Hartog en Elizabeth den Hartog.

In 1877 woonden zij aan de Ringdijk 360 te Zwijndrecht.

Kinderen geboren te Zwijndrecht:

1877 SALOMON

1879 ABRAHAM

1883 ELIAS

De gezusters Harst waren afkomstig van Hardinxveld. Volgens de bovenstaande genealogische gegevens waren hun ouders: **Tobias Samuel Harst** (slager te Hardinxveld) geb: 1781 te Giessendam z.v. **Salomon Tobias Harst en Rebekka** trouwde met **ANNA HARTOG VAN DER GRAAF** geboren 1787 te Hardinxveld.

Het gezin telde acht kinderen: Rachel (1810), Sara (ca. 1811, Judik (1813), Rebecca (1810, Samuel (1818-1845), Lea (1820), Belia (1824) en tweelingzus Anna, die vijf dagen later is overleden.

Als godsdienst wordt in het bevolkingsregister van Hardinxveld vermeld: *Nederduits Israëliet*. De drie oudste dochters (Rachel, Sara en Judik) kwamen tot een huwelijk, de andere kinderen bleven ongehuwd.

De familie Harst raakte verwant aan de familie Meiboorn te Numansdorp door het huwelijk van Judik met David Meiboom, in 1847. David was een zoon van Barend Noach Meiboom en Roosje Philip Levi. De moeder van David was een aangetrouwde tante van Abraham Hijmans vanwege haar eerste huwelijk met Jacob Hijman Levi. De families Meiboom uit Numansdorp en Hijmans uit Klaaswaal stonden in nauw contact met elkaar. Het is dus heel waarschijnlijk dat Abraham Hijmans de familie Harst goed gekend heeft.

Tot 1853 woonden Rebecca, Lea en Belia nog samen met hun ouders in Hardinxveld.

Na hun vertrek uit het ouderlijk huis in 1853 hebben hun ouders nog enkele jaren geleefd. Anna Harst-van der Graaf overleed te Hardinxveld op 24 april 1858. Nog geen jaar later overleed haar man, Tobias Harst, te Hardinxveld op 18 april 1859.

Op 28 september 1853 zijn de gezusters Harst naar Oud-Alblas verhuisd. Aanvankelijk woonden zij op nummer 89, daarna op Zuidzijde 58 en het laatste adres was nummer 86. Het laatste adres, staat tot op heden nog bekend als De weverij', aan de Noordzijde 29. Mogelijk is de naam 'Weverij' terug te voeren tot het beroep van de gezusters Harst: naaister.

Bekering

De drie zusters zaten in de handel. Zij trokken daarvoor langs de riviertjes de Giessen en de Alblas. Zo kwamen ze in contact met Ida van Houweligen-Rombout een vrouw in Giessen-Nieuwkerk, in de Neerpolder. Ze was afkomstig uit Dussen. Door de kaashandel kwamen de zussen zeer regelmatig bij Ida in huis.

De Jodinnen kregen het Nieuwe Testament in handen, dat een grote invloed op hun leven kreeg. Na het sterfgeval van hun enige broer bleven ze nog met zeven zusters over. Na hun bekering wilden hun ouders ze niet langer dulden en ze verlieten het ouderlijk huis.

Een andere vrouw, waar ze mee in contact kwamen was Maria van Noordenne- de Rooy. Zij was de echtgenote van A. van Noordenne te Giessendam. Maria was geoefend in de kennis van Christus als de grote Gift van de Vader, haar Voorspraak in de hemel. Bovendien was ze ingeleid in de breuk van de Kerk des Heeren in ons land.

Toen ds. Knap te Oud-Alblas kwam, was het alreeds enige jaren geleden, dat de Joodse gezusters Harst, in een weg van ontdekking door Gods Geest hadden geleerd, dat Mozes hen niet kon behouden. Doch nu mocht ds. Knap hen nader onderwijzen in de Christelijke Waarheid en tot zijn blijdschap mocht hij omstreeks 1854 in een ontroerende, plechtige dienst het geloof van deze drie dochteren Abrahams sacramenteel verzegelen door de Heilige Doop. De overlevering verhaalt dat de belangstelling zo groot was, dat de mensen in de vensters van de kerk zaten.

De drie Jodinnen, zeer eenvoudig en bijna ongeletterd, waren "helder en vrijmoedig" in hun geloofsbelijdenis en in de gereformeerde leer.

Op 12 februari 1854 vond in de Nederlandse Hervormde Kerk te Oud-Alblas een indrukwekkende gebeurtenis plaats. Ds. J.J. Knap doopte op die dag drie Joodse zusters: Rebecca, Lea en Belia Harst. Volgens overlevering was de belangstelling zo groot, dat de mensen in de vensters van de kerk zaten.

Het is goed mogelijk dat Abraham Hijmans ook bij deze gelegenheid aanwezig is geweest. Aan het eind van de dienst richtte ds. Knap zich tot 'broeders in den Heere, Israëlieten doch nu tot Christus bekeerd en gedoopt in den Naam des Drie-enigen', die 'van verre en van nabij' naar Oud-Alblas gekomen waren om deze dienst mee te maken.

In het Doopboek van Oud-Alblas is de volgende vermelding opgenomen, gedateerd 12 maart 1854: '12 February is na afgelegde belijdenis des geloofs gedoopt; Rebekka oud 37 jaar, Lea oud 33 jaar, Belia oud 30 jaar. Dochters van Tobias Harst en moeder Anna van der Graaf, geboren te Hardinxveld.'

In het lidmatenboek van 1817 tot 1874 staat vermeld: 'Op den 3 February 1854 zijn in tegenwoordigheid van de Ouderlingen Jan Baan en Klaas Nugteren tot het lidmaatschap der Hervormde Kerk toegelaten de volgende personen. Israëllitinnen. Rebekka, Lea en Belia Harst.'

Ds. Knap preekte bij deze gelegenheid over Handelingen 10:47a: *Kan ook iemand het*

water weren, dat dezen niet gedoopt zouden worden? Tijdens deze dienst, die ook bijgewoond werd door dr. A. Capadose, vertelde ds. Knap het een en ander over het leven van deze Jodinnen.

De preek werd in 1854 bij C. de Wolff Dz. te Gorinchem uitgegeven onder de titel *“De Heilige Waterdoop, leerrede over Handel. 10:47a, uitgesproken den 12 februarij 1854. Bij gelegenheid van den doop van drie Israëlitische jonge dochters.”*

De Joodse gezusters kwamen, mede door hun handel, meer in contact met geoefende vromen in de Alblasserwaard. Door de nadere onderwijzingen van Gods Geest kregen zij aldus ook een onderscheidende kennis der waarheid. Weldra onderscheidden zij dieper de schijn van het wezen, dan dat hun waardige leermeester ds. Knap pleegde te doen. Zij hadden contact en kregen ook goed gegrond onderwijs van Dirk Verheij te Giessendam. Helaas groeide er hierdoor verwijdering tussen hen en ds. Knap. Zij bleven hem waarderen en achten, vanwege het goede onderwijs, dat hij hen in de aanvang gegeven had, maar zijn prediking voldeed hen naderhand niet meer. Zij hebben na hun Doop niet lang bij hem gekerkt, slechts een jaar. Daarna zijn ze onkerkelijk geworden. Bélia Harst schreef, dat hij ‘een oppervlakkige waarheid leerde’. Mogelijk heeft hieraan ook bijgedragen dat ds. Knap de toga ging dragen, wat in die dagen voor sommige kinderen des Heeren tot een aanstoot was. Waarschijnlijk heeft ook de omgang met geoefend volk van God, van wie ze nader onderwijs ontvingen, ertoe geleid dat ze in de prediking van ds. Knap wat misten.

Deze ds. J.J. Knap leefde van 1806-1865 en in het bekende gedicht: "De beloofde dominee" wordt hij genoemd:

"Een man, Godvruchtig bovenal.

Hij - 'k breng dit even in het midden -

Was schrijver van "Het eenzaam bidden." enz.

Ds. J.J. Knap stond in Oud-Alblas van 10 april 1853 tot 4 november 1855

De bekende kruisdominee, ds. Gispen, schrijft over zijn Giessendamse tijd, dat verscheidene Joden zijn kerkdiensten bezochten. Zij wilden wel de verklaring horen. Wanneer echter de toepassing begon, verlieten zij de kerk. Ds. Gispen koos bij voorkeur een tekst uit een boek in het Oude Testament, wanneer hij kon vermoeden, dat hij Joodse luisteraars zou krijgen.

De bekende boekverkoper Leen Capelle (1831-1905) schrijft in zijn levensbeschrijving dat hij 'gewoonlijk thuis was bij Joodsche meisjes', als hij met zijn boeken in de omgeving van Oud-Alblas was.

De gezusters Harst hebben tot hun overlijden in Oud-Alblas gewoond. Rebecca heeft dog drie jaar in Oud-Alblas mogen wonen, ze overleed op 7 juli 1856 op 40-jarige leeftijd.

Belia is op 13 november 1902 in de leeftijd van 77 jaar overleden. De middelste van de drie, Lea, overleed op 25 september 1904 op 84-jarige leeftijd.

Brief van Belia Harst

Van Belia, de jongste van de drie zusters, bleef een brief bewaard, door haar op / januari 1857 geschreven, aan Dirk Verheij (1788-1860) te Giessendam. Van 1835 tot 1860 was hij ouderling in de Christelijke Afgescheiden Gemeente te Giessendam-Neder-Hardinxveld.

Oud-Alblas, 2 januari 1857.

Geachte vriend,

Zo dikwijls ik een brief van u las of hoorde lezen, die gij aan uw zuster alhier schreef, gevoelde ik betrekking op u en kreeg weleens begeerte om u ook eens te schrijven. Doch dan zei een stem inwendig in mij: "Wat zult gij die man schrijven? Dan moet gij eerst weten, wie gij zijt en of uw werk wel waarheid is." En daar ik dit niet recht weet en mij licht ontbreekt om die stem te kennen, zo werd ik daardoor geheel uit het veld geslagen en luisterde ik teveel naar die stem om aan mijn begeerte dus geen gevolg te geven en u niet te schrijven.

In de laatste brief die gij geschreven hebt, maakte gij melding van drie Jodinnetjes, die door den Heere wonderlijk bekeerd waren. J.P. verstond eruit, dat gij mij en mijn twee zusters ermee bedoelde. Dit drong mij, hoewel met veel angst en beroering, u toch eens iets van mij te schrijven. Maar geliefde vriend, kon ik dat eens geloven wat gij van mij schreef! Dat weet ik, dat mijn ogen geopend zijn, maar wie die zaak gedaan heeft, is mij nog onbekend.

Het is nu, zo ik mij niet vergis, 15 jaar geleden en nog test ik als een blinde op de middag. Van de vroegste kindsheid af had ik indrukken van dood en eeuwigheid, zodat ik de zonde niet met vermaak kon doen. Toen ik 5 jaar oud was, stierf mijn grootmoeder van vaders zijde. Het staat mij nog zo levendig voor de geest dat ik toen al niet anders wachtte dan de dood én na de dood een eeuwige nacht. Dikwijls schreeuwde ik het in mijn kinderlijke eenvoudigheid uit. Mijn ouders verstonden er niets van en troostten mij in hun blindheid daarmee, dat zulke kleine kinderen niet kunnen sterven. Een half jaar later zag ik zo helder, dat de Heere naar recht het ganse aardrijk om mijn zonden kon verdelen. Daar liet ik iets van uit en dat is in mijn familie een spotwoord geweest.

Toen ik naar school ging dacht ik, dat geen der kinderen ongelukkiger was dan ik. Allen, dacht ik, hadden een vrije consciëntie, maar ik had een beschuldigend geweten. En zo leefde ik voort. Ik diende de wereld en de zonde met een geprangd gemoed. Ik geloofde dat niemand zoiets ondervond, daar ik er nooit over hoorde spreken. Ook had ik nooit gehoord, dat iemand bekeerd moest of kon worden. Als ik op school van Jezus hoorde, dan klopte mijn hart en ik durfde er niet naar te luisteren. Nu voel ik weleens (en ach mocht het mij tot smart zijn) een ingekankerde en ingewortelde vijandschap tegen den gekruiste Christus in mij doortintelen, zodat ik geen steen op mijn ouders behoef te werpen, als zij er mij een afkeer van inprenten.

Wat wordt het Woord bevestigd, *dat het Woord des Kruises de Jood een ergernis is*. Ik kon en durfde niets van dat alles te zeggen, het was mij dikwijls bang en ik wist zelf niet wat mij scheelde, zodat mij de nood weleens op de knieën deed uitroepen: "O God, wat scheelt er toch, het is mij zo bang!" Ach, was ik maar ver van hier. Bidden kan ik niet. De gebeden die mijn ouders mij leerden waren Hebreeuws.

Ik hoorde eens een christen-buurmeisje zeggen, toen zij naar bed ging: "Heere, in Uwe handen beveel ik mijn geest." Daar kreeg ik zin in, zodat ik, zo dikwijls als ik mijn gewoon onverstaanbaar gebed deed, ik dit erbij voegde: Gedurig ging ik in het Oude Testament na, hoe dikwijls de Heere aan het oude Israël verscheen en als ik daar was, dat de Heere met hen was des daags in een wolkkolom en des nachts in een vuurkolom, dan wenste ik weleens, dat ik in die tijd geleefd had.

Maar nu al zo vele eeuwen geen openbaring, dat bracht mij dan alweer in de war, dat ik weleens dacht: "Zou het wel waarheid zijn? Zou er wel een God zijn?" Doch mijn hart zei het mij wel anders.

Zo leefde ik voort tot, op 19 augustus 1845, toen ik mijn enige broeder in de ouderdom van 28 jaar verloor. (Wij waren met 7 zusters nog over.) Dat sterfgeval gaf

zulk een slag in onze familie, vooral voor ons, de drie jonge zusters, dat de wereld voor ons al haar glans en luister verloor. Hoe dikwijls mij de begeerlijkheden werden voorgesteld, zo hebben zij echter nooit haar vorige glans verkregen en nu kan ik er van zeggen, geliefde vriend, dat zij mij veeltijds een huilende woestijn zijn. Toen de dood ons huis was binnengetreten werd het mij al niet beter, zodat ik dikwijls moest zeggen: "Wat scheelt mij toch?"

Door onze uitwendige zaken kregen wij kennis aan een vrome vrouw waar wij dagelijks mee omgingen. Die vrouw sprak altijd over hetgeen zij ondervond. Eens, toen ik alleen met haar was, zei ze dat zij zo bedroefd was, want de Heere had Zijn aangezicht voor haar verborgen. Het was of ik die vrouw verstond. Ik stortte den ganse dag tranen. Nu was het raadsel mij opgelost; nu wist ik 'wat mij scheelde. Ik moest het aangezicht Gods kennen en dat kende ik niet. Ik sprak erover met mijn familie, doch die verstonden mij niet. Langs een wondere weg, te lang om mee te delen, kreeg ik Gods Woord in handen en werd gedrongen het te onderzoeken. Maar lieve vriend, hier schieten woorden te kort om u mee te delen wat ik toen, ondervond. Als mijn tegenwoordige toestand niet zo duister was, zou ik zeggen dat toen de zegels van het Woord genomen zijn.

Het eerste wat ik las was Jesaja 53. O, wat ontrolde voor mijn oog de ganse lijdensgeschiedenis. Daarna las ik in Deuteronomium die woorden: *"Zij hebben mij tot toom verwekt door goden die geen goden zijn. Nu zal Ik ze tot enen ijver verwekken, door een volk, dat geen volk is: door een dwaas en onwijs volk zal Ik ze tot jaloersheid verwekken."* Dat was voor mij de vervulling van het ganse Nieuwe Testament. Overal zag ik Jezus, waar ik het Woord opensloeg, van Genesis tot Maleachi. O, wat aangename dagen heb ik hierin doorgebracht. Wat zag ik door die Jezus een vrije toegang tot de Troon der genade. Er bleef echter, door alles heen, een onvoldaanheid in mijn gemoed en nu volgde een weg, waar een boekdeel mee gevuld kan worden. Van buiten strijd, van binnen vrees.

Onze ouders waren even oud: 73 jaar. Zij waren aan ons en wij aan hen met sterke liefdesbanden gebonden. Wij waren met ons drieën thuis, onze andere vier zuster waren gehuwd. Wij waren in de overtuiging, dat er maar één Naam onder de hemel is gegeven om zalig te worden: Jezus Christus en Dien gekruist. Nog anderhalf jaar zijn we in de ouderlijke woning gebleven. Wat strijd en lijden, maar ook: welke verkwikking er in die tijd werd ondervonden, is beter te bespreken dan te verstaan, zo iemand zulk een weg niet bij ervaring heeft. Gedurig dacht ik: "Was ik maar vrij, dan was ik alles te boven." Maar wat heb ik mij daarin vergist, want korte tijd daarna werden wij vrij. Onze ouders wilden ons bijzijn niet langer dulden en verkozen zelf, dat wij hen zouden verlaten. 't Was een moeilijke weg voor vlees en bloed. De dag van ons vertrek sloeg ik Gods Woord open en las: "Aanschouwt en ziet, gijlieden die over de weg gaat, is er een smart gelijk mijne smart." Ik behoefde niet verder te lezen. Wat was dat een wonder, dat mijn toestand zo in Gods Woord beschreven stond.

Toen wij enige dagen op onszelf waren, viel mij die waarheid in het hart: "Door verdrukking zult gij ingaan en door lijden geheiligd worden." O, nu dacht ik, kon ik dat gemakkelijk dragen. Wij waren nu uitwendig in vrijheid, nu kon ik alles dragen.

Maar o, wat heb ik mij hierin alweer bedrogen, want nu ondervind ik, dat ik niets kan dragen. Ik schrik voor het minste kruis.

Zo zijn wij dan eindelijk te Oud-Alblas bij ds. Knap onderwezen en onder gevoel van schuld en zonden gedoopt. Ik, voor mij, mag er niets van zeggen, dan dat ik als, een kind gedoopt ben, gans zonder gevoel van de betekenis van de doop, zodat daar de grond uit is weggenomen. Die dominee leerde een oppervlakkige waarheid, waar mijn gemoed nooit is bijgefallen, zodat wij na verloop van een jaar, na veel worstelingen

en strijd, zijn "godsdienstvereniging" moesten verlaten. Hiermee stond veel in verband, doch inwendig werd het alles verzoet.

Eens op een zondagmorgen zag ik mij op zulk een spiegelgladde helling, dat ik op mijn knieën viel en uitriep: "Ach Heere, vat Gij mijn hand, want hier kan ik niet blijven staan." Toen werd ik bij Psalm 66 bepaald en met zulk een kracht en liefde er door geleid, dat ik er bijna onder bezweek. Er scheen iets voor mij achter die waarheid te liggen, dat mij nog niet is toegepast en nog als ik die woorden lees: "God baande door de woeste baren en brede stromen ons een pad," dan is het mij een pleitgrond dat het nog eens vervuld mag worden. In die tijd van vijandschap, werd ik krachtig bepaald bij deze woorden: *"Alle instrument dat tegen u bereid wordt, zal niet gelukken."* Wij moesten met onze handenarbeid altijd ons brood verdienen en onder alle vijandschap heeft het ons aan niets ontbroken. Als het nog eens in de weg mocht zijn, dat we elkander eens ontmoeten, zou ik er u heel wat van kunnen vertellen; doch die toestand veranderde alweer.

Ik had weken achtereen met een verwoest gemoed gelopen. Alle boosheid huisvestte daarin en ik kon nergens ademtocht vinden, tot ik Op een zondagmorgen een zoete overbuiging in mijn gemoed gewaar werd. Verrast ging ik om alleen te zijn. Toen viel mij met kracht die waarheid in mijn gemoed: *"Komt en laat ons tezamen richten en vertelt gij Mij uw redenen, opdat gij gerechtvaardigd wordt."*

Er viel zulk een blindheid en dwaasheid op mij, dat ik met mijn aangezicht ter aarde viel en moest uitroepen: "Ach Heere, ik kan niets vertellen; ik heb geen reden." Toen zag ik in de geest zo klaar hoe de Heere Jezus van de Vader gegeven was als Profeet. O wonder, zo een Profeet, algenoegzaam en volkomen om mij de ogen te openen en mijn verstand te verlichten. Toen kwamen mij mijn zonden van mijn ganse leven voor ogen. Wat was ik gewillig om die voor den Heere te belijden. Ik kon met de dichter zeggen: *"Ik verborg geen kwaad, dat in mij werd gevonden."*

Daarbij kwam mij zonneklaar voor, dat die Persoon ook gegeven was als Hogepriester. O, wat zag ik een algenoegzaamheid in die Persoon. Al had ik de zonden van de gehele wereld; zo een Hogepriester was volkomen algenoegzaam en bekwaam al die zonden in Zijn vergoten bloed uit te wissen. Daarna werd mij ontdekt mijn omzwervend en doolziek hart en onmiddellijk daarop dat die Persoon was gegeven als Koning, in al die ambten tot volkomen gehoorzaamheid. Ik zag Hem dierbaar en volkomen, maar dat Koningsambt overtrof alles. Maar ik gevoelde, lieve vriend, dat zien geen hebben is, want ik miste Hem. Heb ik ooit hartelijk een versje in mijn gemoed gehad, dan was het:

*'t Hijgend hert, der jacht ontkomen,
Schreeuwt niet sterker naar 't genot,
Van de frisse Waterstromen,
Dan mijn ziel verlangt naar God.*

Psalm 42 : 1

Na die tijd kregen mijn werkzaamheden een andere richting. Ook beschouwde ik de Heere met andere ogen dan voorheen. Toen onze geliefde zuster, de oudste van ons drieën, stierf, werd ik vanuit een blakende vijandschap eenswillens gemaakt met die waarheid: "Ik was hen als een die hun het juk van hun kinnebakken oplichtte en reikte haar voeder toe." In die waarheid verloor ik mijn zuster en zag in dat sterfgeval niets dan liefde.

Het was mij nu nergens om te doen, dan om geestelijk voedsel. Ik miste de Heere en kon Hem niet missen. Soms was het mij wel bang; dan was de dood achter en de hel voor mij. Mijn, nog in leven zijnde zuster, gaf mij in die toestand een briefje van een vriendin, die schreef ons: "Valt de Meester maar moeilijk, toont Hem uw parel maar." "O," zei ik, "ik heb geen parel." Toen viel mij met kracht in: "Gij zijt gedoopt in de

Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes," en ik kreeg te pleiten op hetgeen de Heere in de Doop aan Zijn gemeente beloofde, dat Hij dat ook aan mij wilde vervullen. Door al die werkzaamheden kreeg ik wel hoop, doch het was al spoedig weer gedaan.

Eens, op een avond, mij ter ruste begevende, zag ik mij eensklaps in Adam, als was ik in het paradijs en hoe ik in Adam vrijwillig en moedwillig mij van God losmaakte. Daar lag ik in een peilloze afgrond, door eigen schuld. Ik kon niets inbrengen, want ik had het zelf gedaan; en de Heere was vrij van mij. 't Was alsof alles afgesneden was en ik kon niets doen dan zwijgen. Het was mijn schuld en ik zag niets anders als eeuwig omkomen, toen ik ineens te zien kreeg hoe de Heere Jezus Zijn hemeltrou had verlaten om nog enigen van het gevallen mensdom uit die jammerlijke staat te verlossen. OO, wat een eeuwig wonder was dat! Een weg, die de Vader uit Zijn eigen liefde had daargesteld. Ik lag mij maar te verliezen in dat wonder, maar ik zag ook dat het maar een nauwelijks zalig worden was, daar er niemand toe kwam, dan die er van eeuwigheid toe verordineerd was.

Ik zag mij er niet in opgesloten, doch er werd wel een hoop geboren; ik kon nu zalig worden. Zo lag ik de ganse nacht op de uitkijk of ik er een van wezen mocht, tot mij met kracht die waarheid, inviel: "Gij bedrukte, door onweder voortgedrevene, ongetrooste, zie, Ik zal uw stenen gans sierlijk leggen."

Lieve vriend, daar is het bij gebleven met een behoefte: mocht ik dat eens deelachtig worden.

Nu heb ik een grote brief geschreven en bij het einde ben ik net zo ver als toen ik begon, want:

*Is er Jezus niet van binnen,
Het kan niet troosten in het verdriet.
God kan geen schijndeugd minnen,
Want men vindt er Jezus niet.*

Nu lieve vriend, overziet de gebreken van mijn schrijven. Ze willen van binnen hebben dat ik u zal verzoeken, ze na het lezen te verbranden, doch dat is ook al hoogmoed en eigenliefde.

Ontvang met uw vrouw de hartelijke groeten.

B.H.

B. schreef eens, dat hij zijn bekering wel op de nagel van zijn duim kan schrijven. Dat is zo'n grote brief niet. Er zou bij mij nog een groot wonder moeten gebeuren, als ik dat kon zeggen. Ik heb een grote brief geschreven, wel wat verward. Maar zou ik alles schrijven wat er in mijn leven was omgegaan, ik kon wel weken aaneen schrijven.

Ik draag een zwak en ziekelijk lichaam om, doch zie ik wat al stormen over mijn hoofd zijn gegaan, dan zeg ik weleens: "Ik ben sterk." En wat heb ik nu aan alles wat er achter ligt, nu ik niet voor- of achterwaarts kan zien. In de tijd zie ik niets als ellende.

En de eeuwigheid is mij ook duister, daar ik de Heere mis en ik buiten Hem niet leven kan. Gewoonlijk doe ik mezelf het meeste kwaad. Was mijn wil maar onder Gods wil gebogen, dan korf ik door alles heen. Al waren er op dat ogenblik nog zoveel vaders en moeders te verlaten, dan wenste ik dat nog te doen. Doch zonde en ongeloof kant zich daartegen en ziet daartegen op.

Lieve vriend, ik word zo aangevallen, dat ik u met mijn gerammel vermoei en toch zou ik met u aan de praat willen blijven. Ik zou wel willen zeggen: "Als gij er iets schadelijks in ziet, schrijf het mij dan maar." Doch dan gevoel ik zo, dat er een

bewarende Hand voor nodig is, om mij niet in vijandschap te doen losbarsten. Ik heb mijn beeld wel eens in Judas gevonden. Hij scheen ook zo oprecht toen hij zei: "Ben ik het Heere?" En toen de Heere hem als de schuldige persoon aanwees (staat er) voer de satan in hem. Mocht gij mij maar veel opdragen aan de Troon der genade, opdat mijn ogen mochten geopend worden. Lieve vriend, als ik terugzie, dan zeg ik: "Wat ga ik toch achteruit. Hoe kom ik nog tot God bekeerd?"

Nu zal ik maar eindigen. Ze maken mij van binnen wijs, dat ik de brief maar niet moet wegsturen, doch ik zal er maar geen gehoor aan geven.

Als u ons een briefje terug wilt schrijven, zou u ons een groot genoegen doen.

Belia Harst.

Uit brieven van Dirk Verheij.

19 oktober 1855

... Houd dit vooral in de zin uwer gedachten, dat de weg naar de hemel zo ligt, dat de Heere komt om u en mij en iedere zondaar, hetzij in lange of korte tijd, te ontbloten en aan zichzelf bekend te maken, dat hij zich te zien krijgt als liggende in een modderpoel van ellende. En waarom doet de Heere dat? Hierom, opdat de zondaar ontvalle al zijn krachten, waardigheid, eigengerechtigheid, tranen, gestalte en ijdele hoop, want daar roept de ziel hopeloos uit: *O God, genade, genade, of ik ben verloren!* De Heere wil hierdoor vooreerst de arme zondaar leren en vatbaar maken, dat het eeuwige ontferming Gods in Christus is, indien hij zal zalig worden; ten tweede, dat die overdierbare Persoon, de Heere Jezus Christus, waarvan ik boven iets gemeld heb, een hoge schatting in de ziel zou bekomen, als de ene en volkomen oorzaak van onze gehele verlossing en zaligheid; en ten derde, om hier in de tijd recht vatbaar te worden gemaakt om een rechte hemelburger te worden, hier te leren eenmaal met alle gezaligden het lied des Lams in de gewesten der heerlijkheid te kunnen aanheffen. Hem Die op den troon zit, en het Lam zij de lof, eer en dankzegging tot in alle eeuwigheid. En hierop zegt mijn ziel hartelijk amen. Amen.

27 juni 1857

... Ik heb die twee Jodinnen bij mij gehad. Ik heb ze met genoegen horen spreken. Ik geloof, dat bij hen de ouderwetse ontdekking gevonden wordt. Het was te wensen, dat men dat in onze dagen allerwege mocht horen. Zij zijn met geen werkzaamheden of gestalten geholpen, zij spraken van een Borg voor hun schuld en van dadelijke werkzaamheden, die zij mochten hebben met de Persoon van de Heere Jezus.

De één zeide dat zij bij tijden zóveel beminnelijkheid, dierbaarheid en noodzakelijkheid in de Heere Jezus tot Borg en Middelaar voor haar ziel zag, dat haar lichaam er bijna onder bezweek en dat haar ingewanden als omkeerden van de sterke liefdesuitgangen naar die Persoon, als Hij Zich zo nabij haar bevond voor haar geestelijk gezicht. Maar dat zij ook zag, dat haar armen te kort waren om Hem te omhelzen en dat zij geen voeten had om tot Hem te gaan. Nu, de Heere zal Zich op Zijn eigen tijd aan haar openbaren. ...

(Tweede bundel *Gewichtvolle Brieven* van Dirk Verheij)

14 december 1857

Ik wens hartelijk dat gij dat eens met duidelijk licht zien moogt, dat Christus voor u onmisbaar en noodzakelijk werd, dat gij moest uitroepen:

*Geef mij Jezus of ik sterf!
 Buiten Jezus is geen leven,
 Maar een eeuwig zielsverderf*

Maar, zegt gij, hoe kom ik ertoe? Ja, vriendin! Dat heb ik ook wel duizendmaal gezegd tegen mijzelf. Wij kunnen elkander niet helpen, alleen naar het licht dat de Heere geeft, een woord van raad elkander toespreken. En dan zou ik u moeten zeggen, en och, drukte het de Heere door Zijn Heilige Geest op uw ziel, staat er dan biddende naar om achter de breuk gebracht te worden, waar gij nog aan ontdekt moet worden, of, waar gij nog aan vastzit en losgemaakt moet worden. Zo zegt het versje:

*Gij moet eerst zijn ontbloot,
 En aan uzelfen dood,
 Eer Hij in u kan leven.*

Het is geen gemakkelijke zaak om als een gans ontbloot zondaar daar voor God te liggen, als een verlorene met een gesloten mond onder een vonnis van veroordeling, daar hebben de werkzaamheden niets te betekenen. Nogal eens zegt gij: O, hoe kom ik er toch toe? Wel, dat is des Heeren werk, blijf maar biddende liggen als een arme bedelares aan de genadetroon, wachtende tot u de genadedeur geopend wordt, al was het tot uw dood toe. En dit is immer uw hartekeus voor de Heere, dan zult gij als de Heere het u belijft te schenken duidelijk zien en geloven, dat gij het geloof niet genomen, maar dat het u uit genade gegeven is in de zaak van Christus in te zien en in Hem te geloven. ...

25 april 1860

... Hoe staat het nu met de toestand van uw ziel? Zijt gij nader gekomen sinds wij elkander ontmoetten? Zijn al uw eigen gronden weggevallen? Kunt gij u niet meer behelpen met uwe werkzaamheden? Ziet gij niet duidelijk licht dat Jezus als Borg de enige grond zijn moet om behouden te worden? Kunt gij dus buiten Hem geen rust meer vinden, noch in het ene noch in het andere? Doet u dat roepen en pleiten op Zijn Woord en beloften; dat Hij tot uw ziel mocht inkomen, opdat Hij alles verbreke en uitwerpe en van alles afstote wat geen Christus is daar gij nog enige rust in zoeken zoudt? Ziet gij met licht dat niets uw zielsbegeerte voldoen kan dan alleen de Heere Jezus? Is dat dagelijks uw zuchten, reikhalzen en verlangen? Dan moet ik u die raad geven, blijf dan maar liggen als een arme verloren zondares. Bied u maar gedurig aan de Heere aan, als een blinde en dwaze die de weg niet weet. Hij is gekomen om het verlorene te zoeken en zalig te maken en volgens Zijn eigen Woord zal Hij u niet uitwerpen. Hij is die barmhartige Samaritaan en Hij zal op Zijn eigen tijd olie ter genezing in uw gewonde ziel uitstorten. Hij is de Rotssteen Wiens werk volkomen is en zal dus eenmaal uw zielsbegeerte schenken. En dat is ook Zijn eigen werk, tenzij gij, noch enig schepsel u redden of helpen kan dan alleen Hij Die beloofd heeft: *Ik zal den treurigen Sions beschikken dat hun gegeven worde sieraad voor as, vreugdeolie voor treurigheid en het gewaad des lofs voor een benauwden geest.*

J. Van Dam, *Komt luistert toe. Uit het leven van het oude volk*. Deel V. Uitgeverij De Palmboom, St. Philipsland.

B. Hooghwerff, *Het volk uit Abraham gesproten*. Den Hertog, Houten 2009

9. BENJAMIN NATHAN DIAMANT SARA EPHRAÏM VAN GELDEREN EN HUN KINDEREN

Sara Ephraïm Diamant heeft haar bekeringsweg opgeschreven. K. Heerschap uit Ouddorp verzorgde deze uitgave en gaf het als titel:

“Een diamant door God geslepen. Krachtdadige bekering of overbrenging uit het Jodendom tot het Christendom van Sam Ephraïm Diamant geb. Van Gelderen.”

Deze titel is ontleend aan een uitspraak van Sara zelf. Op een van haar reizen werd eens aan haar gevraagd: 'Bent u vrouw Diamant?' Daarop antwoordde ze: *Ja, en door God geslepen.'*

Sara Ephraïm van Gelderen werd in februari 1797 te Tiel geboren. Haar ouders waren Ephraïm Alexander van Gelderen (van beroep slager) en Elizabeth Philips Jacobs. Rond 1819 trad Sara in het huwelijk met Benjamin Nathan Diamant, die op 16 februari 1797 geboren was als zoon van Nathan Abraham Diamant en Kaatje Rubens. Benjamins vader was diamantslijper te Amsterdam. Hij was reeds in december 1796 overleden, dus voordat Benjamin geboren werd.

Rond 1821 verhuisde het gezin Diamant-van Gelderen vanuit Tiel naar Duitsland. Op 12 september 1827 kwam het vanuit het Duitse Gymnich — in de buurt van Keulen — weer terug naar Tiel. In die tijd kwam het vaak voor dat Joodse kooplui tijdelijk naar Duitsland trokken.

Sara schrijft in haar boekje dat uit haar huwelijk vijftien kinderen werden geboren. Enkele kinderen zijn waarschijnlijk levenloos geboren. Van de volgende twaalf kinderen zijn gegevens gevonden:

1. Nathan, geboren 22 november 1820 te Tiel, overleden 24 oktober 1847 te Veenhuizen (Norg).
2. Alexander, geboren 13 november 1822 te Dirmertsheim (Pruisen).
3. Kaatje (ook wel Tronika genoemd), geboren 21 november 1824 te Dirmertsheim.
4. Philip, geboren 3 augustus 1826 te Meisenheim.
5. Rosettha, geboren 31 mei 1828 te Tiel, overleden 3 januari 1847 te Breda.
6. Ruben, geboren 13 november 1829 te Tiel.
7. Abraham, geboren 25 november 1831 te Tiel.
8. Ephraïm, geboren 22 oktober 1833 te Tiel.
9. Mozes, geboren 23 juli 1835 te Tiel, overleden 30 juli 1835 te Tiel, oud 7 dagen.
10. Een doodgeboren dochter op 28 maart 1836 te Tiel.
11. Magdalena (Lina), geboren 5 maart 1837 te Tiel.
12. Sara, geboren 7 juli 1840 te Tiel, overleden te Tiel 1 oktober 1841, oud 15 maanden.)

In 1845 bevond het gezin zich te Breda. In Breda woonden in die tijd ongeveer tweehonderd Joden. De meesten van hen woonden op of in de directe omgeving van de Haagdijk, waar ook een kleine synagoge stond. Een enkeling had een winkel aan de straat, maar de anderen, de arme kooplieden en marskramers, woonden in de smalle stegen en gangen achter de Haagdijk. In de sloppen van deze dichtbevolkte buurt, waar het zonlicht nauwelijks kon doordringen en sanitaire voorzieningen nagenoeg afwezig waren, woonden de gezinnen van de Joodse marskramers soms in gehuurde eenkamerwoningen. Sara Diamant schrijft dat ze met nog zeven roomse huisgezinnen onder één dak woonden. In 1847, bij het overlijden van dochter Rosettha, woonde de familie Diamant aan de Keizerstraat. De Joodse mannen waren meestal vele dagen

achter elkaar afwezig en op reis.

De oude synagoge, een armoedig lokaal, gelegen aan een nauwe gang op de Haagdijk, was in 1844 tot zo'n slechte staat vervallen dat op zaterdag 4 mei tijdens de ochtenddienst het plafond naar beneden viel, daarbij twee lichtkronen in de val meesleurend. Er ontstond paniek en een aantal aanwezigen liep lichte verwondingen op. Het duurde nog tot juni 1845 eer een nieuw gebouw betrokken kon worden. Op vrijdagmiddag 27 juni 1845 vond de luisterrijke inwijding van de nieuwe synagoge aan de Schoolstraat plaats. De bijeenkomst duurde vier uur.

In de tijd waarin het gezin Diamant in Breda woonde, drukten de broers Mozes en Salomon Moerel hun stempel op de Joodse gemeenschap. In 1846 was Mozes manhig (opzichter) van de Joodse gemeente.

In haar boekje beschrijft Sara Diamant hoe haar in 1845, terwijl ze zich op de Grote Verzoendag in de synagoge bevond, van Godswegen werd afgevraagd: *'Waar is uw heilige der heiligen? Waar is uw Hogepriester? Waar is uw tabernakel? Waar is de efod en de terafim?'* Nog één keer ging ze naar de synagoge, op het Loofhuttenfeest. Toen haar weer hetzelfde gevraagd werd, kon ze er niet meer blijven en ging naar huis. Vanaf dat moment kon ze niet meer meedoen met de Joodse godsdienst en ging ze ook niet meer naar de synagoge. Een diepe beproevingsweg volgde. Het gezin werd door bittere armoede gekweld. Daarbij kwam dat haar man aanvankelijk niets van de veranderde opvattingen van zijn vrouw moest hebben, waardoor ze voortdurend schimp en smaad van hem moest ondervinden.

In haar boekje is te lezen hoe vreselijk de situatie binnen het gezin in die tijd was. Sara had een Nieuwe Testament ontvangen van ds. J.P. Hasebroek, nadat ze een briefje gestuurd had met de vraag of ze er een mocht lenen. Daar las ze voortdurend in, zeer tegen de zin van haar man. Totdat, tijdens het hevig ziekzijn van een veertienjarig zoontje, 'het de Heere behaagde, de verstokte Jood te bewegen.'

Op een keer ging Sara naar het gezelschap bij ds. L.G. James. 'Hoewel ik de rechte betekenis van dat woord (gezelschap) niet eens verstond, besloot ik het zelf te bezoeken, en begaf mij, buiten weten van mijn man, daarheen. Zijn weleerwaarde had zijn tekstwoorden uit Ezechiël 37, over de vallei vol doodsbeenderen; hetwelk ik zó goed mocht verstaan, dat ik mijzelf als zulk een dor doodsbeen uit Israël beschouwde. Getroffen en bedroefd keerde ik naar huis terug en had gaarne dat teksthoofdstuk nog eens nagelezen, maar ik had slechts het Nieuwe Verbond.'

Toen het bij de Joden bekend werd dat ze op het gezelschap was geweest, werd ze al spoedig bezocht en trachtte men haar over te halen terug te keren. Geld en goed werd daarbij in het vooruitzicht gesteld. Sara was echter niet over te halen. Ze antwoordde de rabbi: 'Met geld en goed kunt gij mij niet bekoren, maar ik moet en wil en zal Christinne worden. Als gij dus geen ander praatje hebt, ga dan maar, hoe eer hoe liever, de deur uit. Ik móét die Messias hebben, Die aan Israël beloofd is, en al gaf gij mij duizenden, dan zoudt gij mij hiervan niet afbrengen.'

Zware beproevingen waren het deel van het gezin. Een negentienjarige dochter **Rosettha**, werd ernstig ziek en stierf op 3 januari 1847. Hun veertienjarig zoontje Abraham werd door de Joden ontvoerd. De twee oudste zoons, die in militaire dienst waren, braken met het ouderlijk gezin. Een van hen ging zelfs zover, dat hij naar de predikanten ging om zijn ouders in kwaad daglicht te stellen. Het leidde ertoe dat Sara niet meer bij ds. James op het gezelschap mocht komen, totdat later bleek dat hij door leugens misleid was. Daarbij was de grote armoede waarin ze verkeerden hun ook in dit opzicht nadelig. De predikanten leefden in de veronderstelling dat hun wens om tot de gemeente over te komen voortkwam uit de behoefte om financiële ondersteuning.

1 oktober 1847 werd het echtpaar Diamant met hun kinderen Tronika, (ook Kaatje genoemd) en Ruben gedoopt in de Nederlands Hervormde kerk te Breda.

Op 8 november 1848 verhuisde het gezin naar Fijnaart. Ze was daar al eens eerder geweest en had er toen met ds. A. van Herwaarden gesproken. Sara schreef dat deze leraar toen 'zo hartelijk en belangstellend met haar gesproken had'. Nu kwamen de woorden in haar gedachten: 'Maak u op mét uw maagschap en met al uw bezittingen, en gaat naar het land dat Ik u wijzen zal.'

Uit het bevolkingsregister blijkt dat nog vier kinderen in het ouderlijk gezin woonden: Tronika (Kaatje), Ruben, Ephraïm en Magdalena. De beide jongens waren evenals hun vader koopman. De zoons Alexander, Philip en Abraham verbleven niet meer in de ouderlijke woning. De oudste zoon, Nathan, was op 24 oktober 1847 te Veenhuizen overleden, enkele andere kinderen zijn levenloos geboren of op heel jonge leeftijd overleden.

In Fijnaart woonde de familie Diamant vlakbij de Nederlandse Hervormde Kerk, aan de Kerkring.

Sara schreef over haar predikant: 'Zo had de Heere ons dan nu een weg geopend en het tevens zó beschikt, dat wij nu ook onder de leiding kwamen van een herder, die niet alleen veel met Israël ophad, zoals wij bij ervaring wisten, maar bovendien een waar Christen was, die zowel in bijzonder gesprek als in zijn leerredenen de gekruiste Christus verkondigde; de Joden wel een ergernis en de Grieken een dwaasheid.'

In Fijnaart kreeg Sara nauwe omgang met 'vrouw K'. Zeer waarschijnlijk wordt daarmee vrouw Kuijpers bedoeld. Met haar eigen naam heette zij Cornelia Korteweg. Haar man, Jacobus Kuijpers, was schoenmaker van beroep. Het gezin Kuijpers woonde schuin tegenover de ingang van de kerk, niet ver van de familie Diamant.

Sara kende haar al langer, want al verschillende keren waren ze met hun koopwaar in Fijnaart geweest en zo ook met vrouw Kuijpers in aanraking gekomen, 'die als een zeer innig mens, een oprecht kind van God, bekendstond, en al sinds lang een ziekelijk lichaam had omgedragen. Nimmer ging ik haar deur voorbij.' Vrouw Kuijpers overleed 26 april 1849, 44 jaar.

Enige tijd daarna werd **Benjamin Nathan Diamant** getroffen door de cholera. Treffend is het getuigenis dat Sara's man tijdens deze ziekte mocht geven, nadat de Heere hem het licht had doen opgaan Maar bepaal ik mij nu weer tot mijn huiselijke kring.

Op zekere dag, in de tijd dat de cholera weer in ons land woedde, en ook in onze naburige gemeenten al enige slachtoffers had geveld, was mijn man naar de Klundert gegaan, terwijl ik de volgende dag mij naar Prinsland zou begeven. Toen ik de tweede dag vandaar terugkeerde, kwam mijn jongste dochtertje mij tegemoet, roepende: „O, lieve moeder kom toch gauw. Vader is ziek thuis gebracht; hij heeft de cholera!”

Ik werd als verpletterd, mijn lichaam en ziel werden op het hevigst geschokt, en met wankelende schreden ging ik met mijn kind aan de hand naar mijn woning. Zodra mijn man mij hoorde binnenkomen, riep hij mij toe: „O lieve vrouw! Nu zal het niet lang meer met mij duren; mijn toestand is zeer bedenkelijk ...”

Zeker is het, dat wij door schrik en ontsteltenis overmand, het gevaar wel wat overdreven, maar toch, de geneesheer schudde ook bedenkelijk met het hoofd. In die eerste ontmoeting waren mijn gedachten in mij als een bruisende zee, en het was mij aan alle kanten even bang, want behalve de dreigendste nood van buiten, beroerde mij nog de boze gedachte: 'nu zal het er op aan komen, eerst uw man en dán gij! Heb daarom maar niet zoveel met hèn te doen, maar bezie nu eens terdege de grond,

waarop ge uw zaligheid gebouwd hebt; zal die nu vast zijn, en je niet beschaamd doen uitkomen?’

Maar dank zij de Heere, Die zo getrouw is als sterk, en Die mijn zwakheid kent! Hij liet mij niet lang in die benauwdheid, maar zond mij de woorden in mijn hart: „Mijn genade is u genoeg,” en de lieve Jezus werd weer Koning in mijn ziel, zodat alle vijandige en weifelende gedachten weldra moesten zwichten.

Toen ik nu weer bedaard was, gevoelde ik mij gedrongen, de zieke aldus aan te spreken: „Mijn lieve, ofschoon ik mij vlei, dat je nu nog niet sterven zult, is je toestand niettemin gevaarlijk, en indien je einde er eens was, ei zeg mij, hoe staat het nu tussen God en je ziel? Heb je in Jezus je schuldovernemende Borg gevonden, door Wie je vrede hebt met de Vader, óf sta je nog voor eigen rekening? Want er ligt een eeuwigheid in het verschiet en het komt er dus op aan, te weten, wie je toebehoort ...”

Deze grote levensvraag, als in het gezicht van de dood, greep hem zó hevig aan, dat het mij haast berouwde haar gedaan te hebben. Vooral toen de dokter, die juist daarop binnenkwam, van hem terugtrad en het ergste scheen te vrezen. Maar het gold hier hogere belangen, dan die van het lichaam, en ik mocht haar dus ook niet langer terughouden.

In deze uiterste nood echter bleek het ogenblik eerst dáár te zijn, waarin het de Allerhoogste behaagde, voor hem het licht te doen opgaan. Want toen de zieke na enige tijd weer tot bedaren begon te komen, kreeg ik een gewenst antwoord.

„O,” zei hij, „nu kan ik zeggen, dat de Heere Jezus tot mij is gekomen met de woorden: *Zoon, geef Mij uw hart*. Dat Hij mij in Zijn bloed heeft vrijgesproken van al mijn zonden. Er blijft in mij niets meer over; geheel voor Zijn rekening lig ik hier vrij en veilig en mag nu geloven, dat de dood voor mij geen dood meer zal wezen!”

O, hoe was ik nu te moede! Uit de volheid van mijn hart stemde ik met de dichter in, Psalm 68 : 10, en riep ik uit: „Wie ben ik, Heere, dat Gij mij en mijn huis zo bezoekt!” Zo mocht ik weer ondervinden dat Hij, de Almachtige, de Drieënige en getrouwe Verbonds-God is en blijft voor al Zijn arm volk, aan wie Hij eens de hand van genade heeft geslagen, en dat Hij het werk Zijner handen niet zal laten varen in eeuwigheid. Samen zongen wij Psalm 66 : 8:

*Komt luistert toe gij Godsgezinden!
Gij, die de Heere van harte vreest.
Hoort, wat mij God deed ondervinden.
Wat Hij gedaan heeft aan mijn Geest.
'k Sloeg, heilbegerig, 't oog naar boven
Ik riep de Heere ootmoedig aan.
Ik mocht met mond en hart hem loven,
Hem, Die alleen mij bij kon staan.*

Daarenboven zegende de Heere nog de middelen tot herstel, zodat mijn man na enige tijd weer zijn gezondheid verkreeg. Bij zóveel stof tot erkentelijkheid werden wij uit liefde gedreven, om zelfs in de nacht onze zwakke dankzeggingen en gebrekkige beden tot de milde Bron van alle goede gaven en volmaakte giften op te zenden en te zingen:

*Wie heb ik nevens U omhoog?
Wat zou mijn hart, wat zou mijn oog
Op aarde nevens U toch lusten?
Niets is er, daar ik in kan rusten.
Bezwijkt dan ooit in bitt're smart,
Of bange nood, mijn vlees en hart,
Zo zult Gij zijn voor mijn gemoed*

Mijn Rots, mijn Deel, mijn eeuwig Goed.

Mochten toch allen, die zich met een valse rust tevreden houden, en in die waan Jezus hun Zaligmaker durven noemen, nog bijtijds leren inzien op welk een bedriegelijke grond zij hun vertrouwen stellen, en tot een ernstig nadenken komen over het grote onderscheid tussen een ingebeelde en een ware verzekering, opdat zij door Goddelijke genade, evenals ik, nog te goeder ure recht aan zichzelf ontdekt werden! Zulken kunnen niets wezenlijks noemen en de vermeende grond, waarop zij bouwen, kan nimmer de proef doorstaan, omdat zij noch zichzelf, noch God leren kennen.

Hij echter, die door genade van al zijn eigen vastigheden en eigen gronden werd afgebracht, hij weet en kan zeggen wat de Heere aan zijn ziel gedaan heeft. In de minste zonde ziet hij zóveel afschuwelijks, dat hij zich deswege voor God verfoeit. Hij erkent gaarne, dat al zijn goede werken, de beste zelfs niet uitgezonderd, voor de vlekkeloos Heilige als een wegwerpelijk kleet, en al zijn gerechtigheden een stank in Diens neusgaten zijn. Hij kent geen verzoening, dan in het dierbaar bloed des kruises, geen gerechtigheid, dan die van Jezus Christus, Die de banier draagt over tienduizenden, en Die, gezeten aan 's Vaders rechterhand, daar ook bidt voor allen, die het leven in zichzelf niet meer kunnen vinden.

Nog maar kort nadat mijn man hersteld was, werd onze oudste dochter (**Tronika Diamant**, geboren 21 november 1824) weer door een zware galkoorts aangetast. Al verscheidene dagen tevoren had zij gezegd, dat zij ziek zou worden, maar omdat zij geen bijzondere reden daarvoor kon opgeven en zich toch wél bevond, sloeg ik daar geen acht op, ofschoon zij het bijna dagelijks herhaalde, en ik antwoordde haar ten laatste: „Al wat niet uit het geloof is, is zonde.”

Maar op een zaterdagmorgen, heel vroeg uitgegaan zijnde, kwam ik 's avonds thuis en vond haar ziek te bed.

„Wel, moeder,” zei zij, „zou u het nu kunnen geloven? Nu lig ik hier en zal zeer zeker hard ziek worden, hoewel niet tot de dood, zoals ik verdiend heb, daar ik de roepstemmen, die vroeger al meermalen tot mij kwamen, tot hiertoe bleef versmaden en in zonde bleef voortdruisen; en zou er dan voor zulk een nog genade zijn?”

De volgende morgen was zij al zó erg, dat wij een geneesheer bij haar moesten roepen. 's Maandags riep zij mij bij zich en zei:

„Och, lieve moeder! Nu lig ik hier, de Heere heeft het gedaan, en geen mensen, al het vorige staat mij thans zó levendig voor ogen, en mijn zonden benauwen mij zó zeer, ik zie het, dat ik de hel verdiend heb en slechts waardig ben, dat de Heere mij van Zijn aangezicht verstoot.”

Ik antwoordde haar, dat Jezus juist zondaren tot Zich roept, maar dat rechtvaardigen de bekering niet nodig hebben, en stelde daarbij die Christus in al Zijn liefelijkheden haar voor, zoals ikzelf Hem had leren kennen, terwijl ik onder het spreken al meer en meer werd aangevuurd.

Nadat ik een geruime tijd gesproken had, zeeg zij als machteloos terneder, en bleef langer dan een uur in die toestand liggen. Eindelijk weer bijgekomen zijnde, zei zij:

„O moeder! De Heere Jezus zegt in mijn ziel: „klopt, en u zal opengedaan worden, bidt, en gij zult verhoord worden.” Daarop begon zij een gebed te doen zoals ik nog niet eerder van haar gehoord had.

's Avonds zag zij de Heere Jezus in Zijn lijden en sterven, ook voor haar, en bekende geen lichaamssmart te gevoelen, omdat God zo goed voor haar was. In de nacht kreeg zij Psalm 77:1:

Mijn geroep, uit angst en vrezin,

*Klimt tot God, het Opperwezen.
 God, die in mijn ongeval
 d' Oren tot mij neigen zal;
 'k Zocht Hem in mijn bange dagen;
 Ik bracht de nachten door met klagen,
 'k Liet niet af, mijn hand en oog
 Op te heffen naar omhoog.*

De volgende dag verzocht zij de Dominee bij zich, om hem te verhalen, wat God aan haar ziel gedaan had.

Men stelle zich voor, welk een zaligheid mijn ziel daarbij smaakte; het was voor mij een liefelijke geur der aangenaamste specerijen, en welriekende oliën. Ik moest maar uitroepen: „God heeft wonderen gedaan aan zulk een plumpe Galliléster, die zelfs haar eigen naam niet kan lezen of schrijven!” Het was nu maar dag en nacht de Heere loven en prijzen voor de weldadigheid aan mij en mijn huis bewezen, en ik zong gedurig Psalm 25 :6:

*Wie heeft lust de Heere te vrezen?
 't Allerhoogst en eeuwig goed?
 God zal Zelf zijn Leidsman wezen;
 Leren hoe hij wand'len moet;
 't Goed, dat nimmermeer vergaat,
 Zal hij ongestoord verwerven.
 En zijn God-geheiligd zaad
 Zal 't gezegend aardrijk erven.*

De vijand fluisterde mij wel telkens in de oren, maar Christus' kracht was mij ook gestadig in mijn zwakheid nabij. Maar ik moest met Paulus een Engel des Satans hebben, die mij met vuisten sloeg, opdat ik mij niet zou verheffen.

Uitwendig deden zich ook vijanden in menigte op, omdat zij zagen, dat Christus ook hier Zijn rijk zou bouwen. Van alle kanten was het: „*kruist haar*”. Sommigen ontzagen zich zelfs niet, om met stenen ons na te werpen, maar de Heere toonde ook, dat Hij machtig was hun haken in de neus te leggen, zodat on- en bijgeloof weldra moesten zwichten, en zij versmolten als was voor het vuur. Ons intussen, moest dat alles medewerken ten goede, wij moesten door lijden geheiligd worden.

O, geliefde Christenen! Acht het toch niet klein, om Jezus' wil gehaat te worden: *een dienstknecht kan toch niet meerder zijn dan zijn meester, als die in alles verdrukt wordt. Maar niet benauwd; wel eens twijfelmoedig, maar niet mismoedig, wel vervolgd, maar niet daarin verlaten door de genade.* Dit betoonde Hij dag aan dag aan zulk een als ik ben. Want och, ik lig terzijde eer ik het zelf weet: maar waar ik zwak ben, daar is de kracht van Christus genoeg, die mij gedurig komt oprichten, zodat ik moet zingen:

*Met U o Koning goed!
 Kan ik door 't duister treden,
 Als Gij mij maar behoedt
 En stelt mijn ziel tevreden;
 Want Uw weg
 Is vol van tegenheden,
 Zo Gij Zelve zegt.*

O geliefde lezer! Wanneer ik zo gewezen word op ál de voorrechten aan mij en aan mijn huis bewezen, en dan daarbij terug mag zien, hoe wij al die vorige jaren in dikke

duisternis leefden, de Naam van die Christus versmaadden, en wanneer Die bij toeval in ons huis kwam, werd verscheurd en verbrand - en nu door diezelfde Messias met koorden der liefde, tevens met mijn man en mijn oudste dochter, tot Zijn Koninkrijk overgetrokken te zijn, dan zink ik in stille bewondering en aanbidding weg, en gevoel ik mij ten enenmale onbekwaam, om zulk een gadeloos, liefderijk God ook maar enigermate naar waarde te danken.

O, let er toch wel op, wat dit zegt, want gewis die dag van openbaring van dat heerlijk rijk zal eenmaal, en wellicht spoedig aanbreken, als wanneer Hij blinkende zal verschijnen als opperste Koning. Och, haast u toch om uws zelfs wil, en voorziet uw lamp des geloofs, opdat, wanneer de Heere komt, Hij ons niet slapende, maar wakende en biddende mag vinden!

Zing mij daarom ná, gij allen, die het verstaat:

*O, Jezus! vol van macht,
Gij weet mijn zielsbegeren,
Dat ik gestadig tracht
Uw Name te vereren
Op deez' aard,
Opdat Uw Rijk vermeëre,
Koning vol van waard'.*

Men zal zich er niet aan stoten, hoop ik, dat onze wegen uiterlijk zo weinig verschillen, wanneer men slechts bedenkt, dat de kinderen Israëls, toen zij in de woestijn met vurige slangen bezocht waren, allen genezen werden, die gelovig zagen op de koperen slang, welke door Mozes, op Gods bevel, was opgericht.

Ook onze dochter, zij ziet op Jezus en roept menigmaal uit: „*Geef mij Jezus, of ik moet sterven!*”

En wat mijn man betreft, hij wil door geen ándere weg meer gezaligd worden dan door die Messias Jezus!

In mijn ogen is het groot, en och! Laat het dat ook in de uwe zijn, dat de Drieënige God zulke wonderlijke wegen met ons houdt! Wat toch zouden ons onze overgang, onze doop en avondmaalsviering gebaat hebben, indien de Vrijmachtige God ons (het nakroost van Abraham) niet had opgezocht? Hij nu, Die het goede werk in ons begonnen heeft, is ook de Machtige om het te volbrengen.

Jezus Zelf heeft gezegd: „Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader, Die Mij gezonden heeft, hem trekke.” En die Machtige God Jacobs, Die Zijn liefderijke hand nog niet van ons hoeft afgetrokken, faalt immers niet in Zijn beloften, welke alle in Christus Jezus ja en amen zijn. En:

*Ben ik dwaas? Hij komt mij leren,
Want Hij is een wijs Profeet.
Voor mijn schuld, naar mijn begeren,
Tot Zijn Vader voor mij treedt;
Hij regeert en leidt mij voort,
Zoet en zacht, door Geest en Woord,
O, mijn Koning, uit Zijn woning
Zond mij hulp en trouw bijstand,
Tegen mijn wreedste vijand.*

In oktober 1849 had Sara een aangename ontmoeting met **Abraham Hijmans, van Klaaswaal**, “een oprechte Israëliet in wie geen bedrog is”. Abraham was krachtadig bekeerd en werd gedoopt op 28 oktober 1849 door Ds. W. Kraijenbelt in Overschie. Abraham beschreef zijn bekeringsverhaal, wat uitgegeven werd door zijn zoon Ds. L.

Hijmans, predikant te Koudekerke, met de titel: *Eenige Herinneringen en Ervaringen uit het leven van Abraham Hijmans, betreffende zijne uitleiding uit het Jodendom tot Christus Jezus, het Licht der wereld, door hemzelf opgeteekend.*

Zaterdag 20 oktober 1849 ontmoette Sara haar zoon in Den Haag, die van huis weggelopen was, wegens de overgang naar de Hervormde Kerk.

In Fijnaart kreeg Sara contact met een buurmeisje, die op een heldere wijze tot het geloof in Christus kwam en kort daarna overleed. Zij heette Adriana Burgers, die op 4 december 1849 op 22-jarige leeftijd overleed, 's morgens om zeven uur. Haar ouders waren Gijsbert Burgers (slager) en Cornelia Schilperoort. Uit de beschrijving van Sara Diamant is op te maken dat moeder Burgers ook toegebracht is, mogelijk is het sterven van haar dochter daartoe gebruikt. Sara schrijft namelijk dat het 'nog heerlijke vruchtgevolgen zou hebben voor anderen.'

Hiermee beëindigt Sara haar bekeringsverhaal, wat een periode van ca 5 jaar beslaat, 1845-1849.

Op 22 mei 1851 vertrok het gezin Diamant naar Delfshaven. Benjamin Nathan Diamant overleed op 4 september 1869 in de leeftijd van 72 jaar en 7 maanden. Volgens de overlijdensakte was hij zijdeverver van beroep, hij woonde in de Lommerstraat te Rotterdam.

Sara ging nogal eens op reis, regelmatig bezocht zij het eiland Flakkee. In Ouddorp kwam ze bij de weduwe Neeltje Komtebedde en haar zoons Dimme, Hein en Jan, bij de dochter van deze weduwe die gehuwd was met Jan Meijer en bij Krijn Lodder, Leen Mastenbroek en anderen. In Herkingen kwam Sara veel bij de burgemeester van het dorp, Anthony de Vlieger. De Vlieger was burgemeester van Herkingen van 1856-1880 en tevens landbouwer op 'Oud-Hof'. Hij hield thuis gezelschappen, waar hij ook wel een stichtelijk woord sprak. De Vlieger had Sara beloofd haar geschrift na haar sterven uit te geven. De Vlieger overleed echter acht maanden eerder dan Sara.

Sara Ephraim Diamant-van Gelderen overleed op 9 januari 1882 op 84-jarige leeftijd ten huize van haar dochter Lina aan de Delftschevaart te Rotterdam.

Eén kind van Sara is Jood gebleven, Abraham. De andere kinderen zijn allen tot het christendom overgegaan. Haar zoon Elias, die naar Australië vertrok, ging op latere leeftijd met al zijn kinderen ook tot het christendom over.

Tweeënveertig jaar na haar overlijden werd haar nagelaten geschrift alsnog uitgegeven door K. Heerschap te Ouddorp. Vooraf had Heerschap contact gehad met een kleinzoon van Sara, de heer H.J. Roeloff te Rotterdam, een zoon van Magdalena (Lina) Diamant. Van hem kreeg hij ook haar portret en een brief die ze in haar laatste levensjaar had geschreven aan haar zoon **Philip Diamant** ter gelegenheid van zijn verjaardag. Uit deze brief blijkt dat Philip óók een oprechte Israëliet was.

Heerschap schreef bij de eerste druk in 1924: 'Te Melissant geliefd en geherbergd als een welkome gast bij de familie Kleinenberg, vanwege haar uitblinkende Godsvrucht, en haar uitgebreide kennis, door genade, van Gods dierbaar Bijbelwoord, tot stichting en verheuging des harten, voor allen, die hun voet gezet hebben op de weg naar Sion. Dan was zij een vurig getuige om te vermelden van de wegen en leidingen, die God houdt met Zijn volk hier in dit Mesech.'

Genealogie overgenomen uit: B. Hoogwerff, *Het volk uit Abraham gesproten*. Den Hertog, Houten 2009

II. MESSIASBELIJDENDE JODEN IN EUROPA:

10. Raphael Hirsch – Joiachim Heinrich Biesenthal -

Raphael Hirsch, later genoemd Dr. Joiachim Heinrich Biesenthal, werd geboren in Lobsens, in het Groothertogdom Posen, op 24 december 1804, van vrome en strikt Joodse ouders. Zijn vroege onderwijs was hoofdzakelijk beperkt tot de studie van de Nationale Wetgeving en traditie. Door veel zelfverloochening en opoffering van de zijde van zijn ouders, bestemden zij hem voor het rabbinaat, en werd hij in staat gesteld om lessen te volgen van de beste docenten en de meeste geleerd Talmudistgeleerden van die tijd. Hij was, wat genoemd wordt een *Bachur* (lett. "jonge man"), een student van de *Beth Midrasj*, die bestemd is voor de studie van de Wet. Vanwege het Talmudische principe: 'Weet goed wat men een ongelovige moet antwoorden', drong zijn vader hem aan dat hij mét de studie van de Talmoed, ook die van de Heilige Schrift en de Joodse poëzie moest volgen. Hij maakte snelle vorderingen, echter ten aanzien van zijn studie van de Bijbel werd hij overgelaten aan zijn eigen inzet en doorzettingsvermogen. Zijn leraren voelden er helemaal niets voor, want zij waren doordrenkt met de Talmudische waarschuwing: "Houdt uw kinderen terug van de studie van Heilige Schrift". Zij waren van mening dat het niet alleen een nutteloze studie en verspilling van tijd, maar ook een gevaar voor iemands vroomheid was.

In 1819, toen Raphael vijftien jaar was, werd de stad Lobsens door brand verwoest, waardoor zijn ouders waren geruïneerd. Zijn onderwijs, werd echter voltooid, en wel in de beroemde Joodse school van Rawitsch, waar hij instructies van rabbijnen ontving, en voornamelijk van Rabbi Herzfeld, iemand met Europese faam. Beroofd van iedere hulp van huis, moest de jonge Raphael een harde strijd voeren tijdens zijn verblijf aldaar van vier jaar.

Bij het verlaten van Rawitsch ging hij naar Mainz, waar hij de meeste soort zorg en steun kreeg van de rabbijn van die stad, Lob Ellinger, broer van de beroemde Nathan Ellinger, of Nathan Bar Yospa, rabbijn van Bingen, een aantal van diens manuscripten zijn in de Bodleian.

De beroemde Heidenheim (Wolf Ben Samson) van Rödelheim, de grootste Joodse criticus en grammaticus na Ibn-Ezra en David Kimchi, hielp hem om de schatten van de Joodse literatuur op te diepen, leerde hem de beste grammatica in de Hebreeuwse taal, zodat hij in staat was met grote applicatie van zijn kant, de grammaticale van het Hebreeuws volledig te beheersing. Hij gaf zich vervolgens tot de studie van de Duitse geschiedenis, en Latijn en Grieks. Zijn studies brachten hem in contact met de Rev. Dr. Klee, rooms-katholieke hoogleraar in Bonn, die hem les gaf in het Hebreeuws, en stelde hem voor aan de hertogin van Coburg, de vrouw van generaal Von Mensdorff, gouverneur van de vesting van Mainz. Van haar, en de hele familie, kreeg Raphael veel zichtbare bewijzen van vriendelijkheid. Toen hij op het punt stond om Mainz, in 1828 te verlaten, gaf ze hem een grote som geld, en een brief geschreven door haarzelf aan Baron de Rothschild van Frankfort-aan-de-Main, en liet gunstig doorschemeren dat ze zou blij zou zijn om te horen hoe hij het in zijn verder leven zou maken.

Raphael vond de Baron niet geneigd om hem te helpen, vooral toen hij hoorde dat hij van plan was om zijn studie in Berlijn af te maken, omdat hij van mening was, dat hij naar een gevaarlijke stad ging, waar *alle jonge Joodse leerlingen werden bekeerd tot het christendom*. Dat er grote waarheid in deze verklaring lag zal verder blijken. "Blijf uit de buurt van een stad waar duizenden afvalligen zijn geworden!" Waren zijn

woorden bij het afscheid. Baron de Rothschild, gaf hem wel een brief van aanbeveling mee aan Baron de Hagemann, de bondskanselier. Wanneer Raphael de brief kreeg, was zijn begrijpelijke opmerking: "Wat nut heeft een aanbeveling voor de bijstand van Rothschild! Waarom helpt hij zelf niet?"

Dus werd hij verplicht om voor zichzelf te zorgen in Berlijn, en om zijn brood te verdienen door het geven van lessen. Hij gebruikte zijn vrije tijd in studie.

In het jaar 1830 verbleef hij voor vier weken met een christelijk gezin in Havelberg, waar hij voor het eerst leerde wat het ware christendom was. "Hij begon, zoals hij zei, te zoeken naar de Christelijke waarheid." Voor dit doel hielp zijn omgang met de christelijke theologen hem veel. Hij studeerde theologie en filologie aan de universiteit van Berlijn vanaf 1828, behaalde de graad van arts in 1835. Hij studeerde onder de Oosterse geleerde, William Vatke, en zijn kennis van de Hebreeuwse grammatica werd sterk vermeerderd door persoonlijke vriendschappelijke omgang met Dr. Gesenius, de eminente geleerde in Hebreeuws, te Halle.

Raphael werd gedoopt in 1836 door ds. dr. Kuntze, waarbij hij de christelijke naam ontving van Joiachim Heinrich¹¹ en de achternaam van Biesenthal.

Dat er een grote waarheid was in de opmerking van Baron de Rothschild, hierboven gegeven, blijkt uit de statistieken van de Joodse dopelingen in die dagen.

Dr. Kuntze, een inwonend predikant te Berlijn, was een middel in het leiden van vele jonge Joden tot Christus. Hij doopte er tachtig in acht jaar (1829-36), terwijl de Society zendeling, ds. W. Ayerst, tweeënveertig volwassen Joden heeft gedoopt in drie jaar (1834-37). In totaal werden 326 Joodse dopelingen geregistreerd in de Consistorie van Berlijn in de jaren 1830-37. ***Een paar jaar later (1844) heeft ds. C.W.H. Pauli, de zendeling van de Londense Society, gemeld dat er boven de 1.000 bekeerlingen woonden in Berlijn, en in 1850, maar liefst 2.500.*** Ze vervulden alle soorten rangen en beambten, en waren te vinden in allerlei ministeriële departementen, en in de universiteit.

In 1844 gaf Biesenthal zijn diensten ter beschikking van die Society en schreef daarover: "Mijn Bijbelse studies leidden me, na een lange tijd veel zoeken en overleggen, om Hem te vinden van Wie Mozes en de Profeten hebben geschreven. Hierdoor, vanwege dit licht dat God deed schijnen in mijn duisternis, acht ik het mijn niet aflatende plicht om te communiceren met anderen die nog leven nog in het duister, omdat de Heere Zelf zegt, *dat we ons licht niet onder de korenmaat moeten zetten*. De apostelen, en zoals alle vaders, werden aangedreven door dezelfde toegenegenheid van geest. *Want waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn*, zegt de Heere. Als Christus onze Schat is, moet ons hart volledig en onverdeeld Hem eigen zijn en al onze talenten gewijd aan de glorie van Zijn koninkrijk. Door een missionair te worden lijkt mij de zekerste weg om die opdracht van Christus te vervullen. Ik heb het allang beschouwd dat het zowel een plicht als een voorrecht is om te communiceren met mijn broeders naar het vlees; en de talenten die God mij gegeven heeft te besteden voor de boodschap van hun verlossing en welzijn. Mijn voorliefde voor de hierboven genoemden scheen mij vaak een teken te zijn van Gods wil, dat ik mijn broeders vanuit hun eigen literatuur alsmede uit de Bijbel, moet aanzeggen, dat de schatten van wijsheid en kennis verborgen zijn in Christus, en dat wij alleen maar

¹¹ Hoe onbegrijpelijk en vernederend dat hij de prachtige Hebreeuwse naam Raphaël moet inleveren voor een andere Hebreeuwse naam Joiachim, waaraan de Germaanse naam Heinrich toegevoegd werd. Dit verschijnsel zag men heel veel in Joden die Christenen werden in de 18^e en vooral de 19^e eeuw.

de Vader kunnen kennen door Hem. Gedurende de laatste drie jaar heb ik vanuit deze overtuiging ernstig gepoogd en elke gelegenheid benut om mijn broeders aan te tonen, dat het Evangelie van Christus is de kracht van God tot zaligheid. Mijn wens is nu om in staat gesteld te worden om al mijn tijd te besteden aan dit streven."

Deze ernstige woorden zijn een echo van Paulus' gebed: *"Broeders, de toegenegenheid mijns harten en mij gebed tot God voor Israël is, dat ze zouden mochten behouden worden."* (Rom. 10: 1).

Met dit doel en oogwit, heeft Biesenthal zijn lange carrière van 37 jaar, als missionair uitgeoefend in de samenleving. Hij is eerst jaren actief geweest in Berlijn (1844-1868) en daarna in Leipzig (1868-1881). Welsprekend in de Schrift, met een perfecte beheersing van het Hebreeuws en brede kennis van de Talmoed en rabbijnse literatuur, werd hij grondig voorbereid voor zijn levenswerk. Wie hem goed kende geloofde dat hij de intellectuele, literaire en Bijbelse kwalificatie op de meest vooraanstaande mate beheerste, en dat hij de beste Hebreeuwse geleerde was. Zijn kennis bevatte de talen: - naast zijn moedertaal Pools - Hebreeuws, Latijn, Grieks, Syrisch, Chaldeeuwse, Arabisch, Ethiopisch, Samaritaans, Frans, Duits, Spaans, Italiaans en Engels. Nooit was een missionaris meer hoogbegaafde met "tongen." Zijn gelijke in dit verband is niet te vinden in de gelederen van de 'London Joden Society.' En met zijn pen deed hij nog beter dienst dan met zijn lippen in het verkondigen "Jezus Christus en Hem gekruisigd" tot zijn broeders naar het vlees.

Biesenthal's missionarisleven begon op 1 april 1844, als assistent-zendeling in missie dit Society's in Berlijn, onder de predikant C.W.H. Pauli, waar hij ook begon met de redactie van "Records van Israël's State and Prospects", een maandelijks tijdschrift ter bevordering van het werk van de Society, waarin verhandelingen over Messiaanse passages van het Oude Testament geschreven werden, bespreking van christelijke en Joodse leerstellingen, en aandacht werd geven aan de Joodse geschiedenis en literatuur. Hij schreef ook veel artikelen voor de "Dibre Emeth." Hij bleef aan het werk in deze bescheiden werkzaamheid onder ds. R. Bellson tot 1868, toen kregen zijn grote talenten eindelijk erkenning, door zijn benoeming tot werk bij een nieuw missiestation van de maatschappij in Leipzig. Deze belangrijke stad, de tweede in Saksen, en de zetel van een universiteit, was al vele jaren bezocht door missionarissen van het *Genootschap van Berlijn* ten tijde van de grote beurzen, toen de Joden samenkamen uit alle oorden, en aan wie een groot aantal oude en Nieuwe Testament werden verkocht. Biesenthal vond er zeventig of tachtig Hebreeuwse christenen die daar woonden, en volgens zijn mening zouden het er "honderden kunnen zijn." Er was een kleine Joodse gemeenschap van ongeveer 500 mensen, die sedert 1849, genoten van de rechten van het burgerschap. Dit lijkt maar een klein gebied te zijn als werkkring voor een man van deze bekwaamheden, maar hij was de enige zendeling voor de Joden in het hele koninkrijk van Saksen. Bovendien, Leipzig was de plaats van vele buitenlandse Joden uit Polen, Rusland, Turkije, Griekenland, Perzië, en zelfs uit Amerika, en dus in feite een belangrijk missionariscentrum. Afgezien van de zichtbare resultaten in de vorm van dopen middels de arbeid van Biesenthal, waren de indirecte resultaten groot en belangrijk. Als geleerde was zijn naam voor vele jaren een begrip in Duitsland, en vooral in die kringen waar de Joodse missie haar invloed had uitgeoefend. Zijn commentaren op de Evangeliën en de brieven aan de Romeinen en de Hebreeën, zo bij uitstek nuttig voor zendingswerk, kregen de goed verdiende aandacht.

Het zendingsveld wat eerst veelbelovend en vruchtbaar was, werd naarmate de tijd verstreek minder. De Joden raakten besmet met het socialisme en het rationalisme in Duitsland, wat ook gedoceerd werd in de universiteiten, kerken, scholen en andere instellingen. Zendingsijver was bijna uitgestorven, de Joden werden het onderwerp van veel anti-semitisme. De lange opgehoopt vijandschap tegen hen barstte tenslotte met grote virulentie uit. In Leipzig, net als in andere plaatsen, werden petitieën naar de regering gezonden om erop aan te dringen dat hun politieke rechten en voorrechten ingetrokken zouden worden. In reactie daarop betaalden de Joden haat met haat. Deze stand van zaken maakten Dr. Biesenthal somber voor de algemene situatie. In zijn laatste verslag zei hij: "Orkanen van problemen blazen van de vier hoeken van de aarde tegen de Kerk en tegen het Evangelie," en hij voegde daaraan toe "dat in dergelijke omstandigheden zijn verslag niet met blijdschap kon gedaan worden."

Dr. Biesenthal verkregen ongetwijfeld meer voldoening uit zijn literaire arbeid dan van zijn missionair werk, hoewel de ene een aanvulling van de andere was. Een geleerde was hij met volle nadruk, ja een briljante zonder twijfel, zoals zijn werken overvloedig en overredend getuigen, en als zodanig zal hij vooral in herinnering worden gehouden.

Zijn gepubliceerde werken bevatte de volgende reeks: "Auszüge aus dem Buche Sohar, mit Deutscher Uebersetzung" (1837), een bewijs van de Joodse bronnen van de leer van de Drie-eenheid en andere christelijke waarheden. "Hebräisches und Chaldäisches Schulwörterbuch über das A.T." (1836-37); David Kimchi's Liber Radicum" (1838-48), in samenwerking met F.S. Lebrecht, "De 39 artikelen van de Kerk van Engeland" (1840), "Het Boek der Psalmen, Hebreeuwse tekst en commentaar" (1841); "Chrestomathia Rabbinica Sive Libri Quatuor, etc." (1844); "Menachem ben Serug's Hebrew Lexicon" (1847); "Thologisch-Historische Studien" (1847), "Zur Geschichte der christlichen Kirche," usw. (1850); "Das Trostschriften des Apostels Paulus an die Hebraer" (1878) en een Hebreeuwse vertaling van de brieven aan de "Hebreeën en de Romeinen", met Commentary (1857-58). Hij schreef ook commentaren op "St. Mattheüs Evangelie, de Handelingen van de Apostelen", een verklaring over "De verzoening;" en het "Leven van Gerson."

In 1877, verleende de Universiteit van Giessen hem de graad van doctor in de Godgeleerdheid.

In zijn grootste werk, de "Geschiedenis van de christelijke kerk," in het bijzonder bestemd voor gebruik door de Joden, bewees hij dat ze stond in een nauwe verbinding met de vroege Kerk, doordat hij duidelijk de geschiedenis van de Joodse gelovigen naar voren bracht, die uit liefde en toewijding tot hun Heiland zich met succes geheel inzetten voor de verspreiding van het Evangelie op het moment van haar eerste afkondiging.

Dr Isaac Jost (1793-1860), de geleerde Joodse historicus van Frankfort, schreef naar aanleiding van Dr. Biesenthal's "Commentaar op de brief aan de Hebreeën," dat zij een meesterlijke compositie inhoudt, en een buitengewone kennis van de auteur van het Hebreeuwse taal. Hij zei, dat die uitblonk boven alles wat ooit tevoren geschreven is in het streven om aan te tonen, niet alleen dat het christendom is te vinden in de geschriften van vrijwel alle oude profeten, en dat Christus door Zijn komst de wet heeft voldaan; en dat de rabbijnen van bijna elke eeuw het eens zijn met de schrijvers van het Nieuwe Testament wat betreft het algemene karakter van de beloofde Messias, hoewel ze niet toegeven dat *Jezus* de Messias is.

Dr Julius Fürst (1805-1873), een andere vooraanstaande Joodse auteur, verwijzend naar de commentaren van Biesenthal in het algemeen, spreekt over zijn uitgebreide

eruditie en grondige kennis van Joodse literatuur voor en na de christelijke jaartelling. En geeft nog hoger getuigenis, daar hij vaststelt dat alle eerdere pogingen in het vertalen het Nieuwe Testament, of een deel ervan, overtroffen werden door de onderscheiden arbeid van Dr. Biesenthal, niet alleen ten aanzien van de rijkdom en volheid van de materie, geëxtraheerd met veel smaak uit de Talmoed, Midrasj, en Sohar, maar ook met de helderheid van inzicht waarmee hij doorgedrongen was en de doctrinaire leer van de apostelen naar voren bracht.

Het is een zaak van diepe spijt dat deze waardevolle commentaren niet meer worden uitgegeven, en dus uit de circulatie zijn.

Het is een interessant feit dat Biesenthal in 1840 ook schreef onder het pseudoniem 'Karl Ignaz Corvé', een werk getiteld: "Uever den Ursprung Die Juden Erhoben den Beschuldigung bei der Feier Ihrer Ostern sich des Blutes zu bedienen, usw.," waarin hij de Joden verdedigde wegens de Beschuldiging van bloedstorting in Damascus.

Dr. Biesenthal werd gepensioneerd van zijn actieve dienst in 1881, en stierf in Berlijn op 25 juni 1886, op de gevorderde leeftijd van 82 jaar.

Overgenomen uit: JEWISH BELIEVERS - THEIR STORIES

Bernstein, A. 1999. *Jewish Witnesses for Christ*. Jerusalem: Keren Ahvah Meshihit.

11. Adolf Saphier

SAPHIR, - geboortenaam Aaron- Adolph, (1831-1891), geboren in Boedapest, zoon van **Israël Saphir**, een handelaar van Boedapest, gedoopt in 1843, samen met zijn vrouw, twee zonen en drie dochters.

Al op de leeftijd van 12 jaar, vertelde hij tijdens het eten aan zijn familie: "Ik vond de Messias!" En hij leidde hen naar Christus.

Hij herinnerde zich, hoe hij altijd tot zijn 12^e jaar, hoopte dat hij iets meer kon vinden dan de godsdienst die hem geleerd was: "Ik was opgegroeid in mijn jeugd in de synagoge en leerde dat er een God, oneindig, onbegrijpelijk, hoog boven ons en alomtegenwoordig is. Veel nadruk werd gelegd op de eenheid en de enigheid van God. Maar dit kaal, vaag en abstract monotheïsme laat de geest in de duisternis, terwijl het hart kil en verlaten blijft." Dit verwarde Aaron. "Ik was onvoldaan door het abstract idee van eenheid, want de Bijbel leert een liefdevolle God, die verscheen aan Abraham en sprak tot hem, Die leidde Israël door de woestijn en heeft onder hen gewoond. Toen ik dacht aan de vriendelijke, barmhartige en menselijke manier waarop de Heere God daarna verscheen aan Zijn volk en woonde bij hen, vroeg ik me af waarom Hij nu niet met ons is in liefde en trouw.

Op een dag stond ik te kijken naar wat boeken in de bibliotheek van mijn vader en de titel van een bepaald boek trof mijn oog. Het was: *Immanuel, God met ons*. De gedachte ging door mijn hoofd als een bliksemflits, en vervulde mijn ziel. *O, riep ik, als het waar was, dat God moet verschijnen in menselijke Gedaante, wat een zegen zou dat zijn.*"

Zijn zus trouwde met **Carl Schwartz** een zendeling in Berlijn. Toen werd Adolph missionaris onder de Joden in Hamburg. Hij hield daartoe vier Presbyteriaanse samenkomsten in Engeland, waar zijn verklarende lezingen over het Oude Testament in 1861-1888 beroemd werd.

12. Isaac, LICHTENSTEIN, (? -1909).

Isaac, LICHTENSTEIN, (? -1909) was een Hongaarse Rabbi, predikte dat Yeshua de Messias is, voor zijn Joodse Hongaarse gemeente in Tapio-Szele, die weigerde om hem te ontslaan in weerwil van de vervolging in al die jaren. Hij zei: "ik zal het gewillig binnenhouden als je me kan overtuigen dat ik het mis heb." Later heeft hij in veel delen van Europa meer dan twintig jaar getuigd over de waarheid van Yeshua; tot aan zijn dood. Hij is overleden op 16 oktober 1909.

Hij heeft uitgelegd hoe hij ertoe gekomen is om geschriften te lezen en een exemplaar van het Nieuwe Testament; nadat hij 40 jaar gewerkt had als rabbijn in Hongarije.

Hij was onder de indruk van "de grootheid, macht en glorie van dit boek, voorheen een gesloten boek voor mij. Het was allemaal zo nieuw voor mij en toch deed mij goed als het gezicht van een oude vriend Ik had gedacht dat het Nieuwe Testament onzuiver was, een bron van trots, van egoïsme, van haat en van de ergste vorm van geweld, maar als ik het opende voelde ik mij erdoor eigenaardig en heerlijk overwonnen. Een plotselinge verrukking, een licht flitste door mijn ziel. Ik zocht en vond rozen in plaats van doornen, ik ontdekte parels in plaats van kiezelstenen; in plaats van haat, liefde, in plaats van wraak, vergeving, in plaats van slavernij, vrijheid. In een brief aan zijn zoon, een arts, vermeldt hij dat "Van elke regel in het Nieuwe Testament, van elk woord, stroomt voor de Joodse geest weer licht, leven, kracht, uithoudingsvermogen, geloof, hoop, liefde, liefde, grenzeloze en onverwoestbaar geloof in God.

Anderen, hatend de lange diensttijd van de rabbi en beschouwden hem als een afvallige. Lichtenstein antwoordde: *"Ik heb een geëerd rabbijn geweest over een periode van 40 jaar, en nu, in mijn oude dag, wordt ik behandeld door mijn vrienden als een bezetene door een boze geest, en door mijn vijanden als een uitgestotene. Ik ben geworden een voorwerp van spotters, die met de vinger naar mij wijzen. Maar terwijl ik leef zal ik op mijn wachttorens staan, hoewel ik er helemaal alleen sta. Ik wil luisteren naar de woorden van God."*

13. Herschel, Haim Ridley (1807-1864)

Herschel, Haim Ridley in Polen, wordt als een zestien-jarige jongen in 1823, angstig op Jom Kippoer-diensten (Grote Verzoendag) wanneer hij toetreedt om te zeggen, "We hebben nu geen tempel, geen hoge priester, geen altaar, en geen offers."

Hij verhuist uiteindelijk naar Londen en sticht de *Britse Vereniging voor de Verbreiding van het Evangelie onder de Joden*. Hij onderwijst uit de Bijbel voor zowel Joden en niet-Joden. Samen met Joseph Frey, inspireerde hij de *London Society* en de *British Society* om evangelisatie te bevorderen onder de Joden, in een tijd waarin de kerk wakker wordt om Christus in verre landen te verkondigen. Maar de noodzaak volgens de apostolische orde "eerst de Jood" raakte slechts enkele christelijke geweten.

Wanneer Herschel sterft in 1864, zijn er 300 agenten voor wie hij wekelijkse een leerklas hield, die zijn begrafenisstoet volgen.

Van 1846 tot het einde van de eeuw waren de buitenlandse agenten van de Vereniging vooral in Duitsland, Oostenrijk, Rusland, Polen en Turkije actief.

Tijdens de jaren 1920 werd de Haifa-missie de belangrijkste buitenlandse operatie, met een staf van tien man in 1925. Het boekdepot daar, gedeeld met de BFBS,

verdeelde 25.000 brochures in het Hebreeuws, Arabisch, Jiddisch, Russisch, Duits en Engels in de jaren 1927-28. Sommige daarvan werden in Bagdad verspreid door de hand van de ontembare colporteur Yusuf Abdullah. In 1936, het jaar van de Arabische Aanvallen en de Duitse 'Anschluss', stopten de uittreksels uit buitenlandse tijdschriften abrupt. En in de slechte jaren die volgden werden zij slechts gedeeltelijk hersteld. Twee jaar later moest de Vereniging te Wenen stoppen.

In 1976 werd de Vereniging herenigd met de Barbican Missie voor een christelijke getuige bij de Joden in Israël. Een bijna volledige set van de jaarverslagen hiervan wordt bewaard in hun gebouw in Sevenoaks, Kent.

Ten minste een kwart van een miljoen Joden werden gewonnen in de negentiende eeuw.

14. Ginsburg, Solomon L.

Ginsburg, Solomon L. (Pools-orthodoxe Jood), werd een missionaris en liet een onuitwisbare merkteken achter - zoals in het boek Handelingen - doordat hij moorddadige bendes in Brazilië confronteerde met het Evangelie van de Messias ... tot hij stierf in 1927.

Op een dag, Solomon begon te lezen hoofdstuk 53 van Jesaja. "Over Wie gaat dit?" vroeg hij zijn vader, die rabbijn was. Tot zijn verbazing, griste zijn vader de bladeren uit zijn hand en sloeg ermee in zijn gezicht. Later, arrangeert de vader van Solomon - zonder overleg met hem, - een huwelijk van zijn zoon met een 12 jarig meisje. Haar rijke ouders zouden Solomon steunen voor zeven jaar, zodat hij ook voor rabbijn kon studeren. De 15 jarige Solomon kwam in opstand tegen deze commerciële regeling. Hij vluchtte weg naar huis, en ging naar Londen, waar hij werkte voor een oom. Een Christelijke Jood nodigde hem uit voor een Evangeliebijeenkomst; hij beloofde daar Jesaja 53 te verklaren. Geïntregeerd, ging Solomon daarheen en hoorde de profetie van Christus' kruisiging uitgelegd. Hij werd het huis uitgezet, sloeg familieverlokkingen en beloften van geld allemaal af, en werd een toegewijd evangelist in Brazilië. Hij werd vele malen geslagen, maar was altijd blij dat hij zou kunnen lijden voor Jezus. De bekeerde Jood ontsnapte ook meerdere malen van pogingen tot moord, door het winnen van hen die zijn moordenaars zouden worden, met zijn vriendelijkheid en Godgewijde toespraak aangaande Christus.

Duizenden werden omgezet onder zijn trouwe bediening.

Overgenomen uit: JEWISH BELIEVERS - THEIR STORIES

Bernstein, A. 1999. *Jewish Witnesses for Christ*. Jerusalem: Keren Ahvah Meshihit.

III. MESSIASBELIJDENDE JODEN IN ISRAEL

15. Daniel ZION, een Messiasbelijdende rabbi

Daniel Zion, (1887-1979) werd geboren in Thessaloniki, Griekenland. Hij werd opgeleid tot rabbijn in de yeshiva van zijn vader en men stuurde hem in 1918 naar de Joodse gemeenschap van Sofia, om in Bulgarije te dienen; waar hij werd verkozen tot opperrabbijn.

Vóór de Tweede Wereldoorlog in de jaren 1930, begon hij te geloven in Yeshua, hoewel hij nooit officieel "bekeerd" werd tot het christendom, maar bleef trouw aan de onderhouding van de Thora. Hoe Yeshua hem drie keer in een visioen verscheen, hoe zijn Messiaanse geloof een bekend geheim werd in Sofia en hoedanig zijn vriendschap was met Metropoliet Stephen van de Bulgaarse Orthodoxe Kerk, die getroffen werd door zijn geloof en hoe hij Bulgaarse Joden gered heeft van complete uitsterving, kunt u lezen op <http://www.netivyah.org.il>

Hij emigreerde naar Israël in 1949 met de meeste van de rabbijnse overgeblevenen en werd benoemd als rechter van het Rabbinale Hof in 1954. Toen zijn geloof in Yeshua openbaar kwam, werd hem verteld, dat hij zo lang kon blijven als hij het geheim hield. Niet in staat daaraan te voldoen, sprak hij: "Ik ben arm en zwak, vervolgd en kwetsbaar, Yeshua heeft mij overwonnen en mij met de Nieuwe Mens vereerd; van een straatarme heeft Hij mij met Zijn grote liefde gekoesterd. Elke dag probeert de sluwe duivel naar mijn geloof te grijpen, maar ik houd mij moedig en jaag de duivel weg. Ik sta hier alleen in mijn geloof, de hele wereld is tegen mij. Ik geef alle aardse eer op omwille van de Messias, mijn Leidsman."

Het Rabbinale Hof ontnam Rabbi Daniel zijn rabbijnse titel, maar de Bulgaarse Joden bleven Rabbi Daniel eren als hun rabbi. Een Russische Jood, die een van de eerste zionistische kolonisten en een "gelovige", was in Rishon LeZion, had Rabbi Daniel Zion een gebouw gegeven als een synagoge op St. Yeffet in het hart van Jaffa. In die Synagoge was hij dienstbaar tot 6 oktober 1973. In deze synagoge sprak hij niet vaak openlijk van Yeshua, maar vele malen besprak hij verhalen en gelijkenissen uit het Nieuwe Testament.

Echter, elke sabbat na de Synagoge nam Rabbi Daniel een groep van zijn collega-aanbidders vanaf de synagoge mee naar huis en bestudeerden ze over Yeshua uit het Nieuwe Testament op de sabbatmiddag, tot ze terugkeerden naar de synagoge om de avondgebeden op te zeggen.

Rabbi Daniel stierf op de leeftijd van 96 en liet een onuitwisbare erfenis na door zijn persoonlijk voorbeeld uitgedrukt in de naamdicht gedicht op zijn eigen naam:

*De (Daver) Woord van God is mijn pad,
The (Ner) Lamp van God is mijn gids,
The (Iraat) Vreze voor God is het begin van wijsheid,
The (Ehavat) Liefde van God is mijn Leven,
The (Laasoth) doen de wil van God is mijn ambitie,
(Zedek) Gerechtigheid en rechtvaardigheid zijn mijn doelen,
Zijn (Isurim) Lijden is mijn verzoening,
Hij zal (Oyagen) u beschermen in al uw wegen,
The (Nezah) Eeuwige van Israël is mijn troost.*

16. LEVI MEYERSON, DE DENKER

Een brief die Marius Schouten, de schrijver van dit korte verhaal onlangs van een Joodse familie uit Judea kreeg vormde de aanleiding tot het verhaal "Levi, de denker". De kern van het verhaal berust op waar gebeurde feiten. Reformatorisch Dagblad, 8 december 1995.

Goud-rood gloeide de avondzon tegen de heuvels. Op de hellingen ervan stond een aantal eenvoudige huizen. De bouwsels waren laag en zonder enige luxe. Zeker, de muren en daken waregoed geïsoleerd, iets dat heel noodzakelijk was, want vanaf mei tot en met september kon de brandende zon de temperaturen soms opvoeren tot boven de veertig graden. En de groene weelde die in de voorjaarsmaanden als een gewassen tapijt van bloemen, kruiden en grassen over de heuvels glooide, verkleurde dan langzaam maar zeker tot een bruine vacht. Nu vonkte in dat bruine het milde licht van Israëls zon.

Levi staarde ernaar, zoals hij dat zo vaak deed bij het vallen van de avond. Hij zat op de bank voor een van de huisjes. Kijk, er kwam leven in de vacht; een gazelle huppelde met sierlijke sprongen door de gestoofde flora, op zoek naar het schaars geworden groen. Zijn dunne, breekbare pootjes plantten zich in de ruige heuvelbeplanting. Levi's ogen volgden de bevallige bewegingen van de gazelle: Hij zag het dier wel vaker. Het was herkenbaar aan een lichte vlek op de rug. Misschien was dat lichte een litteken, een genezen wond die was ontstaan door de vergeefse uithaal van een vos.

Levi had het dier de naam *Nafthali* gegeven. (Gen. 30:8) "De worstelende" betekende dat immers, want misschien hield die lichte plek verband met de strijd. Kijk, nu kleurde de plaats waar de gazelle zocht donkerrond. De zon scheen zich tot het uiterste in te spannen om de tijd te rekken, om nog wat te blijven in dit oord van vrede.

Plotseling verdween Nafthali, opgeslokt door de rode gloed naar het scheen. Levi's gezicht versomberde en in zijn ogen donkerde iets van wanhoop. Dat gebeurde wel vaker, Plotseling was het er; die verandering van zijn gelaatstrekken. De laatste tijd gebeurde het steeds meer. Het scheen of bepaalde beelden zijn herinnering openscheurden. Vanavond was dat ook zo: De rode gloed op de heuvels waar Nafthali in verdwenen was, riep herinnering terug naar iets dat in zijn geest scheen te zijn getatoeëerd. Nu trok er een lichte nevel omhoog op die plaats., „Rook”, mompelde Levi; rook. Zijn ogen verstarde. Als een smorend fluisteren kwam het van zijn lippen: „Rook”; en zijn gerimpelde handen balden zich tot machteloze vuisten. Toen ging hij plotseling staan: „Nafthali”, schreeuwde hij, „Nafthali, kom terug.” Zijn ogen waren nu wijd open en daarin smeulde de angst „Nafthali”, kreunde hij, „wat hebben ze met jou gedaan?” Moeizaam stond hij op en hij strompelde in de richting van de heuvel waarde gazelle verdwenen was. Achter hem ging nu een deur open en haastige voetstappen kwamen dichterbij. Een hand legde zich op zijn schouder.

„Kom vader, kom binnen, het wordt te koud buiten”, zei een stem.

Maar Levi deed alsof hij zijn schoonzoon niet zag.

„Nafthali”, fluisterde hij, „Nafthali”, en in die ene naam sidderde de smart, diep, maar beroofd van tranen.

„Kom vader, zei Samuel weer en hij zei het zacht maar dringend. „Je weet toch dat Nafthali niet terugkomt. Niet nu”. Zijn stem werd nog zachter: „Als onze Koning terugkomt, vader, dan zien we hem weer. Koning Jesjoea”, mompelde Hij, de Koning van Israël”. Maar dat laatste hoorde Levi niet.

Toen scheen die vreemde angst uit hem weg te vloeien en gewillig liet hij zich meevoeren, het huis in. Het werd nu snel donker. De toppen van de heuvels tekenden hun glooiende lijnen tegen de nachtelijke hemel: een machtige ronding van vonkend licht, dat uit miljoenen sterren spatte.

Ze zaten rond de tafel, Levi, zijn dochter Rebecca en haar man Samuel. In de hoek van de kleine kamer zaten hun zoons, Cham en Jitschak. Zij bestudeerden hun werk voor school. De weg daarheen was niet altijd even rustig. Ze gingen met de bus of ze reden met vader Samuel mee, die vaak in Jeruzalem werkte. Want daar stond de middelbare school die de jongens bezochten. Reeds enkele keren was de bus bekogeld met stenen en de jongens hadden zich afgevraagd waarom er maar geen einde scheen te komen aan die gevaarlijke plagerij. Nee, bang waren ze niet, want op de voor- en achterbank zat meestal een militair die heel goed overweg kon met zijn uzi, het machinepistool. Die voortdurende dreiging was iets gewoons geworden voor de beide jongens en het voortdurende opletten hoorde bij hun gang naar school.

Maar moeder Rebecca vond het verre van gewoon. Elke schooldag liet ze haar zoons met een bezwaard hart vertrekken. En zij wist maar al te goed dat zelfs een uzi niet elke steen voor kon zijn of iets dat nog erger was dan dat. Als haar jongens waren vertrokken, snelde ze naar hun slaapkamer. Het raam stond bijna altijd open, open naar het noorden. Daar lag Jeruzalem immers. Rebecca wist dat ze niets beters kon doen dan op haar knieën vallen en roepen tot haar God. En dan smeekte ze om bescherming voor haar jongens.

In de familie van Rebecca had de Holocaust, zoals in de meeste Joodse families, vele onherstelbare wonden geslagen. Na veel innerlijke strijd en urenlange gesprekken met Samuel, haar man, had zij Jezus gevonden. Maar Rebecca moest erkennen dat Jezus eigenlijk haar gevonden had. Sinds dat moment wist zij dat zij haar vijand moest liefhebben. Of had de Messias dat niet zo letterlijk bedoeld? Zij mocht in ieder geval geen haatgevoelens hebben, hoewel dat een onmogelijke opgave scheen. Voor het open raam naar Jeruzalem bad een moeder om het behoud van haar jongens. En, na enige aarzeling soms, voegde ze er dan aan toe: **„Indien het Uw wil is, o Almachtige, maak dan Izaak en Ismaël, de twee volken, tot vrienden van elkaar”**.

Dan stond ze op, fluisterend naar geluiden in de verte. En dan was het of de wind een stem meevoerde uit de hoogte, een klank van bijna drieduizend jaar oud, een lied Hammaäloth: „De HEERE is uw bewaarder, de HEERE is uw schaduw aan uw rechterhand. De HEERE zal u bewaren van alle kwaad, uw ziel zal Hij bewaren. De HEERE zal uw uitgang en uw ingang bewaren van nu aan tot in eeuwigheid”.

Maar nu was er het duister van de avond en waren ze allemaal bij elkaar in hun huis, ergens in het Jodese land. Samuel nam de Bijbel, het Boek dat niet alleen de Tora en de Tenach bevatte, (het Oude Testament) maar waaraan ook het Nieuwe Testament, de Boeken van het Nieuwe Verbond, waren toegevoegd. De jongens, Chaim en Jitschak, staakten hun studie en zetten zich tot luisteren. De oude Levi zat wat ineengedoken in zijn stoel. Hij scheen ingespannen te luisteren als wilde hij zich laten meevoeren door de woorden die Samuel rustig en met zijn diepe, donkere stem uitsprak: „*Troost, troost mijn volk, zal ulieder God zeggen. Sprekt tot het hart van Jeruzalem, en roept haar toe dat haar strijd vervuld, dat haar ongerechtigheid verzoend is, dat zij van de hand des HEEREN dubbel ontvangen heeft voor al haar zonden. Sion, gij verkondigster van goede booschap, klim op een hoge berg, o Jeruzalem, gij verkondigster van goede boodschap, hef uw stem op met macht, hef ze op, vrees niet, zeg tot de steden van: Juda: Zie, hier is uw God.*”

“Amen”, mompelde Levi, en even was er een flits van hoop in zijn zoekende ogen. Ze bogen de hoofden voor het avondgebed.

“God van onze vadersen”, bad Samuel, “God van Abraham, Izaak en Jacob, laten Uw ogen open zijn over ons huis, over ons land en over ons volk. Gij hebt ons doen zwerven over de aarde, maar Gij hebt ons weer thuisgebracht. Van de vier windstreken hebt Gij ons verzameld en gebracht in het land dat Gij hebt toegezegd aan Abraham en Zijn nageslacht als een onveranderlijke erfenis. Maar nog klinken in ons de echo's van de verschrikkingen uit de concentratiekampen, echo's die ons benauwen en verwarren. Gedenk ons, o Almachtige, gedenk onze vader Levi, wiens hart en geest telkenmale donker worden en ontstellen door de schaduwen van het verleden. Gedenk”, en de stem van Samuel scheen te dalem „gedenk o Jesjoea, o Messias, neig Uw oor tot de ellendige en kom met Uw verlossende macht over ons huis. Zeg tot de steden van Juda: Zie, hier is Uw God.”

Boven de Judese bergen koepelde zich de nachtelijke hemel, waaraan de sterren oplichtten als dragers van beloften.

Levi Meyerson was een echte Joodse jongen om te zien. Een tapijt van donker krullend haar lag stevig op zijn hoofd en deed soms zijn best om op te rukken naar zijn voorhoofd. Zijn bruine ogen hadden iets peinzends. Er scheen ook iets vragends in te liggen. Je vroeg je af wat die ogen eigenlijk vertokten. Levi was een denker. Misschien had hij dat van zijn vader meegekregen. Zijn ouders waren streng-orthodox en hielden zich nauwgezet aan de voor hen geldende regels en wetten. De Thora was voor hen heilig. Heel oude gebruiken werden door de familie Meyerson in ere gehouden. Levi kon zich nog goed zijn vijfde verjaardag herinneren. Hij had nieuwe kleren gekregen. Zijn moeder had drie kleine gebakjes voor hem gemaakt van het fijnste meel en met veel honing had zij de lekkernijen samen gesteld. Knappend kwamen die uit de oven en Levi had ervan gesmuld.

Wat later was de rabbijn gekomen en samen waren ze naar de synagoge gegaan. Daar werd Levi op een verhoging bij de lezenaar gezet en moest hij luisteren naar de "Tien Woorden". Want in de negentiende Psalm staat immers: Zij (de rechten des HEEREN) zijn zoeter dan honing en honingzeem.

Kennis vergaren vond Mozes, de vader van Levi, geweldig belangrijk. Soms citeerde hij de woorden van de profeet Hosea, die de dreigende wegvoering, van het volk in verband bracht met het verlaten van Israëls God. Hosea had immers gezegd: „Mijn volk is uitgeroeid, omdat het zonder kennis is”. En als Levi's vader die woorden aanhaalde, versomberde zijn gezicht. Levi vond de strenge opvoeding heel gewoon. Over de min of meer luchthartige opmerkingen van zijn vriend Nafthali, die uit een liberaal denkend gezin kwam, haalde hij de schouders op. Zeker, bij Nafthali's thuis werd de Sjabbat in ere gehouden. Nafthali's vader ging op Sjabbat naar de sjoel, de liberale, de rand van de stad. Maar daar heersten toch andere opvattingen dan in de synagoge waar Levi met zijn vader heenging. In de liberale synagoge namen de vrouwen soms deel aan de lezing van de Tora en zij zaten tussende mannen in. Zoiets was in de orthodoxe synagoge ondenkbaar. Als er al vrouwen waren, dan bevonden die zich op de achtergrond. In Levi's synagoge was een balustrade. Daarachter zaten of stonden dan de zwijgende en toeziende vrouwen.

Toen hij 13 jaar was had Levi Bar Mitswa gedaan. Op dat moment was hij *zoon van de wet* geworden. Levi had het allemaal opwindend gevonden. Met bevende vingers had hij het zilveren handje met de wijzende vinger gehanteerd bij het lezen van de Thora. De rabbijn had scherp geluisterd en om de lippen van de vader speelde een milde glimlach, waarin iets van blijdschap en trots zichtbaar was. *Zoon der wet*,

jazeker; maar toen Levi's vader na de plechtigheid langzaam en nadrukkelijk had gezegd: „Geloofd zij Hij, die mij heeft vrijgemaakt van de verantwoordelijkheid voor deze jongen", kwam er een weeïg gevoel in Levi. Toch begreep Levi dat zijn vader nog veel van hem hield en hem met veel zorg zou blijven omringen.

De sabbat was een wekelijks terugkerend feest. DE moeder van Levi zorgde altijd weer dat alles tot in de puntjes in orde was. Het tafellaken was smetteloos wit. Twee goudgele, gevlochten broden lagen erop, de challôt. Twee, omdat die herinnerden aan de dubbele portie manna die de Israëlieten voor de Sabbat in de woestijn ontvingen, Ook de wijn ontbrak niet bij die sabbatsmaaltijd. Straks zou vader de wijdingsdronk verrichten. De Sabbat was vol goede en rustige dingen. Een korte wandeling behoorde ook daartoe.

Levi vond dat in de gewijde stilte van de Sabbat iets van de Schepping blonk, iets dat alleen maar schoner en lichter worden zou. Op Sabbat schenen de mensen soms op engelen te lijken. Vreemd dat die engelen na Sabbat meestal niet meer herkenbaar waren. Er was ook nog de brandende menorah, de zevenarmige kandelaar, die op Sabbat de vreugde verhoogde. De menorah herinnerde immers aan de tent van samenkomst in de woestijn. Levi probeerde zich vaak een voorstelling te maken van die machtige man in de Sinaï, Mozes. Levi was er trots op dat zijn vader ook die naam droeg. Hun huis had op Sabbat iets van de tabernakel, iets van de tempel, in het hart waarvan de menorah brandde met een stille, reine vlam.

Nee, Levi sprak over dat alles niet veel met Nafthali, die Sjabbat meer als een vrije dag zag, waarop best wat meer mocht dan in Levi's huis was toegestaan. Toch waren ze heel goede vrienden, die elkaar nooit afvielen of in de steek lieten. „Ze gaan voor elkaar door het vuur", zei Levi's vader wel eens. Levi vroeg zich soms af waar die uitdrukking vandaan kwam, maar lang dacht hij er nooit over na.

Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, ging er iets stuk bij de Joodse families. De angst sloop er binnen. Velen verdrongen dat, wilden er niet van weten. Anderen namen het gelaten op, berustten bijna. Maar er waren er ook die heel scherp aanvoelden dat er iets verschrikkelijks ging gebeuren, die de dodelijke adem van de nazi's in hun nek voelden. Bij sommigen ging die angst over in wanhoop.

Op een dag was Nafthali doodsbлек binnen komen rennen bij Levi. „Mijn vader en moeder", kwam het er hortend uit. Maar verder bracht hij het niet. „Wat is er?", Zei Levi, bijna ruw, „vertel op". „Ze zijn er niet meer", fluisterde Nafthali. „Dood, zijn ze, dood!"

„Praat geen onzin", zei Levi, „je hebt gedroomd".

Maar Nafthali had niet gedroomd.

Zijn vader en moeder hadden een eind aan hun leven gemaakt. Zomaar overdag, toen Nafthali naar school was. Toen hij thuis kwam, lag er een brief voor hem op de mat in de gang.

„Lieve Nafthali", stond erboven. „We weten dat de nazi's ons willen vermoorden. Wij zien geen uitweg meer. Jou willen we niet meenemen het graf in. Jij bent jong en sterk. Samen met Levi zul je het misschien kunnen redden. "Wees niet verdrietig. Probeer te vluchten, Papa en mama."

Nafthali was radeloos van smart. Direct was hij naar het huis van Levi gerend. Daarna was de vriendschap tussen de twee nog hechter geworden. Ze voelden dat ze samen behoorden tot een groep ter dood veroordeelden. Het scheen of ze in een spinnenweb terecht waren gekomen, een web dat steeds sterker werd en waarvan de draden steeds dikker werden.

Het gebeurde op een somber vrijdagavond. Voor de familie Meyerson was de Sjabbat aangebroken. Op de onberispelijk gedekte tafel stond de glanzende, zevenarmige

kandelaar en de zeven witte kaarsen brandden met fijne, spitse tongetjes. Toen hebben de spinnen met hun dodelijke tentakels toegeslagen. Dreunend vielen de slagen op de deur. „Aufmachen, schnell“, grauwde het. Mozes opende de deur. Vijf SD'ers stormden naar binnen. Mozes kreeg een vuistslag midden in zijn gezicht. Hij wankelde, en het bloed stroomde uit zijn neus. Tierend en razend werd de familie met slagen en schoppen bijeen gedreven. Bleek en stil stonden ze bij elkaar. In die momenten van uiterste nood gebeurde er iets bijzonders. Mozes hief zijn handen ten hemel. En het scheen of in dat ogenblik een engel de soldaten weerhield om iets te doen. Mozes sprak: „*Doe ons recht, o God, en bevrijd ons van het ongoedertieren volk*“.

Israëls God zou horen, op de tijd die Hij daartoe had bestemd. De familie Levi Meyerson en Nafthali werden afgevoerd. Nadien werd er geen Sabbat meer gevierd in hun huis. Het tafellaken was besmeurd en de menorah, waarin nog de kaarsen zaten, was in een hoek getrapt. De kaarsen waren voorgoed geblust, naar het scheen, en de tabernakel, ach de tabernakel was geruïneerd, zoals de tempel was verwoest.

In het raam langs de straat hadden geweerkolven een gat geslagen. En als het nacht werd, blies de wind naar binnen. Soms klonk dat als een huilen, als een hui-veringwekkend klaglied van een profeet, die weent over zijn verwoeste en verlaten stad, over Jeruzalem...

Alleen Levi is teruggekomen, een stille, in zichzelf gekeerde man. Maar op de reis van het concentratiekamp naar huis ontmoette hij Ruth, een al even stil meisje, dat haar hele familie verloren had. Ze begrepen elkaar in hun verdriet en eenzaamheid. Later trouwden ze. En toen ze onder de trouwbaldakijn stonden, de choepa, moest de bruidegom volgens een oude traditie een glas onder de hak van zijn schoen ver-trappen. Dat glas herinnert aan het verlies van de tempel. Maar Levi dacht aan hun eigen kleine tempel die verwoest was. En toen de gasten wat later het bruidspaar "*mazzel tov*", veel geluk toewensten, glinsterden er tranen in de ogen van Levi, de denker.

Het huwelijk van Levi en Ruth werd gezegend met vier kinderen. En de Sabbat met zijn zuivere en stille dingen werd in ere hersteld. Aan de muur in de kamer hing, tussen de foto's van de omgekomen familieleden, de foto van Nafthali. Hij scheen je altijd aan te blijven kijken met zijn vrolijke, onbezorgde ogen. Ruth betrapte Levi er vaak op dat hij stil en lang zat te kijken naar die ogen. Dan legde ze even haar hand op zijn schouder; even maar.

Toen sloopte een ernstige ziekte in een korte tijd het lichaam van Ruth. Men bracht haar naar *Beth Chajim*, het huis der levenden. Niet-Joden noemen dat een kerkhof. Tussen die twee benamingen ligt een wereld van verschil. Op Beth Chajim klonken de slotwoorden van Psalm 16: „*Gij zult mij het pad des levens bekend maken; verzadiging van vreugde is bij Uw aangezicht; lieflijkheden zijn in Uw rechterhand, eeuwiglijk*“.

Daarna was Levi stiller dan ooit. Maar denken deed hij des te meer.

Ergens ten zuiden van Jeruzalem, in het Judese land, woonde een Joodse familie. **Rebecca**, een dochter van Levi, haar man Samuel en hun twee jongens, Chaim en Jitschak, leefden daar hun betrekkelijk sobere bestaan. Maar het licht van Israëls Koning was voor hen opgegaan.

Vanaf het plekje op de bank voor het huis keek de oude Levi vaak naar de heuvels van Judea. Hij kende ook de dieren die er huisden. Een gazelle noemde hij Nafthali. Zo

heette eens zijn beste vriend. In het concentratiekamp zag Levi hoe zijn vriend de weg ging naar de gaskamers en het crematorium. Toen hij dat zag, is er iets in hem vernield en niets en niemand scheen het verwoeste te kunnen herstellen. Het beeld van de gazelle, die in de herfst bij de ondergaande zon in het struikgewas van de heuvels verdween, rukte de wond weer open. De rode gloed en de avondnevel herinnerde hem aan het vuur en de rook van het crematorium.

De winter kwam. De eerste regen viel op het droge land. De voorbereidingen voor het Chanoeka-feest werden getroffen. Het is het feest van de inwijding van de tempel. Toen de Makkabeeën de tempel heroverden, vonden ze, in plaats van de weggevoerde menorah, zeven speren. Zo luidt het verhaal. Voorts vonden ze maar voor één dag tempelolie. Toen hebben de vrijheidsstrijders van de zeven speren een kandelaar gemaakt. Ofschoon er maar voor één dag olie was, brandde de menorah acht dagen in de tempel. Zo ontstond het idee van de chanoeka-kandelaar met zijn acht kaarsen. Eigenlijk zijn het er negen. Want met de negende wordt elke dag een kaars aangestoken, totdat er acht lichten zijn.

Zo gebeurt het ook met Chanoeka-feest in de huizen die in de bergen van Judea staan. Zo werd op een late decemberdag ook de eerste kaars aangestoken in het huis waar de oude Levi samen met de andere familie woonde.

Levi was ziek en zwak. De herinneringen aan het concentratiekamp werden steeds benauwender. Soms overviel hem 's nachts een gruwelijke angst en dan riep hij dat er vier mannen waren die hem martelden. Levi, de denker, kon zijn gedachten dan niet meer ordenen. Zijn zuster Rebecca zat vaak aan zijn bed. Dan bad ze en ze zong liederen van haar Heiland. De oude Levi had zich niet gewonnen gegeven aan de Messias. Eens had hij verteld welke verschrikkelijke dingen hij christenen had zien doen.

Plotseling werd het veel erger met hem. Rebecca en Samuel zaten bij zijn bed. Die twee vouwden hun handen en zonden hun smeekgebed naar hun Koning. Toen zongen ze samen Psalm 30, zoals dat op het Chanoekafeest de gewoonte is. "Hoor, Heere, en wees ons genadig; Heere wees ons een Helper." Toen boog Samuel zich over de oude man, die verlamd was en niet meer kon praten. En met een vurig gebed in zijn hart zei Samuel: "Het is niet erg als je niet kunt praten. Als je gelooft in het reddende bloed van Jezus, steek dan je hand omhoog". Toen gebeurde er een wonder. De verlamde hand ging langzaam maar zeker omhoog. En er kwam een glans op het gezicht van Levi.

Samuel sloeg de Bijbel open en hij zocht naar het geschrift van de profeet Micha. Hij was de profeet die gezworven had in de bergen waar zij nu woonden. Zeker, hij had de oordelen over het volk aangezegd, maar hij was het ook geweest die in de verre toekomst had mogen zien. Hij had de beloften van God ontvouwd, zoals een licht ontstoken wordt in een stikdonkere nacht. En Samuel las: „*Te dien dage spreekt de HEERE, zal Ik haar, die hinkende was, maken tot een overblijfsel, en haar die verdreven was, vergaderen, en die Ik geplaagd had. En Ik zal haar die hinkende Was, maken tot een overblijfsel, en haar, die verre henen verstoten was, tot een machtig volk; en de HEERE zal Koning over hen zijn op de berg Sion, van nu aan tot in eeuwigheid*".

Toen boog Samuel zich diep over de oude Levi en met een door tranen verstikte stem zei hij: "De Koning, dat is Jesjoea, dat is Jezus, de Messias".

En, o wonder, toen ging opnieuw de arm omhoog als een *Amen* op die geweldige woorden.

Nog waren de wonderen niet ten einde. De volgende morgen kon de oude Levi weer in zijn stoel zitten en zijn hart was vol van Jezus de Messias. „Nu is de tempel hersteld", zei hij, „nu is ons huis een tempel. Verzadiging van vreugde is bij Zijn aangezicht". Hij zei het heel zacht, maar hoorbaar.

Op de tafel stond de brandende kandelaar als het licht in de tabernakel, als een veelvoudige vlam van hoop in de tempel. Twee weken later stierf Levi, de denker. In het onvergankelijke Jeruzalem mocht hij het licht zien. *En in haar is geen tempel; want de HEERE, de almachtige God, is haar tempel, en het Lam. En die stad behoeft de zon en de maan niet, dat zij in haar zouden schijnen; want de heerlijkheid Gods heeft haar verlicht, en het Lam is haar kaars...*

17. Lance Lambert, Messiasbelijdend Bijbelleraar te Jeruzalem

Reformatorisch Dagblad 3 mei 1993

„En dan nu de hamvraag. *Wat moeten christenen doen ten opzichte van Israël? Evangeliseren of niet?*”

De bekende Israëlische „Bijbelleraar” Lance Lambert stelde deze vraag zaterdag in Putten aan enkele honderden christenen die bijeen waren onder verantwoordelijkheid van „Christenen voor Israël”. De Messias-belijdende Lambert sprak in Putten over „Israël en het geloof in de Messias”

Lambert gaf zelf antwoord op de door hem opgeworpen vraag. Eerst zette hij de verschillende argumenten rond de algemene zendingsopdracht op een rijtje. De opdracht van God om Zijn Woord te verkondigen — en dat Israël daarvan niet uitgezonderd is — beaamde hij. Met de opmerking dat **eerst de Jood en daarna de Griek** bereikt dient te worden, stemde hij in. Dat Paulus eerst de synagoge ging bezoeken op zijn reizen, wilde hij niet ontkennen.

Profeterend helpen

„Maar willen jullie christenen nu echt het Evangelie aan hen gaan verkondigen? Ik kan er niet bij. Beseft u niet dat Joden blind zijn, niet als de heidenen, maar door de Heere Zelf verblind? En weet u niet dat na Paulus de Joden meer dan 1700 jaar met karikaturen van Jezus in aanraking zijn geweest? Jezus is voor een Jood alles wat met moord, pogrom, haat, holocaust en ongerechtigheid te maken heeft. Besef wel, ik heb het nu niet over de echte Jezus, maar over de karikatuur. En wat moet u nu doen, evangeliseren of niet?”

„Met een beroep op Ezechiël 37 zeg ik dat er door christenen profetisch gesproken dient te worden over Israël, in het besef dat God bij hen is. Dat doet meer dan duizend zendingen kunnen doen. Er moet geprofeteerd worden tot de Geest, dat wil zeggen **gebeden voor het behoud van heel Israël**. Daarbij moet God aan Zijn Woord gehouden worden. Dat is echt Calvinistisch. En er dient profetisch getroost en gesteund te worden. Dat is de dienst van de kerk. En ... bidt tienmaal voor u iets zegt. Als u zo met Israël bezig bent, dan zal de Heere iets doen, dan zal Hij (de Geest) vallen op Zijn volk, op een plaats en tijd waar wij het niet zullen verwachten.

Lamberts toespraak was geheel gebaseerd op Ezechiël 37, waar het gaat over de vallei van de dorre doodsbeenderen. Daarbij tekende Lambert eerst de Joodse visie op de Messias, Die volgens hen nog komen moet. Hij gaf ook een politiek geladen theologische visie op de huidige zogenaamde vredesonderhandelingen in het Midden-Oosten. Lambert zei dat God bezig is Israël in de hoek te drijven, waarbij alles vernietigd wordt waarop Israël vertrouwt. Het vredesproces dat nu gaande is, vergeleek hij met het vredesproces van Chamherlain uit 1938, met als resultaat de Tweede Wereldoorlog en de holocaust.

Geestelijk inzicht

Om zicht te krijgen op de geestelijke strijd en Gods plannen met Israël, verwees Lambert opnieuw naar Ezechiël 37. Dat hoofdstuk heeft volgens hem uitsluitend betrekking op het herstel van Israël. De verspreid liggende botten geven de verdeeldheid van het Joodse volk aan. De terugkeer van veel Joden zag hij als het bijeenvoegen van de benen, uitlopend op het herstel van de natie: „maar dan is er nog geen Geest in”.

In de omschrijving van Gog en Magog zag hij, mede op grond van rabbijnse literatuur, het anti-goddelijke, een poging om Gods volk, het Joodse volk, uit te roeien. „En denk niet dat u als christenen kunt ontkomen. God heeft twee verkoren volken, één is al gered, het andere moet nog gered worden. Op verschillende wijzen vertegenwoordigen beiden God”.

Iraanse Islamitisch fundamentalisme

Lambert voorzag een zich ontwikkelend conflict, dat zijn wortels vindt in het ***Iraanse Islamitisch fundamentalisme***. „Iran zoekt contact met onder andere Kazachstan, een voormalige Sowjetrepubliek die over veel intercontinentale (kern)raketten beschikt. Iran wil een heilige oorlog ontketenen zodat elke moslim moet meevechten. Die door moslimfundamentalisten te beginnen oorlog zal zich tegen het Westen richten en daarbij moet Israël er als eerste aan geloven.”

Dit citaat uit de lezing van Lance Lambert houdt niet in dat we de conclusie zouden trekken, om geen Bijbelverspreiding ter hand te nemen onder de Joden binnen en buiten Israël. Ook kan men anders denken dan hij over diverse aspecten van het Christelijk geloof en Bijbelse waarheden. Dat geldt vanzelf van al de genoemde personen in deze publicatie.

I. Da Costa geeft enkele mooie richtlijnen in zijn Bijbellezingen over Jesaja 60

Vers 2a. Doch over u zal de Heere opgaan, en Zijn heerlijkheid zal over u gezien worden; en de heidenen zullen tot uw licht gaan, en koningen tot de glans, die u is opgegaan.

... Daarom is er in ons, Joden, tegelijk iets ouds en iets nieuws. Wij gevoelen met al de tijden meegeleefd te hebben, en voelen ons tegelijk tehuis in deze tijd. Aan de ene kant gevoelen wij een Goddelijke kracht in ons, en aan de andere kant een uiterste menselijke zwakheid. Bijzonder door de profeten werden de stammen Israëls vanouds in betrekking gehouden tot de volken, niet tot de ver verwijderde, onbekende, onbeschaafde of barbaarse volken, maar tot die, welke door hun nabijheid, macht en invloed in staatkundige betrekking met Israël stonden, want ook op geestelijk gebied moet er een lijn bestaan, waardoor het verband wordt teweeggebracht. De schoonste geestelijke betrekking echter van Israël tot de volken is die, welke veroorzaakt is door de prediking van het Evangelie aan de volken door zonen uit Israël. Het huwelijk tussen het Oude en Nieuwe Testament door de profetie, is dan ook alles overtreffend, want daarin ligt het hogere verenigingspunt van Israël met de volken. Het toont ons een liefelijke binnenzijde tegenover de treurige buitenzijde; want welke is deze buitenzijde? Onder anderen deze: dat de Joden onder de volken zijn, en dat de volken te Jeruzalem zijn. De Joden betreden de wereld, en de volken vertreden Jeruzalem; dit is het bezoek dat zij elkaar brengen, dit hun uitwendige wederkerige gemeenschap! Doch wat heeft God gedaan? God heeft het leven van de wereld gelegd in de lendenen van een verstorven Abraham en een verstorvene Sara. "Wij zijn Abrahams zaad," zeggen de Joden nog altijd, en de afkomst laat zich niet afleggen.

... Doch dat gij, Joden, over zulke dingen spreekt, is een goed teken des tijds. Het bewijst dat gij hijgt naar meer volmaaktheid dan gij bezit, en dat het Oude Testament ook bij u nog iets anders nodig heeft. (-) Wat ons Christenen betreft, wij moeten

trachten de Joden tot Christenen te maken, door de beloften, die hen gelden, in het rechte licht te plaatsen. O, wij weten het, bij de zending onder de Heidenen is er nog enig groen te zien, maar bij Israël is in het geestelijke alles even dor, ja buitengewoon woest, doch het zij ons een waarborg, dat God het groeiend en bloeiend zal maken Zonderling, nietwaar? Toen de Christenen geen verwachting meer hadden van het herstel van de Joden, verwachtten de Joden nog hun Messias, en nu de verwachting voor de Joden bij de Christenen levendig wordt, verwerpen de Joden over het geheel de verwachting van een Messias. De apostelen hadden nog bij het Oude Testament de overlevering, welke in het hart van het volk leefde, en daarmee de ware opvatting en verklaring van de Oud-Testamentische Schrift, welke wij thans bij Israël ten enenmale missen, zodat wij deze uit hun oude schriften met veel moeite moeten opdelven. Neen, naar hun hart zijn de ongelovige Joden niet meer één met hun gelovige vaderen; trouwens hoe zou het ook mogelijk zijn? Het is thans het verkeerde of liever omgekeerde Israël; doch naar de Schrift is er slechts één Israël, uit wie Christus geboren is, en dat door God wederom zal aangenomen worden. Zeker, Israël speelt nog heden wel een rol mee in het grote drama van de wereld, doch als stom personaadje, tot de tijd zal komen dat het weer als een groot sprekend personaadje zal optreden. Daarom moeten de Joden onze belangstelling tot zich blijven trekken door hun verledenheid, tegenwoordigheid en toekomst. Men moet ze niet van zich afstoten, zoals velen doen, maar tegen hen overstaan in de naam van hun eigen Koning; want de Messiasverwachting is bij geheel Israël een enige familiezaak. Daarom gaf en geef ik mijn volk nooit prijs aan het onrecht, en ik laat ook anderen niet toe, dat zij het doen. Staat hen tegen als antichristenen, maar staat hen vóór als kinderen van Abraham. Eerbiedigt de familie van de koning al is zij ook in verval. Het Engelse volk is de aristocratie van de volken, en juist dat volk ziet het meest op een andere aristocratie - de Joden. Op de bijeenkomst te Londen hebben wij nog gezegd: "Wij bekeerde Joden, gevoelen ons nog één lichaam met geheel de Joodse natie, en beschouwen ons niet als verenigd met de volken." Dat men de Joden niet achterstelle, als ware het een minder volk dan de volken; nee, men moet ze eerbiedigen als óók een volk. God zelf heeft ze daartoe gesteld, en heeft Hij het Lo-Ruchama (niet ontfermd) en het Lo-Ammi (niet Mijn volk) tot hen uitgesproken, Hij heeft niet geëindigd zonder het Ammi (Mijn volk) en Ruchama (ontfermd) te noemen. Slechts om één zaak zijn zij te wederstaan, dat zij tegen hun eigen Koning opstaan. Doen zij dat (en dat doen zij) zeker, dan zijn in dit opzicht alle Joden niets tegen de éne Jood: *Jezus Christus*. Doch houden zij daarom op Joden te zijn, die bekeerd kunnen worden? Neen, Israël is en blijft de oudste zoon. Hij staat nog buiten, gelijk de oudste zoon in de gelijkenis van de verloren zoon, en als hij in huis komt, dan is de zaak geheel in orde en de vreugde volkomen.

Doch, hoe hem in huis te krijgen?

Hoe anders dan door ons bidden en smeken tot God, dat Hij Zijn belofte aan dat volk vervulle, en dan ook door onze vriendelijke uitnodiging aan Israël om binnen te komen. Of zouden wij volop aan des Heeren tafel eten, en de kruimpjes ervan niet gunnen aan de kinderen des huizes?

IV. MESSIASBELIJDENDE JODEN EN DE ZENDING ONDER DE JODEN

18. Marjorie W. Eberlé-Gotlib, 1914-2009

Marjorie's vader Sam Gotlib vertrok aan het begin van de vorige eeuw als pianist naar Engeland. Zijn vrouw volgde na hun huwelijk. In 1914 werd Marjorie Winifred geboren in Manchester. Haar ouders spraken alleen Engels met haar omdat haar vader van plan was daar te blijven. Haar moeder had heimwee naar haar familie. Grootvader had een parapluwinkel. Toen hij stierf en de winkel leegstond, greep ze haar kans en haalde haar man over om terug te gaan.

Marjorie was acht jaar toen ze naar Rotterdam verhuisde. De meisjes in de straat dansten om haar heen. Ze riepen telkens iets wat Marjorie niet verstond. Ze ging naar huis om het haar moeder te vragen. "Wat zeggen ze dan?" Met een vreselijk Engels accent zei Marjorie: "Vuile rot-Jodin." Haar moeder antwoordde: "Het is goed dat je naar huis gekomen bent want ze zeggen dat je zulke mooie krullen hebt. Daar word je veel te ijdel van." "Het moet haar vreselijk pijn gedaan hebben. Het was het eerste Nederlands dat ik geleerd heb."

Thuis werd nooit over God gesproken. Joodse feestdagen vierden ze niet en ze hielden zich niet aan de Joodse wetten ofschoon beide ouders Joods waren. Ze aten alleen geen varkensvlees. Wel was er elke sjabbat, op vrijdagavond, een feestelijke maaltijd en was er een gast aan tafel.

Na de MULO kreeg Marjorie een baan bij een oom op een effectenkantoor. Ze ontmoette Leo Fuld. Hij bleek Joodse en Jiddische liedjes te zingen voor de VARA. Na een jaar is ze bij hem weggegaan. Leo Fuld is een legendarische zanger geworden, bekend om zijn Jiddische liedjes. Later ontmoette zij Oscar Eberlé met wie ze vlak voor de oorlog in het huwelijk trad. Hij was niet Joods.

Vanaf de dag dat de oorlog uitbrak, heeft Marjorie met doodsangst geleefd. In 1942 waren haar vrienden en vriendinnen de eerste Joodse mensen in Rotterdam die weggevoerd werden. In het najaar kwamen de ouderen aan de beurt. Op 8 oktober 1942 werden haar ouders uit huis gehaald door Nederlanders. Voor iedere Jood die ze aanbrachten kregen ze vijftien gulden. Op 3 november zijn ze naar Auschwitz gebracht en vergast. De angst van Marjorie werd sterker toen haar familie weggehaald was. Ze leefde steeds met de gedachte: wanneer komen ze mij halen? Toen alle Joodse huwelijken weggehaald waren dachten Marjorie en Oscar: "Nu beginnen ze aan de gemengde huwelijken."

Op een dag was Marjorie alleen thuis en dacht na over een aantal toevalligheden van de laatste tijd. "Ook toevallig," zei ze. "Ik val van het ene toeval in het andere." Opeens hoorde ze een stem die zei: "Als je voor dat woord 'toeval' nu eens het woord 'God' invult." "God, bestaat die dan?" zei ze stomverbaasd. Dat was het begin van haar bekering. Ze las een boek van Scholem Asch over Jezus waardoor ze ontdekte dat Jezus ook Joods was geweest. Dat is een keerpunt voor haar geworden. Ze wilde meer over Jezus weten. Verschillende mensen verwezen haar onafhankelijk van elkaar naar ene Trostianetsky, een uit Rusland gevluchte Messiasbelijdende Jood. Hij verrichtte zending onder de Joden. Toen ze hem opzocht met de vraag of hij haar over Jezus wilde vertellen, wantrouwde hij dat. Een vreemde vraag voor een jonge vrouw met een gele ster op. Hij vroeg zich af of het een val was, want hij mocht niet aan zending doen van de Duitsers. God bestuurde het zo, dat hij toch met haar doorging. Hij leerde haar eerst over het Jodendom voor hij over Jezus vertelde. Marjorie leerde dat Joods-zijn betekent: de verwachting hebben van een Messias. Joods-christen zijn betekent dat je tot de ontdekking komt dat Jezus de Messias is en nu wacht je op zijn wederkomst. Oscar en Marjorie kwamen bij de vermaarde ds. Buskes terecht. Buskes

was predikant in het Hersteld Verband te Rotterdam. Hij was veel met de Joden bezig en is daarvoor gevangen gezet. Hij zei tegen Marjorie toen ze gedoopt was: “Nu bent u pas echt Jood geworden.” Marjorie zei: “Ja, daar hebt u gelijk in, want het Hebreeuwse woord waarvan Jood afgeleid is betekent God-lover.”

Alle mannen tussen 17 en 40 jaar moesten in Duitsland werken. Oscar werd bij de razzia van Rotterdam op 10 november 1944 samen met ruim vijftigduizend mannen weggevoerd voor de Arbeitseinsatz. Dat was voor Marjorie het breekpunt. Eerst haar ouders, daarna haar man. Ze wilde niet meer leven. Ze deed haar ster af, terwijl iedereen in de buurt wist dat ze een ster droeg.

Toch werd ze niet verraden. Ze reisde in de tram, wat voor Joden streng verboden was. Toch werd ze niet gepakt. “Ik moest niet dood van God, dus ik ging niet dood.” Oscar werd bevrijd door het Nederlands verzet en keerde bij haar terug. Oscar en Marjorie hebben erge honger geleden in de Hongerwinter. Aan het eind was Marjorie tot op het bot vermagerd. Ze woog nog 38 kilo.

Na de oorlog heeft Marjorie meer dan veertig jaar lezingen over Bijbelse onderwerpen gehouden voor christenen. Ze leidde acht Bijbelkringen. Ze liet de mensen zien dat God trouw blijft, ook al zijn de mensen ontrouw. Ze heeft duidelijk gemaakt wat het betekent Messiasbelijdend Joods te zijn en dat het christelijk geloof Joodse wortels heeft. Ook hoe onvoorstelbaar slecht de kerk met de Joden is omgegaan.

Tot haar geluk bleken er nog meer Joodse christenen in Nederland te zijn die ze ontmoette bij Hadderech, de *landelijke vereniging van Messiasbelijdende Joden*. Hadderech betekent “de weg”. In Handelingen worden de Joden die Jezus als de beloofde Messias herkend hadden genoemd “zij die van de weg waren”. Ze deelden dezelfde ervaringen. Van bijna iedereen waren familieleden vermoord. De Joden vonden hen verwerpelijk, omdat ze geloofden dat Jezus de Messias is en van de kerk moesten ze alles wat Joods was afzweren.

Marjorie is zich haar Joods-zijn pas bewust geworden, toen ze in de Messias ging geloven. Daarvoor was ze er helemaal niet trots op. Ze werd als kind al voor Jood uitgescheiden. Door haar geloof zag ze wat het betekende om Joods te zijn en ze vond het een groot voorrecht. “Ik ben Joods en blijf Joods. Dat heb ik de leden van de vereniging geleerd.” Ze benadrukte dat in de bijbel staat geschreven dat God het Joodse volk blijvend heeft uitverkoren. Ze keerde zich fel tegen de vervangingstheologie die leert dat de kerk in de plaats van Israël is gekomen. Tijdens het christelijke paasfeest vierten de leden van Hadderech een Joods-christelijke seideravond. In het najaar wordt de jaarlijkse ledenvergadering gehouden. Marjorie was eerst secretaris en daarna meer dan veertig jaar voorzitter. Ze vertegenwoordigde de vereniging jarenlang in de International Hebrew Christian Alliance waarvan ze o.a. vice-voorzitter is geweest en lid van de “theological committee”. Ze was ook afgevaardigde voor Hadderech in het ICI. Het ICI, het Interkerkelijk Contact inzake Israël is een ontmoetingsplaats van Israëlorganen uit de protestantse en rooms-katholieke kerken.

Tot haar dood zat ze in de redactie van het blad Hadderech en leidde ze nog twee Bijbelkringen. Ze wilde zelf niet in de belangstelling staan. De weg die God ging met haar leven mocht verteld worden “...alleen als het tot eer van Hem is, niet tot eer van mij.”

‘Marjorie werd beïnvloed door de boeken van Dr. H. F. Kohlbrugge uit Elberfeld. Kohlbrugge benadrukte sterk de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen. Dat levend geloof heeft zijn uitstraling in het leven in gelijkvormigheid aan een lijdende en levende Borg en Zaligmaker. Dat alleen is de ware Evangelische heiligmaking.’

Marjorie haalde het einde van de oorlog, maar de angst was ze na de bevrijding niet zo maar kwijt. “Ik ben nog altijd bang,” zei ze aan het begin van dit jaar. “Bij alles wat er gebeurt, ingrijpende gebeurtenissen, is de eerste vraag die ik mij stel: is het goed voor de Joden? Hoe zal het ons vergaan? Als het maar niet slecht voor de Joden is.”

Haar leven kende veel dieptepunten. Het feit dat ze het geloof had gevonden was voor haar een hoogtepunt. En het feit dat ze dat geloof heeft mogen behouden. “God is erg goed voor mij geweest. Ik kan zien dat mijn leven geleid is en dat God het helemaal in handen had.”

Ze sprak met warmte over haar echtgenoot met wie ze ruim 55 jaar getrouwd is geweest. Oscar overleed plotseling in 1993. “Wat ik zelf tegemoet ga, weet ik nog niet. Ik hoop dat ik ook zo mag gaan. Maar ik hoop nog veel meer dat morgen de Messias komt. Ik geloof met een onwankelbaar vertrouwen in de komst van de Messias, dat is één van de geloofsstellingen van Maimonides welke onderdeel uitmaken van het dagelijkse morgengebed. De Joden verwachten zijn komst, ik verwacht zijn wederkomst. Ik geloof met een onwankelbaar vertrouwen in de komst van de Messias, en ook al toeft Hij nog te komen, verwacht ik Hem elke dag.”

Marjorie Eberlé-Gotlib overleed na een kort ziekbed op 8 oktober 2009 op 95-jarige leeftijd te Rotterdam, waar zij werd begraven na een dienst geleid door ds. S. L. Schoch.

Overgenomen uit Dagblad Trouw, 23-10-2009

Eduard Noach was een zoon van:

AMSEL (AMSJEL) NOACH

Gehuwd 17 jan 1883

Gehuwd (kerk) ?, Betr. tweede huwelijk met Roosje Noach, kreeg Amsel gratis chupah in Deventer met:

ROOSJE NOACH, (ROSETTE), geb. 04 aug 1848, Geboren op Vrijdag 4

Augustus 1848 en daarom ingeschreven op 7 Augustus (Maandag !), ovl. 13 dec

1904, dochter van MOZES-MOSES NOACH en CAROLINA MOGENDORFF

Kinderen van Amsel en Roosje Noach:

1) RIKA NOACH, geb. 14 okt. 1885, ovl. 1941, HOLOCAUST slachtoffer

Gehuwd 1920 met:

ISIDOR LEVI, geb. 29 april 1883, ovl. 18 aug. 1942, VERBANNEN NAAR

LODZ(1941)- HOLOCAUST slachtoffer; zoon van BERNARD LEVI en

FREDERIKA LEVY. Gebeurtenis: OP 15 jarige leeftijd (NA OVL. VADER) met familie naar Keulen

2) LIESE NOACH, (ELISE), geb. 20 febr. 1889, ovl. 21 maart 1949, beroep(en):

INKOOPSTER BIJ "TIETS", een bekend Joods warenhuis in Duitsland voor de oorlog. Gebeurtenis: geëmigreerd 1939

Gehuwd 1930 met:

NN. BLAUBAUM

3) EDUARD NOACH, geb. 05 maart 1893, ovl. 23 juli 1985, OVERLEED IN VERZORGINGSTEHUIS "SCHALKWEIDE" IN HAARLEM.

Gemengd gehuwd met een DUITSE NIET-JOODSE VROUW, **IRMA.**

Eduard vestigde zich vóór 1932 in MAASTRICHT; had een pantoffelfabriekje in BRABANT. Geen kinderen.

4) CAROLINA KLAARTJE (LINA) NOACH, geb. 24 nov. 1883, ovl. 30 april

1943, HOLOCAUST slachtoffer, beroep(en): Corsetten fabrikante; gehuwd met:

SALOMON SLUIZER, (SOLOMON), geb. 02 aug. 1877, ovl. 20 febr. 1924

Gebeurtenis: 25 sept. 1924 Als weduwe-met dochter Elisabeth Woonplaats (gezin): Bossenbergstraat 31, AMSTERDAM.

Zes weken na de vreselijke Yom Kippoeroorlog schreef Noach deze brief:

Haarlem, 20 -11- 1973

Zeer geachte Heer Westerbeke! Beste Israëlvriend!

Uw brief met inhoud is goed in mijn bezit gekomen en ik en mijn vrouw danken u hartelijk voor de belangstelling van het volk Israel omdat ons hart juist in deze donkere dagen bij Israel is, want door dit volk zijn wij, - U beste geloofsbroeder en ik - tot onzen Messias en Zaligmaker gekomen. Uw brief heb ik herhaaldelijk doorgelezen en wel met natte ogen. Ik schaam me niet om dit te vermelden, want Uw liefde en belangstelling voor de Joden is bijzonder groot, wel een voorbeeld voor vele slapende Christen, al belijden ze die "Rabbi van Nazareth".

Ik heb er 2 keer tussen gezeten, 1 keer in Duitsland en 1940 -45 hier in Nederland. Uit Duitsland moest ik vluchten en in de bezetting van Nederland droeg ik de gele lap. Ik ben Nederlander en de Heere had in de bezetting Zijn knechtje gespaard en ik nam de Heere Jezus als mijn Verlosser aan; alhoewel ik alleen van mijn gezusters overbleef.

Wat er met hun gebeurde weet God alleen; twee zusters zijn vergast. Haar dochter woont nu in Askelon, Israel.

Verleden jaar bezochten wij Israël en mijn overgebleven Familie en kennissen. Wat een pracht land van melk en honing! Maar de grond is van bloed doordrenkt.

Mijn nicht heeft drie zonen in de oorlog. Wij wachten nog op een bericht of die jongens weer naar huis gekomen zijn.

Beste Broeder, dat waren donkere dagen; en de Eeuwige, onze God, verhoorde zo menig gebed. Israel zal leven, en Zijn plan met Zijn Bondsvolk en met alle volken zal doorgaan. Daarvoor moeten wij danken. Hij verlaat Zijn volk nooit en Hij slaapt en sluimert niet.

Wegens Uw prachtgetuigenis zal ik mijn best doen om dit door te geven aan een krant om Uw Liefde (en ook de mijne) aan al de inwoners van Eretz (het land Israël) door uw getuigenis bekend te maken.

Ikzelf heb in Nederland veel Jodenvrienden; want als Messiasbelijdende Jood deed ik maar mijn plicht hen een beetje in te lichten over het Jodendom. Zodoende schreef ik veel geschriften (op Bijbelse grondslag). Hierdoor heb ik wel enige goede relaties. ...

Beste Broeder, nogmaals hartelijk bedankt voor uwe liefde tot ons volk. Moge de God van Israel u en uw geliefden alle rijkelijk zegenen in de liefde tot onzen Heiland: de Christus.

Verbonden in Hem, verblijven we in de spoedige wederkomst, van Jezus,

Uw broeder, Ed. Noach.

MARANATHA

P.s.

Noach lichtte in een volgende brief toe, dat hij in een orthodox Joods gezin opgroeide, en dat zij in de Synagoge en thuis alle godsdienst in het Hebreeuws deden.

‘Mijn vader stierf op hoge leeftijd. Mijn jongste zuster was ondergedoken en stierf aan geelzucht na de Bevrijding. Mijn nichten wonen in Israel, maar kunnen niet begrijpen dat ik Jood-christen ben, omdat wij zoveel van de Duitsers, die ook christenen zijn, hebben geleden. Ik beschouw het als GENADE, maar zij zijn vijanden van de Heere en Heiland, de Christus.

... En de Heere heeft mijn schrijfwerk gezegend. De Heere heeft mij steeds weer uit het moeras gehaald. En trouw aan mijn gelofte voor de redding, (de Nazivervolging, enz) heb ik Hem de eer aangedaan door HEM voor de volken van Jood en Christenen te belijden, te eren en te loven en te danken wat Hij aan mij en Zijn Bondsvolk (Israël zal leven!) gedaan heeft.’

... ‘Mijn nicht in Askelon schreef mij gister uit Israël, dat alle mannen, 4, (dus 1 zoon en 3 schoonzonen) nog leven, maar nog in het leger dienen. Mijn nicht zelf had haar kinderen met babys gedurende de oorlog in haar huis. Ze is er ziek van, en heeft in het ziekenhuis gelegen met een hartaanval.

De oorlog is wel eventjes voorbij in het Midden-Oosten, maar het is de laatste niet. Want de vijanden van Israël brullen als een leeuw. Maar zij zullen nooit het Jodenvolkje vernietigen, de enige Bondgenoot, is er Borg voor, volgens het Profetisch Woord.’

Enige tijd daarna stuurde Noach een verslag van het lijden van een der ‘overgeblevenen’ van de holocaust:

Een kerstgeschiedenis: passend juist in deze donkere dagen!

Er gebeuren in ons dagelijks leven af en toe zulke rare dingen, dat wij er geen raad

mee weten, maar ze worden door Gods genade en barmhartigheid - door "HEM" opgelost; want alles is mogelijk voor hem die gelooft.

Midden oktober - ruim 9 weken geleden - kwam hier plotseling bezoek, en wel uit Israël; een joodse vrouw, plm. 65 jaar oud, afgetobd, onder angst en onzekerheid en door haar grote bezorgdheid voor haar toekomst beïnvloed. Heel, heel verre familie? Ook een 'overgeblevene', want van mijn familie is immers niet veel overgebleven. KLARA (een Nederlands-Israëlietische) was nog een keer naar Holland gereisd op de goedkoopste manier, om nog eenmaal hier op verhaal te komen, en om kennissen en 'overgebleven' familieleden op te zoeken. Maar jammer genoeg, zij heeft niet gevonden wat zij gezocht heeft. Zij vond nergens een herberg waar ze naar verlangde, - wel een kerstverhaaltje, maar echt waar gebeurd! - wel beperkt hier neergeschreven. Een beeld van onze gast te schrijven is bijna onmogelijk!

In de bezetting werkte zij ondergronds en in haar woning redde zij ook nog Joodse mensen door deze onder te laten duiken. Na de rampzalige oorlog vertrokken ze naar het Beloofde Land als pioniers om mede te helpen aan de opbouw van Erez - het land der vaders - tevens om daar een nieuw bestaan te zoeken en om haar schamele woonstede daar op te bouwen. Dit lukte maar ten dele. Er moest zwaar gewerkt worden, stenen opruimen in een verwaarloosde woestenij, zwoegen voor het dagelijks brood, ploeteren, enz. En hierbij ook nog dat onze Klara weinig houvast en verstandhouding van haar man (een Atheïst) ondervond. En de Zegen des Heeren ging teloor. God is in alle dingen gerecht!

Klara's gestel is totaal ondermijnd. Zij is vastgelopen in het leven; ziek aan lichaam, geest en ziel. En toch boden wij haar een herberg in onze woning aan en bieden haar hetzelfde wat wij ook hebben. Uit Gods Hand hebben wij Klara ontvangen om haar onze Christenplicht te tonen en van de Messias in liefde te getuigen. Zwaar werk kan zij niet meer doen, Klara heeft veel rust nodig; want zij zit vol reuma aan handen en voeten, rugpijn (hoge gekromde rug), zwakke ogen, heel slecht gebit, bijna geen tanden in haar mond, geen inkomsten, geen warme kledij, vooral geen warm ondergoed. Al hebben we haar al enigmater kunnen helpen, toch ontbreekt veel. Een verheugend feit is er. Wij bidden veel met Klara. En danken vooral onze hemelse Vader voor Zijn erbarmen en voor de vele bewijzen van medeleven van vele kinderen Gods, vertrouwend dat de Heere ons verder Zijn zegen geeft. "Wentel uw wegen op den Heere en vertrouw op HEM, en HIJ zal het maken." zo lezen wij het in de Psalmen (37:5) "Hij is nabij allen, die Hem aanroepen" (Ps. 145:18.)

In het Boek der boeken staat geschreven; - het zijn de woorden van de MESSIAS Jezus Christus - leest u het maar: Matth. 25 het hele hoofdstuk. "...voorwaar zeg Ik u, voor zoveel gij dit aan een van deze minsten hebt gedaan ...

Beste vrienden, er ontbreekt nog veel om het oponthoud van onze Klara menselijk te maken. Buiten eten, drinken, een warm verblijf, een goed bed en kledij, moeten wij aan Klara's geneeskundige verzorging iets doen, b.v. tandheelkundige verzorging; een kunstgebit, enz. Alles is verkrijgbaar, maar het moet ook worden betaald. Juist in deze donkere tijden denken wij aan Israël, aan de liefelijkheid van Jezus Christus, de Messias en Zaligmaker der mensen, en dan spreekt ook uw christenhart voor een van de "minsten" en hulpbehoevende uit dit oude Bondsvolk: ZIJN oogappel!

Wij wensen u een gezegend en een voorspoedig Nieuwjaar! MARANATHA!

Uw broeder in Christus,

Ed. Noach

ZIONISME

Sinds de prilste levenstekenen van de Zionistische beweging in de vorige eeuw, zijn er Joden geweest, die zich hebben ingezet voor de verwezenlijking van hun grootste droom: *een Joods nationale Staat in Palestina*. Sommige namen van hen hebben geblonken als sterren: Theodor Herzl, Chaim Weizmann, Baron Edmond de Rothschild, Abba Hillel Silver, Mosje Sjertok, David Ben-Goerion; en momenteel Golda Meir.

Men kan ze hier vredig naast elkaar op een rijtje plaatsen, maar wie de geschiedenis van het Zionisme onderzoekt, staat verbaasd over hoeveel strijd en intrige in de eigen gelederen, de jaren door, hun gemeenschappelijk doel heeft doorkruist. Het Zionisme heeft de meeste tijd van de Joden zelf veel tegenwerking ondervonden en tegen alle verwachting in zijn er ook nu nóg extreem Orthodoxe Joden, die de Staat Israël niet als zodanig erkennen, omdat deze niet door de Messias is gesticht.

De bewogen geschiedenis van het Zionisme tekent ons van de aanvang af vele stromingen in de beweging, die steeds met elkaar in botsing kwamen. Mannen als Herzl, Weizmann en Ben-Goerion hebben hoogte- en dieptepunten gekend in hun leiderschap. Herzl, op wie eerst veel Joden hun hoop gevestigd hadden, stelde later teleur vanwege zijn Oeganda-politiek. Weizmann, door wiens toedoen de Balfour-verklaring in het leven was geroepen (waarin het Joodse volk door de Engelse regering het recht, een nationaal bestaan in Palestina op te bouwen, was toegezegd) heeft zich in de roerige dagen van 1946 het ongenoegen van de Palestijnse en Amerikaanse Joden op de hals gehaald vanwege zijn pro-Engelse houding. Er was namelijk na de oorlog in de Britse regering een anti-Joodse tendens gekomen. Rabbijn Silver en Ben-Goerion eisten zodoende Weizmanns aftreden. Maar na het uitroepen van de Sstaat Israël door Ben-Goerion en de overige leiders in Palestina op 14 mei 1948, heeft Ben-Goerion toch het voorstel om Weizmann als president uit te roepen gesteund. Hij maakte er evenwel geen geheim van dat er vele meningsverschillen tussen hem en Weizmann bestonden. "Ik betwijfel het", had hij gezegd, "of het presidentschap nodig is voor Dr. Weizmann, maar zijn presidentschap is een morele noodzakelijkheid voor de Staat Israël". Zelf werd Ben-Goerion eerste minister en een staatsman van groot formaat. Echter niet zonder later weer een politieke verdeeldheid in eigen gelederen te zien optreden. Hij werd een "eenzame tijger" die zich na de dood van zijn vrouw uit de openbaarheid heeft teruggetrokken.

Maar, zie, Zijn plan gaat door. Vanuit de vier hoeken of einden der aarde zijn de ontheemde verschoppelingen gekomen om het Huis van Israël wederom op te bouwen. Zij willen eindelijk in hun beloofde land als vrije mensen leven en in rust hun leven slijten. Maar, en dat is jammer genoeg, zij vinden in hun land geen rust en vrede. Toch is Israël een zelfstandige Staat en opgenomen in de Volkerenfamilie (UNO) en wel als de 59^{ste} lidstaat. Ook dit is een wonder. Op de vergadering van de UNO – toen op 12 mei 1949 – stond een Joodse man op en verduidelijkte het Profetisch Woord van Micha 5:6, daar geschreven staat in de Hebreeuwse tekst:

... *En Jakobs overblijfsel zal zijn in het midden van vele volken,*

“als een dauw van den Heere...” De Hebreeuwse letters van deze laatste woorden hebben een getalswaarde van 59.¹²

Dus kan men dit profetisch woord van Micha zó lezen: ... *En Jakobs overblijfsel zal zijn in het midden van vele volken, “het negenenvijftigste land...”* Dit is het wonder dat wij in onze dagen beleven!

¹² Veel christenen erkennen wel de woordelijke inspiratie van de Heilige Schrift, maar beschouwen de getalswaarde als toeval. Zelfs ‘ongelovige’ wetenschappers hebben moeten erkennen dat de getalswaarde van de Hebreeuwse tekst een onbegrijpelijk wonder is. Of, zoals sommigen schrijven: ‘een buitengewoon knap staaltje!’

Het Zionisme heeft dus uitnemende leidslieden gekend, mannen, die in dienst hebben gestaan van een moeilijk, weerspanning, tegenstrevend volk, zoals het sinds Bijbelse tijden geweest is. En we kunnen zeggen dat de Heere in onze dagen nog personen uit hun midden roept, die uitblinken als geleerden, politici en strategen. Desondanks hebben zij allen op bepaalde punten gefaald, zodat, indien niet bijtijds door anderen was ingegrepen, er fatale ontsporingen zouden hebben plaatsgevonden.

Hun nationale roem leeft voort in Israël. Iedere Israëli zal de namen van de leidslieden van zijn volk met eer vermelden - op EEN na! Ja, merkwaardig genoeg; over de Naam van die Ene heerst een diep stilzwijgen onder de Joden. Al toch was Hij, de Rots van Israël, de grootste van hun nationale helden. Geboortig uit een dorpje in het oude Judea en opgegroeid in een eenvoudig werkmansgezin, trad Hij omstreeks Zijn dertigste jaar in het openbaar op, en niemand heeft het leven méér in dienst gesteld van Zijn volk dan Hij. Hij trok rond in geheel Judea, leerde in de synagogen en verkondigde de komst van het Koninkrijk, genas alle ziekten en kwalen onder het volk en trachtte het ervan te overtuigen, dat het zich allereerst volledig tot God moest bekeren, wilde het priesterlijk koningschap van Israël in al zijn glorie en vernieuwing openbaar kunnen worden. Over Hem was reeds door de ouden geprofeteerd: "Juich, gij dochter Sions, zie uw Koning komt tot Hij is rechtvaardig en zegevierend, nederig en rijdende op een ezel..."

Maar Sions dochter, ongelovig en hardnekkig als altijd, wilde Hem niet als zodanig erkennen, alhoewel door vele tekenen bewezen was geworden dat Hij de Messias was, Die zou komen. Er was maar een klein groepje in het Israël van die dagen dat wél geloofde in Zijn roeping als Koning der Joden. En dat dit groepje mensen zich niet vergist had, bleek na Zijn sterven, toen zij, verbijsterd en diep ontroerd, met eigen ogen waarnamen dat de dood geen blijvende macht op Hem had kunnen uitoefenen. Hij verscheen aan hen als de eeuwig Levende, voer op tot God Zijn Vader, en door tussenkomst van engelen vernamen zij, dat deze Jezus, Die van hen was opgenomen naar de hemel, op dezelfde wijze zal wederkomen als zij Hem ten hemel hadden zien opvaren.

Adembenemend vooruitzicht voor de Joden! Hij keert terug om de verloren heerlijkheid van Davids troon te herstellen! Want al moge Israël reeds een zelfstandige Staat zijn, het is toch nog maar een kleine, onrustige republiek dat geen vrede kent en voorlopig ook geen vrede zal zien. Maar onder de heerschappij van de Vrededorst zal het een gebied zijn dat zich uitstrekt van de rivier van Egypte tot de grote rivier, de Eufraat. Alles wat nu dorre verschroeide woestijn is, zal veranderen in een gaarde, de steppe zal bloeien en juichen, het gloeiende zand wordt tot een plas en tot waterbronnen. Er zal geen schoner land bestaan dan "het Sieraadland".

Wanneer zal dat zo zijn? Wanneer zal de Messias der Joden terugkeren? Het is niet onze zaak de tijden en gelegenheden te weten, waarover de Vader de beschikking aan Zich gehouden heeft, maar één ding is zeker: Hij wil niet dat sommigen verloren zullen gaan en Hij wacht geduldig tot men Hem zal aannemen als Verlosser en Zaligmaker, ook het volk waaruit Hij is voortgekomen.

Om die redenen gaf Hij Zijn achtergebleven jongeren kracht en leiding van de Heilige Geest om van Hem te kunnen getuigen. En bezielde van dit vuur, verkondigden zij hun volksgenoten: "God heeft in de éérste plaats voor ú Zijn Knecht doen opstaan en Hem tot ú gezonden, om u te zegenen, door een ieder uwer af te brengen van zijn boosheden." En wederom richtten zij zich tot hen met de woorden: "De God onzer vaders heeft Jezus opgewekt, die gij hebt gehangen aan een hout en omgebracht; Hem heeft God door Zijn rechterhand verhoogd tot een Leidsman en Heiland om

Israël bekering en vergeving van zonden te schenken." Och, dat Mijn volk naar Mij luisterde, dat Israël in Mijn wegen wandelde! WELHAAST zou ik hun vijanden vernederen en Mijn hand tegen hun tegenstanders keren. (Psalm 81:15).

Israël bezit een onovertroffen, almachtige, eeuwige, rechtvaardige, feilloze, Goddelijke Leidsman en Koning in Jezus Christus, en zij nemen Hem niet aan! Hoe diep treurig! Hoe ontzettend! "Hij kwam tot het Zijne en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen."

Jezus is de ware Zionist. Hij ziet gedurig uit naar het ogenblik dat Hij zal kunnen terugkeren tot Zion, dat Hij liefheeft, om er te wonen. In Zijn dagen op aarde heeft Hij over Jeruzalem geweend en gezegd: "Jeruzalem, Jeruzalem, hoe dikwijls heb Ik uw kinderen willen vergaderen gelijk een hen haar kuikens onder haar vleugels vergadert, en gij hebt niet gewild." Is het een wonder dat stad en volk zichzelf met veel smarten doorboren? Het is een onvermijdelijk gevolg van het gedurig afwijzen van hun Weldoener en Verlosser. Maar God raadsplan is vast besloten: "De Heere der heerscharen zal Koning zijn op de berg Zion en te Jeruzalem." (Jes. 24:34) "Jeruzalem zal een stad der waarheid en de berg van de Heere der Heerscharen zal een berg der heiligheid genoemd worden". (Zach. 8:3) "Uw God, o, Zion, is van geslacht tot geslacht. Hallelujah!" Psalm 146:10. Betekende de val van het Joodse volk de rijkdom voor de niet-Joden, hoeveel te meer zal de volheid¹³ van een bekeerd Israël de rijkdom betekenen voor ons allen! Rom. 11:12. En juist om die reden is het gebed, dat God Zelf ons voorschreef, van zo groot belang: "Bidt Jeruzalem vrede – dé vrede – toe". Want de hele mensheid en de ganse schepping is bij de Vrede, die van Jeruzalem zal uitgaan, voor eeuwig gebaat.

1974.

Ed. Noach.

20. Hoe een Jood de Messias gevonden heeft

¹³ Paulus spreekt in Romeinen 11 *dat de volheid der heidenen zal ingaan en gans Israël zal zalig worden*. Veel uitleggers van de laatste eeuw vatten deze volheid zó op dat alsdan geen mensen uit de heiden- of volkenwereld meer bekeerd worden, maar alleen uit Israël. Alle oude schrijvers die over deze zaken schrijven, spreken anders. Er wordt geen volheid van personen uit de volkenwereld bedoeld, dat zou strijden tegen het hele tekstverband, maar *een volheid van tijd*. Zoals ook geschreven is over de komst van Christus in het vlees: *in de volheid des tijds*, Galaten 4:4.

door Moshe Radcliff

Op 25 september 1997 is Moshe Radcliff overleden. Hij was predikant bij de Vrije Presbyteriaanse Kerk in Schotland. Zijn geloofsgetuigenis verscheen in de *Magazin van de Free Presbyteriaanse Church* (juli-september 1998) en wordt met goedwillende toestemming gepubliceerd.

Ik werd geboren in een welvarende Joodse familie in Wenen, Oostenrijk op 5 april 1930. Hoewel mijn ouders niet strikt de Joodse religie waarnamen, nam mijn vader mijn broer en mij af en toe mee naar de synagoge. Moeder ging nooit. Wij waren ook geleerd om de 'Shemah' (Deut. 6: 4) in het Hebreeuws iedere avond op te zeggen voordat we gingen slapen. In mijn eerste jaren betekende niets voor mij, omdat ik het niet begrijpen kon.

Toen begon de 'Anschluss' onze veilige wereld te versplinteren. Onze ouders bemerkten meteen legde de gevolgen van deze ernstige gebeurtenis, en waarschuwden ons dat, wanneer de nazi's de Joden zouden gaan vervolgen we Oostenrijk zouden verlaten om zo spoedig mogelijk uit hun klauwen te ontsnappen. En dat deden we op 22 december 1938.

Verhuizen naar Australië

We vonden ons nieuwe huis in Sydney, Australië. De eerste zorg van onze ouders was om banen te vinden. Vader bleef ons naar synagoge meenemen op de meeste zaterdagmiddagen. Voor de rest hebben we alleen waargenomen het minimum van Joodse praktijken meer uit traditie dan uit overtuiging en geloof.

God had echter een ander voornemen met mij. Zelfs ik als kind probeerde te worstelen met de grote vragen: "Wie is de God die wij aanbidden?" "Waarom waren de Joodse volk vervolgd?" Na alles zijn we toch het uitverkoren volk van God. Mijn ouders, zoals de meeste Joden, cynisch antwoordde: "Gekozen voor wat? Gekozen om te worden vervolgd!" Ik kon dit niet accepteren. Ik begon te geloven in God, zoals Hij Zichzelf heeft geopenbaard in het Oude Testament. Niet dat ik mijn O.T. las, want ik had er niet een, maar de rebbe leert ons de gebruikelijke Bijbelverhalen. In mijn kinderlijke gedachten was ik ervan overtuigd dat God en het O.T. waarheid waren. Dit bracht me in constante strijd met de familie. Vader was terughoudender in zijn oppositie. Moeder en mijn oudere broer, echter spotten met mijn geloof.

Droevig om te zeggen, als we ouder werd het conflict tussen mijn broer en mij werd dieper en scherper, en voortdurend discussieerden we over God, de Bijbel en religie. Hij volhardde in zijn ongeloof en ik in mijn geloof. Tot vermeerdering van mijn moeilijkheden begon hij de theorie van de evolutie in te zwelgen, en ik hield vast aan de Bijbelse openbaring van de Schepping. Ik werd voortdurend verteld dat de Bijbel verslag geeft van de schepping, maar dat was alleen voor primitieve mensen die niet beter wisten. Het was toen dat ik voor het eerst probeerde om te bidden.

We begonnen kennis te krijgen van een aantal verschrikkingen van de concentratiekampen en ik wist dat sommige van onze familie daarin waren opgesloten. Daarom heb ik heel ernstig gebeden dat God een wonder zou doen, en de Joden verlossen van de nazi's zoals Hij hen deed uit Egypte door de hand van Mozes. Ik was ervan overtuigd dat God goed kunnen doen als het Zijn wil. Ik heb dit niemand vertelt vanwege de angst om belachelijk te worden.

Walging de Naam van Jezus

De rabbi bezocht ons regelmatig om ons te instrueren voor onze 'Bar Mitzwah.' (Dat is een Joodse ceremonie voor een jongen van dertien, die dan volgens de rabbijnse leer volwassen wordt en verantwoordelijk voor zijn eigen zonden). Zorgvuldig leerde hij ons de leer van rabbijnse Jodendom (in plaats van de Bijbel) en probeerde om ons te overtuigen dat de Joodse religie, zoals onderwezen door de rabbijnen in de Talmoed, de enige juiste is, en dat alle andere religies, met name de Christelijke religie, vals waren. Hij leerde ons Jezus Christus te verachten, en had geen goed woord over in het spreken van Hem. Hij stond erop dat de Hebreeuwse letters van Zijn Naam betekent: "Laat zijn naam vervloekt zijn". De rabbi verder drong erop aan dat al onze problemen als Joden kwamen vanuit de christenen. De vervolging van de Joden in de afgelopen eeuwen in de meest wrede manier denkbaar, vond zijn reden omdat wij waren "Christus-doders". We werden niet geleerd dat veel protestanten en Evangelicals een diepe bezorgdheid hadden en liefde voor het Joodse volk en baden en werkten voor hun bekering. Dit had het gewenste diepgaand effect op mij, en zo begon ik de Naam die ik nu bemin, innig te verafschuwen. Ik verzekerde mijn rabbi dat ik nooit een christen zou worden. Ik had ook een groeiend verlangen naar een meer omzichtige en orthodoxe Jood en overwoog om rabbi te worden. Niet verrassend, dit bracht mij in verdere conflicten met de familie.

Ik kan me niet herinneren dat er ooit een indruk in mij was, dat ware religie die van het hart is. Ik begreep niet dat God geen behagen heeft aan de uiterlijke naleving van bepaalde rituelen, maar veeleer een schoon hart en een heilig leven. Daarom leefde ik in onwetendheid van de Waarheid. Toch was God bezig in het uitwerken van Zijn eeuwige bedoeling met mij en voor mij, en door de geheime werking van de Heilige Geest, leerde Hij mij dat het niet goed lag tussen Hem en mij. Wanneer Psalm 24 werd gezongen in de synagoge was het alsof een pijl mijn hart doorboorde - ik wist dat mijn handen niet schoon en mijn hart niet zuiver was. Ik poogde echter deze gedachten uit mijn geest te zetten voor dat moment, maar het was slechts voor een korte tijd.

Zondig leven

In mijn tienerjaren deed ik sommige slechte dingen, waarvan ik beschaamd ben die zelfs te noemen. Ik wist dat wat ik deed zonde was in de ogen van God en van de mensen, maar ik genoot van de geneugten van de zonde en daarom had ik geen zin om mijn levensstijl te veranderen. Dit gaf me een slechte reputatie op school en was een extra reden voor een aantal pesterijen die ik heb ondergaan. Ik werd ook gepest, omdat ik Joods was. Omdat ik heel kort was, werd ik hun gemakkelijk slachtoffer. Ondanks dit was ik bevriend met vier jongens, die beleden te geloven in de Heere Jezus Christus als Verlosser. Ze probeerden mij te laten zien uit de Schrift, dat de Heere Jezus Christus werkelijk de Messias was waar wij op wachten. Ik betoogde tegen hen. Ze nodigde me uit naar de 'Crusader'¹⁴ klassen die iedere maandag gehouden werden tijdens de lunchpauze. Met tegenzin aanvaardde ik hun uitnodiging om de reden dat ik dan weg kon gaan van de pestkoppen. Veel van de sprekers die op de 'Crusader' bijeenkomsten spraken, vertelden me de waarheid over Christus. Ik herinner me nog een aantal van de brochures die ze mij leenden. In mijn trots bleef ik afwijzen wat ze zeiden, hoewel ik wist, dat wat ze zeiden de waarheid was. Mijn hart was hard. Ik bespote hen vaak vanwege hun geloof, maar ze volhardden in hun getuigenis voor Christus. Ze gaven me een Bijbel en ik begon te lezen, maar toen ik kwam bij het Nieuwe Testament schreef ik er godslasterlijke opmerkingen in. Zelfs tot vandaag toe

¹⁴ Letterlijk: Kruisvaarderklassen

doet het mijn hart pijn, dat ik dergelijke opmerkingen kon schrijven. Ik hoef niet te vermelden dat mijn familie niet vertelde dat ik deze vergaderingen bijwoonde of interesse toonde in het christendom.

Een vak leren

Op de zestienjarige leeftijd verliet ik de school en leerde een vak. Droevig om te zeggen ging ik dieper en dieper in de zonde. Gedankt zij de Heere die mij weerhield van alles te doen wat in mijn hart was. Vaak was ik boos omdat ik tegengestaan werd in mijn pogingen om te zondigen. (Vandaag ben ik dankbaar dat de Heere mij beteugelde, want had Hij mij de vrije loop gegeven, het zou mijn uiterste ondergang betekend hebben.) Vreemd, dat ik heb nooit mijn religieuze gevoelens verloren. Elke overtuiging van zonde werd opzij geschoven, maar ze kwamen spoedig terug. Ik kon mezelf niet voor de gek houden over mijn dubbel leven, en ik wist dat God niet dwaas zou zijn, maar dat Hij zag en wist alles wat ik deed. Elk jaar op de Grote Verzoendag ging ik naar de synagoge, ik vastte en sloot mij aan in de algemene belijdenis van zonden. Heimelijk, besloot ik om "mij om te wenden als een nieuw blad" en een nieuw leven te beginnen. Ik vond dit onmogelijk. Voor een ding was ik te zwak om mijn resolutie te houden want de macht van de zonde was te sterk in mij. Ten tweede hield ik eigenlijk teveel van mijn zonde om die op te geven. Als enkele dagen voorbij waren was ik zo slecht als altijd. Dus ik ging verder en verder in de zonde. Ik wist dat ik vanwege dit alles zou worden gebracht voor het gericht van God. De Heere echter, Die rijk is aan barmhartigheid, was de dag van mijn verlossing aan het voorbereiden.

Overtuiging van zonde

De crisis kwam op de Grote Verzoendag, september 1950. Bij het verlaten van de synagoge aan het eind van de dag, waar ik plichtsgetrouw gevestigd had en mijn gebruikelijke goede voornemens had gedaan, besepte ik opeens dat God te heilig was om met zondaars om te gaan en hun zonden voorbij te gaan op basis van een "Laten we het maar vergeten". Zonde is kwaad in Zijn ogen. Vanaf dat moment wist ik dat mijn zonden niet vergeven waren. Ik wist dat onze heilige God iets meer nodig heeft dan alleen resoluties en vergeefse pogingen van mijn kant om mezelf te veranderen. Dat verontrustte mij. De overtuiging van de zonde werden sterker en sterker en ik riep tot de Almachtige om mij genadig te zijn. De ervaring van David in Psalm 32:3-4 werd mijn eigen. Nacht na nacht lag ik wakker en in mijn bed te huilen of God mij genadig wilde zijn. In mijn grote nood, ging ik naar mijn rabbi en vroeg hem om hulp om me te ontdoen van deze last van zonden. Hij was nogal verbaasd dat dit mij zo bezwaarde en wist niets te zeggen, behalve om "goede werken" te doen, die God zou aanvaarden om te boeten voor mijn zonden. Ik wist echter dat dit niet voldoende was. Overdenkende de handelingen van de Heere met mij op dit moment, moet ik erkennen dat Hij mij vooral toonde Zijn eigen compromisloze heiligheid en mijn zeer grote zondigheid. Om die reden kan Hij niet lichtvaardig omgaan met zonde – met mijn zonde.

Waarom werden de Joden vervolgd?

Een ander probleem begon mijn aandacht te vragen. "Waarom worden de Joden vervolgd? Waarom hebben we ons Land verloren nu al bijna 2000 jaar? Waarom is de tempel in puin en we uitgesloten van de Klaagmuur?" Ik redeneerde met mezelf dat we hadden geprobeerd om God te volgen en we hadden de Talmoed waargenomen. In die tijd, door het lezen van het Oude Testament, werd ik ontevreden met de Talmoed en begon te denken dat er was geen echt gezag voor bestond. Ik moest de leer van de

rabbi's verwerpen dat de Talmoed werd gegeven op de berg Sinaï op het tijdstip van het geven van de Tien Geboden. Ik geloofde dat het O.T. het Woord van God was, maar ik kon niet meer met mijn hart dezelfde toestemming te geven aan de Talmoed. Het kwam mij voor dat de O.T. - met name Leviticus 26 en Deuteronomium 28 – waar bedreigingen voorzegt worden zoals de Holocausts die we hebben ervaren, slechts voor een zonde was: afvalligheid. Ik wist ook dat God niet kan liegen en daarom moeten we schuldig staan aan afval van Hem. Hiervan schrok ik, en ik begon me af te vragen: 'Waarin hebben we Hem verlaten?' Zolang ik worstelde met deze vraag, werd ik zeer ontroerd. Op een nacht, worstelend onder de overtuiging van zonde, kwam plotseling in mij: "Welke zonde kan zo groot zijn als afwijzing van de Messias? Was Jezus de Messias? Hebben we de Messias gekruisigd?" Dat was hartverscheurend, en ik voelde dat ik het antwoord moest weten. Herinneringen aan de lang vergeten 'Crusader' klassen kwamen als een stroom terug in mij. De overtuiging van de zonde dat we de Messias hadden verworpen met de overtuiging van mijn persoonlijke zonden werd bijna ondraaglijk. Ik riep dag en nacht tot God om me uit deze ellende te verlossen. Riep weende tot de Heere om mij genadig te zijn. Ik werd wanhopig om het antwoord te weten of vergeving van mijn zonden kon krijgen. De vraag bleef: 'Tot Wie moet ik teugkeren, waar moet ik heen?' Ik was bijna wanhopig van huilen tot God, en toch kon ik niet stoppen.

Vragen aan dienaars van het Woord

Mijn angst was groot en in wanhoop liep ik door de straten van Sydney en bezocht de ene Christelijke dienaar en vervolgens een andere, met het verzoek mij de waarheid te vertellen over de Heere Jezus Christus. In de merkwaardige behandeling van de Heere met mij, waren de dienaars die ik vroeg alle ongelovige mannen en modernisten. Ik kon niet begrijpen dat er zulke mannen waren. Ik dacht dat op de een of andere manier alle dienaars het antwoord konden geven en zouden proberen om mij te helpen. Nu, ik werd teleurgesteld. Ze stuurden me weg en konden niet begrijpen wat me dwars zat. Een dienaar was bijzonder onbeleefd tegen mij en vertelde me dat een Jood als ik zelfs geen recht had om te denken over Christus; en joeg me weg. "Niemand zorgde voor mijn ziel" (Ps.142: 4). Ik was verward, maar ik kon mijn zoektocht niet opgeven. Ik werd gedreven. De Heere had genadig een beter doel met mij en de tijd van mijn verlossing naderde.

Een vreemde ontmoeting

In mijn verwarde en bedrukte gemoedstoestand ging ik weer naar de stad om wat inkopen te doen voor mezelf. Hoewel ik het niet wist, bestuurde de Heere mijn voetstappen. Ik maakte een 'vergissing' en liep in het verkeerde gebouw. Toen ik de deur binnenging kwam een Chinese Officier van het Leger des Heils naar me toe. Ik kende hem niet, want ik had hem nog nooit eerder gezien en sprak niet met hem. Maar hij legde zijn hand op mijn schouder, keek me recht in de ogen, en zei: "*Jongeman, je bent op zoek naar Christus!*" Ik was verrast en verbaasd, en stamelde: "Nee, ik ben een Jood!" Hij benadrukte echter dat ik op zoek was naar Christus en nodigde me uit om hem te horen. Dus ik ging met hem naar zijn kantoor en we praatten samen. Ik vertelde hem mijn hele hart. En vanuit de Schriften wees hij mij Christus aan als de enige Redder van mijn zonden en de Enige die mij kon bevrijden van mijn last. Ik luisterde naar hem en wist dat hij gelijk had. Bij het afscheid vroeg hij me, om bij hem terug te komen voor verdere discussie. Hij drukte mij de urgentie van de zaak op het hart en dat er zonder Christus geen vergeving is. Ik stond in dubio om terug te gaan naar hem of niet, maar de Heilige Geest dwong me terug te gaan naar hem. Hoe meer

ik met hem sprak, hoe meer mijn hart verwarmd werd voor de waarheid die hij mij vertelde. Maar de angst van mijn hart en geest nam toe en ik kon niet ophouden te roepen tot God, zowel overdag als in de nacht, om mij genadig te zijn en mij de Waarheid te leren. Ik kon niet slapen, ik kon mijn gedachten niet op iets anders vestigen. Mijn gezondheid leed eronder, maar ik kon niemand vertellen wat mij zó ontroerde. Ik wist ook dat, als ik me zou bekeren en in Christus geloven, ik onmiddellijk zou worden afgesneden van mijn familie. Dit hield me terug en ik redeneerde dat ik hiermee een te hoge prijs zou moeten betalen. Dus verzette ik me tegen Gods Geest - maar ik had geen rust. In Zijn genade bleef de Heilige Geest met mij twisten en ik werd meer en meer overtuigd dat deze Jezus de Messias was en mijn enige Redder, en dat ik Hem moest volgen, zelfs ten koste van het verlies van mijn familie. O, hoe ondraaglijk was de angst van mijn ziel!

Ik ging weg voor mijn jaarlijkse vakantie in februari, 1951, met deze onopgeloste vraag. Ik kon mezelf niet vermaken want dag en nacht was ik ongerust over mijn zonden en de waarheid over de Heere Jezus Christus. En zoals de angsten van mijn ziel toenamen, hoe meer ik riep tot de Heere om mij genadig te zijn. Verlossing was nu bij de hand.

Vrede en vreugde

Toen ik naar bed ging om te rusten op de avond van de 27e februari, riep ik tot de Heere, om het antwoord te mogen weten. Ik durfde niet te gaan slapen zonder de oplossing te weten. Ik was volledig ten einde van mezelf gekomen. De Heere, die altijd barmhartig is, had medelijden met mij in de vroege uren van 28 februari 1951, en Hij openbaard krachtig aan mijn hart en ziel dat de Heere Jezus Christus had gebloed voor mijn zonden aan het kruis. Het was alsof mijn hart smolt. Ik kon niet langer de Heilige Geest weerstaan en Hij drong mij om mijn knieën te buigen. De enige woorden die ik kon zeggen was: *"Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God!"* Ik kan me niet herinneren deze woorden ooit te hebben gehoord of gelezen en daarom weet ik nu, dat ik deze leerde door de Heilige Geest. 'Vlees en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar Mijn Vader die in de hemel is'. Op het moment dat ik deze woorden uitsprak, rolde mijn last van mijn rug en ik wist dat ik vrij was. Vreugde overstroomde nu mijn hart en ik begon de Heere te loven. Hij had mij een nieuw lied geleerd.

De dagen die volgden was ik vol vreugde en kon niet ophouden God te prijzen. Ik kon niet ophouden om iedereen die ik ontmoette te vertellen wat de Heere had gedaan aan mijn ziel. De mensen moeten mij vreemd gevonden hebben, maar de Heere Jezus was mijn Redder geworden. Ik had weinig begrip van de waarheid, maar ik kende Hem: "Komt, hoort toe, gij allen die God vreest, en ik zal vertellen wat Hij aan mijn ziel gedaan heeft." (Ps. 66: 16). Ik vond ook dat de macht van de zonde was verbroken. Het was geen weloverwogen beslissing van mijn kant waardoor ik die zonden verliet, maar mijn interesse in hen was verloren, hun plezier was verdwenen, en ik haatte die en wist dat hun macht was gebroken.

Vervolging

Mijn terugkeer naar huis van vakantie was met gemengde gevoelens. Mijn ergste vrees kwam uit. Mijn familie gebruikte alle vormen van druk - emotionele, fysieke en zelfs wettelijk - om mij te weerhouden van Christus en terug te keren naar het Jodendom. Ik vond mezelf in zeer moeilijke omstandigheden. Ik aarzelde. Mijn verborgen en de openbare godsdienst was zeer verminderd. Het resultaat was dat ik

spoedig mijn vreugde in de Heere verloor. Mijn vrienden echter baden voor mij, ja onze grote Hogepriester bad voor mij dat Hij, die het goede werk in mij al begonnen was het mocht voltooien. De strijd was groot. Ik wist dat ik niet kon hinken op twee gedachten. Ik moest ofwel besluiten om de Heere te dienen óf om Hem voor eeuwig te verlaten.

In die tijd ontmoette ik een Godzalig en evangelische predikant van de Kerk van Engeland, die een grote hulp en aanmoediging voor mij was en ik kwam tot de conclusie dat ik me bij een kerk moest aansluiten; en dat moest de Kerk van Engeland zijn. Hoewel ik in deze moeitevolle gemoedsgesteldheid verkeerde, vroeg ik toch om gedoopt te worden, bereid om de consequenties te dragen. Na de doopdienst, toen de dienaar en ik enige tijd samen in gebed bleven, realiseerde ik mij dat ik op deze weg niet meer terug kon gaan en dat ik me volledig moest inzetten voor de Heere. Door Zijn genade was ik in staat dit te doen. De Heere hoorde me en het was toen dat Hij uitzond om het evangelie te prediken.

God heeft Zijn volk niet verstoten

Mijn bekering is een duidelijk bewijs dat God Zijn volk niet heeft verstoten wie Hij tevoren gekend heeft. De Joodse mensen zijn nog steeds 'geliefd omwille van hun vaders', en vandaag verzamelt Hij hen "een voor een" (Jes. 27: 12). Maar de dag zal zeker komen dat "gans Israël zal zalig worden, gelijk geschreven is." (Rom.11: 26 ev). Gods verbond met Abraham was een eeuwig verbond en Hij zal Zijn werken niet laten varen totdat alles is vervuld. Ik heb geen reden om te roemen, dan alleen om de genade van de Heere te bewonderen.

Zo heeft de Heere mij geleid naar Zijn eeuwig voornemen vanaf de grondlegging van de wereld. Hij had mijn bekering voorgenomen, zowel als de tijd en plaats. Hij is het Die als Eerste begon in mij te werken. Hij was het die als Eerste de gedachten over Zichzelf in mijn ziel werkte. Hij was het door Wie ik kon geloven dat de Waarheid van Zijn Woord in de Bijbel staat. Hij was het Die Zijn oog op mij vestigde, zelfs wanneer ik afdwaalde in alle zondige wegen en hield me tegen om verder te gaan. Hij was het Die mij overtuigde van mijn boze wegen en het kwaad van mijn daden. Hij was het Die Christus in mij heeft geopenbaard.

Ik mag nu mijn Ebenezer oprichten opdat iedereen die mijn getuigenis leest, de Naam van de Heere zou loven en hun vertrouwen op Hem stellen.

Het werk des Heeren met mij is ook een voorbeeld van de waarheid van Psalm 76:10. *Als God opstond ten oordeel om alle zachtmoedigen der aarde te verlossen. Want de grimmigheid des mensen, zal U loffelijk maken.* Het was door de slechtheid van de grimmigheid van de mens dat we werden verdreven uit Oostenrijk. Vanwege het Rooms-katholicisme zou het onwaarschijnlijk zijn geweest dat ik daar ooit het Evangelie zou gehoord hebben. Dus Hij bracht me naar een land waar ik het hoorde - en horende, geloofde. Hij doet altijd alles goed.

Door Moshe Radcliff

Enkele brieven van Moshe Radcliff aan een vriend te Middelburg

Glasgow, 14 Maart 1978

Mijn geliefde broeder,

Genade en vrede zij u van God de Vader en onze Heere Jezus Christus, Die in Zijn eeuwige liefde voor verloren zondaars in deze wereld kwam om hun zonden te dragen en opdat Hij hen mocht verlossen en tot God brengen. Geprezen zij onze God voor dit onveranderlijk voornemen en dat Hij ons door genade een goede hoop gegeven heeft. Hartelijk dank voor uw vriendelijke en bemoedigende brief van de 12^e van vorige maand. Hoe aangenaam is de gemeenschap onder des Heeren volk! Het is altijd een bewijs dat Hij ons niet vergeten heeft. Ik hoop dat De Allerhoogste altijd Zijn genade in de ziel zal vermeerderen. Och, dat wij meer en meer de beminnelijkheid van de Heere Jezus mochten aanschouwen.

Ik leef met veel smart in mijn hart vanwege mijn broeders naar het vlees, want zij zijn nog verhard en verblind voor het Evangelie van hun zaligheid. Gelijk wij rebelleerden tegen Hem wanneer Hij ons uit Egypte bracht, zo rebelleerden wij toen de Messias kwam en zo is het tot op deze dag. Aan de andere kant toont het ook de genade van God wanneer een Jood bekeerd wordt; het bewijst elke keer dat de zaligheid van de Heere JEHOVAH komt. Zijn verbond met het zaad van Abraham is eeuwigdurend; en Hij heeft beloofd dat Hij hen van verre verlossen zal. Ik geloof dat zelfs de “verloren tien stammen”, waar die ook op aarde verstrooid zijn, zullen vergaderd worden. Want Hij heeft beloofd dat zij “een bij een zullen opgeraapt worden.” Dit bewijst met zekerheid dat ieder van het overblijfsel naar het voornemen der genade, zal behouden worden. Ik zie nog een andere wondervolle vervulling in hetgeen ik zojuist gezegd heb. Want JEHOVAH's genadige handelingen met de Joden is ook een type en voorbeeld van zijn handelingen met de uitverkorenen, zowel uit Joden als heidenen. Hij heeft hen allen onder het ongeloof besloten, opdat Hij hen allen zou barmhartig zijn. Niemand van Zijn uitverkorenen kan ooit té ver verwijderd zijn voor onze gezegende Heere Jezus dat Hij hem niet kan vinden, of hem niet kan zaligen. Dit geeft al de heerlijkheid aan Hem en aan Hem alleen! O, hoe behoorden zondaars Hem te beminnen! Zeker, al wat aan Hem is, is gans begeerlijk.

Ik vraag uw gebeden niet alleen voor mezelf, maar ook voor allen die bezig zijn om het Evangelie onder de Joden te preken, dat ze Goddelijke wijsheid mogen ontvangen om verder te gaan en dat wij de Geest van God altijd mogen hebben als onze Leidsman. Alleen zo kan ons werk effectief zijn. Er zijn dierbare beloften voor hen die bidden voor de vrede van Jeruzalem. Ik weet de bedoeling des Heeren niet en wanneer Zijn tijd voor de bekering van Israël zal komen, maar we kunnen er zeker van zijn, dat iedere dag, ja ieder uur ons dichterbij die gezegende tijd zal brengen. Hoewel hij het uitstelt, het zal komen! Zijn belofte kan niet feilen, noch boven de gestelde tijd uitblijven.

Wij moeten ook niet vergeten het lijden van de Kerk achter het IJzeren- en het Bamboegordijn. O, hoe worden zij geroepen om smaad te lijden voor de Naam, door Wie wij geroepen zijn. Maar onze God heeft beloofd ‘dat Hij een weinig tijd tot een heiligdom onder hen zal zijn’. O, dat wij de lieflijke bezoeken van onze beminde Heere Jezus mochten ontvangen en dat Hij gedurig in onze ziel moge influisteren: ‘Ik ben uw zaligheid; Ik ben uw Jezus’.

Nogmaals dank voor uw brief en ik hoop dat u ondersteund zal worden. Ik beveel u aan Zijn genade en Zijn liefde, die alle verstand te boven gaat.

De uwe, door eeuwigdurende genade,

Moshe Radcliff

Glasgow, 27 April 1983

Genade, vrede en barmhartigheid van God de Vader en onze Heere Jezus Christus, die in de hemel glorieus regeert en Die op aarde Zijn volk regeert met een liefde die de kennis te boven gaat. Geprezen zij onze God, Die ofschoon Hij Zijn aangezicht voor een ogenblik verbergt, Zijn arme volk niet zonder troost zal laten.

Ik dank u voor uw vriendelijke brief van 28 januari. Ik was alleen vergeten dat ik niet eerder geantwoord had, maar ik ben er zeker van dat u mij dit wil vergeven. Het is aangenaam van een ander te horen dat hij dezelfde verlangens heeft als ik en die weent vanwege de onvruchtbaarheid van de velden van Sion. Ja, ik vrees, dat onze gezegende God de hemel heeft gesloten dat er geen regen zou zijn. Wij zijn in de dagen van hongersnood, - niet naar brood en wijn – maar om het Woord van God te horen met kracht, zoals de profeet Amos heeft gesproken door de Heilige Geest. Zekerm, er zijn nog kerken waar de waarheid wordt gepreekt, maar het is zeldzaam als het gepaard gaat met Goddelijke kracht. Beide, die preken en die lezen, zijn zonder leven; we komen uit de Kerk zoals we er ingegaan zijn. Hoe weinigen wenen tussen het voorhof en het altaar en smeken: “*O, Heere, spaar Uw volk!*”

Geliefde, als de Heere die last op uw heeft gelegd, ween en schreeuw dan en vertraag niet, want Hij zal ons ten laatste verhoren en Hij zal in de dagen van de spade regen, stromen van zegen schenken. Hij heeft het beloofd en Hij kan niet feilen.

Ik ben gebroken omdat de problemen in en met de Kerk voortduren en dat deze zaak voor de Hoge Raad komt, namelijk voor de Burgerzaken, waarschijnlijk in Juli. Thans is de Kerk niet gewillig om de rechte lijn te volgen en ik geloof dat dit de Heilige Geest smarten aandoet. Ik draag hen geen wrok toe en ben gewillig hen te vergeven en heb het hen reeds vergeven. Hoewel, het is een pijnlijke zaak, niet alleen voor ons maar ook voor anderen die voelen dat er recht gedaan moet worden. En zij nóch wij mogen onze zonden bedekken. Wij weten dat onze God gerechtigheid en rechtvaardigheid liefheeft en een walg heeft van valse gewichten en onrecht in rechtszaken. Hoe dwaas was het voor koning Saul toen hij Samuël ontmoette en zei *dat hij de stem des Heeren gehoorzaamd had*, terwijl het blaten van de schapen luid gehoord werd. Wij kunnen niet naderen tot de Troon der genade wanneer er bekende zonden in onze boezem leven; want als wij naar ongerechtigheid in ons hart omzien wil de Heere niet horen. Psalm 66: 18.

Onze familie groeit voorspoedig op en ik hoop niet alleen in verstand en grootte, maar ook in gunst bij God en de mensen. Soms zijn zij voor mij bemoedigend. Het is een grote troost voor mij dat zij in het verbond der genade zijn en door hun doop is er een plechtig contract tussen God en hen. Och, dat de Heere hen wilde trekken met koorden van eeuwige liefde! Ik ben er zeker van dat wij een sterke pleitgrond hebben in hun doop, dat God hen wil bekeren, en dat in de dagen van hun jeugd.

Moge onze gezegende Heere Jezus barmhartigheid betonen aan uw gezinnetje en u geven dat zij mogen zijn als olijfplanten rondom uw tafel!

Ik preek nog steeds in de Vrije Presbyteriaanse Kerk en bezoek het Joodse volk zo dikwijls als de Heere mij gelegenheid geeft. Wie weet wanneer de dag van Zijn heikracht komt; dán zal Hij een gewillig volk hebben. Er is heel weinig honger naar Christus onder de Joden, maar de dag komt dat zij zullen zijn als het leven uit de doden voor de wereld.

Nu, ik moet hiermee sluiten. Hartelijke groeten van mij aan Corrie en de kinderen. O, dat Hij de olie Zijner genade moge uitstorten op uw hoofden. Ik beveel u aan Zijn liefde, genade en trouw. De Heere zegene u rijkelijk.

De uwe in Hem, Die woont in het midden van de zeven gouden kandelaren.

Moshe Radcliff

Glasgow, 16 januari 1984.

Mijn lieve vrienden in de Heere,

Genade, vrede en barmhartigheid van God de Vader en onze Heere Jezus Christus, Die ons heeft liefgehad met een eeuwige liefde en ons verlost heeft van al onze ongerechtigheden en ons heeft bekleed met Zijn gerechtigheid opdat wij werden aangenomen door God onze Vader.

Ik bid dat het u wel gaat en dat u vervuld mag worden met alle blijdschap en vrede in het geloof. Ik voel me beschaamd omdat ik u niet geantwoord heb. Uw brief lag begraven onder mijn andere correspondentie. Nochtans was ik u niet vergeten maar heb getracht u te gedenken aan de Troon der genade, van tijd tot tijd. Het is gelukkig, dat Hij, Die zit aan de rechterhand Gods, eeuwig leeft en dat Hij Zijn voorspraak voor ons nooit vergeet.

... Het dispuut omtrent de Herstelde gemeente gaat nog steeds door en komt op 1 mei aanstaande voor de Hoge Raad. Wij bidden dat de Heere Zichzelf wil verheerlijken, want wij weten dat alle dingen medewerken ten goede voor hen die de Heere liefhebben. Maar ik weet ook, dat deze hele affaire de Heilige Geest smarten heeft aangedaan. Thans bedien ik een klein aantal mensen die overgebleven zijn in de Herstelde gemeente. Sinds hun leraar gestorven is, is hun aantal sterk verminderd, zodat er maar één handvol overgebleven is. Ik probeer ook het evangelie te verspreiden onder mijn eigen broeders. Maar ik heb nog geen schoof in de schuur mogen brengen. Wel blijven er zeker beloften liggen voor hun bekering.

Door Gods goedheid is de familie gezond. Simeon is nu 15 en zit voor zijn examens. Het is een belangrijk examen en hij studeert hard. Nu is hij bezig aan een tentamen. Andréw is 13 en hij doet het ook goed op school. Hij is in het tweede jaar. Rebecca is 9½ en zit in de vijfde groep van de lagere school. Zij ontwikkelt heel goed en we zijn tevreden met haar gedrag. Vanzelf bidden wij dat elk van hen moge groeien in de kennis des Heeren. Wij weten dat zij in het verbond zijn en dat onze God getrouw is.

Ik bid dat uw moeilijkheden mogen worden opgelost. Thans zie ik geen weg vrij om Holland te bezoeken. Onze tijden zijn in Zijn hand en ik ben gewillig het Evangelie te prediken overal waar de Heere de deur opent, ja al was het in de Sint Pieterskerk te Rome. Echter, ik twijfel of de paus mij wel zou toelaten ...!

Maar er is ook zo'n grote nood in Glasgow betreffende het Evangelie. Een Pakistaanse gemeenschap heeft een moskee in de stad gebouwd, 'tot schaamte van de naaktheid van ons volk'. Ik ben beschaamd iedere keer als ik daar passeer. Ik verlang er zo naar dat het Evangelie ten volle en getrouw gepredikt zal worden zoals het was in vroeger dagen. *Och, dat Hij de hemelen scheurde en nederdaalde!*

Ik moet nu eindigen en beveel u aan de Heere en het woord Zijner genade. Och, dat Hij mocht wonen in uw hart door het geloof. De Heere zegene u overvloedig.

De uwe in Hem, Die woont in de Braambos,

Moshe Radcliff

Het laatste wat over het kerkelijk leven van Radcliff bekend werd, was het volgend bericht:

In november 1996 publiceerde de *Free Church van Scotland* een verslag van een advies van een Commissie van de Algemene Vergadering, waarbij men er bij de leden op verzoening aandrong. Er waren bezwaren tegen de leer van professor Donald Macleod. Rev. Moshe Radcliff, een gepensioneerd missionaris en ouderling bij Shettleston, Glasgow, zei echter dat professor Macleod in zijn geschriften, de leer van de had Free Church had verworpen. 'De zaak is niet ten einde. We zijn op dit moment als twee kerken aan elkaar geplakt – zij, die professor Macleod volgen en degenen die de ware leer van de Vrije Kerk voorstaan.'

Op 25 september 1997 kwam een eind aan het leven van Moshe Radcliff, die met de verlost en uit de grote verdrukking eeuwig mag jubelen:

“De lof, en de heerlijkheid, en de wijsheid, en de dankzegging, en de eer, en de kracht, en de sterkte zij onzen God in alle eeuwigheid. Amen.” Openbaring 7:12.

21. Hulpverlening aan het zendingswerk onder de Joden door Stichting MBuma-zending

The Free Presbyterian Magazine publiceerde Juli 1974, een preek van Moshe Radcliff over **Job 19:26, 26. Want ik weet, mijn Verlosser leeft.**

De preek begint met een opmerking over het zware lijden van Job. Een van de ergste verzwaringen van zijn lijden was, dat zijn vrienden van wie hij troost verwachtte, hem veroordeelden. Maar te midden van zijn kruis en druk getuigde hij van zijn levend geloof op de levende Verslosser. In het Hebreeuws staat: *Goël*, wat vertaald is als Verlosser. Een *goël* is eigenlijk een lossen, een naastbestaande, een zaakwaarnemer en advocaat. Christus is *alles* voor Zijn volk. Hij is hun levende verwachting, Die de dood verslonden heeft tot overwinning. Dát is de grote troost voor dit leven en voor de dood. Zijn kinderen zullen eeuwig leven in Hem en met Hem.

In deze preek ligt het geloofsleven van Moshe Radcliff opgesloten, zowel zijn grote verdrukkingen en teleurstellingen, alsook zijn levende hoop.

The Free Presbyterian Magazine, Augustus 1974, worden de lezers geïnformeerd dat Rev. H.R. Moshe Radcliff het land verlaten heeft om in Winnipeg in Canada te werken voor een periode van 6 maanden.

In dezelfde tijd nam een lezer van The Free Presbyterian Magazine uit Middelburg contact op met *het bestuur van de MBumazending*. Hij deed een gemotiveerd verzoek om Gods Woord en geestelijke geschriften te verspreiden in Israël, eventueel via de Joden-zending uitgaande van de Free Presbyterian Church.

Gelijktijdig verzond hij een schrijven aan ds. Radcliff naar aanleiding van zijn gehouden preek over Job 19. Dit schrijven was tevens bedoeld als sympathie met het zendingswerk van ds. Radcliff en bemoediging in zijn geestelijke strijd.

Dit resulteerde in een onderlinge briefwisseling. Ds. Radcliff schreef zijn eerste brief vanuit Winnipeg op 13 juli 1974 aan W. Westerbeke.

Deze brief luidt als volgt:

Mijn geliefde broeder,

Genade, vrede en barmhartigheid van God de Vader en onze Heere Jezus Christus, die ons uitverkoren heeft als een heilig zaad naar het eeuwig voornemen van Zijn genade.

Gezegend zij God, Die ons niet heeft laten liggen in de dood van onze zonden, maar ons verlost heeft met een eeuwige verlossing.

Het verheugde mijn hart in waarheid om uw vriendelijke en bemoedigende brief te mogen ontvangen die mijn geliefde vrouw mij toezond. Ik ben hier voor enkele maanden om te proberen onze kwijnende gemeente te bezoeken en iets te doen tot haar opleving. Ik probeer ook om enkele Joden die hier wonen te bezoeken. Er wonen hier omtrent 25.000 Joden en alleen onze broeder werkt onder hen. Het zou kunnen zijn dat de Heere ons hier permanent wil hebben. Het is een voorrecht wat ik niet begeerd heb, om afgezonderd te worden voor de prediking van het eeuwig Evangelie, want dit is de enige Weg waardoor zij behouden kunnen worden. O, dat ik een stem als een bazuin had, opdat de doden mogen horen de stem van de Zoon van God, opdat ze mogen opgewekt worden en leven.

Ik heb begrepen vanuit ervaring in mijn eigen gemeente met sommige Joodse broeders, dat zij weinig belangstelling hebben in de prediking van het Evangelie aan de Joden.

Ik ben hartelijk dankbaar dat de Mbuma-zending zo overvloedig wil helpen. De arme Afrikanen hebben het ook nodig te horen, opdat ze mochten geloven. Echter, de Goddelijke opdracht is: "Eerst de Jood." Het werk onder de heidenen zal dan gezegend worden, als Israël wordt toegebracht. (Micha 5:7)

Ik ben u dankbaarheid verplicht dat u geschreven hebt aan het Bestuur en bidt dat u een gunstig antwoord zult ontvangen, opdat de Broeders naar de wil des Heeren, ook dit werk op zich willen nemen.

Ik heb in Glasgow weinig bemoedigends ervaren. Want er zijn circa 50 jaar missionairs geweest, doch er waren slechts 3 of 4 bekeerlingen. Dit maakt me zeer bedroefd. Als er geen zekere beloften van de Heere lagen, ik was helemaal bezwiken. De bedekking is zeer sterk op hun ogen, maar de Heere is in staat om het in één ogenblik weg te nemen. Als ik zie hoe Hij met mij heeft gehandeld, kan Hij hetzelfde met anderen doen. Er is een tijd om met tranen te zaaien, maar weder te keren met volle schoven en gejuich. Met dit doel probeer ik te werken, - soms in de hitte van de dag – zonder bezwijken. En toch ben ik beschaamd te erkennen dat ik dikwijls zo verflauw.

Het is te vroeg om iets te zeggen over Winnipeg, omdat ik hier nog maar 3 weken ben. Ik ben dikwijls in gebed hoe ik het best in contact kan komen met enkelen van mijn eigen volk. Sommigen heb ik gesproken die ik in de winkels ontmoette en elders, maar ik vond in hen geen geestelijk belangstelling. Och bid, dat ik de mening des Geestes mag kennen.

Nu broeder, ik heb genoeg geschreven. Moge de Heere uw ziel vervullen met vreugde en blijdschap.

De uwe, in de Wortel en het Geslacht van David.

Moshe Radcliff

Op 21 september 1974 reageerde het Bestuur van de MBumazending positief op het verzoek om financiële hulp te verlenen aan de zending onder de Joden door ds. Radcliff. Men schreef: 'De heer C. van Waveren uit Rijswijk vertoeft momenteel in Schotland en bespreekt de aanvraag met ds. Radcliff. In haar vergadering van 20 september werd tevens besloten om een delegatie te zenden naar de Schotse Zendingsdeputaten.'

De penningmeester, de heer J. Reijers uit Putten deed over deze zaak het volgend verslag in het blad van de MBumazending, 7^e jaargang no 3, november 1974:

... Het zou groot zijn als gevers en ontvangers de kracht van Gods Woord in hun harten mochten beleven, want dan wordt het waar wat staat in Psalm 145 vers 4:

*Al wat Gij wrocht, zal juichen tot Uw eer;
Uw gunstvolk zal verblijd U zeeg'nen Heer'
En roemen van Uw koninkrijk, Uw macht,
Uw heerlijkheid en Goddelijke kracht;
Om, waar zich 't hart ooit voelt in leezucht blaken,
Uw heerlijkheid, Uw macht bekend te maken,
En d' eer Uws rijks, zo groot, zo hoog verheven,
Voor aller oor de hoogste roem te geven.*

Rest mij nog te vertellen dat onze voorzitter ds. Smits, onze secretaris dhr. Post en uw penningmeester op 22 oktober j.l. naar Schotland togen voor een bespreking van

actuele problemen. Na om 12 uur van het vliegveld te Glasgow door ds. MacLean te zijn afgehaald, begonnen we na de maaltijd met de zendingsdeputaten van de Free Presbyterian Church of Scotland in de pastorie van ds. MacLean te vergaderen. Om op deze vergadering aanwezig te kunnen zijn, hadden de Schotse predikanten hele afstanden moeten afleggen. Afstanden waar wij Hollanders feitelijk geen begrip van hebben. De in de loop van de jaren gegroeide wederzijdse toegenegenheid en het gevoel van bij geestverwanten te verkeren, gaf aan de besprekingen een zeer ongedwongen en vriendschappelijk karakter, waarbij van weerszijden belangrijke informatie werden uitgewisseld.

Na de avondmaaltijd bracht ds. MacLean ons naar de woning van **ds. Radcliff**. Deze dominee, die van Joodse afkomst is, werkt namens de *Free Presbyterian Church of Scotland* onder de Joden in Glasgow. De aanleiding om met deze predikant eens te gaan praten was gelegen in het feit dat ons bestuur vanuit Middelburg, een verzoek had ontvangen om ons eens te oriënteren of er ook mogelijkheden waren om de zending onder de joden mede te gaan steunen. Het werd een onvergetelijke avond in deze pastorie, waarbij deze eenvoudige predikant in alle tederheid zijn weg tot de Christus der Schriften vertelde. De uren vlogen om en het was reeds half elf geworden toen hij ons naar het Centraal Station in Glasgow bracht. Met de nachttrein ging het dwars door Engeland naar Londen, waar wij de volgende morgen om half acht het station verlieten. Enz.

Vervolgens plaatste het bestuur van de MBuma-zending een mededeling over het zendingswerk onder de Joden in het maandblad van december 1974.

Deze luidt als volgt:

ZENDING ONDER ISRAEL

De Schotse Kerk heeft ook zending onder Israël. De Joodse predikant bij de Schotse Kerk is Jewish Mission, Rev. H. R. Moshe Radcliff, Th. L. 15 Fotheringhay Road, Glasgow S1.

Verschillende onzer mensen hebben bezwaar om oppervlakkige zending onder Israël te steunen en schreven ons hierover. Zij kunnen de Schotse kerk hierin steunen door hun giften over te maken naar: De Bank van Schotland te Glasgow. Ten gunste van:

Zending onder Israël van de Free Presbyterian Church of Scotland.

Wij hopen hierop nog terug te komen.

Het Bestuur van de MBumazending heeft het verzoek overwogen om vanuit Nederland rechtstreekse hulp te bieden aan de Joden in Israël en in de Verstrooiing. Deze financiële hulp hadden slachtoffers van de Yom-Kippoer oorlog hard nodig. (Zowel in Middelburg als in Ederveen - waar ds. D.L. Aangeenbrug stond - hielden de Gereformeerde Gemeenten in Nederland een collecte.) Bovendien kon men via Hebreeuwse Bijbelverspreiding de nieuwe immigranten van geestelijke lectuur voorzien via de reeds bestaande organisaties.

Het Bestuur heeft echter niet besloten een zendingsorganisatie voor de Joden op te zetten, mede omdat de statuten van de Stichting daarvoor gewijzigd moesten worden. Eventueel zou een nieuwe stichting opgezet moeten worden. Maar deze kwam niet van de grond.

22. Hulpverlening onder behoeftige Joden door

Deputaatschap voor de zending van de Gereformeerde Gemeenten

De bekendheid die ds. Radcliff via de MBumazending in ons land kreeg, had nóg een ander gunstig gevolg. Dit kwam van twee kanten. Het *Blythswood Tractaatgenootschap* van de Free Presbyterian Church deed in februari 1976 via het R.D. een poging om gelden te verzamelen voor verspreiding van traktaatjes in Schotland. Dit resulteerde in de volgende bekendmaking in het Reformatorisch Dagblad 5-6-1976:

Blythswood Tractaatgenootschap schenkt auto aan Jodenzending

Het Schotse Blythswood Tractaatgenootschap, dat ook in ons land enige bekendheid heeft gekregen, heeft mede dank zij giften uit diverse Reformatorische kerken in Nederland een auto kunnen schenken aan ds. Moshè Radcliff in Glasgow. Ds. Radcliff, een bekeerde Jood, is als predikant van de Vrije Presbyteriaanse Kerk van Schotland leider van de Gereformeerde zending onder de Joden van Glasgow en omgeving.

De contacten van beide predikanten met ons land zijn voor het eerst gelegd in december van het vorig jaar, o.m. met drs. A. Vergunst te Veen en drs. M. Burggraaf van de Guido de Bres-scholengemeenschap te Rotterdam.

Het interkerkelijke tractaatgenootschap bestaat dit jaar tien jaar en verspreidt niet alleen Bijbels en evangelische lectuur in Schotland, maar in vele talen naar landen over de gehele wereld.

Giften voor dit tractaatgenootschap kunnen worden gestort op postrekening 824970 van de Ned. Middenstandsbank te Apeldoorn, met vermelding: bestemd voor Blythswood Tract Society.

De schenking van een auto aan ds. Radcliff bracht voornoemde inwoner uit Middelburg op het idee om **Ds. Vergunst** te vragen de financiële en geestelijke hulp onder het Joodse volk ter hand te nemen. Uit een persoonlijk gesprek was het hem duidelijk, dat ds. Vergunst meelijden had met velen die onbekend waren met het Evangelie. Ds. Vergunst antwoordde hem eerst en daarna schreef het Zendingsbureau een brief.

Veen, 16 Juli 1976

Geachte Heer Westerbeke,

Vriendelijk dank vóór Uw schrijven. 'k Zal Uw brief op het Deputaatschap voor de Zending ter sprake brengen. Dat is op het ogenblik het enige. Wellicht zal dit Deputaatschap deze zaak als vraag aan de Generale Synode van 1977 voorleggen.

Met zeer hartelijke groeten,

Uw,

A Vergunst

**BUREAU VOOR DE ZENDING DER GEREFORMEERDE GEMEENTEN
in Nederland en Noord-Amerika**

Rotterdam, 17 september 1976

... Uw schrijven van 21 juni j.l., gericht aan Ds. Vergunst te Veen, is onderwerp van bespreking geweest op de Deputatenvergadering van onze Zending.

Deputaten staan sympathiek tegenover uw voorstel doch helaas is het ons niet mogelijk een actie te voeren voor Bijbelverspreiding onder de Joden. Wel zullen wij in het e.v. nummer van ons Zendingsblad "Paulus" een artikel opnemen waarin een en ander door ons wordt aanbevolen en medegedeeld wordt dat binnenkomende giften door ons gaarne zullen worden doorgezonden. Misschien wilt u ons bij gelegenheid nog even mededelen op welke wijze wij deze gelden kunnen overmaken, zodat zij op de juiste plaats terecht komen.

Wij wensen u des Heeren zegen toe op de werkzaamheden die te dezen opzichte door u worden verricht en verblijven,

Met vriendelijke groeten,

Zendingsbureau der Ger. Gemeenten,

W. de Jonge.

Gereformeerde Gemeenten en Jodenzending

De Gereformeerde Gemeenten zouden zich dringend met zending onder de Joden bezig moeten houden, zo menen zendingsdeputaten dezer kerkgemeenschap. Omdat zij zelf geen kans zien die arbeid ter hand te nemen, steunen zij nu de Schotse arbeid van de Vrije Presbyteriaanse Kerk. In het zendingsblad „Paulus” bericht ds. A. Vergunst hierover. De door hem bedoelde predikant is de christen-jood ds. H. Moshè Radcliff te Glasgow. Deputaat ds. Vergunst:

„Ook het Deputaatschap is overtuigd van de noodzakelijkheid dat onder de Joden ook de verkondiging van de prediking van de gekomene Christus plaats grijpt. In het bijzonder ook in de tijd waarin wij leven, waarin aan Israël en het Joodse volk in zijn geheel zowel bijzondere aandacht besteed wordt, zal niet over het hoofd mogen worden gezien dat de beste dienst die aan dit volk kan worden bewezen, de verkondiging van het Evangelie van Gods vrije en rijke genade is, waarin de vervulling van al de beloften die God aan het oude Israël deed, heeft plaatsgegrepen.

Voor de zending onder de Joden bestaat dan ook in onze kringen bijzondere belangstelling. Toch meent het Deputaatschap deze zeer bijzondere arbeid niet ter hand te kunnen nemen. Het Deputaatschap wil echter wijzen op de mogelijkheid om deze zending daadwerkelijk te steunen. Vanuit de Vrije Presbyteriaanse Kerk in Schotland is een predikant, zelf van Joodse afkomst werkzaam onder de Joden in Schotland, in het bijzonder in de omgeving van Glasgow.

Indien er onder de lezers zijn die voor deze zending een bijzonder offer willen brengen, wil het Deputaatschap gaarne deze gelden in ontvangst nemen en zal het voor de overmaking naar Schotland zorg dragen".

Bovenstaand verslag opgenomen in het Reformatorisch Dagblad, 16 oktober 1976.

Het Zendingsbureau maakte serieus werk van de inzameling van gelden en zonden daarvan het volgend overzicht:

**BUREAU VOOR DE ZENDING DER GEREFORMEERDE GEMEENTEN
in Nederland en Noord-Amerika**

Rotterdam, 26 januari 1977.

... Hierbij komen wij terug op uw brief van 22 sept. j.l. en delen u mede dat wij intussen, na een aanbeveling daarover in "Paulus" enkele giften voor de zending onder de Joden in Schotland hebben ontvangen. De specificatie daarvan is als volgt:

27.10 - W. de Visser, Kockengen	f	10,--
5.11 - P. Nieuwelink, Soest	f	50,--
24.11 - Gift uit Collecte Amsterdam-C	f	50,--
26.11 - Vrouwenver. Deborah, Nieuwerkerk. Z..	f	500,--
1.12 - Diaconale collecte, Terneuzen	f	200,--
17.12 - Gift uit collecte Middelburg	f	220,--
19.12 - Vrouwenver. Waardenburg	f	100,--
7.1 - A. Loeve, Bennebroek	f	100,--

totaal derhalve f 1.230,--. Dit bedrag hebben wij intussen overgemaakt aan het Deputaatschap Bijz. Noden met uitdrukkelijke vermelding erbij dat het bestemd is voor het werk van Ds. Moshe Radcliff te Glasgow.

Met vriendelijke groeten,

Zendingsbureau der Ger. Gemeenten.

DIACONALE HULPVERLENING ONDER DE JODEN

In 1992 stelde de *Generale Synode van de Gereformeerde Gemeenten* een commissie in die moest onderzoeken hoe werk onder het Joodse volk vanuit de gemeenten gestalte zou kunnen krijgen.

Een *Deputaatschap voor Israël* kreeg in 1995 gestalte met drie hoofdpunten als doelstelling:

- *Evangelieverkondiging en diaconale hulpverlening onder de Joodse volk zowel in Israël als daarbuiten.*
- *Voortgaande bezinning op de plaats van het volk Israël in het licht van de Heilige Schrift en op onze kerkelijke opdracht ten aanzien van het volk.*
- *Het wekken van liefde voor Israël in onze gemeenten en het bestrijden van antisemitisme.*

Vanaf 2003 wordt in Israël een post bemand in Nazareth-Illit, door Maarten en Maritha Dekker. Er bestaat ook een goede samenwerking met Arabische Christenen. In Oekraïne werkt Iz. Van Rijssel onder een aantal Joodse mensen die meestal in armoedig toestand verkeren.

Het diaconale werk krijgt onder andere gestalte in een gaarkeuken te Oekraïne en hulp aan ziekenhuizen in Israël. Ook wordt gewaardeerde hulp verleend aan ouderen in Tel Aviv en slachtoffers van de terreuraanslagen in Sderot.

TOEVOEGING:

Ds. A.M.J. Rottenberg en zijn verwachting voor Israel

Joseph Zalman, door de Heere gebracht tot het geloof in de Enige Messias, was na zijn bekering zeer begaan was met zijn broeders naar het vlees. Zalman werd in 1899 aangesteld als zendeling van de London Society voor het werk in Rotterdam. Op een dag was hij aan de Boompjes te Rotterdam met een aantal Joden - landverhuizers uit oostelijk Europa die vanuit Rotterdam naar Amerika zouden emigreren en tijdelijk in Rotterdam verbleven - in gesprek geraakt over het Evangelie. Terwijl hij het woord voerde gooide een van de hoorders met kracht een schoen naar het hoofd van Zalman. Even werd het pijnlijk stil. Maar na een moment van aarzeling stak de zendeling de man zijn hand toe en zei: "Kom broeder, ga mee naar mijn huis en laten we samen een glas thee drinken." Overrompeld en wat beschaamd liet de man zijn vijandige houding varen en even later zat het hele gezelschap in het huis van Zalman, die zijn betoog daar rustig voortzette en probeerde hen uit de Schriften te overtuigen, dat Jezus de Messias is. Toen het moment van afscheid nemen was aangebroken, bedankte degene die zijn schoen had gegooid hartelijk voor de genoten gastvrijheid. "Wij hebben allen", zo zei hij, "allen in velerlei Mara's gewoond, maar hier hebben wij een "Elim" gevonden."

Dat woord "Elim" raakte Zalman niet meer kwijt. Zalman, die op Hemelvaartsdag 1886 in Amsterdam gedoopt was, kon door de geldelijke steun van enkele vrouwen die grote liefde hadden voor Israël, een huis kopen in Rotterdam, om zijn verbitterde volksgenoten daar te dienen met hetgeen zij voor het lichaam nodig hadden, maar vooral om in hen in kennis te brengen met die grote Jood, de Messias. Er werd een vereniging opgericht met de naam "Nederlandsche Vereeniging voor Zending onder Israël, genaamd Elim". Zalman was er zich van bewust, dat de Joden uit landen als Rusland, Polen en Roemenië niet bepaald positieve gedachten over het christendom hadden. Veel van wat hun was overkomen, was hun juist door 'christenen' aangedaan. Met "Christenen", moeten we bedenken dat het gaat over de volgelingen van Rome en de Oosterse Orthodoxen.

Na het overlijden van Zalman werd het werk in Rotterdam voortgezet door **Philip Trostyanetzky**, een Russische Jood, die al op jonge leeftijd de Christus der Schriften leerde kennen. Na enige tijd onder de Joden te Odessa gewerkt te hebben moest hij vanwege de vervolging vluchten en kwam in Nederland terecht. Via een spoedcursus van veertien dagen (!!) was hij al in staat om in onze taal met de Nederlandse Joden te spreken. Door Gods voorzienigheid is hij in Rotterdam terechtgekomen en door hem kwam het werk van "Elim" - dat vrijwel tot stilstand gekomen was - weer opnieuw tot leven.

Ds. A.M.J. Rottenberg was afkomstig uit Galicië in Polen. Al op jonge leeftijd kreeg hij een Nieuw Testament in handen, hetgeen hem tot eeuwige zegen werd. Hij kreeg van een zekere Friedental de raad naar Nederland te gaan, waar hij zich in alle rust kon bezighouden met de vragen die bij hem leefden. In 1911 kwam hij in ons land aan. Bij Joseph Zalman kreeg hij een plaats in diens huis en hart! Intensieve en soms ook heftige discussies, zowel met Zalman als met leden van de synagoge, deden hem tenslotte met overtuiging kiezen voor de christelijke doop. De waarheid had, zoals hij later zelf schrijft, hem vrijgemaakt. Hij getuigt er zelf van: "Vele waren de indrukken die ik reeds van het Nieuwe Testament had ontvangen, maar nu zag ik Christus zelf en

Zijn heerlijkheid als die van de Eengeborene van de Vader, vol van genade en waarheid, in wie God tot mij kwam, en door wie ik tot God kon naderen. Ik ondervond persoonlijk de werking des Heiligen Geestes die mij vrijmoedigheid gaf om te zeggen: Ik ben met God verzoend door zijn Zoon Jezus Christus.”

Kort na zijn doop ging hij Zalman assisteren bij het werk in Elim. Na 3 jaar in Rotterdam werkzaam te zijn geweest vertrok hij naar Amerika met de bedoeling daar zijn studie voort te zetten. Na het schrijven van een dissertatie over de leer van de Drieëenheid kreeg hij de titel “Bachelor of theology” en werd tot predikant bevestigd. Hij had inmiddels een stuk zendingswerk onder de Joden gesticht naar de stijl van Elim en werkte daarin met veel zegen een tiental jaren.

Na ook enige tijd in Londen gewerkt te hebben kreeg hij het verzoek van Elim om Trostyanetzky te komen helpen. Welnu: Nederland en Elim hadden voor hem een onweerstaanbare aantrekkingskracht. Financieel kon men hem weinig bieden. Dat was voor deze geroepene uit Israël allerminst een bezwaar. Hij ging! De 14 jaren sinds hij Holland verliet hebben zijn liefde voor Elim niet kunnen uitblussen. Op 9 juni 1929 hervatte hij zijn werk in Rotterdam.

Het grote doel dat ds. Rottenberg voor ogen stond was enerzijds om de Joden het Evangelie te verkondigen en anderzijds de gemeente op te wekken de Joden tot jaloersheid te verwekken. Maar hij moest constateren dat het met de liefde voor Israël onder de Nederlandse christenen niet zo best gesteld was. Daarom bracht hij de kerk van Nederland in herinnering, hoever zij was afgeweken van wat theologen in de Gouden Eeuw hadden gezegd en geschreven. In een uitvoerige brochure liet Rottenberg zien, hoe intens men zich in ons land gedurende de 17e eeuw met het Joodse volk heeft beziggehouden. Waar waren de aandacht, het gebed en de verwachting voor Israël, welke er in die tijd zo ruimschoots was, gebleven. Hij achtte het de hoogste tijd dat de ogen van de christenen opnieuw opengingen, zodat de Joden en de Bijbelse beloften voor Israël niet langer over het hoofd gezien werden en weer mochten gelóófd worden.

Na zijn terugkomst in Rotterdam werden er openbare bijeenkomsten belegd in gebouw “De Eendracht”, waarbij vele Joden aanwezig waren. Maandelijks werden uitnodigingen gedrukt en verspreid met pakkende koppen in het Hebreeuws of Jiddisch. Er was altijd ruimte voor discussie, waar gretig gebruik van werd gemaakt! Het ging er soms heet aan toe en niet zelden duurden de debatten tot diep in de nacht. Ook in Scheveningen en Amsterdam werden vergaderingen gehouden. Wekelijks ontving hij Joden in zijn huis waarmee hij persoonlijk contact had gekregen. In Rotterdam ging hij ook dikwijls voor in kerkdiensten, waardoor hij een grote belangstelling voor het werk van Elim wist te wekken. Ds. Rottenberg beklemtoonde dat er maar één Zaligmaker is voor Jood en heiden. En zijn overtuiging was dat de Jood Jezus evenzeer nodig heeft als de niet-Jood, en dat de Jood op dezelfde wijze zalig moet worden als de niet-Jood. Dat er geen twee wegen zijn, maar dat er maar één weg is tot zaligheid. Ds. Rottenberg hield dat met kracht staande, al waren er in zijn tijd reeds christenen die daar heel anders over dachten.

In 1932 werd besloten het werk van Elim uit te breiden tot Antwerpen, waar veel Joden woonden. Er werd een officieel station geopend. Trostyanetzky werd aan deze zendingspost verbonden, terwijl Rottenberg van tijd tot tijd kwam om hem terzijde te staan. Er was goede belangstelling voor de bijeenkomsten, maar vele Joden namen dit

werk niet in dank af. Het ging er soms zo heftig aan toe, dat de politie er aan te pas moest komen. Ook de pers reageerde uiterst negatief op de activiteiten van Elim. Het werk vond wel een krachtige steun bij de plaatselijke predikant, ds. Eijkman, welke zijn kerkgebouw ter beschikking stelde voor dit werk.

Het werk in Nederland ging onverminderd door. Rottenberg scheen onvermoeibaar in het houden van toespraken, het leiden van studiekringen en in het houden van gesprekken. Tussen de bedrijven zag hij nog kans om zijn gedachten over belangrijke onderwerpen schriftelijk vast te leggen. Niet minder dan vijf boeken en een tiental brochures van zijn hand zagen het licht. Door zijn uitzonderlijke kennis, zowel als door zijn persoonlijke uitstraling, vormde hij de spil waarom het hele gebeuren in Elim draaide. We kunnen moeilijk de belangrijkheid van het werk van ds. Rottenberg overschatten. En de eeuwigheid zal uitmaken hoeveel zonen Abrahams, door zijn arbeid, de Heiland hebben leren kennen.

Inmiddels was zendeling S.P. Tabaksblatt ds. Rottenberg te hulp gekomen. Deze Poolse Jood had een bewogen leven achter zich. Het werk in en rondom "Elim" werd van lieverlee minder. Er kwamen geen Joden meer op 'doorreis' en het zendingshuis lag nogal ongunstig. In het centrum woonden de meeste Joden. Het nieuwe zendingshuis kwam echter niet in Rotterdam maar in Den Haag. Ook daar was veel werk en vanwege de financiën moest er een keuze gemaakt worden. Om diezelfde reden werd de post in Antwerpen opgeheven. Trostyanetzky werd teruggehaald uit België om samen met Tabaksblatt het werk in Rotterdam - zij het nu dakloos - voort te zetten. Rottenberg richtte zich vooral op het nieuwe arbeidsveld in Den Haag en Scheveningen. Een van zijn wensdromen was verwezenlijkt: een christelijk Beth-hamidrasch - een leerhuis - waar hij samen met zijn Joodse volksgenoten de Schriften kon bestuderen en waar gedoopte Joden konden worden opgeleid voor het zendingswerk. Het complex aan de De Ruyterstraat bood naast een lees- en conversatiezaal, ook onderdak aan een indrukwekkende bibliotheek, die honderden Hebreeuwse, Jiddische en Nederlandse boeken bevatte. Het huis was op 26 juni 1940 plechtig geopend door ds. D.A. van den Bosch.

Helaas hebben de Elim-werkers maar één jaar van hun nieuwe zendingshuis kunnen profiteren. Het antisemitische beest uit Duitsland viel op 10 mei 1940 ook ons land binnen. Ondanks deze vreselijke dreiging had men het zendingshuis geopend. Er kon nog een klein jaar gewerkt worden. Maar op 10 juni 1941 viel de slag die te voorzien was. De Duitse bezetter verbood het werk van Elim. Het zendingshuis in de De Ruyterstraat werd in beslag genomen en leeggeroofd. Het werk was ten einde. Alléén clandestien kon het werk voortgezet worden en ... dat gebeurde dan ook. Onvervaard ging men door met het geven van Bijbelcursussen, het leiden van samenkomsten en het voorgaan in diensten. Totdat ook hieraan op brute wijze een eind werd gemaakt.

Op 19 januari 1942 werd ds. Rottenberg gearresteerd en afgevoerd naar het concentratiekamp Amersfoort. Hij had de moed gehad een anti-nationaal-socialistische preek te houden! In Amersfoort werd hij ingedeeld bij het zogeheten Jodencommando. Deze Joden moesten het zwaarste werk doen dat denkbaar is. Ze moesten als koelies 10 uur per dag met een soort draagbaar lopen, waarop een grote bak was geplaatst. Door andere gevangenen werd een terrein afgegraven, de bakken werden met zand gevuld en het z.g. Jodencommando moest deze loodzware bakken op hun draagbaren wegdragen over een afstand van minimaal 250 meter. Liep men te langzaam, dan werd er geslagen en getrapt. Iedere vorm van godsdienstoefening was verboden. Maar er werden toch illegaal godsdienstoefeningen gehouden. Op

zondagmiddag hield ds. Rottenberg een preek. Op een dag werd hij door de Duitsers betrappt. Via Buchenwald werd hij naar Mauthausen gebracht. Daar is hij op een beestachtige wijze door de nazi's gemarteld. Op 16 juni van dat jaar bezweek hij onder deze helse martelingen, om in te gaan in de vreugde zijns Heeren. Wat zal er straks een gejuich opgaan onder de Hemellingen als de satan gebonden wordt en de grote Zoon van David al Zijn vijanden onder Zijn voeten zal verpletteren!

Ds. Rottenbergs zes kinderen, vier meisjes en twee jongens, (moeder was niet Joods) overleefden de oorlog. Eén zoon, Isaäk Rottenberg, werd – in de VS – ook dominee; en diens zoon óók. Dus vanuit het Oost-Europese Galicië (waar het Jodendom door de Nazi's helemaal is uitgeroeid) bracht, via een rabbijn, de eeuw van Rottenberg drie generaties dominees voort, in Nederland en in Amerika. Zoon Isaäk zette zich in de VS in voor de Joods-Christelijke dialoog. Hij overleed op 28 juni en zijn 'in memoriam' vermeldt: "He was for many years a member of the Christian Scholars Group on Judaism and the Jewish People and active in the Hebraic Heritage Christian Center... devoted to increasing awards."

De zendelingen Trostianetzky en Tabaksblatt werden in mei 1943 naar de gruwelkampen van de nazi's gebracht. Zij zijn gespaard mogen blijven en keerden na de bevrijding naar ons vaderland terug.

ISRAELS HERSTEL

Door Ds. Rottenberg, 1933

Het feit dat zovelen spreken en schrijven over Israël's toekomst en herstel, terwijl zij blind zijn voor Israël's schreiende nood in het heden, doet mij twijfelachtig staan tegenover hun geloof in de komende heerlijkheid. Wat voor betekenis heeft een geloof, dat uit niets bestaat dan uit het artikel 'ik geloof?' Wat nuttigheid is dit, zou Jacobus vragen, om tot de Joden te zeggen: 'Gaat heen in vrede, wordt warm en wordt verzadigd, ik geloof en ben verzekerd, dat die dag der heerlijkheid voor u komt.' Lijkt dit niet wonderveel op wat de apostel noemt: een geloof, dat zonder de werken dood is?

Als u dit een hard woord toeschijnt, welnu, laat ons aannemen, dat het geloof van hen niet dood, maar levend is. Een levend geloof in de toekomst en het herstel van Israël. Maar is er dan iets heerlijkers denkbaar, dan te mogen arbeiden voor een zaak, die volkomen zekerheid heeft; voor een volk, welks toekomst en herstel gewaarborgd is door Gods eigen uitspraak? Is het ook misschien, dat aan dit geloof de liefde ontbreekt, waarvan we lezen, dat het geloof alleen in haar midden werkzaam is? Indien iemand het Israël van het heden niet liefheeft, dat hij gezien heeft, hoe kan hij het Israël van de toekomst liefhebben, dat hij niet gezien heeft?

Maar om tot ons begin terug te keren. Een andere zaak is, dat ik een opvatting heb van Israël's toekomst en herstel, verschillende van die der meesten, die daarover spreken en schrijven. Als ik die voor ditmaal naar voren zal brengen, zult u haar misschien minder vererend voor Israël vinden dan de gangbare beschouwing. Maar voor mijn gevoel is zij niettemin heerlijker en meer in overeenstemming met de beloften van de Heilige Schrift.

Ik wens op de voorgrond te plaatsen, ***dat ik absoluut ten volle geloof in de letterlijke vervulling van Gods beloften aan het zaad van Abraham, dat wij te gezetter tijd het ganse heilige land ten erfdeel zullen ontvangen.*** De letterlijke, of beter nog, werkelijke uitlegging der profetieën boezemt ons het meest vertrouwen in, omdat zij op de meest natuurlijke wijze uit het lezen van Gods Woord voortvloeit. Zoals iemand met recht opgemerkt heeft: “Evenals het eerste sap, dat uit de druiventros ontspringt, zoeter is dan dat hetwelk in de persbak wordt uitgedrukt, even zo zijn de leerstelsels, die geheel natuurlijk uit de Schrift ontstaan, te verkiezen boven die, welke men door gedwongen uitlegging zou verkrijgen.”

De richting (of richtingen) in de christelijke kerk, welke de gewoonte heeft alles in de Bijbel te vergeestelijken, heeft mij nooit kunnen bevredigen. Want:

Ten eerste. Het komt mij voor, dat aan de éne kant, zowel het oude als het nieuwe Testament duidelijk naar voren brengen, dat de benaming Israël in het Messiaanse tijdperk niet een zogenaamde geestelijk of zinnebeeldige betekenis zou hebben, maar wel een veel wijder en verder strekkende zin dan die het oorspronkelijk had. Volgens Jesaja 56 zal die naam omvatten ‘de vreemde’, die zich tot de Heere gevoegd heeft en ‘die vasthouden aan Mijn Verbond.’ En volgens het Nieuwe Testament in andere woorden: ‘Zovelen door het geloof Christus hebben aangedaan, die zijn Abrahams zaad en naar de belofte erfgenamen.’

De belofte aan Abraham, dat zijn zaad het heilige land beërven zal, moet worden vervuld. Maar ik geloof, dat ook wedergeboren heidenen, uit kracht van hun vereniging met Christus bij Israël ingelijfd, behoren tot dat zaad, aan wie de belofte van het heilige land is toegezegd. Ware de belofte door de wet verkregen, dan zou zij alleen tot het Joodse volk bepaald zijn, want de wet is alleen aan Israël en niet aan de heidenen gegeven. Doch daar de belofte uit genade is, bestaan voor haar de grenzen der wet niet, maar breidt zich uit over allen, die uit Abraham zijn naar het vlees, door de natuurlijke afstamming, en naar de geest door het geloof. Dus over alle gelovigen uit Israël en de volken.

Ten tweede. Aan de andere kant komt het mij voor, dat beide oud en nieuw Testament wel degelijk verklaren, dat in de Messiaanse bedeling, de grenzen van het heilige land alle andere landen zullen omvatten, evenals Israël alle volken. Niet alleen bijvoorbeeld in de 2^e Psalm, belooft God aan de Messias ‘de einden der aarde tot Zijn bezitting’, maar ook in Psalm 72 heet het: ‘Hij zal heersen van de zee tot aan de zee, en van de rivier tot aan de einden der aarde.’ En bij de profeet Maleachi: ‘aan alle plaats zal Mijn Naam reukwerk toegebracht worden en een rein spijsoffer, want Mijn Naam zal groot zijn onder de heidenen, zegt de Heere der heirscharen.’

Maar bovendien, toen de Messias in de wereld kwam, verklaarde Hij uitdrukkelijk, dat de muur der afscheiding tussen Israël en de volken op het punt stond afgebroken en het onderscheid van plaatsen in verband met hun heiligheid uitgewist te worden. Dat de ure komt, waarin Jeruzalem geen voorrang zal hebben als een plaats der aanbidding of heiliger zal zijn dan welke andere plaats op aarde ook. Niet omdat Jeruzalem zou ophouden een heilige plaats te zijn. Dat nimmer en nooit. Maar omdat de gehele aarde heilig zou wezen. “De ure komt, wanneer gijlieden noch op deze berg, noch te Jeruzalem de Vader zult aanbidden. De ware aanbidders zullen de Vader aanbidden in geest en waarheid.”

Dat sommige van de oude rabbijnen hetzelfde inzicht hadden, blijkt uit de volgende aanhaling: “Op zeker dag overdachten rabbi Eliazar ben Azarja en rabbi Eliazar uit Modiam samen het Schriftwoord uit Jesaja 3:17: “Te dier tijde zullen zij Jeruzalem

noemen des Heeren troon, en al de heidenen zullen tot haar vergaderd worden.” Rabbi Eliazar ben Azarja zei tot rabbi Eliazar uit Modiam: ‘Zal dan Jeruzalem die allen bevatten kunnen?’ En deze antwoordde: ‘God zal tot Jeruzalem zeggen: Strek u uit in uw lengte en uw breedte, opdat gij de scharen bevatten moogt! Maak de plaats uwer tent wijd! En alle heidenen zullen tot u verzameld worden!’

En in een andere plaats lezen wij: ‘In de dagen van de Messias zal Palestina zich uitbreiden over alle landen.’

In de Talmud wordt ergens de vraag geopperd: ‘Waarom wordt Palestina ‘Erets Hatzwie’, *het land des sieraards* (letterlijk: het land der ree) genoemd?’ En het antwoord luidt: ‘Omdat, zoals de huid van de ree elastisch is, also zal ook Palestina elastisch zijn.’ Volgens rabbi Jochanan is Jeruzalem bestemd de hoofdstad van de gehele wereld te zijn.

Wij moeten in het oog houden, dat Israël, toen het nog in Kanaän woonde, zich niet dermate in zichzelf oploste, dat het weigerde niemand van de heidenen in hun gemeenschap toe te laten. Integendeel: zij namen de proselieten uit de volkeren daarin op en lieten hen delen in al de voorrechten en zegeningen van het zaad Abrahams. *Zij achtten het volstrekt niet in strijd met de beloften, dat zodoende ook heidenen zouden delen in hun volheid.*

En wat zal het dan wezen, wanneer de heidense proselieten, nu in de Messias zijnde, zó in aantal toegenomen, dat der Israëlieten zal overtreffen? Israël is niet opgenomen in, niet geassimileerd met de heidens/christelijke gemeente, maar de wedergeborenen en bekeerden uit de volkeren komen over tot Israël, “de slip grijpende van een Joodse man en zichzelf noemende met de naam van Israël”, Zacharia 8:23. Het is Israël, die de ware gelovigen uit de volkeren in zich opneemt, zonder zijn eigen persoonlijkheid te verliezen. Het is de godsdienst van Israël, die de aarde zal bedekken en vervullen. Het is de Koning Israëls, die de heidenen zal ontvangen tot Zijn erfdeel.

In dit verband zou ik, zij het ook maar terloops, het volgende willen opmerken: Die christenen, welke zich tegenwoordig bezighouden met de in de grond anti-christelijke en bespottelijke vraag, of de toelating van bekeerden uit Israël in de kerk wel of niet wenselijk is, mogen wel denken aan de ernstige vermaning van Paulus aan de Romeinse christenen: “Gij draagt de wortel niet, maar de wortel draagt u.” (Rom. 11:18) Hij wil daarmee zeggen: “Gij christenen uit de volkeren, waant uzelf toch niet een nieuw-geplante boom, naast of boven de geslachtsboom van Israël. Gij zijt niets anders dan een wilde ent in deze opgenomen”

Doch behalve dit principieel bezwaar tegen genoemde vraag, is zij ook geschiedkundig onjuist. De christelijke kerk bestond oorspronkelijk uit Joden. Niet-Joden hebben zich - met toestemming van het eerste Joden-christelijk concilie te Jeruzalem - daarin laten opnemen. Derhalve, zij die menen de gemeenschap met Joden te moeten mijden, wegens gevaar voor rassenbederf¹, kunnen dat bereiken niet door Joden-christenen de toelating in de kerk te weigeren, want oorspronkelijk is de kerk Joods-christelijk. Maar wel door zichzelf van die Israëlitische geslachtsboom, waarop zij ingeënt en van die eerste Joden-christelijke gemeente, waarin zij opgenomen worden, los te scheuren.

Ongetwijfeld, sommige takken zijn afgebroken door ongeloof. Doch hebben de profeten, die de toebrengring der wedergeboren heidenen tot Israël voorspelden, niet even goed de verlatenheid van de kinderen Israëls voorspeld? Lees maar in het derde hoofdstuk van Hosea: “De kinderen Israëls zullen vele dagen blijven zitten zonder Koning en zonder Vorst, en zonder offer, en zonder opgericht beeld, en zonder efod

en terafim.” Maar betekent dat dan, zoals velen ook hier in Nederland beweren, dat het met Israël als volk voor goed gedaan is en de heiden-christenen de plaats van het Joodse volk, als een soort geestelijk Israël zullen innemen? Lees maar verder in hetzelfde hoofdstuk: “Daarna zullen zich de kinderen Israëls bekeren en zoeken de Heere, hun God en David hun Koning, en zij zullen vrezende komen tot de Heere en tot Zijn goedheid, in het laatste der dagen.” En weet gij, wie dit zegt? Jehovah, Israëls Verbonds-God!

Ja, ook zij -de afgehouwen takken- indien zij in het ongeloof niet volharden, zullen ingeënt worden.

U vraagt: hoe is dit mogelijk?

God is machtig genoeg om ze in hun vroegere plaats te herstellen. De breuk tussen God en het Joodse volk is niet onherstelbaar. “Indien gij (christenen uit de heidenen) afgehouwen zijt uit de olijfboom, die van nature wild was, en tegen nature in de goede olijfboom ingeënt, hoeveel te meer zullen deze, die natuurlijke takken zijn, in hun eigen olijfboom geënt worden!” (Rom. 11:24). Wij mogen dus, op grond van Gods Woord, een hereniging wachten van de natuurlijke takken met hun eigen olijfboom. En als die heerlijke tijd komt, waarin de gelovige heidenen ingeënt en de gelovige Joden wederom ingeënt worden in die olijfboom, dan zal het één gemeente zijn van de levende God, één volk Israël door het geloof in Jezus Christus en dan met gemeenschappelijke rechten op de beloften; niet alleen van Palestina, maar ook die van de beërving van de gehele aarde.

Men hoede zich echter van hetgeen wij gezegd hebben af te leiden, dat er geen verscheidenheid meer zal zijn tussen Israël en de volkeren. Dat wordt in de Schrift nergens geleerd. Maar verscheidenheid is geen scheiding en is niet in strijd met eenheid. Juist het tegenovergestelde: eenheid in de Bijbel veronderstelt verscheidenheid. Wij geloven dat het bekeerde Israël zijn plaats en zijn bijzondere bedieningen onder de volkeren zal innemen. “De bekering der wereld”, heeft een Engelse schrijver gezegd, “kan nog grote vorderingen maken, voordat de Joden zijn in de weide van de goede Herder, maar er zal na hun bekering nog genoeg te doen overblijven in de wijngaard des Heeren, om de belofte te verwezenlijken, dat hun aanneming voor de wereld zal zijn het leven uit de doden.”

Het is evenzeer mijn vaste overtuiging, dat het gebrek, de leemte, de onvolkomenheid, de onvastheid en onzekerheid in de gemeente (die toch “een pilaar en vastigheid der waarheid” genoemd wordt) in haar huidige openbaring, zowel als in de kerk van het verleden, het gevolg is van de afwezigheid van het Joodse volk in het lichaam van Christus. Het is een onweersprekelijk feit, dat het gehele christendom van deze tijd dit als een ziekte-verschijnsel ervaart. Of beter nog als een spannend verlangen, een hijgend uitzien naar de toebrenging dier leden, zonder welke het lichaam niet volmaakt kan wezen.

Hebben kerken en natiën, die zichzelf christelijk noemden en nog noemen, met betrekking tot het Joodse volk niet gehandeld alsof zij een opdracht van God gekregen hadden om het te verdrukken, te martelen en te verachten? Is het geen tijd, dat de kerk en de natiën, die zich christelijk noemen, zich van hun schuld jegens dat volk bewust worden? Dat allen, die op de goede olijfboom van Israël ingeënt zijn, zich beijveren in het gebed, de liefde vóór en het werk ónder dit, Gods eeuwige volk!

Overgenomen uit: Levensbeschrijving van ds. A.M.J. Rottenberg, “Gezonden en teruggeroepen“, door mevrouw A.R. Zalman-Marda. Het betreft hoofdstuk 19, Israëls Herstel.

Brief van een Reizende Israëliet, uit Worms
Gedrukt door Adr. Boer te Gouda

Deze Joodse man heeft Jezus ontmoet en gesproken; heeft Hem ontelbare wonderen zien verrichten en heeft zijn verblijf gehad in het huis van Simon de leerbereider te Joppe; ook bij Lazarus, Maria en Martha te Bethanië en bij de ouders van Jezus te Nazareth.

Vrede zij met u van de God onzer vaderen en met uw ganse Huis!

Lieve Rabbi Aärons!

Ik had u beloofd veel nieuws uit het land van onze voorvaders te zullen schrijven. En waarlijk, ik kan het. Ik heb dingen gehoord en bijgewoond welke, zolang de wereld staat, nog niemand gehoord of vernomen heeft. Ik zal mij inspannen om u niets dan de zuivere waarheid mee te delen en ik verzeker u bij onze heilige Tempel, die ik nu ook gezien heb, dat ik niets zal overdrijven en dat ik mij in niets hoegenaamd bedrieg.

U weet dat ik in het vorige jaar, in de maand Sivan, van Worms afreisde. In Rome hield ik mij slechts enige weken op. Van de onbeschrijfelijke pracht van deze stad zeg ik u geen woord. U hebt die zelf gezien. Ik ontmoette ook eenmaal de keizer Tiberius te paard die door enige trawanten werd begeleid. Maar hij maakte weinig indruk op mij. Het greefde alleen mijn hart dat deze heidenen het volk van God beheerst. Hij geloof namelijk net zo weinig aan zijn goden als onze buurman Levi aan de God van Israël en de Messias. Niet eerder was dit denkbeeld mij zo levendig als nu. Ik moet u, mijn oude getrouwe leraar, ronduit zeggen hoedanig ik van dit ogenblik af gedurende de ganse reis gesteld was.

Ik herinnerde mij welke heerlijke belofte die God aan onze voorvaders door Zijn dienaars, de profeten heeft gedaan; en wat Hij hen beloofd had. Maar nu verneemt men juist het tegendeel. Vervolgens kwam mij onze buurman Levi in gedachten; zou het dan waar zijn wat hij zegt: 'De heidenen verhaalden ook veel van wonderen die hun goden hadden verricht. Ook zij hadden oude heilige schriften, net zo goed als wij. Nu wordt echter onder hen net zo min als bij ons enig wonder verricht of enige Goddelijke openbaringen vernomen. Men ziet dus overduidelijk dat alles volgens de orde van de natuur gaat en bijgevolg ook altijd zo gegaan heeft. Wat in alle oude boeken staat, zijn niets anders dan fabels en verlichtsels¹⁵.'

O lieve Rabbi, hoe benauwd werd het mij om het hart! Ik smeekte tot de God van Israël om licht, maar ik bemerkte zelfs de geringste schemering daarin niet.

Op het schip waren verschillende joden die ook naar het joodse land reisden, maar met hen had ik niets. Zij dachten aan hun handel en beantwoordden de spottende woorden van de Romeinse schippers en soldaten met een geestige scherts. Onder de soldaten waren vele Duitsers uit de stammen van de Markomannen (Zwabben) en ook enige Catten. Met deze landslieden, die wel ruw maar eerlijk en oprecht waren, ging ik nog het liefste om. Zij reisden ook naar Jeruzalem om aldaar de bezetting te versterken.

Het enige wat mij in mijn bekommring nog staande hield, was de gedachte aan de beloofde Messias, van Wie u zoveel schoons gezegd hebt. Ik sleet mijn tijd met het lezen van deze belofte in onze profeten. Eindelijk kwamen wij

¹⁵ Verzonnen verhaal

dan te Joppe aan, waar ik mijn intrek nam bij de leerbereider¹⁶ Simon. Ik overhandigde hem uw brief van aanbeveling en werd nu broederlijk ontvangen.

U kunt denken dat ik de eerste de beste gelegenheid waarnam om mijn hart in de boezem van deze deugdzame brave man uit te storten. Maar ik kan niet zeggen wat ik voelde toen hij mij met een glimlachend gelaat, in vertrouwen zei: hoogstwaarschijnlijk is de langverwachte Messias nu daar! Een jongeman, Jezus van Nazareth genaamd, heeft sinds meer dan twee jaren zulke daden verricht zoals men nog nimmer gehoord of gezien heeft. Geen profeet heeft ooit zodanige wonderen gedaan als Hij. En dat gebeurt niet in het geheim onder Zijn aanhangers, maar voor de ogen van vele honderden, ja duizenden, zodat iemand het onmogelijk loochenen kan.

Hij raakt de zieken aan, beveelt dat zij gezond zullen worden en zij worden gezond. Hij gebiedt de boze geesten in de bezeten en zij varen ogenblikkelijk uit, ja, ze bekennen soms overluid dat hij de Messias is.

Ik stortte tranen van vreugde. 'Ik moet Hem zien!' riep ik uit. 'Dat moet u gemakkelijk lukken', antwoordde Simon, 'want Hij trekt voortdurend in het land rond; vele mensen stromen tot Hem en men weet altijd en overal waar Hij is.'

'Maar', ging ik verder, 'wat zegt onze overheid van Hem? Waarvoor houden Hem de priesters en schriftgeleerden?' Simon haalde de schouders op en hernam: 'De viervorst of zo u wilt koning Herodus en zijn hof bekommeren zich niet om hem. Soms horen zij van Zijn wonderdaden, maar dat doet geen verdere uitwerking dan alsof men van een nieuw schouwspel hoort en het dan wenst te zien. Als Jezus zou komen en aankondigde dat Hij op een openlijke plaats een dode wilde opwekken, dan zou men met de vrolijkste nieuwsgierigheid verschijnen. Dan zou men zich de handen warm klappen en daarna in het kabinet besluiten hoe men die gevaarlijke man zonder gedruis uit de weg ruimen kon en moest.'

De priesters, schriftgeleerden en oversten, trots op hun adel en waardigheid, verachten Jezus vanwege Zijn afkomst. Want Hij is een timmerman van zijn beroep en een zoon van een gewone timmerman uit Nazareth in Galilea. Het is waar, Hij is uit het geslacht van David, maar is doorgaans arm en zonder aanzien. De merkwaardige dingen, die bij Zijn geboorte twee en dertig jaren geleden voorvielen, heeft men vergeten. Het getuigenis van een heilige kluizenaar uit de stam van de priesters, Johannes de zoon van Zacharias, die Hem als de Messias plechtig aankondigde, acht men in het geheel niet.

Hij moest een voorname jood van groot aanzien, dapper, een vijand van de Romeinen, een ijverig farizeër enz. zijn, dan zouden zij eerder aan Hem geloven! En toch zouden ze dan in hun hart knarsetanden van nijd, omdat ze zelf graag die man zouden willen zijn.'

U kunt denken, lieve Rabbi, hoezeer ik verschrikte. 'Mijn God', zei ik, 'zijn de vaders van ons volk zo diep gezonken?' 'Lieve Jozef', hervatte Simon, 'dat zijn nog maar kleinigheden. U reist nu het land door, u zult nog wel andere dingen vernemen.' 'Maar', ging ik verder, 'wat zegt Jezus dan daarop?' Simon antwoordde: 'Hij preekt met nadruk tegen het grote bederf, kondigt Zich met de grootste, warmste en tederste ontferming als de Messias, de Verlosser van de mensen en als de Zaligmaker aan. Dat doet Hij zelfs in de Tempel te Jeruzalem, waar Hij vaak verschijnt en leert. Dan valt Hij tegen de oversten en de priesters hevig uit; Hij maakt hen uit voor huichelaars en slangengebroedsel en kondigt hun een zwaar aanstaand oordeel aan. Maar

¹⁶ Looier

dit maakt hen nog slechts meer verbitterd en zij staan Hem werkelijk naar het leven.'

Dit alles verwonderde mij. Indien de Messias ons volk op de hoogste top van welvaart verheffen zal, zoals dit door de profeten zo vaak voorspeld is — dacht ik — moest Hij volstrekt door aanzienlijke en geringe mensen daarvoor aangenomen worden. Allen moesten Hem gehoorzamen en zich aan Hem onderwerpen. Kortom, lieve Rabbi, het werd mij opnieuw zo donker als tevoren.

Nu besloot ik de Man Zelf te zien en zo mogelijk te spreken; daarvoor alles nauwkeurig te onderzoeken en langs die weg tot zekerheid te geraken. Ik vertrok dus, zodra ik kon, uit Joppe. Op de reis naar Jeruzalem hoorde ik verbazende dingen van de Profeet van Nazareth. Men spreekt overal van Hem; dat veel hiervan overdreven was kunt u wel denken; aan bespotten en lasteren ontbrak het ook niet. Ik zag ook verschillende zieken die Hij genezen had. Dat zij vol lof en roem waren, is makkelijk te begrijpen. Het is evenzo begrijpelijk, dat zij Hem ook openlijk voor de Messias verklaarden.

Tegen de avond van de derde dag kwam ik in Jeruzalem aan. Het gezicht van de heilige stad maakte een diepe, eerbiedvolle indruk op mij. De prachtige Tempel die er hoog bovenuit steekt, haar gouden dak, de burg Sion en de vele grote en sterke torens maken een zo majestueuze vertoning, dat men ze zien moet om er zich een begrip van te maken. Maar, hoe werd het mij te moede, toen ik in de stad kwam en door de vele straten wandelde tot ik aan mijn herberg kwam. Ik zag moedwillige jeugd, die met iedereen de spot drijft die aan hen voorbij gaat, en liederlijke vrouwspersonen die lichtvaardig gekleed waren. En dan Romeinen en Romeinse soldaten die trots over de straten gaan, en aan iedereen overluid zeggen dat zij onze heren en meesters zijn. En ook priesters, geleerden en raadsheren; maar daarvan zeg ik niets.

Kortom, het smartte mij in mijn hart en ik spoedde naar mijn herberg die ik bij een vrome winkelier vond, die Simon van Joppe mij had aanbevolen. Mijn gastheer en zijn huisgezin zijn zeer ingetogen, beschaafde lieden. Zij geloven ook dat Jezus de Messias is. Zij verhalen mij vele wonderlijke dingen van Hem, zodat niet alleen mijn geloof opnieuw begon toe te nemen, maar ook tegelijk het verlangen om Hem te zien en te spreken. Doch dit moest ik nog enige weken uitstellen, om in Jeruzalem eerst mijn belangrijke bezigheden af te doen.

Een paar keer ging ik met mijn gastheer naar Bethanië. Daar wonen drie ongehuwde rijke mensen bij elkaar. Dat zijn zeer voortreffelijke mensen waar Jezus vaak verblijft als Hij in dat oord komt. Deze heilige familie bestaat uit een broer en twee zusters. Hij heet Lazarus en de zusters Martha en Maria. Ik werd er met de grootste vriendelijkheid ontvangen. Bij hen hoorde ik zeer veel van Jezus, van Zijn Goddelijk karakter en van Zijn heerlijke daden.

Toen ik nu mijn wens uitte om tot Hem te reizen, juichten¹⁷ zij dit zeer toe. Lazarus gaf mij ook een brief aan Hem mee. Deze lieve man is zwak en van een vriendelijk, stil, weemoedig gestel. Daarin is hem ook zijn zuster Maria gelijk; Martha echter is een vlugge, werkzame en zeer levendige vrouw, maar even zo vroom en rechtschapen als haar broer en zuster. Deze lieve mensen zeiden mij dat ik Jezus in Galilea, waarschijnlijk te Kapernaüm, zou aantreffen.

Op de eerste dag van de maand Schebat, vertrok ik naar Galilea. In de nabijheid van Kapernaüm vernam ik, dat Jezus naar Nazareth was vertrokken om Zijn moeder te bezoeken. Dit verheugde mij zeer, want daar kon ik de merkwaardige familie bij elkaar aantreffen. Ik wendde mij dus links

¹⁷ Oorspronkelijk: billijken

af naar het westen en reisde tussen de bergen Hermon en Thabor, dwars door het dal Esdreton en vervolgens op het gebergte. Vandaar zag ik het stadje Nazareth op een heuvel in een vlak dal liggen. Mijn hart begon vol verwachting te kloppen. Ik haastte mij en weldra trad ik de poort binnen.

Hier vond ik een oude man voor zijn huisdeur zitten. Ik vroeg aan hem waar zich de Profeet Jezus ophield. Hij wees mij de straat op en voorts links af een straat in. Daar zou ik vele lammen, blinden en zieken voor een deur aantreffen, en daar moest ik in gaan. Ik spoedde mij voort en vond het zoals die oude man gezegd had. Toen ik dichterbij kwam, zag ik een reeds bejaarde vrouw, die met de armen in de lucht de deur uitliep. Ze keek zo nieuwsgierig rond, alsof zij de wereld nog niet gezien had. Zij hilde van blijdschap en loofde God met vreugdegezang. Ik vernam al snel dat zij maar een minuut geleden blind naar binnen geleid en nu ziende geworden was.

Nu drongen verschillende zieke mensen op de deur aan, maar er stonden mannen aan de deur die hen slechts een voor een binnen lieten. Ik zag onder andere iemand met naar buiten kromgegroeide benen, zich er op krukken naar toe slepen. Ik bekeek hem nauwkeurig om hem goed te kennen. Men hielp hem er binnen en kunt u het geloven, lieve Rabbi, hij kwam er recht van lijf en leden weer uit. Hij had de krukken onder de arm, liep weg en riep overluide, dankte en loofde God.

Ik had genoeg gezien. Dat kan alléén de Schepper doen, dacht en zei ik. Maar hoe kon ik nu bij de Wonderdoener komen? Dat was nu mijn hoofdzaak. Ik kon niet via de deur binnenkomen. Maar ik hoorde mensen in het huis arbeiden, schaven, zagen en met een bijl houwden. Ik ging dus om de hoek van het huis en zag door het raam enige jonge mensen met schrijnwerken¹⁸ bezig. Ik groette hen vriendelijk en verzocht hen om mij binnen te laten. Een van hen wees mij een klein achterdeurtje aan, ik ging daarin en kwam bij hen in de werkplaats. Nadat ik mij aan hen bekend gemaakt had, verklaarde ik mijn hartelijke wens om de Rabbi te zien en te spreken.

Zacht en vriendelijk antwoordde mij de oudste: Mijn broeder wordt door Zijn grote inspanning zeer moe, u zult Hem deze avond moeilijk kunnen zien. Hierop antwoordde een ander: als hij toch vroeg gedaan heeft, zal ik de moeder eens roepen! Hij liep heen en een zeer aanzienlijke, eenvoudige en zindelijk geklede vrouw van 46 tot 48 jaren trad binnen. Rabbi, welk een vrouw, op het zachte, bescheiden gezicht glinsterde een verborgene majesteit. Rabbi, ik was bijna voor haar op mijn knieën gevallen. Zij sprak mij vriendelijk aan en vroeg mij bij haar te gaan zitten. Dit deed ik.

Zij sprak alleen maar woorden van wijsheid en vroomheid. Zij vertelde mij dat een Engel haar de geboorte van haar Zoon had aangekondigd, dat hij zeker de Messias was, enz. Ook vertelde zij mij dat de twee jonge mannen, die ik had zien werken, haar jongere zonen waren, enz. Ik kon niet moe worden van met deze voortreffelijke vrouw te spreken.

Intussen trad er een beeldschone jongeman binnen. Een kille huivering beving mij. Jezus was het zelf niet, maar een van Zijn jongeren. Hij zei tegen de moeder, welke Maria heet: de Rabbi is in het Cipressenbosje gegaan. Vervolgens stelde Maria mij hem voor en zei: 'Johannes, zie hier een zoon van ons volk, die uit de verre westerse landen komt en nu van Jezus gehoord heeft; hij brandt van verlangen om Hem te zien.' Johannes zag mij aan en zei: 'Vrede zij met u! De Rabbi is vermoeid, maar kom, ik wil u tot Hem leiden.' Tranen van vreugde schoten in mijn ogen.

Wij gingen. Ach Aäron, welke mensen zijn dat, zulke heb ik nimmer gezien; diepe innige vrede, liefde en vrolijkheid en daarbij rust en vriendelijkheid

¹⁸ Een beroep als timmerman of meubelmaker

straalt in alles wat zij doen en laten door. Zo vond ik het ook in Bethanië. Ja, als de Messias alleen zodanige mensen begeert, dan ziet het er met ons volk slecht uit. En evenwel moet Zijn rijk alleen uit zulke mensen bestaan, indien het zodanig zijn zal, als de Profeten beschrijven.

Wij kwamen in het Cipressenbosje; daar zat Hij. Wij naderden Hem. Hij stond op en kwam ons tegemoet. Rabbi, welk een Man! Lang, enigszins tenger van gestalte met bruingele haarlokken die over de schouders hingen. Zijn baard was evenzo, maar in het midden wat gespleten. Hij heeft een kuiltje in de kin, is bruinachtig van gelaat, heeft een gebogen neus, een enigszins opwaarts staande mond, heldere doordringende, wat roodachtige ogen, net alsof Hij pas geweend had. Daarbij ziet Hij er vriendelijk, maar treurig uit. Zo stond Hij voor ons. Hoe langer men Hem aanziet, des te meer ontwikkelt zich in Zijn aangezicht een verborgene Majesteit, welke iets Goddelijks aantoonst en volstrekt onbeschrijfelijk is.

Hij zag mij doordringend aan en ik gevoelde dat hij mijn hele bestaan doorgrondde. Ik kon mij niet weerhouden voor hem neer te vallen, maar Hij richtte mij op.

Nu zei ik: Heere, ik heb veel van U gehoord. Ik kom hier om met eigen ogen te zien en met mijn oren te horen of U echt de Messias bent. Nu heb ik reeds zoveel gezien en gehoord, dat ik niet meer twifelen kan, maar werkelijk geloof!

Met onbeschrijfelijke vriendelijkheid en enigszins terughoudende maar nochtans doordringende stem, antwoordde Hij: 'Zalig bent u dat u gelooft.'

Ik: Ik kom uit verre Westerse landen, alwaar ik in dienst ben bij een koopman van onze natie. Ik heb in Jeruzalem en in de omtrek van die stad mijn bezigheden. De innigste wens om U te zien en te horen, heeft mij tot U gebracht. Vergeef het mij indien ik U in Uw rust stoort.

Hij: Mijn rust is, dat ik de wil van Mijn Vader doe en Die wil dat allen, die tot Mij komen en in Mij geloven, zalig zullen worden.

Ik (met tranen in de ogen): Heere, wat moet ik doen om zalig te worden?

Hij: Blijf tot na het Pinksterfeest te Jeruzalem, zo zult u vernemen wat u doen moet.

Nu gaf ik Hem de brief van Lazarus. Hij las die en vervolgde: 'Houd u, zoveel uw bezigheden het toelaten, in Bethanië op, daar zult u Mij weerzien.'

Nu gaf Johannes mij een wenk en ik verwijderde mij met de woorden: 'Heere, gedenk mij!' Hij drukte mij de hand en sprak met een onbeschrijfelijke toegenegenheid: 'Vrede zij met u, mijn zoon! Volhardt in het geloof aan Mij en in de liefde tot God en de mensen, zo zult u eenmaal een erfgenaam van Mijn Rijk worden.'

Hoe ik gesteld was, lieve Rabbi, dat kan ik met geen woorden uitdrukken. Johannes zei mij onderweg veel, wat ik u eenmaal mondeling hoop te verhalen. Deze man is een engel Gods gelijk, hij ademt louter liefde.

De andere dag reisde ik naar Jeruzalem terug en verrichtte daar mijn zaken. Zo veel en vaak ik kon, ging ik naar Bethanië, om mij met Zijn vrienden te onderhouden. Mijn hele hart is met Jezus vervuld en ik ben een geheel ander en zaliger mens sinds ik Hem gezien heb.

Lazarus werd hoe langer hoe zwakker en eindelijk zeer ziek. Zijn zusters waren hoogst bedroefd, maar al hun hoop was op Jezus gevestigd. Zij zonden boden tot Hem, maar Hij kwam niet en Lazarus stierf. Ik beschouwde mij als tot het huisgezin behorende, ik weende en treurde mee. Maar ik kon niet begrijpen, dat Jezus niet gekomen was om Zijn vriend te redden. Lazarus werd intussen begraven. Eindelijk op de vierde dag ontstond het gerucht dat

Jezus onderweg was. Martha stond op en liep Hem tegemoet, maar ik met vele andere voorname burgers en naburen uit Jeruzalem en Bethanië bleven bij de diepbedroefde Maria, om haar te troosten.

Een poos daarna kwam Martha haastig aanlopen en fluisterde haar zuster iets in het oor. Zij stond ineens op en liep met Martha mee. Wij volgden haar na, en zagen dat zij de weg naar Anathoth opliepen. Nu merkte ik, dat Jezus op komst was. Dit was ook zo, want spoedig daarna zagen wij Hem door Zijn jongeren en vele anderen vergezeld daar wandelen. Hij sprak met de zusters en zag er treurig uit. Toen Hij dichtbij ons kwam en zo vele mensen zag wenen, weende Hij ook en vroegde: 'Waar hebt gij hem gelegd?' Men bracht Hem bij het graf; nu weende Hij opnieuw. 'Neem de steen af,' zei Hij. Alles was doodstil, alles was oor en oog. Zodra de steen afgewenteld was, roken wij allen de stank der verrotting. Daarom zei de voorbarige Martha: 'Heere, hij riekt reeds, want hij heeft al vier dagen in het graf gelegen.' Jezus antwoordde: 'Heb Ik u niet gezegd, dat, indien u gelooft, u ook de heerlijkheid van God zou zien?'

Jezus sloeg nu Zijn ogen naar de hemel. Mijn God, welk een blik! Met Goddelijke majesteit zei Hij hardop, zodat iedereen het kon horen: 'Vader! Ik dank U dat U Mij verhoord hebt. Ik weet dat U Mij altijd hoort, maar om het volk, dat om Mij staat, zeg Ik het, opdat zij geloven, dat U Mij hebt gezonden.' Nu strekte Hij Zijn arm naar het graf uit en riep met een sterke stem: 'Lazarus! kom uit.' Liefste Rabbi, hoe ontstelde ik! Verbazing stroomde door mijn ganse ziel. Lazarus stond op, gezond en wel, zoals hij in de lijkdoeken gewonden was.

Bedaard en zonder enige uiting van vreugde of aandoening, zei Jezus verder: 'Ontbindt hem en laat hem gaan.' U kunt zich niet verbeelden welk een uitwerking dit Goddelijk wonder had. Dit was geen bedrog, want honderden wisten dat Lazarus gestorven was. Zij roken de stank der verrotting en zij zagen hem allemaal op de stem van Jezus gezond en wel uit het graf te voorschijn treden.

Heel Jeruzalem geraakte in beweging; er bleef bij de onbevooroordeelde geen twijfel meer over dat Jezus de Messias was. Maar de priesters en oversten werden er woedend over en waarom? Enkel uit nijd. Jezus is zo volmaakt het tegendeel van hetgeen zij zijn, dat zij Hem onmogelijk zo min als Hij hen dulden kunnen.

Van nu af verzuimden zij niet langer middelen aan te wenden om Hem ter dood te doen brengen. Ter dood! U staat verbaasd, Rabbi Aäron, maar lees verder. Zij zagen in dat, als Hij zo voortging met wonderwerken te verrichten, het hele volk Hem zou aanhangen en dan was het met hen gedaan. Ondertussen ging het ter dood brengen zo gemakkelijk niet, omdat Hij een grote aanhang had!

Wellicht bent u verlangend om te weten, hoe Lazarus thans gesteld was. Ik sprak vaak met hem en hij zei mij, dat hij na zijn dood in een grote schemerende ruimte ontwaakt was. Er waren twee engelen bij hem geweest, die zeer liefelijk met hem verkeerden. Zij hadden hem gezegd, dat hij weer in het aardse leven moest terugkeren, om de waarde van de Messias te betuigen. Voor het overige is hij evenzo als hij te voren was, maar ook vaak peinzend en weemoedig.

Ik heb ook Jezus in de Tempel horen onderwijzen. U had toen in mijn plaats moeten zijn, al Zijn woorden zijn Geest en leven, maar vaak ook zeer geheimzinnig. Ik kon wel zeer duidelijk merken, dat Hij sterven moest als een offer voor de zonde van de wereld en dat Hij daarna weldra zou opstaan, tot Zijn hemelse Vader terugkeren, eenmaal wederkomen en dan eerst Zijn rijk

oprichten zal. Dit willen nu de joden volstrekt niet geloven. Hun begrippen van het rijk van de Messias stemmen daarmee in het geheel niet overeen. De Messias moet hen van het juk der Romeinen bevrijden en tot oversten van de wereld maken. Zelfs Zijn jongeren, die eenvoudige mensen, gedeeltelijk vissers, maar zeer vrome en brave mannen zijn, hebben bijna dezelfde denkbepelden en de wenken van hun Rabbi. Maar van sterven en opstaan schijnen ze geheel vol onbegrip te zijn geweest.

Hoewel ik met mijn zwakke ogen dit duistere niet kan doordringen, schemert mij toch een klein licht daaruit. Het is onmogelijk dat er een algemeen vredesrijk Gods op aarde ontstaan kan, zolang de mens zo bedorven, goddeloos en roekeloos is, vooral zoals ons volk is en met dit zal toch het Rijk van God beginnen. Althans, u hebt mij zo onderwezen. Er is dus vooreerst een inrichting nodig waardoor de mensen beter worden en dit doel heeft Jezus in het oog. Hij wil nu sterven en weer tot Zijn Vader terugkeren. En als Zijn gemaakte raadsbesluiten dan dat doel bereikt hebben, wil Hij terugkomen en Zijn Messiasrijk oprichten. Zo zie ik ten minste de zaak in en een kort gesprek hetwelk ik met deze - ik mag wel zeggen - Godmens in de Tempel, in Salomo's Voorhof had, heeft mij daarin versterkt.

Ik ging namelijk op zekere avond in de Tempel om mijn gebed te doen. Nu hoorde ik dat Jezus in de Voorhof van Salomo was. Ik ging er dus in en vond Hem met enige van Zijn jongeren alleen. Johannes was ook bij Hem. Toen Hij mij zag, wenkte Hij mij vriendelijk en zei: 'zult u tot na het Pinksterfeest hier blijven?' Ik antwoordde: 'Ja Heere, zoals U bevolen hebt.'

Daarop ging Hij verder: 'Begeef u dan haastig tot de uwen, stel orde op zaken en trek naar Rome. Daar zult u vernemen wat tot uw vrede dient. Mijn rijk behoort niet tot deze wereld en het bestaat niet in aardse heerlijkheid, maar in de opvolging van Mijn geboden.'

Ik: Heere, ik heb geen gelegenheid gehad om uw geboden te horen.

Hij: Bemint God boven alles, uw naasten als uzelf en gelooft aan Mij, zo zult u te zijner tijd alle leven verstaan. Vrede zij met u!

Nu moest ik Hem verlaten en met innig gevoel ging ik van Hem weg.

Het Paasfeest begon nu te naderen en er liepen in Jeruzalem allerhande geruchten. De geschiedenis van de opwekking van Lazarus was spoedig vergeten en het was net alsof dat niet gebeurd was. Maar op een vroege morgen kwam mijn gastheer met een luid geroep tot mij en zei: 'Zij hebben deze nacht Jezus gevangen genomen; zo even heeft men Hem met touwen gebonden tot Pilatus gebracht. Eén van Zijn jongeren heeft Hem verraden en aan de hogepriester de plaats gezegd waar men Hem vinden kon. Hij heeft zelf de bende die Hem vangen zou begeleid en in de hof van Getschewané heeft men Hem aangetroffen. Zullen wij er heengaan en zien hoe het met Hem afloopt?'

In een ogenblik was ik gekleed en wij liepen naar het rechthuis. De haren rezen mij te berge toen ik daar kwam. Ik zag de menigte in woede en oproer, en de priesters en oversten hitsten het volk op en deden niet anders dan razen. Over dit voorval werd ik diep verontrust. Ik zag nu duidelijk in dat ons volk opnieuw een zwaar strafgericht te wachten had, want deze verschrikkelijke bloedschuld kon niet ongewroken blijven.

Wij bleven aldaar enige tijd om te vernemen hoe de zaak zou aflopen. Eindelijk zagen wij Hem op een hoog plaveisel (de lithostrotos) wegbrengen. Ach Rabbi, wat een gezicht. Hij was over het ganse lichaam, door de verschrikkelijke geseling, met bloed bedekt. Hij droeg op het hoofd een kroon van doornen, een oude gescheurde purperen mantel om de schouders en Hij had een rietstok in de hand. Zo stond Hij daar. Ik kende Hem nauwelijks

meer. Zijn gelaat was dat een lijdende? Rustig en met diep medelijden zag Hij over het volk heen. Denk eens na, men had zo Zijn Koninklijke waardigheid bespot en – u kunt het niet geloven – het volk klapte in de handen en lachte. Ik kon dit alles niet langer verdragen, maar liep weg. Ik sloot mij in mijn kamer op, weende en huilde hardop. Mijn gastheer kwam ook spoedig terug, ook hij weende en wij baden met elkaar.

Eindelijk vernamen wij dat men Hem naar buiten geleid en naar Golgotha gebracht had om Hem te kruisigen. Wij bleven thuis en waren in diepe droefheid verzonken. Maar verbeeldt u wat een wonder gebeurde. Omstreeks de middag begon het in eens donker te worden. De zon was veel sterker verduisterd dan bij de grootste zonsverduistering. Het was als in de nacht, bij een heldere hemel. De zon verscheen donker, bloedrood en het was juist volle maan; dan is een zonsverduistering onmogelijk.

Iedereen stond verbaasd, sidderde en beefde, want men bemerkte wel wat dit te betekenen had. Deze duisternis duurde drie volle uren; tegen het einde daarvan gingen wij naar buiten, naar Golgotha, om te zien wat er gebeurde. Daar vonden wij nu Jezus, tussen twee misdadigers, aan het kruis hangen. Hij leefde nog. Ik naderde het kruis zo veel ik kon. Ik vond daar Maria, Zijn moeder, en enige vriendinnen in de diepste droefheid. Ook Johannes stond daar en aanschouwde zijn lijdende Heere met tranen in de ogen in het stervende gezicht. Opeens hoorden wij Zijn sterke stem: 'Vader, Ik beveel Mijn geest in Uw handen.' Toen boog Hij Zijn hoofd. Hij zuchtte een paar keer en stierf.

Op dat zelfde ogenblik ontstond er een aardbeving, zodat de rotsen spleten. Diep ter neer gedrukt haastten wij ons naar huis en dachten over dit alles na. Maar mijn geloof dat Jezus de Messias is, werd door Zijn dood in het minst niet verzwakt, ofschoon ik wel niet alles kon begrijpen. De duisternis en de aardbeving gaven mij toch hoe langer hoe meer zekerheid dat de lijdende en stervende Jezus in de hemel en op de aarde een hoogst verheven¹⁹ Persoon moest zijn.

Ter bevestiging kwam nog het volgende bericht hierbij. Op hetzelfde ogenblik van Jezus' sterven (namelijk tijdens de aardbeving) was het kostbare sterke voorhangsel, wat in de Tempel tussen het heiligste en allerheiligste hangt, van boven tot beneden vanzelf in tweeën gescheurd, zodat men nu in het allerheiligste zien kon. Dit was mij bijzonder opmerkelijk en het voorspelde weinig goeds voor ons volk.

Opstanding

In Jeruzalem was nu alles stil, overal zag men bedroefde gezichten, want nu heette het dat Jezus van de dood was opgestaan. Dit moest ik weten. Ik liep naar het huis, waar ik wist dat de moeder Maria en Zijn jongeren samen waren. Daar hoorde ik dat het werkelijk waar was en men verlangde vurig Hem te zien. Ook werd er met verwondering verhaald dat verschillende reeds lang ontslapen heilige mensen uit het verleden²⁰ zich hadden laten zien. Mede daardoor moest de opstanding van Jezus nog meer een zegel ter bevestiging zijn.

Ik moest vanwege mijn zaken op reis en kon het niet afwachten. Toch brandde ik van verlangen om de uitslag van deze belangrijke zaak te vernemen. Intussen stelde ik mij tevreden, want binnen drie weken kwam ik weer naar Jeruzalem terug. Ik reisde naar Cesarea en vervolgens naar Ptolomais. Op mijn terugtocht kwam ik te Kapernaüm. Daar trof ik een grote

¹⁹ Oorspronkelijk: gewichtig

²⁰ Oorspronkelijk: De voortijd

groep van Jezus' vrienden bij elkaar. Zij baden en spraken met elkaar over de hoop op de opstanding van Jezus. Ik voegde mij bij hen. Het reikhalzend verlangen om de opgewekte Messias te zien, steeg met het moment. Het werd eindelijk tot een gemeenschappelijk gebed.

Lieve Rabbi, wat gebeurde ons! Opeens stond Hij daar midden onder ons! Ja, Hij was Dezelfde. Zijn aangezicht straalde van vreugde en hoge Goddelijke Majesteit. Een liefelijke glans van Hem straalde in het rond. Zijn gewaad was schitterend wit, en Zijn wonden zagen er uit als robijnrode vlekken. De vreugde en het gejuich kunt u zich niet inbeelden. Wij weenden allemaal; wij lagen allen op de knieën.

Wij waren met ongeveer 500 mensen bijeen. 'Vrede zij met u!' zei Hij. Hierop wekte Hij ons op tot liefde tot elkaar, en droeg ons op naar Jeruzalem te gaan. Daar zouden wij verder Zijn wil vernemen; daarop verdween Hij.

Wij waren nu allen getroost. Wij bleven die nacht over in het gebed bij elkaar. 's Morgens reisde ik naar Jericho, en enige dagen daarna weer naar Jeruzalem. Daar was het nu alsof er volstrekt niets was voorgevallen. Behalve bij de vrienden van Jezus hoorde en zag men niets meer van deze zaak. Het weelderige losbandige leven ging weer onophoudelijk verder zoals voorheen.

Op het Pinksterfeest gebeurde er echter weer iets nieuws. Na een zachte aardbeving straalde er een vurige glans over het huis waar de jongeren en vrienden van Jezus vergaderd waren. Deze daalden neder in het huis en men zag vlammen op de hoofden van de jongeren. Ze werden allen met de Heilige Geest vervuld, en één van hen, Petrus, een visser van Bethsaïda, sprak zo krachtig tot de samenvloeiende menigte, dat er duizenden tot de opgestane Messias bekeerd werden.

Opmerkelijk is het, dat, als Petrus of een andere apostel hier of daar afzonderlijk met een vreemdeling sprak, het in hun eigen taal gebeurde, terwijl zij toch anders alleen hun Galilese moedertaal spraken. Ik was juist op die tijd in Bethanië, maar toen ik terug kwam en dat alles hoorde, bezocht ik Petrus. Ik vond Johannes en Jacobus, de broeder van Jezus, die ik in Nazareth had leren kennen, bij hen. Nu vernam ik ook de hemelvaart van Jezus. Deze mannen waren nu als geheel herschapen; zij spraken met een kracht en wijsheid, zoals ik het, behalve van Jezus, nog nooit gehoord heb. En werd ik nu geheel van de verlossing onderwezen en overtuigd. Zeer veel zal ik u in het vervolg nog mondeling te vertellen hebben.

Lieve Rabbi, vaarwel!